

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN DÜNYANIN DEĞERİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
Mehmet ALTUNTAŞ
02922705

ANKARA-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN DÜNYANIN DEĞERİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

A.Ü. İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

HAZIRLAYAN

Mehmet ALTUNTAŞ

02922705

ANKARA-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN DÜNYANIN DEĞERİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

imzası

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

.....

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

.....

Doç. Dr. Hasan KURT

.....

Prof. Dr. Salih AKDEMİR

.....

Prof. Dr. Musa YILDIZ

.....

Tez Sınavı Tarihi: 29.05.2008

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
B) ARAŞTIRMANIN AMACI	1
C) ARAŞTIRMANIN METODU	2
D) KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	3
E) DÜNYA ve VARLIKLARLA İLGİLİ ÂYETLERİN SINIFLANDIRILMASI	5
F) KUR'ÂN ve DEĞER	6
G) YAHUDİ ve HİRİSTİYANLARA GÖRE DÜNYANIN DEĞERİ	7
1) Yahudilere Göre Dünyanın Değeri	7
a) Tevrat'ta Dünya-Âhiret Dengesi	10
b) Tevrat'a Göre Mülk Edinme Anlayışı	13
2) Hristiyanlara Göre Dünyanın Değeri	20
a) İnciller'in Dünyaya Bakışı	22
b) İnciller'de Yarının Rızkı İçin Kaygı Çekilmemesi	28
H) KÂFİRLERE GÖRE DÜNYANIN DEĞERİ	29
a) Kâfirlerin Dünyaya Bakışı	30
b) Kâfirlere Göre Dünyanın Bir Oyun ve Eğlence Oluşu	33
BİRİNCİ BÖLÜM	
DÜNYANIN ZÂTİ İTİBARIYLA DEĞERİ	
A) HAYAT ve DÜNYA KELİMELEİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ	40
1) “Hayat” Kelimesinin Kur'ân'daki Anlamları	40

2) “Dünya” Kelimesinin Kur’ân’daki Anlamları	43
a) Dünya Kelimesinin “Yakın” Anlamına Gelmesi	44
b) Dünya Kelimesinin “Değersiz” Anlamında Kullanılması	47
3) Kur’ân’da “’el-Ard” “الأرض” Kelimesi	49
4) “el-Hayâtu’-d-Dunyâ” Kavramının Anlamı	51
B) KUR’ÂN’DA DÜNYANIN DEĞERİ.....	57
C) KUTSAL BİR MEKÂN OLARAK TABİAT	63
D) KUR’ÂN’DA DÜNYANIN ÖVÜLMESİ	66
E) KUR’ÂN’DA DÜNYADAKİ HAYATIN YERİLMESİ	72
F) NİMETLER BAKIMINDAN DÜNYANIN DEĞERİ	81
1) Dünya Nimetlerine Bakış	81
2) Varlık Aleminin İnsanın Hizmetine Sunulması	83
3) Dünya Nimetlerini Kötülüğün Kaynağı Olarak Görme Anlayışı	86
G) İSLÂM’DA DÜNYAYA KARŞI ZÜHD	90
1) İslâm’ın Zühde Bakışı	93
2) İslâmın Zenginliğe Bakışı	101
3) Bir Fazilet Olarak Az Mal İle Yetinme Anlayışı	109
4) Mutasavvıfların Dünyaya Bakışı	113

İKİNCİ BÖLÜM

ALLÂH’IN İSİM ve SIFATLARININ TECELLİGÂHI OLMASI	
İTİBARIYLA DÜNYANIN DEĞERİ	
A) KUR’ÂN’DA ALLÂH’IN İSİM ve SIFATLARI	120
B) DÜNYADA ALLÂH’IN İSİM ve SIFATLARINI ORTAYA KOYAN “KEVNÎ	
ÂYETLER”.....	127
1) Kâinattaki Kevnî Âyetlerin Allâh’a İşaret Etmesi	127

2) Peygamberlere Verilen Mucizelerin Allâh'a İşaret Etmesi.....	135
C) KEVNÎ ÂYETLER BAKIMINDAN DÜNYANIN DEĞERİ	139
1) Kevnî Âyetlerin Allâh'ı Tanıtmadaki Rolü	144
2) Kevnî Âyetler Üzerinde Düşünme	149
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ÂHİRETİN MEZRASI OLMASI İTİBARIYLA DÜNYANIN DEĞERİ	
A) İNSANIN YARATILIŞ GAYESİ	157
1) Allâh'a İbâdet Etme	158
2) Yeryüzünü İmar Etme	162
3) Yeryüzünde Halifelik Yapma	171
B) İNSANIN SORUMLULUĞU ve AMELLERİNİN KARŞILIĞI OLARAK CENNET VE CEHENNEM	172
1) Şahsî ve Müşterek Sorumluluk	173
2) Kur'ân'da İnsanın Kendini Kınaması	175
3) Dünya Ekini Olarak Cennet ve Cehennem	177
C) DÜNYA-ÂHİRET MUTLULUĞU AÇISINDAN MALIN DEĞERİ.....	182
1) Dünya Hayatında Malın Korunması	183
2) Herkes Rızkını Çalışarak Temin Etmekle Mükelleftir	186
3) Mâlî İbâdetler Açısından Malın Değeri	192
4) Malın ve Evlatların Övülmesi	198
5) Malın ve Evlatların Yerilmesi	202
SONUÇ	210
BİBLİYOGRAFYA	216

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'e göre hayat, yeryüzünde başlayıp âhireti de içine alarak sonsuza kadar devam edecektir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre, kâinatın güzelliklerini seyretmek, bu âlemi yaratanın varlığını, birliğini, kudretini, isim ve sıfatlarını tanımanın en doğru yoludur. Çünkü her varlık, üzerinde ilâhi sanatın güzelliklerinden izler taşımaktadır. Bu gerçek, dünya ve üzerindeki varlıkların ne kadar değerli ve güzel olduklarını ortaya koymaktadır.

Kâinatta, varlık olarak, kötü olan hiçbir şey yoktur. Kötülük, insanın dünya üzerinde işlediği yanlış işlerden meydana gelmektedir. Ancak bundan dolayı dünyayı kötülemek doğru değildir. İnsanlar bazen kendileri yerine dünyayı yermekte ve ona olumsuz bir gözle bakmaktadırlar. Bir zamanlar Müslümanlar dünyaya bilimsel açıdan yön verip İslâm'ı dünyanın pek çok tarafına yaymışken; günümüzde neden siyasî ve ekonomik açıdan sıkıntı çekmektedirler? Bunun nedeni, onların dünyaya verdiği değerde gizlidir.

Tezin I. bölümünde, “ed-dunyâ” kavramını anlam olarak inceledik. Ardından dünyanın zâtı itibariyle övülmesi ve dünya üzerindeki hayatın yerilmesi konularını işledik. Ayrıca bu bölümde mutasavvıflara göre dünyanın değeri konusunu ele aldık. II. bölümde, Allâh'ın isim ve sıfatlarının tecelligâhı olması bakımından dünyanın değerini ve “âyet” kelimesinin Kur'ân'daki anlamlarını inceledik. III. bölümde ise, âhiretin mezarı olması itibariyle dünyanın değeri konusu üzerinde durduk. Yine bu bölümde, maddî ibâdetlerin yerine getirilmesindeki öneminden dolayı, dünya malın değerini dile getiren bazı başlıklara yer verdik.

Çalışmamız süresince teşvik edici, yönlendirici öneri ve katkılarından dolayı değerli hocalarım sayın Prof. Dr. İdris ŞENGÜL, Prof. Dr. Mustafa AŞKAR, Doç. Dr. Hasan KURT Beylere ve tezimi okuyarak değerli katkılarda bulunan Dr. Ömer ACAR'a teşekkür ederim.

Mehmet ALTUNTAŞ

Ankara 2008

KISALTMALAR

AÜB.	:Ankara Üniversitesi Basımevi
b.	:bin
Bkz.	:Bakınız
cc.	:Celle Celâlüh
CÜİFD.	:Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
ÇBY.	:Çevre Bakanlığı Yayınları
Çev.	:Çeviren, Çevirenler
DİA.	:Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİBY.	:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DÜİFD.	:Dicle Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
H.	:Hicri
Hız.	:Hazreti
EÜİFD.	:Erciyes Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
İÜİFD.	:İstanbul Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
KBY.	:Kültür Bakanlığı Yayınları
MEBY.	:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
MEB.	:Milli Eğitim Basımevi
Neş.	:Neşriyat, Neşreden
ra.	:Radiyellâhu Anh
s.	:Sayfa
sas.	: Sallelâhu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD.	:Selçuk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
TDVY.	:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TTKY.	:Türk Tarih Kurumu Yayınları
Terc.	:Tercüme
Trs.	:Tarihsiz
YYÜİFD.	:Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi
Yay.	:Yayınları, Yayınevi, Yayıncılık, Yayınlayan

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Dünya üzerindeki canlı-cansız bütün varlıklar, Yüce Allâh'ın varlığını ortaya koyan en büyük delildir. Yüce Mevlâ eşyayı yoktan yaratmış ve yarattığı her şeye birbirinden farklı güzel şekiller vermiştir. Kâinattaki birbirinden güzel varlıklar, insana Allâh Teâlâ'yı isim ve sıfatlarıyla tanıtmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre yeryüzünün tamamı, Allâh'ın güzelliğinin yansımalarıyla doludur. İnsan, kâinatın neresine bakarsa baksın Yüce Yaratıcı'nın birbirinden güzel eserlerini görür. Kâinatın, insana Yüce Mevlâ'yı tanıtmayı, büyük bir değere sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Dünya Yüce Allâh'a kulluk etme bakımından da son derece önemlidir. Her insan bu dünyada bir imtihana tabi tutulmaktadır. İnsanın imtihanda başarılı olması, Yüce Allâh'ın kendisinden istediği ibâdetleri yapmasına bağlıdır. Yüce Mevlâ'nın insandan yapmasını istediği ibâdetlerin çoğunluğu, belirli bir mal varlığını gerektirmektedir. Bu ise dünya nimetlerine sahip olmanın önemini ve değerini göstermektedir.

Dünyayı değersiz görmek veya ona gereken değeri vermemek, Müslümanları heh geçmişte ve hem de günümüzde pek çok sıkıntıyla karşı karşıya getirmiştir. Müslümanların bu sıkıntılardan kurtulmaları için dünyaya hak ettiği değeri vermeleri gerekmektedir. Bu gerçeklerden hareketle, “Kur'ân-ı Kerîm'de dünyanın değeri” konusunu ele alıp incelemeye karar verdik.

B) ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmadaki temel amacımız, yaratılış bakımından dünyanın değerli olduğu gerçeğini ortaya koymaktır. Allâh Teâlâ, yeryüzündeki bütün güzellikleri, insanların yararlanması için yaratmıştır.

Dünyadaki nimetleri iyi veya kötü yönde kullanan insandır. Bunların doğru veya yanlış kullanılmasından kaynaklanan iyilikler ve kötülükler de insana aittir. Buna rağmen dünya, bazı kişiler tarafından yerilmekten kurtulamamıştır. Bunun da ötesinde dünya, bazılarınca insanları Yüce Mevlâ'dan uzaklaştıran “sinsi bir düşman” olarak algılanmıştır. Böylece insanlar, iradelerini kullanarak işledikleri günahları, dünyayı suçlayarak üstlerinden atmaya çalışmışlardır.

Yüce Allâh, dünyayı mükemmel olarak düzenlemiş ve yeryüzünün her tarafını sayısız “kevnî âyetlerle” süslemiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh, dünyayı değil insanı muhatap almaktadır. Dünya, bu ilişkinin cereyan ettiği mekândır. Hal böyleyken dünyanın kötülenmesi, nasıl mümkün olabilir? Kaldı ki böyle bir düşünce, Kur’ân’a tamamen aykırıdır. Bu gerçeklerden hareketle dünyanın değersizliği değil, bilakis kıymetli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

C) ARAŞTIRMANIN METODU

Çalışmamızın araştırılıp inceleneceği birinci kaynak, Kur’ân-ı Kerîm’dir. Konuyu işlerken bu hususu göz önünde bulundurduk ve dünyanın değerini, Kur’ân bütünlüğü açısından ele almaya gayret ettik. Ayrıca dünyanın değerini ortaya koyan Kur’ân âyetleri doğru anlayabilmek için zaman zaman müfessirlerin aktardıkları bilgilere yer verdik.

Bu bağlamda özellikle Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Râzî’nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu’l-Gayb*, Kurtubî’nin (ö. 671/1273) *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Beyzavî’nin (ö. 685/1286) *Envâru’t-Tenzîl ve Esrârut’t-Te’vîl*, İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Seyyid Kutub’un *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, Mevdudî’nin *Tefhîmu’l-Kur’ân* ve Elmalılı’nın *Hak Dini Kur’ân Dili* tefsirinden yararlandık.

Dünyanın değeri ve dünya hayatı konuları hadislerde de yoğun bir şekilde işlendiğinden, Kütüb-i Sitte’den; konumuz tasavvufla alakalı olduğundan da özellikle Ebû Tâlib el-Mekkî’nin (ö. 386/996) *Kûtu’l-Kulûb*, Kuşeyrî’nin (ö. 464/1072) *er-Risâletu’l-*

Kuşeyriyye, Gazâli'nin (ö. 505/1111) *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn* ve Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifu'l-Meârif* adlı eserlerinden yararlandık.

Ayrıca huzurlu bir ibâdetin sadece imar edilmiş bir dünyada daha rahat yerine getirilebileceğini söyleyen Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 596/1201) *Telbîsu İblîs*, Şâtibî'nin (ö. 790/1388) *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *Ahkâmu's-Sultâniyye*, *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, *en-Nuketu ve'l-Uyûn* (*Tefsîru'l-Mâverdî*), Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) *Kitâbu'l-Harâc* ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/839) *Kitâbu'l-Emvâl* adlı eserlerinden istifade ettik.

Giriş bölümünde, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Yahudi, Hristiyan ve inanmayanlara göre dünyanın değeri konusunda bazı kısa bilgilere yer verdik.

Tezde kullandığımız âyetlerin meallerini, Süleyman Ateş'in "Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî"nden aldık. Ancak zaman zaman kullandığımız farklı meallere de ilgili yerlerde işaret ettik. Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığımız alıntılarda birinci sayı "bab numarasını" ikinci sayı ise bu babdaki "âyet numarasını" göstermektedir.

D) KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Günümüzde dünyanın değeri konusunda bazı makaleler¹ yazılmış ve bu konuda ayrıca doktora seviyesinde de iki tez yapılmıştır. Bunlardan biri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dinler Tarihi Alanında Kenan Has'ın yapmış olduğu *Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın Dünyaya Bakışı* adlı çalışmadır. Konu, bu çalışmanın üçüncü bölümü olan "Kur'ân-ı Kerîm'in Dünyaya Bakışı" adlı başlık altında yaratılış bağlamında ele alınmıştır.² Bu çalışmada dünyanın zâtı itibariyle taşıdığı değer ve âhiretin mezarası olması

¹ Bkz. Ahmet Coşkun, "Kur'ân-ı Kerîm'in Dünya ve Ahirete Bakışı," *EÜİFD*. Kayseri, 1987, s. 267–283; Ramazan Altıntaş, "İslamî Anlayışa Göre "el-Hayâtü'd-Dünya" Kavramını Yorumlama Biçimleri," *CÜİFD*. Sivas, 2003, s. 219–159; Hidayet Aydar, "Kur'ân'da Geçen "el-Hayâtü'd-Dünya" Kavramı Üzerine Bazı Mülâhazalar," *İÜİFD*. İstanbul, 2002, s. 51–84.

² Bkz. Kenan Has, *Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın Dünyaya Bakışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1995, s. 81–162.

bakımından ifade ettiği önem ele alınmamıştır. Konu, daha ziyade dinler tarihi bağlamında Tevrat ve İnciller’e kıyaslanarak işlenmiştir.

Dünyanın değeri konusunda yapılan ikinci doktora çalışması da, Alican Tatlı’nın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Hadis Anabilim Dalında hazırlamış olduğu *Zühd Açısından Hadislerde Dünya* adlı çalışmadır. Dünya kavramı üzerine bina edilen bu çalışma, daha ziyade hadislere dayanılarak zühd bağlamında ele alınmıştır. Yazar, çalışmasının bir yerinde konumuzla ilgili olarak şöyle demektedir:

“Âyet ve hadislerde dünya ve nimetlerinin hem tehlikeli yönlerine hem de faydalı yönlerine işaret edilerek bazen yerildiği, bazen de methedildiği görölmektedir. Ancak dünya ve nimetleri hiçbir zaman mutlak olarak ne övölmüş ne de yerilmiştir.”³

Kur’ân açısından olaya baktığımızda, dünya nimetlerinin varlık olarak, yazarın ifade ettiği gibi iyi yönlerinin yanında bir de tehlikeli yönlerinin olduğunu söylemek mümkün değildir. “Bal” nimetini ele alacak olursak, bu nimet, insanlar için son derece değerli ve faydalı bir nimettir. Bu nimetin zâtı itibariyle tehlikeli veya kötü bir yanı yoktur. Sadece bunun kazanılışı veya kullanılışıyla ilgili bir kötölükten bahsedilebilir. Ancak bu kötölük de, balın "bir nimet oluşu" veya "yaratılışıyla" ilgili değil, insanla alakalıdır.

Yeryüzündeki nimetler, zâtı itibariyle bir değersizlik taşımazlar. İnanan veya inanmayan insanların, dünyadaki nimetleri kötü bir şekilde kullanmaları da nimetleri ve varlıkları değersiz hale getirmez ve insanların yapmış olduğu yanlış işler nimetlerin zâtına sirayet edip değerlerini ortadan kaldırmaz.

İnsanlar, dünya üzerindeki nimetleri ister iyi veya kötü yönde kullansın, gerçekte bunlar varlık olarak güzeldir. Ayrıca Kur’ân, bir yerde dünya ve nimetlerini överken, bir başka yerde kötülemez. O’nun yerdiği, insanların yanlış davranışlarıdır.

³ Alican Tatlı, *Zühd Açısından Hadislerde Dünya*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 170.

E) DÜNYA VE VARLIKLARLA İLGİLİ ÂYETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Kur’ân-ı Kerîm’in büyük bir bölümü doğrudan veya dolaylı olarak insan, dünya ve kâinattaki varlıklarla ilgilidir. Hatta Kur’ân’ın tamamının, Hz. Allâh’ın zâtı, ibâdet ve âhiretle ilgili bilgiler hariç, insanı ve onun dünyayla olan ilişkisini ele aldığını söyleyebiliriz.

Kur’ân, kâinatın yaratılışı, evrene hâkim olan düzen, canlı-cansız varlıklar ve bazı fizik kanunları gibi değişik tabiat konularında ayrıntılı bilgiler vermiştir.⁴ Verilen bu bilgilerden esas maksat, insanları dünya üzerindeki somut varlıklarla Allâh’ın varlığı, birliği, isim ve sıfatları konusunda bilgi sahibi yapmaktır.

Yüce Allâh Kur’ân-ı Kerîm’de; **a)** Yeryüzü ve semalardan, **b)** Dağlar ve ovalardan **c)** Güneş, ay, yıldız ve gezegenlerden, **d)** Hayvanlardan, **e)** Rüzgâr, bulut ve yağmurun oluşumundan, **f)** Yeryüzündeki cansız maddelerden, **g)** Deniz, nehir, bitki, ağaç ve bunların meyvelerinin faydalarından, **h)** İnsanın yaratılması gibi pek çok farklı olay ve varlıklardan bahseder.

Yüce Mevlâ’nın, bu ve benzeri varlıklarla vermek istediği birinci mesaj, varlığını ortaya koymaktır. Allâh Tealâ’nın varlıklarla ilgili olarak vermek istediği ikinci mesaj, insanların bunlardan istifade ederek kulluk görevlerini rahat bir şekilde yerine getirmeleridir.

Kur’ân-ı Kerîm, Müslümanların dünya nimetlerini en iyi şekilde kullanmalarını öngörmektedir. Yüce Allâh’ın dünya nimetleriyle vermek istediği üçüncü mesaj da, insanların yeryüzündeki nimetleri en iyi şekilde kullanmalarını sağlayarak, onları bunlardan daha güzel ve daha değerli olan Cennet nimetlerini kazanmaya yönlendirmektir.

⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de kâinatla ilgili âyetlerin sayısı, yaklaşık olarak 750 civarında olup bunlar, Kur’ân’ın 1/6 kadarını teşkil etmektedir. Bkz. Mevlüt Güngör, “**Kur’ân ve Kâinat Kitabı**,” *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2006, 16/107-124. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de ilmî konularla alakalı 850’den fazla âyet bulunmaktadır. Bkz. Fethullah Han, **Kur’ân ve Kâinat Âyetleri**, Çeviren: Safiye Gülen, İnkılâb Yay. İstanbul, 1988, s. 13.

F) KUR'ÂN ve DEĞER

Değer, bir inanç olarak, insanın dünyanın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir.⁵ Kur'ân'daki değerler sisteminin temelini, Allâh kavramı, Allâh'ın insandan yapmasını istediği ahlâkî işler, âhirete hazırlık yapma, samimiyet, sabır, adaletli olma, cihad etme gibi ana hususlar oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bütün bu değerleri salih amel kavramıyla nitelemektedir.

Yüce Allâh, varlığını ortaya koymak için dünyadaki varlıklara sık sık vurgu yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında dünya ontolojik olarak büyük bir değer taşımaktadır. Kur'ân'ın insan için belirlediği nihai hedef ve temel değer, Allâh'ın rızasını kazanmaktır. Bu temel değerın kazanılacağı yer dünyadır. Dolayısıyla dünya, hem varlık hem ibâdet etme mekânı ve hem de Allâh'ın varlığını ortaya koyma bakımından büyük bir değer taşımaktadır.

Yüce Allâh Kur'ân'da Hz. Peygamber dönemindeki insanların ahlâkî ve toplumsal durumlarına, özellikle de ticaretle uğraşan Mekkelilerin hayata bakışlarına ve onların dünyada değer verdikleri şeylere pek çok yerde vurgu yapmıştır. Yine Kur'ân, Müslümanlara yönelik olarak, insanın yaratılışının nedeni, yeryüzündeki hayatın anlamı ve kâinatın yaratılmasının hikmetiyle ilgili pek çok değerlendirme de yapmıştır. İşte bütün bu tek tek durumlardan hareketle pek çok ahlâkî değere ulaşmak mümkündür.

Kur'ân, genel olarak varlıkların yaratılış değeri ile insanların bunlara karşı takındıkları zihinsel değeri birbirinden ayırmıştır. Dünya hakkında varlık olarak yapılan kişisel değerlendirmeler, insanların kendi iradelerinin objesi olan özel değerleri ifade etmektedir.⁶ Biz bu çalışmamızda genel olarak insanların dünyaya karşı takındıkları zihinsel değerleri değil, mutlak manada dünyanın taşıdığı değeri ele alacağız.

⁵ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötügen Yay. İstanbul, 1998, s. 28.

⁶ Süleyman Tuğral, *Kur'ân'da Değerler Sistemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 17–18.

Kâinattaki bütün varlıklar, fizyolojik olarak bir değer taşımaktadır. Çünkü Yeryüzündeki varlıklar ve nimetler bir ihtiyaca binaen yaratılmıştır. Bununla beraber Kur'ân'a göre âhiret ve buradaki mükemmel nimetler, dünyadaki nimetlerden daha değerlidir. Buna rağmen bazen insanlar, ebedî âhiret nimetleri yerine daha değersiz olan dünya nimetlerini tercih etmektedirler. Bu maddî değerlendirme, insanın eşya ile olan münasebeti neticesinde meydana gelmektedir. Böylece insan kâinatın bir parçasını ondan ayırıyor ve buna zihninde yeni bir değer biçiyor.⁷ Bu da sonuçta insanı dünyevîleşmeye götürüyor. Kur'ân böyle bir hayatın ahlâkî açıdan bir değer ifade etmediğini pek çok yerde beyan etmiştir. Çünkü böyle bir yaşam ve varlık algısının Yüce Allâh'la bir alakası yoktur. Ayrıca böyle bir yaşam aşkın değil, insanîdir. Bir başka ifadeyle değersiz bir değer verme ve aşkın olmayı yüceltmedir.

G) YAHUDİ ve HİRİSTİYANLARA GÖRE DÜNYANIN DEĞERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hıristiyanların, Yahudilerin ve inanmayanların dünyaya verdikleri değer konusunda ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Yahudiler, kendilerine vadedilen toprakları ele geçirmek ve daha fazla mülk edinmek için Tanrı'nın koyduğu pek çok yasağı ihlal etmekten çekinmemişlerdir. Başlangıçta dünya malını önemsemeyen Hıristiyanlar ise daha sonra dünya malına sahip olmak için dinlerini bir araç olarak kullanmışlardır. Âhirete inanmayanların ise tek meşgalesi sürekli dünya nimetleriyle oyalanmak olmuştur.

1) Yahudilere Göre Dünyanın Değeri

Kur'ân-ı Kerîm'e göre, dünya malına en çok düşkün olan millet Yahudilerdir.⁸ Tevrat'ta da bu hususu dile getiren pek çok ifade vardır.⁹ Dünyaya hâkim olmak isteyen

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Değerler, Kültür ve Sanat*, İstanbul, 196, s. 6.

⁸ 2/Bakara, 94–96.

⁹ Yeremya, 22/16–17; Tesniye, 15/1–6.

Yahudiler, bunu sadece malla yerine getireceklerine inandıklarından, servet edinmek için pek çok çirkin yolu denemekten çekinmemişlerdir.¹⁰

Tevrat'ta âhiret hayatıyla alakalı açık âyetler bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili mevcut bilgiler de birtakım muğlâk ifadelerden baredir. Bu ise, Yahudilerin aşırı bir şekilde hayata bağlanmalarına neden olmuştur.¹¹

Tevrat'taki dünya-âhiret dengesi, Tevrat'ı tahrif edenler tarafından, tamamen dünya lehine olacak şekilde düzenlenmiştir. Yahudilerin, Yüce Allâh'ın kendilerine gönderdiği vahyi çıkarları doğrultusunda tahrif etmeleri, bazı haramları meşrulaştırmalarına ve ardından da hak dinden ayrılmasına neden olmuştur.¹² Bunun sonucunda Yahudiler, aşırı şekilde dünyaya bağlanarak âhireti unutmuşlardır.¹³

Yahudilerin dünyaya bakışlarını: *“Benim memleketim yalnız bu dünyadır”* cümlesiyle özetlemek mümkündür.¹⁴ Onları böyle düşünmeye sevk eden şey, dünya malı sevgisini Allâh sevgisinin üstüne çıkarmalarıdır.

Kur'ân, Yüce Allâh'ın gönderdiği kitaplara ve peygamberlere iman edip salih amel işleyen, Tevrat-ı gece-gündüz okuyan, insanlara iyiliği emredip onları kötülüklerden alıkoyan ve hayır işlerinde yarışan Yahudilerin Cennete gireceğini bildirmektedir.¹⁵

Ayrıca Kur'ân, kendilerine emanet edilen malları sahiplerine sağlam olarak iade eden Yahudilerin olduğunu da bildirmektedir.¹⁶ Yine Kur'ân, Yahudilerden doğru yolda bulunan bir topluluk olduğu bunun yanında onların büyük bir kısmının kötü işler yaptığı söylemektedir.¹⁷

¹⁰ Afif Abdülfettâh Tabbara, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, Terc: Mehmet Aydın, Rabıta Yay. Konya, 1978, s. 52–60.

¹¹ *Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1969, İşaya, 14/11; 26/19; Daniel, 12/2; Eyub, 3/17–22; 7/9–10. Açıklamalar için bkz. *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, s. 53.

¹² 2/Bakara, 93.

¹³ Levililer, 26/3–26.

¹⁴ İsmail L. Çakan, *Müslümanca Yaşamak*, Nesil Yay. İstanbul, 2004, s. 20.

¹⁵ 2/Bakara, 62; 3/Âl-i İmrân, 113–115; 4/Nisâ, 123–124; 5/Mâide, 69; 22/Hac, 17.

¹⁶ 3/Âl-i İmrân, 75.

¹⁷ 5/Mâide, 66–68.

Bununla beraber Kur’ân-ı Kerîm Yahudileri cimri,¹⁸ yeryüzünde fesat çıkaran,¹⁹ hak etmedikleri halde²⁰ Cenneti sadece kendileri için sahipleneni,²¹ hayata aşırı şekilde düşkün,²² sihir işlerine dalan,²³ Hıristiyanlara düşmanca davranan,²⁴ savaşta Müminlere yardım etmeyen,²⁵ Müslümanlara eziyet eden,²⁶ faiz yiyen ve batıl yollarla insanların mallarını ellerinden alan,²⁷ günah işleme, başkalarına kötülük etme ve haram yeme konusunda birbirileriyle yarışan,²⁸ Allâh’ın ayetlerini bile bile inkâr eden,²⁹ Yüce Mevlâ’yı cimrilikle itham eden,³⁰ tekrar tekrar dine girip çıkarak dinle alay eden,³¹ iman etme niyetleri olmadığı halde Hz. Muhammed’den mucizeler isteyen,³² Allâh’a çocuk isnat ederek sapıtan,³³ Tevrat-ı tahrif ve inkâr eden,³⁴ Allâh yerine bilginleri Tanrı edinen,³⁵ işlediklerini günahlar yüzünden lanetlenip Allâh’ın rahmetinden kovulan³⁶ ve yaptıkları antlaşmalara uymayan yalancı³⁷ kimseler olarak tanımlamaktadır.

Kur’ân Yahudilerin, dinlerine ve dünyaya nasıl baktıklarını bir âyette şöyle dile getirmektedir: فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ “Onların ardından, yerlerine geçip Kitaba vâris olan birtakım insanlar geldi ki, onlar, şu alçak(dünyân)ın menfaatini alıyorlar: “Biz nasıl olsa bağışlanacağız!” diyorlar. Kendilerine, ona benzer bir menfaat

¹⁸ 4/Nisâ, 53.

¹⁹ 5/Mâide, 61–64.

²⁰ Yahudiler, “İsrailoğullarının teklifsiz kurtulmuş oldukları hususunda Tevrat’ta kesin olarak hiçbir işaretin olmadığını bilmektedirler.” Bkz. Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, İnsan Yay. İstanbul, 1997, /110.

²¹ 2/Bakara, 94, 111; 4/Nisâ, 49.

²² 2/Bakara, 96; 4/Nisâ, 53–54.

²³ 2/Bakara, 102–103.

²⁴ 2/Bakara, 113; 42/Şûrâ, 14.

²⁵ 59/Haşr, 14–15.

²⁶ 3/Âl-i İmrân, 111.

²⁷ 3/Âl-i İmrân, 58; 4/Nisâ, 161; 9/Tevbe, 34–35.

²⁸ 5/Mâide, 62.

²⁹ 3/Âl-i İmrân, 112; 6/En’âm, 91.

³⁰ 5/Mâide, 64.

³¹ 4/Nisâ, 137.

³² 4/Nisâ, 153.

³³ 2/Bakara, 116; 9/Tevbe, 30; 19/Meryem, 91–92.

³⁴ 2/Bakara, 75, 79, 174; 3/Âl-i İmrân, 23–24, 78, 93–94; 4/Nisâ, 46; 5/Mâide, 13, 41.

³⁵ 9/Tevbe, 31.

³⁶ 2/Bakara, 88; 4/Nisâ, 46–47.

³⁷ 8/Enfâl, 56–57.

daha gelse onu da alırlar. Peki “Allâh hakkında, gerçekten başkasını, söylememeleri hususunda kendilerinden Kitap misâkı alınmamış mıydı? Ve onun içindekini okuyup öğrenmediler mi?”³⁸

Seyyid Kutub bu âyetle ilgili olarak şöyle demektedir: Hz. Musa’dan sonra gelen nesil, Tevrat-ı öğrendiler ama Ona göre yaşamadılar. İnanç, onlar için sadece incelenen bir kültür haline geldi ve helal-haram demeden dünya malına saldırdılar.³⁹ Böylece bu geçici hayatta “İslahın öncülerini olma yerine, bu dünyanın sefil tapıcıları oldular.”⁴⁰

Yahudiler, kendilerine gönderilen peygamberlerin bir kısmını öldürmeleri ve de yaptıkları hatalar yüzünden zamanla hak dinlerinden uzaklaşmışlardır. Özellikle Tevrat’ı tahrif etmeleri, dünya-âhiret dengesini bozmalarına ve aşırı şekilde dünyevileşmelerine neden olmuştur.⁴¹

a) Tevrat’ta Dünya-Âhiret Dengesi

Dünyanın yaratılışıyla ilgili bilgiler, Tevrat’ın “Tekvin” bölümünde yer almaktadır.⁴² Tevrat’ın ilk âyeti yaratmayla ilgili olup şöyledir: “Başlangıçta Allâh gökleri ve yeri yarattı.”⁴³ Bu şekilde başlayan yaratma, Allâh’ın cumartesi günü istirahata çekilmesiyle sona ermiştir.⁴⁴

Cumartesi, Yahudilerde ibâdet günü olduğundan kutsal bir gün olarak kabul edilir. “Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın; fakat yedinci gün... hiçbir iş yapmayacaksın... Çünkü Rabb gökleri, yeri... altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti. ...Rabb sebt gününü mübarek kıldı.”⁴⁵ Dünya malına aşırı şekilde bağlanan Yahudiler,

³⁸ 7/A'râf, 169.

³⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Tercüme: Komisyon, Hikmet Yay. İstanbul, 1995, 5/112.

⁴⁰ *Tefhim*, 2/110.

⁴¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001, 6/128-129.

⁴² Bkz. Tekvin, 1 ve 3. bablar.

⁴³ Tekvin, 1/1-2, 10.

⁴⁴ Tekvin, 2/3.

⁴⁵ Çıkış, 20/8-11.

kutsal kabul ettikleri cumartesi günü bile servet edinmek için çalışmaktan vazgeçmemişlerdir.⁴⁶

Haftanın altı günü mülk için çalışılıp sadece yedinci günün ibâdete ayrılması, Yahudilikte ibâdetin tamamen çalışmanın gölgesinde kaldığını göstermektedir. Yahudilerin maddenin esiri olmalarının temelinde, uydurdıkları⁴⁷ bu yanlış dünya-âhiret dengesi yatmaktadır.

İbâdetle çalışma arasındaki bu dengesizlik, Yahudilerin aşırı bir şekilde dünyevîleşmelerine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da elde etmek istedikleri dünyalığa ulaşmak için, başta kendilerine gelen peygamberlerin bir kısmını öldürmek gibi büyük günahları işlemekten çekinmemişlerdir.⁴⁸

Yahudilerin dünyaya bakışlarını etkileyen en önemli unsurlardan biri de “seçilmişlik” uydurmasıdır. Tevrat, bu konuda şöyle demektedir: “Eğer sözümü dinleyip ahdimi tutacaksanız bana... mukaddes millet olacaksınız.”⁴⁹; “Siz Allâh’ınız Rabb’in oğullarısınız... ve Rabb, yer üzerinde olan bütün kavimlerden üstün olarak, kendisine has bir kavim olmak üzere seni seçti.”⁵⁰ Bu ifadeler, Yahudilerin ırkçılık konusundaki tutumlarını ve dünyaya bakışlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yahudiler, bu ve benzeri âyetlerden hareketle, sadece Yahudi bir ana-babadan doğanların bu ırka ait olacağını iddia ederek⁵¹ diğer insanları bu seçkin ırkın dışında bırakmış ve Yahudiliğe geçişi tamamen engellemişlerdir.⁵² Ancak bu âyetlerin aksine, Tevrat’ta Yüce Allâh sadece Yahudileri değil, Hz. Âdem’in zürriyetinin tümünü mübarek kıldığını şöyle dile getirmektedir:

⁴⁶ 7/A’râf, 163.

⁴⁷ *Müslümanca Yaşamak*, s. 21.

⁴⁸ 2/Bakara, 91; 3/Âl-i İmrân, 112, 181; 4/Nisâ, 155.

⁴⁹ Çıkış, 19/5–6.

⁵⁰ Tesniye, 14/1–2. Ayrıca bkz. Tesniye, 28/12, 14; Leveller, 20/23–24; 26/11–12.

⁵¹ Felicien Challeya, *Dinler Tarihi*, Çev: Semih Tiryakioğlu, Varlık Yay. İstanbul, 1960, s. 129; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay. Ankara, 1997, s. 204–205.

⁵² Seyyid Kutub, *İslâmın Dünya Görüşü*, Çev: Ali Arslan, Arslan Yay. İstanbul, 1990, s. 31; Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1947, s. 238, 249.

“Allâh insanı... erkek ve dişi olarak yarattı... ve... onları mübarek kıldı.”⁵³ Ayrıca bizzat Tevrat’a göre üstünlük, ırka göre değil, dürüst bir şekilde yapılan güzel işlere göredir. “Zengin adam zenginliğiyle övünmesin; ...Övünen... anlayışlı olmakla ve dünyada... Rabb ben olduğumu bilmekle övünsün; çünkü ben bunlardan hoşlanırım.”⁵⁴ Bu ifadeler, Yahudilerin üstün bir ırk olmadıklarını ve Allâh Teâlâ’nın onlara ayrıcalık tanımadığını göstermektedir.

Yüce Mevlâ katında, Yahudiler de diğer insanlar gibidirler.⁵⁵ Buna rağmen bu uydurma üstün ırk inancı, nesilden nesile bir miras gibi devam edip günümüze kadar gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak Yahudiler, kendileri dışındaki insanları düşman görmüşler ve diğer dinleri ve milletleri ortadan kaldırmayı dinî bir vazife olarak algılamışlardır.⁵⁶ Böylece bir taraftan Yüce Allâh’ın insanlara gönderdiği vahiyden istifade edilmesini önlemiş diğer taraftan da kendilerini Tanrı’nın oğulları ilan ederek sapıklığa düşmüşlerdir.⁵⁷

Yahudiler bu seçkinlik anlayışlarından dolayı, kendilerini birinci sınıf bir vatandaş olarak algılamakta ve din kardeşlerine layık görmedikleri yaşam ve yiyecekleri başka millet ve dinden olan insanlara layık görmektedirler. Tevrat’ın şu tek âyeti bile, Yahudilerin kendileri dışındaki insanlara nasıl baktıklarını net olarak ortaya koymaktadır: “Hiçbir leş yemeyeceksiniz; onu yesin diye şehirlerinde olan garibe verebilirsin yahut yabancıya satabilirsin.”⁵⁸ Tevrat’ın bu uydurma ifadesi, Yahudilerin seçkinlik konusunda

⁵³ Tekvin, 1/27–28.

⁵⁴ Yeremya, 9/23. Ayrıca bkz. Mezmur, 1/1–3; 4/3; Tekvin, 4/2–15.

⁵⁵ 5/Mâide, 18. Açıklamalar için bkz. *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 3/316–317.

⁵⁶ İşaya, 19/1–4. Açıklamalar için bkz. *el-Yehûd fî’l-Kur’ân*, s. 42; Hüsamettin Erdem, “Dinî Ahlâk ve İlâhî Dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık’taki Bazı Ahlâkî Meselelere Mukayeseli Bir Yaklaşım,” *SÜİFD*. Konya, 1990, 3/246.

⁵⁷ 7/A’râf, 169.

⁵⁸ Tesniye, 14/21.

ne kadar büyük bir sapıklık içerisinde olduklarını açıkça göstermektedir.⁵⁹ Yahudilerin mülk edinme ve dünyaya bakışlarının temelinde bu çirkinlik yatmaktadır.

b) Tevrat’a Göre Mülk Edinme Anlayışı

Tevrat’a göre mülk edinmek, sadece Yahudilerin hakkıdır. Çünkü Tanrı Yehova, yeryüzünü mülk olarak Yahudilere vermiştir. Yahudi olmayanların sahip oldukları mal, Yehova’nın mirasından çalınmış bir maldır. Bu malın geri alınması için yapılacak her türlü kötülük, Yahudiler için mübahtır. Rabb, Yahudilerin istedikleri malı elde edebilmeleri için düşmanları üzerine korku salacak ve onları mücadelenin başında psikolojik olarak hezimete uğratacaktır. “Heşbon kıralı Amorî Sihonu ve onun memleketini senin eline verdim; *mülk olarak onu almaya başla...* kavimler üzerine bugün senin... korkunu koymaya başlayacağım, *onlar senin haberini işitecekler ve senin yüzünden titreyip kıvranacaklar.*”⁶⁰

Bu ifadelerle göre Yahudi olmayanların malı sahipsiz sayılmakta ve bunlara el koyma hakkı Tanrı tarafından Yahudilere verilmiş olmaktadır.⁶¹ Yahudi olmayan krallar da bütün tebaalarıyla birlikte onların hizmetkârı olacaktır. “Ecnebler senin duvarlarını yapacaklar ve kralları sana hizmet edecekler... *Sana kulluk etmeyen millet ve ülke yok olacak.*”⁶² Ardından bunların sahip olduğu her şey Yahudilerin eline geçecektir.⁶³ Yahudiler, başkalarına kötülük yaptıkları gibi kendi din kardeşlerine de haksızlık yapmaktan çekinmemişlerdir. “Vay o adama ki, *evini haksızlıkla... bina eder, komşusunu boşuna çalıştırır ve ücretini ona vermez.*”⁶⁴

Tevrat’a göre kötülük işlemek, insanlara haksızlık yapmak ve haram kazanç sağlamak Yahudilerin temel bir özelliğidir. “Rab diyor... *senin gözlerin ve yüreğin ancak*

⁵⁹ Yahudiler, seçilmiş bir millet olduklarını iddia ettiklerinden, Cehennemde bile fazla bir azaba maruz kalmayacaklarını ileri sürmekten çekinmemişlerdir. Bkz. 2/Bakara, 80.

⁶⁰ Tesniye, 2/24–25.

⁶¹ *Tevrat, İncil ve Kur’ân’ın Dünyaya Bakışı*, s.18–19.

⁶² İşaya, 60/10–14.

⁶³ İşaya, 60/16.

⁶⁴ Yeremya, 22/13.

*kendi kötü kazancında ve dökeyim diye suçsuz kanda ve edeyim diye gaddarlık ve zorbalıkta.”*⁶⁵ Bu ifadeler bir taraftan Yahudilerin karakterlerini, diğer taraftan da mülk edinme konusunda yaptıkları çirkinlikleri gözler önüne sermektedir.

Seçkinlik uydurması Yahudileri, diğer milletlerin mülklerini ele geçirmeye sevk etmiştir. Tanrı, Hitti, Amori, Kenan, Perizzî, Hivî ve Yebûsîleri mülkleriyle İsrailoğullarının hâkimiyetine vermiştir.⁶⁶ Bunları hâkimiyet altına alırken Rabb, sinsice hareket etmelerini⁶⁷ ve çoluk-çocuk, genç-yaşlı⁶⁸ hatta hayvanları⁶⁹ bile sağ bırakmamalarını istemiştir. Yahudiler için sinsi savaş planları yapan⁷⁰ “*Orduların Rabbi*”⁷¹ şöyle diyor: “Şimdi git, Amelika kavmini vur ve onların her şeyini tamamen yok et ve... *erkekten kadına, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür.*”⁷² Bu emir üzerine Saul, Amelika kavminin tamamını öldürtmüştür.⁷³ Ancak Saul, hayvanları öldürmeyip kurban etmek üzere alınca Rabb O’na kızmış ve O’nu İsrail’e peygamber seçtiği için pişman olmuştur.⁷⁴

Yukarıdaki ifadeler, Yahudilerin mülk edinme konusunda ne kadar ileri gittiklerini gözler önüne sermektedir. Onların günümüzde Filistinlilere karşı yaptıkları zulüm ve burada işledikleri katliamlar da bunu açıkça ortaya koymaktadır. İşin bir başka vahim yönü ise, Tanrı’nın onlara bu konuda öncülük etmesidir. Rabb, nasıl savaşacakları konusunda Yahudileri yönlendirmekte ve savaşlarının planlarını yapmaktadır. Onlara göre Tanrı, çoluk çocuk demeden herkesin öldürülmesini isteyebilmektedir. Elbetteki böyle bir

⁶⁵ Yeremya, 22/16–17.

⁶⁶ Tesniye, 7/1–5.

⁶⁷ Tesniye, 7/22.

⁶⁸ II. Tarihler, 36/16–17; Yeşu, 6/21; 8/24; Tesniye, 20/10–18.

⁶⁹ I. Samuel, 15/14–23.

⁷⁰ Yeşu, 8/1–20.

⁷¹ Tevrat’a göre Tanrı’nın bir başka ismi “Orduların Rabbidir.” Bkz. Yeremya, 50/33–34.

⁷² I. Samuel, 15/1–3. Ayrıca bkz. Yeremya, 51/20–23.

⁷³ I. Samuel, 15/8.

⁷⁴ I. Samuel, 15/35.

Tanrı'nın varlığına inanan Yahudilerin, mülk edinme konusunda bundan daha kötüsünü yapmaktan çekinmeyecekleri ortadadır.⁷⁵

Yahudilerin dünya ve mala bakışlarını etkileyen unsurlardan biri de, kendilerine vadedilen topraklar meselesidir.⁷⁶ İsrailoğulları, Allâh'ın emirlerini yerine getirecekleri konusunda Rabb'e söz vermişlerdi.⁷⁷ Ancak verdikleri sözden dönünce Allâh onları cezalandırıp memleketlerinden çıkarttı.⁷⁸ Daha sonra Tanrı onlarla yeni bir ahit yaptı.⁷⁹ Buna göre, eğer İsrailoğulları Allâh'ın emirlerini yerine getirirlerse Tanrı da onlara "Arz-ı Mev'ûd"u vereceğini bildirdi. Tanrının krallığı⁸⁰ bu topraklarda gerçekleşecektir. Yahudiliği, diğer dinlerden ayıran özelliklerden biri de kutsal topraklar meselesidir. Yahudilik, bu topraklarla özdeşleşmiş bir dindir. Musâ b. Meymûn'a göre bu topraklarda yaşamak dinî bir vecibedir. Bir zorunluluk olmadığı sürece Yahudilerin bu toprakları terketmesi yasaktır. Ayrıca Musâ b. Meymûn, bu toprakların faziletini vurgulamak için, dışarıda ölüp de bu topraklara gömülenlerin günahlarının affedileceğini söylemiştir.⁸¹

Tevrat'a göre Yahudilere vadedilen topraklar, bir gün mutlaka elde edilecektir.⁸² Aslında bu, onların yaşadıkları sürgün hayata alternatif olarak tasarladıkları çıkarıcı⁸³ bir yaşamı dile getirmektedir.⁸⁴ Bunun gerçekleşmesi için sürekli çalışmaları, onları maddeye esir etmiş⁸⁵ ve sonunda elde ettikleri servetle övünerek Hz. Allâh'ı fakir, kendilerini de zengin görme hatasına düşmüşlerdir.⁸⁶ Tevrat'ın hiç kimseyi öldürmemelerine dair

⁷⁵ *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, 3/316–317.

⁷⁶ Sayılar, 34/2–12; Tekvin, 15/18; 17/8; 28/13–14; Çıkış, 23/31.

⁷⁷ 2/Bakara, 83–85; 5/Mâide, 12. Karşılaştırm, Leviller, 26. bab.

⁷⁸ 2/Bakara, 40, 47, 100, 122; 5/Mâide, 13; 7/A'râf, 134; 20/Tâhâ, 86.

⁷⁹ Yeremya, 31/31.

⁸⁰ Bkz. İşaya, 2/2–4; 11/1–16; 42/1–4; 44/1–5; 45/1–3; 51/1–6; Mezmur, 46/10–11; 96/1–13; 98/1–9.

⁸¹ Baki Adam, *Yaşayan Dünya Dinleri, Yahudilik*, DİBY. 2007, Ankara, s. 229.

⁸² İşaya, 11/11–12; İşaya, 12. bab.

⁸³ Cemil Sena, *Tanrı Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 174.

⁸⁴ Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yay. İstanbul, 1999, s. 143, 151; *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s. 238–241, 248–249.

⁸⁵ *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s. 231, 234–235.

⁸⁶ "Allâh: "Allâh fakirdir, biz zenginiz." diyenlerin sözünü işitti." 3/Âl-i İmrân, 181. Hz. Peygamber, Yahudileri bir mektupla zekât vermeye çağırdı. Hz. Ebû Bekir'den mektubu alan Finhâs b. Azura: "Sen Rabbimizin, mallarımızı ödünç istediğini söylüyorsun. Oysa fakir zenginden borç ister. Eğer bu söylediğin doğru ise Allâh fakir biz de zenginiz. ...Allâh zengin olsaydı mallarımızı ödünç istemezdi." dedi. Bunun

emrine⁸⁷ rağmen, maddeye olan aşırı hırsları, cezası kısas da⁸⁸ olsa onları peygamber öldürmeye kadar götürmüştür.⁸⁹ Yahudiler, kendilerine vadedilen toprakları ele geçirmek için pek çok savaş yapmış ve sonunda uzun bir sürgün hayatından sonra bu topraklarda 1948’de bir devlet kurmayı başarmışlardır.⁹⁰

Kur’ân’ı Kerîm, Yahudilerin hayata olan düşkünlüklerini şöyle anlatmaktadır: “وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ” “Andolsun ki, sen, onların, insanlar içinde dünya hayatına en düşkün olanları -hatta müşriklerden bile daha düşkünlüklerini görürsün; öyle ki, onlardan her biri bin sene yaşamayı arzu eder.”⁹¹ Uzun bir yaşam istemeleri, işledikleri cinayetlerin⁹² cezasından korkmaları, dünyayı âhirete tercih etmeleri ve zenginliği çok sevmelerinden dolayıdır.⁹³ Oysaki Tevrat, uğruna peygamber bile öldürmekten çekinmedikleri zenginliğin değersizliğini şöyle anlatmaktadır: “Gümüşü seven gümüşe ve bolluğu seven mahsule doymaz; bu da boş... Az... yahut çok yesin, çalışan adamın uykusu tatlıdır; fakat zenginin tokluğu onu uyumaya bırakmaz.”⁹⁴ Yahudiler cezası ağır bile olsa servet edinmek için hırsızlık⁹⁵ yapmaktan da çekinmemişlerdir. Çünkü hırsızlık yapmak, onlara göre Rabb’in bir emridir.⁹⁶

Yüce Allâh, Yahudilerin mülk edinmek için işledikleri kötülükler hakkında şöyle demektedir: “Memlekette kuvvetlendiler, ancak hakikat için değil; çünkü *kötülükten*

üzerine Ebû Bekir O’na bir tokat vurdu. Finhâs da, Ebû Bekir’i Hz. Muhammed’e şikayet etti. Hz. Peygamber, Ebû Bekir’e niçin böyle yaptığını sorunca: “Bu Allâh’ın düşmanı Allâh’a ağır söz söyleyerek kendilerinin zengin Allâh’ın ise fakir olduğunu söyledi.” Finhâs bunu inkâr edince Yüce Allâh bu âyeti indirdi. Bkz: Abdulfettah el-Kâdi, *Esbâb-ı Nüzûl*, Terc: Salih Akdemir, Fecir Yay. Ankara, 1995, s. 102–104; Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, Terc: Komisyon, Akçağ Yay. Ankara, 1993, 7/240; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, Çev: Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay. İstanbul, 1988, 4/1496.

⁸⁷ “Katletmeyeceksin.” Çıkış, 20/13; “Suçsuzu ve salihî öldürme.” Çıkış, 23/7. Ayrıca bkz. Tesniye, 5/17.

⁸⁸ Tevrat’ta kısas şöyle anlatılır: “Bir adamı vuran, vurduğu ölürse, mutlaka öldürülecektir.” Çıkış, 21/12.

⁸⁹ 4/Nisâ, 155. İsrailoğullarının öldürdüğü peygamberlerle ilgili açıklamalar için bkz: Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, T.D.V.Y. Ankara, 1993, 2/243, 298–299; *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s. 248.

⁹⁰ *Yaşayan Dünya Dinleri, Yahudilik*, s. 227.

⁹¹ 2/Bakara, 96. Meal için bkz. Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur’ân*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2004, s. 14.

⁹² 2/Bakara, 95.

⁹³ Osman Güngör, *Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudi Karakteriyle Verilmek İstenen Mesaj*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, s. 46–48.

⁹⁴ Vaiz, 5/10–12.

⁹⁵ Tevrat, hırsızlığın cezasıyla alakalı olarak şöyle demektedir: “Eğer bir adam öküz yahut koyun çalarsa... bir öküz yerine beş öküz ve bir koyun yerine dört koyun ödeyecektir.” Çıkış, 22/1–14.

⁹⁶ Çıkış, 3/22; İşaya, 60/16, 61/6.

kötülüğe gidiyorlar... beni tanımıyorlar... Hiçbir kardeşe güvenmeyin, çünkü her kardeş çok aldatacak... Yalan söylemeyi dillerine öğrettiler... Ağzı ile komşusuna selâmet der ve içinden ona pusu kurar... Böyle bir millettten canım öç almaz mı?”⁹⁷; “Oğullar besledim... bana asi oldular. Öküz kendi sahibini ve eşek de efendisinin yemliğini bilir; fakat İsrail bilmiyor, kavmim kulak asmıyor. Ah ey suçlu millet... kötülük işleyenlerin zürriyeti, baştan çıkmış çocuklar! Rabbi bıraktılar.”⁹⁸

Hiz. İsa da yaptıkları kötülüklerden dolayı onlara şöyle seslenmiştir: “Siz ey yılanlar... Cehennem hükmünden nasıl kaçacaksınız? ...Size peygamberler... gönderiyorum; siz onlardan bazılarını öldürecek ve haça gereceksiniz ve bazılarını havralarda dövecek ve şehirden şehre kovacaksınız.”⁹⁹ Bu İncil âyeti, Yahudilerin günah işleme konusunda ne kadar ileri gittiklerini ve kendilerine gelen peygamberlere nasıl karşı gediklerini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰⁰ Yahudiler, İnciller’e göre, maddî çıkarları için Hiz. İsa’ya tuzak kurmuş ve sonunda O’nu haça germişlerdir.¹⁰¹

Maddeye olan düşkünlükleri, Yahudileri inatçı bir millet yapmıştır.¹⁰² Ayrıca onlar Tevrat’a göre inatçılıklarının yanı sıra ikiyüzlüdürler. “Bu kavim bana yaklaşıyor... dudakları ile beni sayıyor... yüreklerini benden uzaklaştırıyorlar.”¹⁰³ Yahudiler, maddeyi putlaştırmış, ona Tanrı olarak tapmış¹⁰⁴ ve hatta Tanrı’yı bile madde olarak görmek istemişlerdir.¹⁰⁵

Yahudiler, dünya malı elde etme konusunda her türlü çirkin yolu denemişlerdir.¹⁰⁶ Toprak sahibi olmak için sonradan yerleştikleri yerlerin gerçek sahiplerini buradan

⁹⁷ Yeremya, 9/3–9.

⁹⁸ İşaya, 1/2–5. Ayrıca bkz. Hoşea, 6/7, 7/1–14, 9/1; Yeremya, 8/4–6; Hezekiel, 33/11; Amos, 8/2.

⁹⁹ Matta, 23/33–34.

¹⁰⁰ 5/Mâide, 24.

¹⁰¹ Markos, 3/6; Matta, 26/4; Luka, 22/2; 23/21–23; Yuhanna, 5/18; 19/18.

¹⁰² Hoşea, 4/16.

¹⁰³ İşaya, 29/13.

¹⁰⁴ 20/Tâhâ, 91. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 51, 54, 92–93; 4/Nisâ, 153; 7/A’râf, 148, 152; 11/Hûd, 69.

¹⁰⁵ 4/Nisâ, 153.

¹⁰⁶ M. Fatih Kesler, *Kur’ân’da Yahudiler ve Hristiyanlar*, TDVY, Ankara, 1993, s. 211.

çıkarak mülklerini ele geçirmişlerdir.¹⁰⁷ Oysaki insanları topraklarından çıkarmama konusunda Rabb'e söz vermişlerdi. Ancak sözlerinden cayıp insanları yurtlarından kovdular.¹⁰⁸

Tevrat'ta Rabb, Yahudilere dostlarına nasıl davranmaları gerektiği konusunda şöyle demektedir: “*Yüreğinden hakikati söyleyen... dostuna kötülük etmez.*”¹⁰⁹; “*Komşunun... hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.*”¹¹⁰ Tevrat'a göre Rabb, kötülük işleyen, fesat çıkaran, yalan söyleyen, kan akıtan ve komşusuna hile yapan insanlardan nefret etmektedir.¹¹¹ Bütün bu uyarılara rağmen Yahudiler, kötülük işlemekten vazgeçemediler. Bunun nedeni İsrail isminin “*savaşan*” ve “*Tanrıya karşı kuvvetli olan*” anlamına gelmesidir.¹¹² Tevrat, Hz. Yakub'un Tanrı'yla güreşmesini şöyle anlatmaktadır: “Seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti ve onu yenemediğini görünce... Artık sana Yakub değil, ...İsrail denilecek; çünkü Allâh ve insanlarla uğraşıp yendin.”¹¹³ Bu ifadeler, Allâh hakkındaki inançlarının ne derece bozuk olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Dünya malına olan düşkünlüklerinin yanı sıra Yahudiler, aynı zamanda malı infak etme konusunda cimri davranır ve bunu gösteriş için yaparlar. Mekkeli Müslümanlar, Medine'ye hicret ettiklerinde, Medineli Müslümanlar onlara pek çok maddî yardımda bulunmuştu. Bunun üzerine Yahudiler, Medineli Müslümanlara şöyle demiştir: “*Mallarınızı infak etmeyin, hayırlı olan şeylere harcamayın. Eğer böyle yapmaya devam ederseniz mallarınız ellerinizden çıkacak ve fakir olacaksınız.*”¹¹⁴ Bu sözler üzerine şu âyet

¹⁰⁷ Buhtunnaşr, Beytü'l-Makdis'i yıkınca Yahudiler, Hicaz'ın Vadi'l-Kurâ, Teyma ve Yesrib bölgesine yerleştiler. Yesrib'e yerleşen Yahudiler, buradaki Cürhüm ve Amalikalıları sayı olarak geçince onları buradan kovup bütün mülklerine el koydular ve ardından uzun bir süre Yesrib'de yaşadılar. Bkz. Ahmet b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, Çev: Mustafa Fayda, KBY., Ankara, 2002, s. 19–20.

¹⁰⁸ 2/Bakara, 84–85.

¹⁰⁹ Mezmur, 15/2–3.

¹¹⁰ Tekvin, 20/17.

¹¹¹ Mezmur, 5/4–6; 10/13–15; 11/5–7.

¹¹² Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 122.

¹¹³ Tekvin, 32/24–28; Hoşea, 12/3–4.

¹¹⁴ Ebû Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1995, 2/153.

nâzil olmuştur: “Bunlar öyle insanlardır ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler.”¹¹⁵

“Davut’un Krallığı” sürgün hayatı yaşayan İbranilerin en önemli meselesi olmuştur.¹¹⁶ Bu açıdan Yahudilik, bir “ümit dini” olarak da vasıflandırılabilir.¹¹⁷ Bu beklentiye göre gerçekleşecek olan Mesih, Yahudi kavminin politik ve maddî zaferlerini sağlayan bir kral olarak tasavvur edilir.¹¹⁸ Macar Yahudisi olan Theodor Hertzfel’in xix. yüzyılın sonu ve xx. yüzyılın başında kurduğu siyonizm, Yahudi vatanının kurulmasını ve adanmış topraklara geri dönmeyi hedeflemiştir.¹¹⁹ Bunun gerçekleşmesi için her Yahudinin savaş sanatını öğrenmesi¹²⁰ ve Yahudilerin diğer milletlere borçlanmaması gerekmektedir.

İnsanlara borç vererek onları ekonomik açıdan kendilerine bağlamak,¹²¹ mülk edinmelerinin önemli bir aracıdır. “Çok milletlere ödünç vereceksin, fakat ödünç almayacaksın.”¹²² Yahudiler, başkalarından faiz almayı, helal görmektedirler.¹²³ Verilen para ve faizini¹²⁴ geri almak için, kendileri dışındaki insanları ödeme konusunda sıkıştırmak Tevrat’ın bir emridir. “Kardeşini sıkıştırma... Yabancıyı sıkıştırabilirsin.”¹²⁵

Dünya malını, âhirete tercih etmek Tevrat¹²⁶ ve Kur’ân-ı Kerîm’e göre Yahudilerin en temel özelliğidir.¹²⁷ Bu, onlardaki âhîret inancının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Yahudiler bütün hedeflerini dünya hayatına yönlendirmişlerdir.¹²⁸ Yahudiler için âhîret inancı, dünya hayatının sonuna doğru Kudüs’ün de içinde bulunduğu

¹¹⁵ 4/Nisâ, 37–38.

¹¹⁶ İşaya, 11. ve 14. Bablar; Mezmur, 2/8; Tekvin, 27/28–29.

¹¹⁷ *Dinler Tarihine Giriş*, s. 151; *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s. 255; Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 142.

¹¹⁸ Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 143.

¹¹⁹ Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 147.

¹²⁰ *Yaşayan Dünya Dinleri, Yahudilik*, s. 234.

¹²¹ *el-Yehûd fî'l-Kur’ân*, s. 60.

¹²² Tesniye, 15/6.

¹²³ Tesniye, 23/19–20.

¹²⁴ Dünya üzerinde faize dayanan sistemleri, Yahudiler kurmuştur. Bkz. *el-Yehûd fî'l-Kur’ân*, s. 60.

¹²⁵ Tesniye, 15/1–3.

¹²⁶ 2/Bakara, 86.

¹²⁷ Muhammed Mahmud Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Matbaatu'l-İstiklâlî'l-Kübrâ, Kâhire, 1968, 1/50–51; *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, 2/422–426.

¹²⁸ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 3/201.

ve vadedilen toprakların tamamını içine alan bir devletin kurulması ve dünyayı istila etmeleridir.¹²⁹

Sonuç olarak, Tevrat'ın madde ve dünya anlayışının Kur'an'dan farklı olmaması gerekmektedir. Çünkü bu din de Kur'an gibi aynı ilâhî vahye dayanmaktadır.¹³⁰ Ancak Yahudilerin kitaplarını tahrif etmeleri,¹³¹ mülk konusunda tamamen farklı düşünmelerine neden olmuştur.¹³² Yahudilerin günümüzdeki dünya anlayışları, bu tahrifin¹³³ bir sonucu olup Yüce Allâh'ın onlara gönderdiği ilâhî vahyin aslını yansıtmamaktadır.

2) Hristiyanlara Göre Dünyanın Değeri

Hristiyanlar, Yahudilerin aksine, ruhanî hayata ağırlık vererek dünya yerine âhireti öne çıkarmış; Allâh'a yaklaşmak ve dünya nimetlerinden uzaklaşmak amacıyla ruhbanlığı icat etmişlerdir. Ancak Yüce Mevlâ'ya yaklaşmak amacıyla ihdas ettikleri ruhbanlığı, insanların mallarını ellerinden almak için dinî bir vasıta olarak kullanmışlardır.¹³⁴

Yüce Allah Kur'an'da, Hristiyan ve Yahudi din âlimlerinin dini kullanarak, kendi din kardeşlerini haksız yere sömürdüklerini şöyle anlatmaktadır: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا ينفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “Ey inananlar, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve insanları Allâh yolundan çevirirler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allâh yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azâbı müjdele!”¹³⁵

Kur'an israiloğullarının, Allâh'ın âyetlerini kendi çıkarları uğruna az bir para karşılığında sattıklarını bildirmektedir.¹³⁶ Hristiyan ve Yahudi âlimleri bilerek¹³⁷ Tevrat ve

¹²⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, 1/353.

¹³⁰ *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 11/255–256.

¹³¹ 2/Bakara, 75; 4/Nisâ, 46; 5/Mâide, 13, 41.

¹³² Fahri Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı*, DİBY. Ankara, 2003, s. 12–13.

¹³³ “Tarihsel eleştirme Kutsal Kitab'ın... insan elinden çıkma olduğunu ortaya koymaktadır.” Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 126.

¹³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, 4/56.

¹³⁵ 9/Tevbe, 34.

¹³⁶ 2/Bakara, 41, 79, 174; 3/Âl-i İmrân, 199; 5/Mâide, 44.

¹³⁷ 2/Bakara, 42.

İncil'in aksine fetva veriyor ve böylece bir taraftan insanları doğru yoldan uzaklaştırıp diğer taraftan da verdikleri bu yanlış fetvalar karşılığında onlardan para ve rüşvet alıyorlardı.¹³⁸ Verdikleri fetvalara insanları inandırmak için de bu fetvaların Tevrat ve İncil'den olduğunu söylüyorlardı.¹³⁹

Bu yanlış dinî tutum ve yaşayışları, zamanla halk tarafından doğru bir dinî kural olarak kabul edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.¹⁴⁰ Bazı Yahudi ve Hristiyan âlimleri, Tevrat ve İncil'e uymadıkları gibi, bunlara uymak isteyenlere de menfaatlerini sürdürmek için engel olmaktan çekinmemişlerdir.¹⁴¹ Böylece hem Yahudi ve Hristiyan din âlimleri ve hem de bunlara tabi olanlar doğru yoldan ayrılmışlardır.¹⁴²

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber dönemindeki bazı Hristiyanların duydukları âyetlerden etkilenip gözyaşı döktüklerini ve ardından da Hz. Allâh'a iman ettiklerini bildirmektedir. Yine Kur'ân, Hristiyanların Müslümanlara sevgi bakımından Yahudilerden daha yakın olduklarını ifade etmektedir.¹⁴³

Bunun yanında Kur'ân-ı Kerîm Hristiyanları, tevhitten ayrılarak Yüce Allâh'a çocuk isnat eden,¹⁴⁴ Hz. İsa'yı tanrılaştırarak tevhit akidesini bozan,¹⁴⁵ teslis inancını ihdas ederek insanların doğru yoldan ayrılmasına neden olan,¹⁴⁶ Allâh yerine rahipleri Tanrı edinen,¹⁴⁷ Cenneti sadece kendileri için sahiplenilen,¹⁴⁸ İncil'i tahrif eden,¹⁴⁹ Yüce Allâh'a

¹³⁸ *Câmiu'l-Beyân*, 6/137; Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyunî't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, 2/257.

¹³⁹ *Keşşâf*, 2/167.

¹⁴⁰ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/324; *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, 5/511; *Tefhim*, 2/224.

¹⁴¹ *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/494.

¹⁴² 9/Tevbe, 31.

¹⁴³ 5/Mâide, 82–85. Açıklamalar için bkz. *Câmiu'l-Beyân*, 5/8–9; *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/187.

¹⁴⁴ 2/Bakara, 116, 4/Nisâ, 171; 5/Mâide, 18, 9/Tevbe, 30.

¹⁴⁵ 3/Âl-i İmrân, 64, 79–80; 5/Mâide, 17, 75, 116–117; 9/Tevbe, 31; 19/Meryem, 88–93...

¹⁴⁶ 4/Nisâ, 171; 5/Mâide, 73–74, 116–117.

¹⁴⁷ 9/Tevbe, 31, 34.

¹⁴⁸ 2/Bakara, 111–112.

¹⁴⁹ 3/Âl-i İmrân, 78.

verdikleri sözlerden cayan¹⁵⁰ ve Hz. Peygamber'in geleceğini bildikleri halde, peygamber olarak gönderildiğinde, O'nu yalanlayan¹⁵¹ kimseler olarak tanımlamaktadır.

Hristiyanlar da Yahudiler gibi yaptıkları bu hatalar nedeniyle zamanla doğru yoldan ayrılıp yeryüzünde yanlış bir hayat sürmeye başladılar. Yüce Allâh'ın kendilerine gönderdiği İncil'in aslını kaybetmeleri ve kendi düşüncelerine göre yazdıkları birbirinden farklı İnciller'i bir kutsal kitap olarak kabul etmeleri, onların da dünyaya farklı bakmalarına neden olmuştur.

a) İnciller'in Dünyaya Bakışı

İnciller'e göre dünya-âhiret mutluluğu, sadece mütevazı bir hayat yaşamayla elde edilebilir. Hristiyanların böyle düşünmelerinin nedeni, bir taraftan Putperest Roma İmparatorluğunun baskısı altında;¹⁵² diğer taraftan Yahudilerin aşırı maddeci yaşantılarının hâkim olduğu bir ortamda yaşamak zorunda kalmalarından dolayıdır.¹⁵³ İlk Hristiyanların, Yahudilerin aşırı maddeci hayat tarzlarıyla mücadele etmeleri ve Romalıların baskılarından kurtulmak için de toplumdan uzak yerlerde hayatlarını sürdürmeleri kaçınılmaz bir durumdur.¹⁵⁴ Ancak ilk Hristiyanların yaşamak zorunda oldukları bu münzevî hayat, Yüce Allâh'ın isteği bir yaşam tarzı değildi.¹⁵⁵

Hız. İsa, insanların hedeflerini, Yahudilerin aksine ölüm ötesindeki dünyaya çevirmiştir.¹⁵⁶ Hız. İsa'nın, sade bir hayat yaşamaya yönelik olarak yaptığı bu samimi çağrı, sonraki Hristiyanlar tarafından doğru anlaşılamamış, bunu dünya nimetlerinin reddedilmesi için bir delil olarak kullanmış ve ardından bir hayat tarzı olan ruhbanlığı icat etmişlerdir. “وَرَهْبَانِيَّة ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا” “İcâd ettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık, yalnız Allâh'ın rızâsını kazanmak için kendiliklerinden

¹⁵⁰ 5/Mâide, 14.

¹⁵¹ 2/Bakara, 146; 6/En'âm, 20.

¹⁵² *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s. 255; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 267–268.

¹⁵³ Luka, 6/22.

¹⁵⁴ *Tanrı Anlayışı*, s. 174.

¹⁵⁵ *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, 14/7759–7762; *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 11/255–257.

¹⁵⁶ Ekrem Sarıkcıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Bayrak Yay. İstanbul, 1983, s. 229.

uyguladılar ama ona gereği gibi uymadılar.”¹⁵⁷ Ruhbanlık başta, kâmil ahlâka sahip olmak için inzivaya çekilmekle başladı, ardından İnciller’i yayma faaliyetiyle devam etti.¹⁵⁸

Hıristiyanların dünyaya bakışlarını, “*Bu dünya benim memleketim değildir*” cümlesiyle özetlemek mümkündür.¹⁵⁹ Bu anlayış, Hıristiyanların dünyadan uzaklaşıp âhirete yönelmelerine neden olmuştur.¹⁶⁰ Dünyadan kopuk bir hayat yaşamalarına, kendi elleriyle yazdıkları İncillerin bazı âyetleri de etkili olmuştur.¹⁶¹ “İsa şakirtlerine... Doğrusu size derim ki, *göklerin melekûtuna zengin adam güçlülkle girer. ...Devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin adamın Allâh’ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır.*”¹⁶²; “*Eğer dünyadan olsaydınız, dünya kendisinden olanı severdi; ...Dünya sizden nefret ediyor.*”¹⁶³ Bu ifadelere göre zenginlik, Cennete girmenin önünde büyük bir engeldir. Bu engeli aşmak için insanın dünya nimetlerinden uzak durması gerekmektedir.

Aslında Yüce Allâh’ın Hıristiyanlardan istediği, mal bakımından fakir olmak değil, gönül bakımından fakir olmaktır. Çünkü, İnciller zenginlikle ilgili olarak şöyle demektedir: “*Ne mutlu ruhta fakir olanlara... Çünkü onlar dünyayı miras alacaklar.*”¹⁶⁴; “Dileyin, size verilecektir; arayın bulacaksınız... Çünkü her dileyen alır, arayan bulur... Sizden hangi adam, oğlu ondan ekmek ister de, ona taş verir veya balık ister de ona yılan verir? ...Çocuklarınıza iyi hediyeler vermeyi bilerseniz... Babanız kendisinden dileyenlere ne kadar ziyade iyi şeyler verir.”¹⁶⁵

Görüldüğü gibi İnciller, bir taraftan dünya nimetlerinin terkedilmesi istemekte; diğer taraftan onların talep edilmesini dile getirmektedir. Bu ve benzeri çelişkiler, İncil’in tahrif edilmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁵⁷ 57/Hadîd, 27. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, 14/7759–7762.

¹⁵⁸ *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 231–232.

¹⁵⁹ *Müslümanca Yaşamak*, s. 23.

¹⁶⁰ Matta, 6/11, 33–34.

¹⁶¹ Matta, 6/19, 24–34; 7/7–14; 13/22; 16/5–12.

¹⁶² Matta, 19/23–24; 19/25–30; 20/1–16.

¹⁶³ Yuhanna, 15/19.

¹⁶⁴ Matta, 5/3–5.

¹⁶⁵ Matta, 7/7–11.

İlk Hristiyan manastırı, 314-317’de Nil nehrinin doğusunda Pochomius tarafından kurulunca, manastır duvarları rahiplerin dünyayla olan bağlarını kesmiştir.¹⁶⁶ Böylece Yahudilerin dünya üzerinde kurmak istedikleri Allâh’ın hükümdarlığı, öteki dünyaya kaymış, bu dünya ise Sezar ve maddeyi her şeyin üstünde tutan sömürgeci zalim insanların yurdu olmuştur.¹⁶⁷ Yahudi tarihinde olduğu gibi, Hristiyanlık tarihinde de pek çok kanlı sahne vardır. Engizisyon mahkemelerinin işkenceleri, yüzyıl savaşları ve protestanların katledilmesi gibi hadiseler bunlardan bazılarıdır. Temeli sözde sevgiye¹⁶⁸ dayanan Hristiyanlığın müsamahasızlığı¹⁶⁹ asırlarca değişik yolsuzlukların, ahlâksızlıkların ve savaşların çıkmasına neden olmuştur. Bütün bunlar, Hristiyanların dinlerini sevgiden ne kadar uzaklaştırdıklarını ve dünyaya nasıl baktıklarını göstermektedir.

Hristiyanların dünyaya olumsuz bir gözle bakmalarına neden olan en önemli unsur “Aslî Günah” meselesidir. Bu yanlış dini anlayış, Hristiyan ahlâkında son derece olumsuz bir etki yapmış ve onların varlık olarak dünyayı kötölemelerine neden olmuştur. İnciller’e göre günah, dünyaya Hz. Âdem’in Cennette işlemiş olduğu hatayla girmiştir. Pavlus, Romalılara yazdığı mektupta bunu şöyle anlatmaktadır:

“Günah bir adam vasıtası ile ve ölüm günah vasıtası ile dünyaya girdiyse, böylece ölüm de bütün insanlara geçti; çünkü hepsi günah işlediler.”¹⁷⁰ Ancak İnciller’e göre kötülük ve günah dünyadan değil, insanların işlediği yanlış işlerden kaynaklanmaktadır. “İnsanların yüreğinden, kötü düşünceler, fuhuşlar, hırsızlıklar, katiller, zinalar, tamahlar, kötülükler, hile, şehvet, kengözlülük, küfür, gurur ve akılsızlık çıkar. *Bütün bu kötü şeyler içten çıkarlar ve insanı kirletirler.*”¹⁷¹

¹⁶⁶ *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 232.

¹⁶⁷ İsmail Raci Farukî, *Tevhid*, İnsan Yay. Terc: Dilaver Yardım-Latif Boyacı, İstanbul, 1995, s. 48–49, 107.

¹⁶⁸ Matta, 22/37–40. Ayrıca bkz. Yuhanna, 13/34–35; 15/17.

¹⁶⁹ Matta, 7/6; 8/21–22; 10/34–36; Luka, 12/49–53; 14/26; Pavlus’un Korintoslulara I. Mektubu, 15/25.

¹⁷⁰ Pavlus’un Romalılara Mektubu, 5/12.

¹⁷¹ Markos, 7/21–23.

Fakat işlenen bütün bu çirkinlikler, ne kadar fazla olursa olsun bunlar, günah bağışlama yetkisini ellerinde bulunduran papazlar tarafından affedilmektedir.¹⁷² Hristiyanlar, dine aykırı olan bu yetkiye dayanarak, sürekli günah işlemektedirler. Öyle gözüküyor ki bu yanlış inanıştan dolayı dünyada günah işleme, Hristiyanlarla beraber kıyamete kadar sürüp gidecektir.¹⁷³

İnciller’de dünyanın yaratılışı hakkında bilgi bulmak zordur. Onlar, genelde Hz. İsa’nın hayatından bahsetmektedir. İnciller’e göre dünya, âhiretin düşmanıdır ve âhiret mutluluğu için dünya zenginliğini bırakanlar, kıyamet gününde Hz. İsa ile on iki taht üzerinde oturacaklardır.¹⁷⁴ İnciller’de anlatılan şu olay bir Hristiyanın dünyaya nasıl bakması gerektiğini net olarak ortaya koymaktadır: Hz. İsa tebliğe başladığında Şeytan tarafından bir çöle yönlendirildi ve Şeytan O’nu çok yüksek bir dağa çıkartıp dünyanın bütün güzelliklerini gösterip şöyle dedi:

“Eğer yere kapanıp bana tapınırsan, bütün bu şeyleri sana veririm.”¹⁷⁵ Hz. İsa bu kişinin Şeytan olduğunu anlayınca onu kovdu ve mal biriktirmekle meşgul olan Yahudilere şöyle seslendi: “*Siz aşağıdansınız, ben yukarıdanım; siz bu dünyadansınız, ben değilim.*”¹⁷⁶ Bu yüzden Hz. İsa, kendine tabi olanların mallarını hayırda kullanmalarını ve Yahudilere benzememelerini istemiştir.¹⁷⁷

Böylece Hz. İsa, tebliğinin başında dünyaya bakışını âhiretten yana açıkça ortaya koydu ve peygamberlik görevine bir dua evi olan Kudüs’teki Kutsal Mabet’i ticarethaneye çeviren Yahudilerden temizlemekle başladı. Allâh’ın emirlerini kulak ardı edip umursamayan¹⁷⁸ Yahudiler, mabetlerini ticaretleri için bir vasıta olarak kullanıyorlardı. İncil, bu olayı şöyle anlatmaktadır: “İsa Allâh’ın mabedine girdi, ...*mabette alış veriş*

¹⁷² Matta, 18/15–23.

¹⁷³ *Tevrat, İncil ve Kur’ân’ın Dünyaya Bakışı*, s. 63.

¹⁷⁴ Matta, 19/28–29.

¹⁷⁵ Matta, 4/1–11.

¹⁷⁶ Yuhanna, 8/23.

¹⁷⁷ Luka, 12/33.

¹⁷⁸ İşaya, 6/9–10; Matta, 13/14–15.

edenleri dışarı attı... ve onlara... “Benim evime dua evi denilecek diye yazılıdır, fakat siz onu haydut ini yapıyorsunuz.”¹⁷⁹ Bu âyet, bir taraftan Yahudilerin dinî kendi çıkarları için nasıl kullandıklarını¹⁸⁰ gözler önüne sererken, diğer taraftan da Hristiyanların mala ve dünyaya nasıl bakmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hiz. İsa da Yahudiler gibi Tanrının Krallığı’ndan bahsetmiş ancak O, insanları dünyevî değil; ahlakî¹⁸¹ bir krallığa çağırmıştır. Yahudilerin aksine, Hristiyanların krallığı yeryüzünde değil, gökyüzünde kurulacaktı. Bir başka deyişle bu krallık insanın ruhunda inşa edilecekti.¹⁸² “Çünkü bedenın düşüncesi ölüm... ruhın düşüncesi hayat ve selâmettir; ...bedenin düşüncesi Allâh’a düşmanlıktır... ve bedende olanlar Allâh’ı hoşnut edemezler.”¹⁸³ İnsan, hem dünya ve hem de âhiret için çalışmayacağından, onun sadece bunların biriyle uğraşması gerekmektedir.¹⁸⁴

Allâh Teâlâ, Hiz. İsa’yı, insanları hak dine davet etmesi ve Yahudilerin aşırı maddeci hayatlarıyla mücadele etmesi için göndermiştir. Bu konuda başarılı olması sadece maneviyatı¹⁸⁵ öne çıkarmasıyla mümkün olabilirdi. Ancak Hiz. İsa’nın madde karşıtı olarak söylediğı sözler, hahamlar tarafından hoş karşılanmıyor ve bu yüzden O’ndan nefret ediyorlardı. Hiz. İsa, tapınakta sadece ibâdet edilmesini istiyordu.¹⁸⁶ Ancak burası adanan kurban ve verilen bağışlardan dolayı hahamlar için bir zenginlik kaynağıydı.¹⁸⁷

İnciller’e göre, Hiz. İsa’nın öldürölmesinin sebeplerinden biri de, O’nun bir dua evi olan mabedi ticarethaneden arındırıp ibâdethaneye çevirmesidir. Bu davranışı hahamların zenginliklerinin ve nüfuzlarının ellerinden gitmesine neden olmuştur. Romalıların O’nu

¹⁷⁹ Matta, 21/12–13.

¹⁸⁰ 2/Bakara, 40–41, 79, 174; 3/Âl-i İmrân, 186–188; 5/Mâide, 44.

¹⁸¹ Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 261. Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, Çev: Nabi Avcı, İşaret Yay. İstanbul, 1988, s. 177–178.

¹⁸² Luka, 17/20–21; Pavlus’un Korintoslulara II. Mektubu, 5/1–2; Romalılara Mektup, 8/4–17.

¹⁸³ Romalılara Mektup, 8/6–7.

¹⁸⁴ Matta, 6/24.

¹⁸⁵ Matta, 6/19–21.

¹⁸⁶ Matta, 21/12–13; İşıya, 56/7.

¹⁸⁷ Luka, 21/1–4.

çarmıha germelerinin temelinde de aslında ekonomik kaygılar yatmaktaydı.¹⁸⁸ Hz. İsa doğduğunda, ekonomik ve siyasî kaygılardan dolayı Yahudi Kralı Hirodes tarafından öldürölmek istenmiştir. Hz. İsa'ya secde etmek için gelen şarklı müneccimler, doğumunu Hirodes'e söyleyince birden heyecana kapıldı¹⁸⁹ ve iki yaş altındaki bütün erkek çocukların öldürölmesini emretti.¹⁹⁰

Hz. İsa'nın mütevazı yaşam konusunda yaptığı çağrılar, takipçileri tarafından bir hayat tarzı olarak benimsenmiş ve bu durum daha sonra maddî hayatın reddine dönüştürölmüştür.¹⁹¹ Böylece Hıristiyanlık, bir "yoksulluk hareketine" bürünmüştür. Bu yüzden başlangıçtaki yoksul Hıristiyanları anlatmak için *ebionim*(yoksul) kelimesi de kullanılmıştır.¹⁹²

Hıristiyanlar, dünya nimetlerini terkedip¹⁹³ kendilerini âhiretin sakinleri ilan etmişlerdir. İnciller'de, dünya nimetlerini reddetmeyi dile getiren pek çok âyet vardır. Hiç şüphesiz bunların başında "Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez; çünkü ya birinden nefret eder ve ötekini sever yahut da birini tutar, ötekini hor görür. *Siz Allâh'a ve mammon'a(zenginliğe) kulluk edemezsiniz.*"¹⁹⁴ âyeti gelmektedir.

İnciller'in bu ve benzeri sözleri, Hıristiyanlar tarafından madde karşıtlığının temel köşe taşları haline getirilmiştir. Bu anlayış daha sonra dünya nimetlerinin reddine dönüşüp ifratçı bir zâhidlik ve rahiplik ahlâkının gelişmesiyle son bulmuştur. Böylece Hıristiyanlar, çalışmalarını dünya yerine âhiretteki krallığa yönlendirmişlerdir. İnsanın yaratılışına zıt olan bu yaşam tarzı, Yahudilerde olduğu gibi günümüzde dünyevileşme olarak tamamen tersine dönmüştür. Özellikle Avrupa'da yaşayan ve bir Hıristiyan birliği olarak adlandırılan ölkelerdeki Hıristiyanların yaşamları bunu açıkça ortaya koymaktadır.

¹⁸⁸ Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 191.

¹⁸⁹ Matta, 2/3.

¹⁹⁰ Matta, 2/16.

¹⁹¹ *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 231; *Tevhîd*, s. 181; Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 198.

¹⁹² Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 202.

¹⁹³ Paul Canet-Gabriel Seailles, *Metâlib ve Mezâhib*, Terc: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978, s. 35.

¹⁹⁴ Matta, 6/24. Ayrıca bkz. Matta, 6/19.

b) İnciller’de Yarının Rızkı İçin Kaygı Çekilmemesi

Bir Hristiyan için önemli olan günlük azık olup, yarının rızkı için kaygı çekmek gereksizdir. Bu durum İnciller’de son derece açıktır. “*Yarın için kaygı çekmeyin.*”¹⁹⁵; “Göğün kuşlarına bakın, onlar ne ekerler ne biçerler ne de ambarlara toplarlar ve semavî babanız onları besler. Siz onlardan daha değerli değil misiniz?”¹⁹⁶; “Niçin esvaptan ötürü kaygı çekiyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüğüne iyi bakın... *Kır otunu Allâh böyle giydirirse, sizi daha çok giydirmez mi, ey az imanlılar?*”¹⁹⁷

Bu ifadeler, rızık için bir Hristiyanın çalışmasının yersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Canlılara rızıklarını veren Allâh, elbette insana da rızkını verecektir. Böyle bir zühd anlayışına sahip olmak, zamanla Hristiyanları tembelliğe itmiş ve bu anlayış onlarda “bir lokma bir hırka anlayışını” geliştirmiştir. Bazı Müslümanlarda da görülen bu anlayış, İnciller’in dikte ettiği münzevî hayat anlayışının bir sonucudur.

Mutlu bir hayat yaşamamanın en iyi yolu, evlenmeyi terketmektir. Hristiyanlıkta evlenmemek bir üstünlüktür. Evliliğin anlamsızlığını ve evlenmemenin yüceliğini vurgulamak için, yedi kişiyle evlenip de çocuk sahibi olmayan bir kadının cennette kiminle beraber olacağını soranlara Hz. İsa şöyle demiştir: “*Bu dünyanın çocukları evlenirler... fakat o dünyaya... layık sayılanlar, ne evlenirler, ne de kocaya verilirler.*”¹⁹⁸ Ayrıca O, kendine hâkim olabileceklere evlenmemeyi tavsiye ederek şöyle demiştir: “*Adam için kadına dokunmamak iyidir... Bütün insanların benim gibi olmalarını istiyorum. ...Evlenmemişlere ve dul kadınlara diyorum: benim gibi kalsalar onlar için iyidir.*”¹⁹⁹

Hz. İsa’nın getirdiği din, sonradan Katolik Kilisesinin dinine dönüştürülmüştür.²⁰⁰

Bugünkü Hristiyanlık, Hz. İsa’nın getirdiği dinden çok, Pavlus ve rahiplerin

¹⁹⁵ Matta, 6/34.

¹⁹⁶ Matta, 6/26.

¹⁹⁷ Matta, 6/28–30. Ayrıca bkz. Luka, 12/29.

¹⁹⁸ Luka, 20/34–35.

¹⁹⁹ Pavlus’un Korintoslulara I. Mektubu, 7/1–8. Ayrıca bkz. Matta, 19/9–12.

²⁰⁰ *Tevhîd*, s. 181; *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, s. 240; *Dinler Tarihine Giriş*, s. 187–188; Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 184; *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s. 274–278.

yorumlarından oluşmaktadır.²⁰¹ Hristiyanlar, inanç ve yaşayışlarını İnciller'den çok, onların görüşlerine dayandırmaktadırlar.²⁰² Tevrat ve İncil'in sahibi Allâh olduğuna göre, bu kitapların dünya ve maddeye bakışları Kur'ân'ın bakışıyla aynı olmalıdır. Yahudi ve Hristiyanların birbirinden farklı dünya algıları, Tevrat ve İncil'in görüşü olmayıp, bunlar, bu kitapları çıkarları doğrultusunda tahrif eden Yahudi ve Hristiyanların görüşleridir.

Sonuç itibariyle, Yahudilikte âhiretten kopuk bir anlayışla dünya için çalışma, Hristiyanlıkta ise, bunun tam aksine kendini dünyadan tecrit ederek âhirete yönelmek öne çıkmaktadır.²⁰³ Bu her iki aşırı yaşam tarzı da insan fıtratına aykırıdır. Yahudiler dengeyi dünyadan, Hristiyanlar da âhiretten yana bozmuşlardır.²⁰⁴ Yahudilerin dünyaya, Hristiyanların âhirete ağırlık vermelerinin aksine İslâm, Müslümanlara dünya ve âhiret için "hasene"²⁰⁵ istemelerini öğütlemektedir.²⁰⁶ Bu yönüyle İslâm diğer dinlere benzememektedir.²⁰⁷ Fakat burada hemen şunu belirtelim ki, günümüzdeki Müslümanların içinde bulundukları sosyal ve ekonomik durum, dünya ve hayata böyle bakmadıklarını göstermektedir.

H) KÂFİRLERE GÖRE DÜNYANIN DEĞERİ

Kur'ân-ı Kerîme göre, Yüce Mevla'nın varlığına inanmak, insanı dünya nimetlerine bağlanmaktan kurtarmakta ve kişinin âhirete yönelmesini sağlamaktadır. Kur'ân'a göre, Yüce Allâh'a inanmayan bir insanın dünyayla ilişkisi, sadece yeryüzünün maddî yönüyle sınırlı olmaktadır. Allâh Teâlâ'yı inkâr edenler, sahip oldukları dünya malıyla ebedî mutluluğu kazanamadıklarından, sadece kendilerine geçici bir süreliğine verilen dünya

²⁰¹ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2001, s. 12–18.

²⁰² Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 263. Ayrıca bkz. *Dinler Tarihine Giriş*, s. 173–179.

²⁰³ Pavlus'un Korintoslulara I. Mektubu, 7/32–34. Ayrıca bkz. Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 198–199.

²⁰⁴ Muhammed Yazıcı, "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi," *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi Sempozyumu*, Çorum, 2002, s. 43–44.

²⁰⁵ Bu kelime, hem dünya ve hem de âhiretin güzelliklerini içermektedir. Bkz. *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/538–539.

²⁰⁶ 2/Bakara, 201–202.

²⁰⁷ Abdülhamid Muhsin, *İslâm ve Toplumsal Kalkınma*, Terc: Mehmet Çakır, Koba Yay. İstanbul, 1993, s. 7, 13.

malını çoğaltmakla meşgul olmaktadır. Bu ise, onların dünya malından faydalanmalarını sadece bu hayatla sınırlandırmalarına neden olmaktadır.²⁰⁸

a) Kâfirlerin Dünyaya Bakışı

Yüce Allâh'ı inkâr edenler, sahip oldukları dünya nimetlerini genellikle İslâm'ın uygun görmediği yollardan edinir ve yine bunları Kur'ân'ın haram kıldığı işlerde kullanırlar. Kâfirlerin çalışmalarının tamamı, dünyaya yöneliktir. Bu yüzden dünyaya bakışları da, eğlence, oyun ve daha çok mal biriktirmekten ibarettir. Kur'ân'a göre inanmayanların mutlu oldukları şeyler, sadece bunlardır.²⁰⁹ Bu yüzden Kur'ân, inanmayanlar için dünya malını, “değeri az” ve “geçerliliği sadece bu hayata ait olan geçici bir metâ”²¹⁰ olarak tanımlamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, kâfirlerin tek yönlü olarak sadece dünya için çalışmalarını, “bilgilerinin en yüksek derecesi”²¹¹ olarak anlatmaktadır. Âhireti inkâr edenler, malın sadece dünya hayatındaki dış yüzüne bakıp onun âhirette getireceği büyük mükâfattan habersiz bir hayat yaşamaktadırlar.²¹² Kur'ân, böyle bir dünya görüşünü benimseyenlerin amellerinin değersizliğini şu benzetmelerle anlatmaktadır: “İnkâr edenlere gelince: Onların işleri, düz arazideki serap gibidir. Susayan onu su sanır, fakat yanına gelince hiçbir şey olmadığını anlar ve yanında Allâh'ı bulur; Allâh onun hesabını tam görür.”²¹³; “*Rablerine*

²⁰⁸ 30/Rum, 7. Açıklamalar için bkz. Muhammed İhsan Oğuz, *Hayât-ı Dünya ve Âhiret*, Mehmet İhsan Oğuz Vakfı Yay. İstanbul, 1990, s. 14–16.

²⁰⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Tercüme ve Tahrir: Ali Kaya, Semerkand Yay. İstanbul, 2007, 2/395.

²¹⁰ Allâh Teâlâ, bu durumu bir âyette şöyle dile getirmektedir: “قُلْ إِنَّ الدِّينَ يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُغْلِبُونَ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا”
“De ki: “Allâh hakkında yalan uyduranlar iflâh olmazlar! Dünyada biraz geçinirler.” 10/Yûnus, 69–70. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân, 185, 197; 9/Tevbe, 38; 10/Yûnus, 23; 13/Ra'd, 26; 16/Nahl, 117.

²¹¹ Yüce Mevlâ bu hususu şöyle dile getirmektedir: فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ
“Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayâtından başka bir şey istemeyen kimseden yüz çevir. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur.” 53/Necm, 29–30.

²¹² Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, Çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay. Ankara, 1996, s. 90.

²¹³ 24/Nûr, 39.

karşı nankörlük edenlerin iyi işleri, tıpkı fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi ele geçiremezler.”²¹⁴

Sadece dünya malı için çalışmak, kâfirlerin en temel özelliğidir.²¹⁵ Yüce Allah’a inanmayanların bunun dışında bir meşgaleleri yoktur. Kur’ân bu insanların hayatlarını, insanî bir yaşamdan ziyada hayvanî bir yaşama benzemektedir.²¹⁶ Âhirete inanmayanlar için dünya, sadece bedenî isteklerin yerine getirileceği bir yerdir.²¹⁷ Cahiliyye şiirleri, bedenî zevkleri dile getiren anlatımlarla doludur. Nitekim bir cahiliyye şiirinde şöyle denilmektedir: “Ey beni savaşa girmekten ve zevk peşinde koşmaktan alıkoymak isteyen kimse... Eğer bunları yapamazsam sen, benim ebedî yaşayacağımı bana garanti edebilir misin? Mademki benden ölümü defetmek senin elinde değildir. O halde ölüm gelinceye kadar beni zevklerimle baş başa bırak.”²¹⁸ İşte böyle bir dünya hayatı Kur’ân-ı Kerîm’e göre²¹⁹ “değersizdir, fânidir, geçicidir, azdır ve yok olucudur.”²²⁰ Çünkü dünyada bu şekilde yaşanan hayattan âhirette elde edilecek herhangi bir fayda bulunmamaktadır.

Kadın ve şarap,²²¹ cahiliyye dönemindeki insanlarda olduğu gibi, günümüzdeki inanmayan kişilerin de en çok zevk aldıkları unsurlar arasında yer almaktadır.²²² Şiirine kadın ve şarapla başlayan Amr b. Kulsûm şöyle demektedir: “Ey kadın... uykudan uyan, ...kadehinle bize sabah şarabı sun.”²²³ Âhirete inanmadıklarından²²⁴ Yüce Allâh’ı inkâr edenlerin nazarında hayatın bunun dışında bir değeri yoktur. Hz. Peygamber, zevk peşinde

²¹⁴ 14/İbrâhim, 18. Ayrıca bkz. 25/Furkân, 23.

²¹⁵ 9/Tevbe, 75–76.

²¹⁶ 47/Muhammed, 12; 2/Bakara, 171.

²¹⁷ Bkz. *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, Çev: Şerafettin Yaltkaya, ME BY. İstanbul, 1985, s. 42–44.

²¹⁸ Bkz. Tarafe, *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, s. 42.

²¹⁹ 3/Âl-i İmrân, 185.

²²⁰ *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, 4/1499.

²²¹ Bu husus muallakada şöyle dile getirilmektedir: “Eski şarapları ben yüksek pahalarla alırım.”; “Ben nice sabahlar; ut çalan kızın başparmağıyla idare ettiği tellerin seslerini dinleyerek şarap içmiş ve eğlenmişim.” Lebid, *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, s. 75.

²²² Tarafe, *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, s. 42–44; Lebid, *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, s. 67–69; Hâris, *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, s. 115.

²²³ Amr b. Kulsûm, *el-Muallakâtu’s-Seb’a*, s. 85.

²²⁴ 6/En’âm, 26; 23/Mü’minûn, 38; 11/Hûd, 7; 17/İsrâ, 49; 37/Sâffât, 16. Açıklamalar için bkz. Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, Türkçesi: Selâhattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1991, s. 77.

koşan ve ahlakî değerlere önem vermeyen böyle maddecî bir topluma peygamber olarak gönderildi²²⁵ ve hayatı boyunca bu kişilerin yanlış yaşayışlarıyla mücadele etti.

Dünya nimetlerini sadece bu hayat için kullanmak, Cahiliye'nin dünyevî zihniyetli insanların en büyük meşgalesiydi.²²⁶ Tüccar olmaları nedeniyle, karşılığı sonradan âhirette verilecek bir mükâfata inanmaları imkânsızdı. Sadece zenginliği tek ölçü kabul etmeleri, onlarda bir "istiğnâ" yani kendilerine ve sahip olduklarına güvenme psikolojisi geliştirmiştir.²²⁷ Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm kâfirleri, Yüce Allâh'ı inkâr eden, O'nun "sözlü"²²⁸ ve "kevnî âyetlerine"²²⁹ inanmayan, bunlara değer vermeyen²³⁰ ve bunlar üzerinde düşünmeyen kimseler olarak tanımlamaktadır.

Âhiret hayatı, inanmayanlar için hiçbir değer ifade etmemektedir. İnanmayanlar nazarında değer ifade eden tek şey dünya hayatıdır.²³¹ Yüce Allâh bu hususu şöyle dile getirmektedir: *إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ أُولَٰئِكَ مَاوَاهُمْ* "Bizimle buluşmayı ummayan, dünya hayâtına râzı olup onunla rahat edenler ve bizim âyetlerimizden gaflet edenler... İşte kazandıkları işlerden ötürü onların varacakları yer, ateştir!"²³²; *يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ* "Onlar, sadece şu yakın hayatın dış yüzünü bilirler; âhiretten tamamen gâfildirler."²³³ Müslümanlar, inanmayanların aksine, bir taraftan âhireti arzularken diğer taraftan da dünya nimetlerini Allâh'tan isterler²³⁴ ve onları Mevlâ'nın istediği gibi kullanırlar. Bunun için,

²²⁵ Ramazan Altıntaş, "İslâmî Anlayışa Göre "el-Hayâtü'd-Dünya" Kavramını Yorumlama Biçimleri," *CÜİFD*. Sivas, 2003, s. 147.

²²⁶ *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2602; *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, s. 78; Tarafe, *el-Muallakâtü's-Seb'a*, s. 42-44.

²²⁷ 64/Teğâbun, 6; 80/Abese, 5; 96/Alâk, 7.

²²⁸ 23/Müminûn, 105.

²²⁹ Râgıb İsfehânî, *Tafsîlu'n-Neşeteyn ve Tahsîlu's-Saâdeteyn*, Terc: Mevlüt F. İslamoğlu, Pınar Yay. İstanbul, 1996, s. 27-32.

²³⁰ 38/Sâd, 27.

²³¹ *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 13/7546-7547.

²³² 10/Yânus, 7-8.

²³³ 30/Rûm, 7.

²³⁴ 2/Bakara, 201-202.

Müslümanların rızık talebinde bulunmalarını veya dünya malını sevmelerini, kâfirlerin dünyayı sevmeleriyle aynı kategoride değerlendirmemek gerekmektedir.²³⁵

b) Kâfirlere Göre Dünyanın Bir Oyun ve Eğlence Oluşu

Yüce Allâh kâinatı, yeryüzündeki varlıkları ve dünyayı, oyun oynamak veya eğlenmek için yaratmamıştır. Ancak Allâh Teâlâ'yı inkâr edenler, dünyaya, dine ve ibadetlere bu gözle bakmaktadırlar.²³⁶ Kur'ân-ı Kerîm'e göre yaratılış, oyundan uzak olup büyük bir ciddiyet etmektedir. İnsanların kâinata ve buradaki varlıklara oyun gözüyle bakmaları, Kur'ân'a tamamen aykırıdır.²³⁷ Âhiret kazancı için değerlendirilmeyen ve ebedî âlemin nimetlerini kazanmaya vasıta yapılmayan dünya hayatı, inanmayanlara göre bir oyun, eğlence, süs, üstünlük aracı, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir.²³⁸

Yüce Mevlâ, dünyayı ve üzerindeki varlıkları eğlenmek için yaratmadığını ve insanların ona bu gözle bakmalarının doğru olmadığını bir âyette şöyle dile getirmektedir: “وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنَّ كُنَّا فَاعِلِينَ” “Biz gökleri, yeri ve bu ikisi arasında mevcut olan şeyleri (o müşrikler için) oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Eğlenmek isteseydik, kâinatı (onlar için değil) kendimiz için eğlence yapardık. Eğer yapsaydık böyle yapardık; ama yapmadık yapmayız da!”²³⁹ Allâh Teâlâ, gökleri, yeryüzünü ve bu ikisi arasındaki varlıkları lüzumsuz yere yaratmamıştır. Yukarıdaki âyet, “oyun ve eğlencenin Yüce Allâh'tan” olmadığını ve ayrıca O'nun dünyayı bu amaçla yaratmadığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁴⁰ Yüce Mevlâ, dünyayı kendisine ibâdet edilsin diye yaratmıştır.²⁴¹ Dünyanın oyun oynama mekânı ve hayatın eğlence için yaratıldığını

²³⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî el-Mâverdî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, Matbaatu'l-Cevâib, Kostantiniye, H. 1299, s. 96.

²³⁶ 5/Mâide, 57–58.

²³⁷ *Câmiu'l-Beyân*, 5/213–214.

²³⁸ 57/Hadîd, 20.

²³⁹ 21/Enbiyâ, 16–17. Meal için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Otto, Ankara, 2008. s. 322.

İlgili açıklamalar için bkz. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 10/5300.

²⁴⁰ *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/104.

²⁴¹ 51/Zâriyât, 56.

söylemek, Allâh'ı bir oyun yaratıcısı olarak kabul etmeyle aynı anlama gelir. İslâm'a göre Yüce Allâh hakkında böyle bir fikre sahip olmak, Kur'ân'a tamamen aykırıdır.²⁴²

Dünyanın boş bir oyun için yaratıldığı anlayışı, “inanmayanlara” aittir. Yüce Allâh, inkârcıların bu durumunu Kur'ân'da şöyle dile getirmektedir: “وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا” “Biz göğü, yeri ve bu ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Kâinatın boş yere yaratıldığı, kâfirlerin/müşriklerin temelsiz bir iddiasından ibarettir.”²⁴³ Müslüman için dünya, oyun oynamak amacıyla yaratılmıştır. Bu gerçeği de Yüce Mevlâ bizzat inananların ağzından şöyle dile getirmektedir: “وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا” “Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: "Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın.”²⁴⁴ Bu iki âyetten net olarak anlaşıldığına göre, dünyanın boşuna yaratılmadığı ve değerli olduğu görüşü Müslümanlara; onun boşuna yaratıldığı ve değersiz olduğu görüşü de Allâh Teâlâ'yı inkâr edenlere aittir.

Yüce Allâh, âhirete inanmayanlar için dünyayı ve üzerindeki nimetleri, Cennete tercih edilen bir oyun, insanı âhiret için faydalı amellerden alıkoyan faydasız bir eğlence ve gafilleri aldatan giysi, yiyecek, içecek gibi dünya süsleri olarak tanımlamaktadır.²⁴⁵ Kur'ân, dünyanın kâfirlere süslü gösterildiğini şöyle dile getirmektedir: زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ “İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi.”²⁴⁶ Bu âyet, inanmayanların dünyaya ne kadar bağlandıklarını ve ona nasıl baktıklarını ifade etmektedir. Kâfirler, dünya hakkında maddi şeyler dışında herhangi bir güzellik düşünememektedirler.²⁴⁷ Onlara göre bu “yakın dünya hayatı” sadece bir oyun içindir.²⁴⁸ Kur'ân, bu hususu bir başka âyette şöyle dile

²⁴² *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/104.

²⁴³ 38/Sâd, 27. Meal için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, s. 454.

²⁴⁴ 3/Âl-i İmrân, 191.

²⁴⁵ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/433.

²⁴⁶ 2/Bakara, 212.

²⁴⁷ Hayati Aydın, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay. İstanbul, 2000, s. 133.

²⁴⁸ 6/En'âm, 29–32.

getirmektedir: وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا “Bırak o dinlerini oyun, eğlence yerine koyan ve dünya hayatının aldattığı kimseleri.”²⁴⁹

Bu âyette geçen “dinlerini oyun yerine koyma” ibaresi iki şekilde anlaşılabilir: 1) İnanmayanlar, dinlerini oyun ve eğlence yaptılar.²⁵⁰ 2) Onlar oyunu ve eğlenceyi din yaptılar. Yüce Mevlâ’yı inkâr edenler, “geçici dünya zevklerini” elde etmeyi yegâne hedef haline getirdiklerinden, din onlar nazarında faydasız oyundan başka bir anlam ifade etmemektedir.²⁵¹ Yüce Allâh da, inanmayanların bu durumlarını yaşamlarına uygun olarak “amaçsız” bir oyuna benzetmiştir. Dünya hayatının rahatına dalanlar, Kur’ân’ın “geçici dünya zevkleri” diye tanımladığı para ve maddî süslerin ardına düşmüşlerdir. Bunların durumlarını en güzel şekilde özetleyen cümle de “onlar oyunu ve eğlenceyi yani geçici zevkleri din yaptılar” ifadesi olmaktadır.²⁵²

İnanmayanlar, dünya hayatını ve malı tek ilgi konusu yapıp dünya zevklerine daldıklarından, bunları her şeyin üstünde tutmaktadırlar.²⁵³ Bu ise onların maddeyi putlaştırmalarına neden olmuştur.²⁵⁴ Ayrıca bu durum inanmayanları, din üzerinde ciddiyetle düşünmekten uzaklaştırmış ve onu alaya almaya götürmüştür.²⁵⁵ Eğer insan, sadece dünya malına razı olur ve âhirete inanmazsa devamlı olarak dünyada kalmak ister. Ardından da bu inançsızlık onu pek çok yanlış fiili işlemeye götürür.²⁵⁶

Yüce Mevlâ’ya inanmayanların, din ve dünya konusunda bir eğlence içinde olduklarını şu âyetler de net bir şekilde ortaya koymaktadır: فَذَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ “Bırak onları, kendilerine söylenen günlerine kavuşuncaya kadar dalsın,

²⁴⁹ 6/En’âm, 70. Ayrıca bkz. 7/A’raf, 51.

²⁵⁰ 5/Mâide, 57-58.

²⁵¹ *Mefâtihu’l-Gayb*, 9/395-396; Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, Terc: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İstanbul, 1996, 1/239-240.

²⁵² *Kur’ân Mesajı*, 1/239-240.

²⁵³ Bu husus bir âyette çok net olarak şöyle dile getirilmektedir: فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى “Artık kim azmışsa, Ve şu yakın hayâtı yeğlemişse, Onun barınağı cehennemdir.” 79/Nâziât, 34-39.

²⁵⁴ “فَكَذَّبَهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ” “Fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü.” 7/A’raf, 176.

²⁵⁵ *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, Hazırlayan: Komisyon, D.İ.B.Y. Ankara, 2003, 2/338.

²⁵⁶ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Sâadeteyn*, s. 225.

oynasınlar.”²⁵⁷; فَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارٍ جَهَنَّمَ دَعَا هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا

تُكَذِّبُونَ “Yalanlayanların vay haline o gün! Daldıkları bâtil içinde oynayıp duranlar o gün şöyle denilerek cehennem ateşine atılırlar: "İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!”²⁵⁸; وَلَكِنَّ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ “Eğer onlara sorsan: "Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk!" derler. De ki: "Allâh ile, O'nun âyetleriyle ve O'nun Elçisi ile mi alay ediyordunuz?”²⁵⁹ Bu âyetlerde geçen ve inamyanların hayata bakışlarını dile getiren “يَلْعَبُونَ”, “يَلْعَبُونَ” ve “نَلْعَبُ” ifadeleri, kafirlerin dünyada bir oyun içerisinde olduklarını; bir taraftan Kur’ân diğer taraftan da dünyaya nasıl baktıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İnanmayanlar, kendilerine gelen uyarıları dikkate almayıp sadece dünya metayıyla meşgul olmaktadır. Bu yaşam tarzı, din, mal ve evlatları onlar için oyun haline getirmiştir. Onlar, çok mala sahip olmayı bir üstünlük aracı olarak gördüklerinden bu konuda birbirleriyle sürekli bir yarış içerisindeyler.²⁶⁰ Kâfirlerin dünya ve servetle ilgili bu yanlış tutumları, dünyaya oyun gözüyle bakmalarına neden olmuştur. Bu yüzden Yüce Allâh onlar hakkında şöyle demektedir: **اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي** “Bilesiniz ki dünyadaki fani hayât, (âhiret hesaba katılmadan yaşandığı takdirde) sırf oyun ve eğlenceden, sahte bir güzellikten, birbirinize üstünlük sağlama yarışından ve daha çok mal mülk ve evlat sahibi olma hırsından ibarettir.”²⁶¹

Bu ve benzeri âyetler, kâfirlerin yaşayış tarzlarına uygun olarak, dünya hayatının eğlence olduğunu ve “onlar için” dünyanın maddî değerinin dışında hiçbir anlam ifade

²⁵⁷ 43/Zuhruf, 83.

²⁵⁸ 52/Tûr, 11–14; 6/En'âm, 91.

²⁵⁹ 9/Tevbe, 65. Ayrıca bkz. 7/A'râf, 98; 9/Tevbe, 65; 21/Enbiyâ, 1-2; 70/Meâric, 42; 52/Tûr, 12...

²⁶⁰ 102/Tekâsür, 1–2. Kureyş ten Benî Abd-i Menâf ve Benî Sehm, başka bir rivâyete göre de Ensardan Benî Harise ile Benî Hars kabileleri mal, evlat ve ataları ile övünme konusunda birbirleriyle yarışa başladılar. Bunun üzerine bu süre indi. Bkz. *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 475; *Mefâtihu'l-Gayb*, 23/371; *el Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, 10/150–151; *Keşşâf*, 4/784. Yine bu sürenin “حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ” âyetiyle ilgili olarak verilen bir anlamı da hatırlatmakta yarar vardır. Araplar ölen kimseler için “زارقبره” (kabrini ziyaret etti, öldü) deyimini kullanırlar. Dolayısıyla “ölünceye kadar” mal biriktirmeyle uğraşmak kâfirlerin tipik bir özelliğidir. Bkz. Düccane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi Yay. İstanbul, 1999, s. 95. Benzer bir anlam için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meali*, s. 600.

²⁶¹ 57/Hadîd, 20. Meal için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, s. 539.

etmediğini ortaya koymaktadır.²⁶² Bu yanlış dünya algısından dolayı, mal ve evlatlar onlar açısından bir gurur kaynağı haline gelmiştir. Böylece: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ “Dünyadaki fani hayat (âhirete bigane şekilde yaşandığında) gelip geçici zevklerin cazibesine kapılıp aldanmaktan başka bir şey değildir.”²⁶³ gibi âyetler, dünya nimetlerinin ve hayatın, inanmayanlar bakımından aldatıcı ve geçici bir faydalanma olduğunu bildirmektedir.²⁶⁴ Yine Allâh Teâlâ, inanmayanlarla ilgili olarak bir âyette şöyle demektedir: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Sırf dünyadakinden ibaret kabul edilen hayat aslında bir oyun ve boş işlerle oyalanmadan ibarettir. Âhiret yurdu ise Allâh’a itaatsizlikten sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Neden hala aklınızı başınıza almazsınız?”²⁶⁵ İslâm’a göre dünya üzerindeki varlıkları veya hayatın kendisini kınamak, Kur’ân açısından doğru değildir. Bu gibi âyetlerde yerilen hayat, kâfirlerin hayatıdır. İbn Abbâs, Yüce Allâh’ın “Bu âyette şirk ve nifak ehlinin hayatını”²⁶⁶ yerdiğini söylemektedir. Müminin yaşamı ibâdetlerle geçmektedir. “Onun hayatı bir oyun ve oyalanma olamaz.”²⁶⁷ Bu yüzden Müslümanın dünyaya veya hayata oyun gözüyle bakması doğru değildir.²⁶⁸

İslâm’a göre ibadetler, dünya ve hayatın bir parçasıdır. Bunların değersiz görülmesi nasıl mümkün değilse dünya ve hayatın da değersiz görülmesi aynı şekilde mümkün değildir. Ayrıca insanın dünyaya gönderiliş amacı oyun oynamak için değildir. Bu yüzden, yukarıdaki âyetlerde dile getirilen “dünyanın bir oyun ve eğlence olması” düşüncesi, kâfirlerle alakalı olan bir husustur. Buna sebebiyet veren ise onların âhirete inanmamalarıdır. Ancak, Yüce Allâh’a inanmayanların böyle düşünmesi ve dünya üzerinde kötü bir hayat yaşamaları dünyanın değerini ortadan kaldırmaz.

²⁶² *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, 3/322–324; *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, 4/112–114.

²⁶³ 57/Hadîd, 20. Meal için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Mealî*, s. 539.

²⁶⁴ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/395. Ayrıca bkz. Ebû İshâk eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât fî Usûli’ş-Şeria*, Türkçesi: Mehmet Erdoğan, İz Yay. İstanbul, 2003, 4/307.

²⁶⁵ 6/En’âm, 32. Meal için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Mealî*, 130.

²⁶⁶ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/395. Benzer açıklamalar için bkz. *Keşşâf*, 2/16; *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, 4/109–115.

²⁶⁷ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/395.

²⁶⁸ *Câmiu'l-Beyân*, 5/214.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYANIN ZÂTİ İTİBARIYLA DEĞERİ

Kâinat, varlık olarak insan eylemlerinden ayrı düşünülduğünde kusursuz bir yapıya sahiptir. Yüce Mevlâ, evreni ve onun bir parçası olan dünyayı, mükemmel şekilde yaratmıştır. İslâm’a göre dünya, Hristiyanlıkta olduğu gibi insanın hatasını telafi etmek üzere sürgüne gönderildiği süflî bir yer değil; Müslümanın Allâh’a karşı sorumluluklarını yerine getirip âhirette ölümsüzlüğe ulaşacağı geçici bir hazırlık mekânıdır.

Kur’ân-ı Kerîm kâinatın yaratılışını, genelde “semâvât” ve “arz” kelimeleriyle; yaratılanların değerini, “hak”, “batıl” ve “abes” ifadeleriyle; insanın kâinatla olan ilişkisini ve buradaki yaşamını ise “el-hayâtü’-d-dunyâ”, “sevâbe’-d-dunyâ”, “ed-dunyâ” ve “el-âcile” gibi kelimelerle ifade etmiştir.

Kur’ân’a göre kâinat, Allâh’ın sıfatlarının tecelli ettiği bir alandır ve kâinattaki varlıklar, sürekli olarak Yüce Allâh’ı tesbih etmektedir.¹ Bu yüzden Kur’ân, evrenin tümünü değerli bir varlık olarak takdim etmektedir. Bunun için insanın dünyayı ciddiye alması ve buradaki varlıkları oyun aracı olarak görmemesi gerekmektedir.² Dünyanın insan tarafından oyun mekânı haline getirilmesi, Allâh Teâlâ’nın kâinatı ve varlıkları yaratmasıyla ilgili değildir. İnanmayanların dünyaya bir oyun mekânı olarak bakmaları, onların yaşam ve dünyayı algılama biçimiyle alakalıdır.

Müslümanlar arasındaki dünya hayatını ihmal etme, dünya nimetlerine sırt çevirme ve bazı zâhitlerin yaşantılarında görülen pasiflik ve dünyayı dışlama gibi anlayışlar, kilise ruhbanlığına aittir.³ Kur’ân’a göre dünya, insanın Cenneti kazanmasını temin etmek için yaratılmıştır. Bunun yanında yeryüzü, Yüce Mevlâ’nın varlığını ortaya koyan kevnî

¹ 17/İsrâ, 44; 57/Hadîd, 1; 59/Haşr, 1, 24; 61/Sâf, 1; 62/Cuma, 1, 64/Teğâbun, 1...

² *Mefâtîhu’l-Gayb*, 16/104.

³ *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2604.

âyetlerle doludur.⁴ Bu açıdan bakıldığında dünyaya ontolojik anlamda bir değersizlik isnat etmek mümkün değildir.⁵ İnsanın dünya üzerindeki nimetlerden faydalanırken kendini kaybetmemesi ve dünya-âhiret saadetini içine alacak şekilde bir hayat yaşaması, kurtuluşu bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Aksi takdirde kişi, dünyanın geçici süslerine aldanmaktan ve vaktini boşa geçirmekten kurtulamaz.⁶ İnsanın yeryüzünde günah işlemesine sebep olan şey, kendini bu dünyaya ait bir varlık görmesi veya dünyayı sahiplenmeye uğraşmasıdır.⁷ Allâh Teâlâ, Hz. Âdem’den önce dünyayı, insanları imtihan etmek için, kusursuz bir şekilde yaratmıştır.

Yeryüzünde meydana gelen kötülükler, insanların dünyaya gelmesinden sonra başlamıştır.⁸ Hz. Adem’in zürriyetinden inançsız insanlar türemiş ve bu kişiler Allâh’a isyan ederek yeryüzünde günah işlemeye başlamışlardır. Ancak yeryüzünde inanan veya inanmayan insanlar tarafından işlenen kötülükler, dünyanın zâtı veya dünya nimetleriyle alakalı değildir.⁹

Bazı Müslümanlar, dünyayı ahirete tercih etmeyi yermek için, “ed-dunyâ” ve “el-hayatu’d-dunyâ” kavramlarına “süflî, değersiz ve kıymetsiz hayat” gibi olumsuz anlamlar vermişlerdir. Bu anlamlarla neyin kastedildiğini anlayamayanlar, dünyaya varlık olarak olumsuz bir gözle bakmış ve kötülüğün kaynağı olarak dünyayı görmüşlerdir. Bu yanlış anlayış, Hristiyanların dünyaya bakışlarını dile getirmekte olup Kur’ân-ı Kerîm’e tamamen aykırıdır.¹⁰ Ayrıca böyle bir düşünce, Allâh’ın dünyaya verdiği değeri ortadan kaldırmaz. Dünyanın zâtı itibarıyla taşıdığı değer ve övülüp yerilmesi konularına

⁴ İsmail Konevî, *Hâşiyetu’l-Konevî alâ Tefsîri’l-Beydavî*, Dersaâdet, İstanbul, Trs. 5/208; *Kitâbu’l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, s. 1–3.

⁵ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 9/395.

⁶ Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd Alûsî, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Sebi’l-Mesânî*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997, 3/160.

⁷ Mustafa Öztürk, “Kur’ân’ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı,” *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2006, 16/71–72.

⁸ 30/Rûm, 41.

⁹ *Rûhu’l-Meânî*, 12/73–74.

¹⁰ Durmuş Hocaoglu, *Laisizm’den Millî Sekülerizm’e*, Selçuk Yay. Ankara, 1995, s. 465.

geçmeden önce “hayat” ve “dünya” kelimelerinin anlamları üzerinde durmak konunun daha doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.

A) HAYAT ve DÜNYA KELİMELEİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

Ölüm gerçeği, bu hayatın sonlu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mutlak hayat sahibi olan Yüce Allâh, insanları kıyamet gününde diriltecek ve onları dünyada yaptıkları bütün işlerden hesaba çekecektir. Bu gerçek, dünyadaki hayatın insanlar açısından ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. İnsanların Allâh’ın gazabına uğramamaları için bu hayata değer vermeleri ve dünyaya gelişin gayesi olan kulluk görevlerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Asıl ve ebedî hayat, âhiret hayatı olduğundan, insanın yaşamını buna göre düzenlemesi gerekmektedir. Yüce Allâh’ın, tarih boyunca insanlara gönderdiği kitaplar ve peygamberler, insanı ve hayatı ne kadar önemseydiğini göstermektedir.¹¹

1) “Hayat” Kelimesinin Kur’ân’daki Anlamları

Yeryüzünde hayatın yaratılması, yaratılış aşamasının en önemli yönünü teşkil etmektedir. Hayat “حياة” kelimesi, yeryüzündeki canlılık faaliyetini dile getirmektedir. Bu canlılık faaliyeti de su sayesinde gerçekleşmektedir.¹² Dünyada su sayesinde hayat bulan her şey, aynı zamanda ölümden sonraki dirilişin bir kanıtıdır. Hayat nimetini insana bahşeden Yüce Mevlâ olduğu için, insanın yaşamını âlemlerin Rabbine adanması gerekmektedir.¹³ Dünyada hayat sürme fırsatı herkese bir kereliğine verilecektir. Bu fırsatı güzel ameller işleyerek değerlendirenler Cennete girecektir.¹⁴

Kâinat, hikmet sahibi olan Yüce Allâh’ın en büyük eseridir ve O’ndan asla boş şeyler sadır olmaz.¹⁵ Allâh Teâlâ, evreni insanın emrine amade kılmış ve ona buradaki

¹¹ 3/Âl-i İmrân, 164; 4/Nisâ, 13, 164; 6/En’âm, 130; 16/Nahl, 36; 28/Kasas, 47; 40/Mümin, 78...

¹² 21/Enbiyâ, 30.

¹³ 6/En’âm, 162.

¹⁴ 69/Hâkka, 19–24.

¹⁵ 40/Mimin, 58.

varlıklara belli bir süreliğine hükmetme imkânı vermiştir.¹⁶ Bu imkânları Allâh'ın istediği şekilde kullanmak ve yeryüzünde Yüce Allâh'a ibadet etmek insanın en temel görevidir.¹⁷

Dünyadaki sayısız imkânlar ve insana verilen akıl nimeti, hayatı anlamlı kılmayı ve onu iyi amellerle geçirmeyi zorunlu bir hale getirmektedir. İnsanın bunu düşünmesi ve Cennete girebilmesi için hayatını bu şekilde yaşaması gerekmektedir.¹⁸ Dünya hayatını âhiret hayatına tercih edenler, kıyamet gününde hüsrana uğrayacak; yeryüzündeki hayatı ve nimetleri Cennet hayatını kazanmak için değerlendirenler ise, âhirette mutlu bir yaşama ulaşacaklardır.¹⁹ Kur'ân-ı Kerîm'e göre insan, hayatını âlemlerin Rabbine adanmalıdır.²⁰ Yüce Allâh'a ibadetle geçirilen hayat, Kur'ân tarafından övülmüştür.²¹

Ölümün zıddı olan hayat,²² “حَيَّ” “hayiye” fiilinin mastarıdır.²³ Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de değişik alanlarla ilgili olarak kullanılmaktadır. “Hayiye” “حَيَّ” fiili Kur'ân'da: 1) Canlılardaki büyüme gücü,²⁴ 2) Doğruyu algılama,²⁵ 3) Muhakeme ve düşünme,²⁶ 4) Sıkıntının ortadan kalkması,²⁷ 5) Âhiret hayatı,²⁸ 6) Allâh'ın “hayy” sıfatı²⁹ gibi anlamlara

¹⁶ 2/Bakara, 126; 10/Yûnus, 98; 11/Hûd, 48; 14/İbrâhîm, 30; 26/Şuarâ, 205; 28/Kasas, 61; 38/Sâffât, 148...

¹⁷ 51/Zâriyât, 56.

¹⁸ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 2/262–265; *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/83.

¹⁹ *el-Favâid*, s. 162–163.

²⁰ 6/En'âm, 162.

²¹ 2/Bakara, 3–5.

²² Ahmed b. Yûsuf (Essemînu'l-Halebî), *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, 1/477; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail İbn Seyde, *Kitâbu'l-Mahsis*, el-Matbaatu'l-Kübrâ, Mısır, H. 1316, 2/64.

²³ *Kitâbu'l-Mahsis*, 2/64.

²⁴ “اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا,” “Biliniz ki Allâh yeri, ölümünden sonra diriltir.” 57/Hadîd, 17.

²⁵ “وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَالْأَمْوَاتُ,” “Dirilerle, ölümler de bir olmaz.” 35/Fâtır, 22.

²⁶ “أَوَمِنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ,” “Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse...” 6/En'âm, 122.

²⁷ “وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ,” “Allâh yolunda öldürülenleri ölümler sanma; hayır, (onlar) diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadır.” 3/Âl-i İmrân, 169.

²⁸ “يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ حَيَاتِي,” “(O zaman insan): “Âh, keşke ben bu hayâtım için (iyi işler yapıp) gönderseydim!” der.” 89/Fecr, 24. Ayrıca bkz. 8/Enfâl, 24.

²⁹ “اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ,” “Allâh, ki O'ndan başka tanrı yoktur, dâimâ diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir” 2/Bakara, 255. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân, 2; 20/Tâhâ, 111; 25/Furkân, 58; 40/Gâfir, 65...

gelmektedir.³⁰ Yine bu kökten türeyen kelimeler, ölüleri diriltme,³¹ utanma,³² huzur,³³ ebedî,³⁴ selâm,³⁵ yaşam³⁶ ve mülk³⁷ gibi anlamlara gelmektedir.³⁸

İslâma göre varlıklara can veren “Hay” ve “Muhyî” isimlerinin sahibi Yüce Allâh’tır.³⁹ Hayat kelimesi, dünya ve âhiret yaşamını içine alan ve bütün varlıklarla ilişkili olan bir kelimedir.⁴⁰ Bu kelimenin pek çok anlamı, insanın dünya üzerindeki yaşamıyla alakalıdır ve bu anlamların olumlu veya olumsuz bir manaya gelmesi, insanın dünya üzerindeki yaşamıyla ilgilidir.

Yüce Mevlâ bir âyette şöyle demektedir: *فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ* “Artık kim azmışsa ve şu yakın hayâtı yeğlemişse, onun barınağı cehennemdir.”⁴¹ Bu âyet dünyayı, üzerindeki varlıkları veya mutlak olarak yeryüzündeki hayatı değil;⁴² dünya hayatını âhiret hayatına tercih eden ve sadece dünya nimetleri için çalışan kişilerin yaşamlarını yermektedir.⁴³

“الحياة الدنيا” el-hayâtu’d-dunyâ” tamlamasındaki “hayat” kelimesi, genelde yaşam anlamına gelmektedir. Bu tamlamadaki hayat kelimesi, olumsuz bir anlamda kullanıldığında, yukarıdaki âyette de görüldüğü üzere, insanların ihmal ettiği âhiret

³⁰ Örnek âyet ve başlıklar için bkz. *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 292–294; Râgıb İsfehânî, *Müfredât-u Elfâzi’l-Kur’ân*, Daru’l-Kalem, Dimeşk, 1997, s. 268–270; *Umdetu’l-Huffâz fi Tefsîr-i Eşrafî’l-Elfâz*, 1/477–481.

³¹ “وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ” “İbrahim de bir zaman: "Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!" demişti.” 2/Bakara, 260.

³² “إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا” “Allâh, bir sivrisineği hattâ onun da üstünde olan (ondan daha zayıf bir varlık)ı misal vermekten utanmaz.” 2/Bakara, 26.

³³ “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ” “Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır.” 2/Bakara, 179.

³⁴ “وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ” “Bu dünya hayâtı eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu, işte asıl hayat odur.” 29/Ankebût, 64.

³⁵ “وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا” “Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selâm verin.” 4/Nisâ, 86. Ayrıca bkz. 10/Yûnus, 10; 14/İbrâhîm, 23; 24/Nûr, 61; 25/Furkân, 75; 33/Ahzâb, 44.

³⁶ “قُلْ إِنْ صَلَّيْتُ وَتَسَكَّيْتُ وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” “De ki: "Benim namazım, ibâdetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allâh içindir.” 6/En’âm, 162.

³⁷ *Umdetu’l-Huffâz fi Tefsîr-i Eşrafî’l-Elfâz*, 1/480.

³⁸ *Müfredât-u Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 269–281; *Umdetu’l-Huffâz fi Tefsîr-i Eşrafî’l-Elfâz*, 1/487–481.

³⁹ 2/Bakara, 255; 25/Furkân, 58.

⁴⁰ Mukâtil b. Süleymân, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Tercüme: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. İstanbul, 2004, s. 292–294; *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2599.

⁴¹ 79/Nâziât, 37–38.

⁴² *Mefâtihu’l-Gayb*, 22/491–492.

⁴³ *Râhu’l-Meânî*, 16/63; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 12/219–220.

yaşamını dile getirmektedir. Ancak bu gibi kullanımlardan hareketle, Yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de dünya üzerindeki hayatı mutlak anlamda kötülediğini ileri sürmek doğru olmaz.⁴⁴ Yüce Mevlâ'nın, inanmayanların hayatlarını kınaması, dünyayla olan yanlış ilişkilerinden dolayıdır. İnsanın dünya üzerindeki yaşamı, Kur'ân'a uygun olduğunda, bu yaşam temiz ve meşru olur. Aksi takdirde, insanların yaşamları mezmûm bir hale gelir.⁴⁵

Yüce Mevlâ, Müslümanların hayatlarını överek dünyada ve âhirette onların dostları olduğunu söylemektedir. “Biz dünyâ hayâtında da, âhirette de sizin dostlarınızız.”⁴⁶ Müslümanların yaşamı, anlamlı bir hayattan ibarettir. Çünkü onlar, “Rabbimiz Allâh'tır”⁴⁷ der ve yaptıkları ibadetlerin tümünü ve hayatlarını Yüce Allâh'a adarlar. Müslümanlar, Allâh'ın dostu; Allâh da onların dostudur.⁴⁸ Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allâh'a iman edenlerin yaşamı, güzel işleri içine almaktadır. İslâm'a göre, “dünya âhiretin tarlasıdır.”⁴⁹ Dolayısıyla böyle bir hayatın kötü olması veya bu hayatın yaşandığı dünyanın değersiz görülmesi, Kur'ân'la uyuşmaz.⁵⁰

2) “Dünya” Kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlamları

Hayat kelimesi, Kur'ân'da genelde dünya kelimesiyle beraber kullanılır.⁵¹ Bu kelimenin anlamının netleşmesi için dünya kelimesinin de anlamlarını ortaya koymak gerekmektedir. “Dünya” kelimesinin anlamıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar, iki mana üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunların biri “yakın”, diğeri de “değersiz” anlamına

⁴⁴ *Tefhîm*, 7/33–34.

⁴⁵ *Laisizm'den Millî Sekülerizm'e*, s. 466.

⁴⁶ 41/Fussilet, 31.

⁴⁷ 41/Fussilet, 30.

⁴⁸ 5/Mâide, 55; 6/En'âm, 127; 7/A'râf, 155, 196; 10/Yûnus, 62; 12/Yûsuf, 101; 34/Sebe, 41...

⁴⁹ Aclûnî, bu hadisi Gazâlî'nin İhyâsında zikrettiğini ancak senedinin bulunmadığını, Aliyyü'l-Kârî de bu hadisin mana bakımından doğru olduğunu söylemiştir. Bkz. dipnot, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/202; *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2600–2601.

⁵⁰ *Rûhu'l-Meânî*, 13/185; *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2600.

⁵¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yay. İstanbul, 1990, s. 244–245.

gelmektedir.⁵² Kur’ân-ı Kerîm, dünya kelimesini, genelde güneşin etrafında dönen yer küre anlamında kullanmaz.

Kur’ân, yeryüzü anlamında “الأرض” “el-ard” kelimesini kullanır ve onun, üzerindikilerle beraber Yüce Mevlâ tarafından kusursuz bir şekilde yaratıldığını bildirir. Yüce Mevlâ, arz ve üzerindeki varlıkları, Kur’ân’ın hiçbir yerinde kötülememiştir. Allâh Teâlâ’nın Kur’ân’da kötülediği şey, dünya üzerindeki varlıklarla kötülük işleyen günahkar insanlardır. Dünya üzerindeki varlıkların taşıdığı değer ile insanların işledikleri kötülükleri birbirinden ayırmak gerekmektedir.

a) Dünya Kelimesinin “Yakın” Anlamına Gelmesi

Çoğulu “دنن” olan⁵³ “دنیا” kelimesi, bazı dil bilginlerine göre دنى “denâ” mazi fiilinden türeyen ve “en yakın”⁵⁴ anlamına gelen أدنى “ednâ” kelimesinin müennesidir. Arapçada “bir kişi bir nesneye yaklaştığında” “دنى الرجل إلى الشئ”⁵⁵ ve “bir şey başka bir şeye yaklaştığı” zaman ise “دنى الشئ من الشئ” tabiri kullanılır.⁵⁶ “Güneşin batmaya yaklaştığını” ifade etmek için “دنت الشمس للغروب” denilir.⁵⁷ Bu kullanımlarda görüldüğü üzere “دنى” fiili, hüküm,⁵⁸ mekân ve zaman⁵⁹ bakımından “yaklaşmak” anlamına gelmektedir.⁶⁰

H. Muhammed, îmânın şubeleri ile ilgili hadisinde îmânın en alt şubesiyle alakalı olarak şöyle demektedir: “...وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَدَى عَنْ الطَّرِيقِ” “İmanın en yakın, en alt derecesi,

⁵² *Keşşâf*, 2/167; *Mefâtihu'l-Gayb*, 11/131; Muhammed Ali el-Fârukî et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Funûn*, Mektebetu'n-Nahdâtî'l-Mısriyye, Kâhire, 1963, 2/308.

⁵³ Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub Firuzabâdî, *Okyânusu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Matbaatu Bahriyye, İstanbul, H. 1305, 4/959.

⁵⁴ Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1964, 14/187; Ebu'l-Hüseyn Zekerîyyâ ibn Fâris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, Tahkik: Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, Tarihsiz, 2/303; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır, 1956, 6/2341; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Dâru Lisâni'l-Arab, Beyrut, 1970, 1/1021; Muhammed Murtezâ ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, 19/417; Hasan Saîd, *el-Hâdî ila Luğâtî'l-Arab*, Dâru Lübnân, Beyrut, 1991, 2/68; İsmâil b. Abbâd, *el-Muhîtu fî'l-Luğa*, Tahkik: Muhammed Yâsin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994, 9/363; Cübrân Mesûd, *er-Râid*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Buyrut, 1967, s. 682.

⁵⁵ *el-Hâdî ila Luğâtî'l-Arab*, 2/68.

⁵⁶ *Lisânu'l-Arab*, 1/1021.

⁵⁷ *el-Hâdî ila Luğâtî'l-Arab*, 2/68; *el-Muhîtu fî'l-Luğa*, 9/362.

⁵⁸ 53/Necm, 8. Açıklamalar için bkz. *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, 2/26.

⁵⁹ *Müfredât-u Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 318; *Okyânusu'l-Basît*, 4/959-960.

⁶⁰ Kur’ân’da, yeryüzüne en yakın olan gök tabakasına “السماء الدنيا” denilmektedir. Bkz. 37/Saffât, 6; 41/fussilet, 12; 67/Mülk, 5. İlgili açıklamalar için bkz. *es-Sihâh*, 6/2341; *Lisânu'l-Arab*, 1/1021.

yoldaki eziyet veren şeyi gidermektir.”⁶¹ Bu hadisteki “ednâ” kelimesi, hüküm bakımından “en alt” seviyeyi ifade etmektedir. Cibrîl hadisinde de Cebrail, Hz. Muhammed’e “... اُنْ يَا ...” “yaklaş ey Muhammed”⁶² demiştir. Burada da bu kelime “yaklaşmak” anlamına gelmektedir. Dünya kelimesinin bütün türevleri, Kur’ân’da hüküm, mekân ve zaman bakımından yakın olmayı ve bir şeye yaklaşmayı ifade etmektedir.⁶³

Kur’ân-ı Kerîm’de “دنى” kökünden türeyen kelimeler, “الدنيا” kelimesi hariç, fiil ve isim olarak 19 yerde geçmektedir. Dünya kelimesi, bir yerde fiil olarak yaklaşma,⁶⁴ “دان ve دانية” şeklinde yakın olma, sarkma,⁶⁵ on iki yerde “أدنى” kalıbıyla daha yakın,⁶⁶ daha az,⁶⁷ daha iyinin zıddı anlamında, daha değersiz,⁶⁸ en uygun,⁶⁹ en yakın,⁷⁰ en elverişli, en doğru, en uygun⁷¹ anlamlarında kullanılmıştır. “العالم الأدنى” “el-âlemu’l-ednâ” ifadesi de “en yakın âlem” manasına gelip, insanların yaşadığı yeryüzü gezegenini ifade etmektedir.⁷²

Dünya kelimesinin anlamının Kur’ân-ı Kerîm’de en iyi şekilde görüldüğü yerlerden biri de: “إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى” “O gün siz, vadinin yakın kenarında idiniz, onlar da uzak kenarında idiler”⁷³ âyetidir. “ed-dunyâ” kelimesi, burada yakınında olma anlamında kullanılmıştır.⁷⁴ Bu âyetteki kullanımda da görüldüğü üzere, Kur’ân’da

⁶¹ Ebu’l Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahih-u Müslim*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, İmân, 12.

⁶² Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, İmân, 6, Hadis no: 4988.

⁶³ Ebu’l-Bekâ Eyyub b. Musa el-Kefevî, *el-Külliyâtü’l-Ulûm*, Dâru’t-Tıbbâti’l-Âmire, Bulak, H. 1281, s.186.

⁶⁴ “ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى” “Sonra yaklaştı, (yere doğru) sarktı.” 53/Necm, 8.

⁶⁵ “وَمِنَ النَّخْلِ مَنْ طَلَعَهَا قُتُونٌ دَانِيَةٌ” “Hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar.” 6/En’âm, 99. Ayrıca bkz. 69/Hâkka, 23; 76/İnsân, 14.

⁶⁶ “فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى” “İki yay uzunluğu kadar yahut daha az kaldı.” 53/Necm, 9.

⁶⁷ “وَلَا خُمُسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا” “Beş kişi gizli konuşsa mutlaka altıncıları O’dur. Bundan az da, bundan çok da olsalar, nerede bulunsalar mutlaka O, onlarla beraberdir.” 58/Mücadele, 7.

⁶⁸ “قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ” (Mûsâ): “İyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?” 2/Bakara, 61.

⁶⁹ “ذَلِكَ أدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ” “Şahitliği gereği gibi yapmalarına, yâhut yemin etmelerinden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en uygun olan budur.” 5/Mâide, 108.

⁷⁰ “فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ” “(Bölgeye) En yakın bir yerde. Onlar (bu) yenilgilerinden sonra yeneceklerdir.” 30/Rûm, 3.

⁷¹ “ذَلِكَ أدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفَ فَلَا يُؤْذَنُ” “Onların tanınıp incitilmemesi için en elverişli olan budur.” 33/Ahzâb, 59.

⁷² *el-Hâdî ila Luğâti’l-Arab*, 2/69.

⁷³ 8/Enfâl, 42.

⁷⁴ *Müfredât-u Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 318–319; *Umdetu’l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafi’l-Elfâz*, 2/26–27; *Rûhu’l-Meânî*, 6/9.

“دنئ” fiilinden türeyen kelimeler, genelde yakın olma anlamına gelip, anlam bakımından “denî, alçak, değersiz, kıymetsiz ve süflî” gibi olumsuz anlamlar içermemektedir. İnsanların yaşadığı bu âleme, dünya denmesinin sebebi de âhirete yakın olması nedeniyledir.⁷⁵

“الدنيا” kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de çoğunlukla “الحياة” kelimesiyle beraber sıfat tamlaması şeklinde kullanılmıştır. “Dünya” kelimesi, bu kullanımlarda âhiret hayatının karşılığı olarak insanların yaşadığı ilk hayatı⁷⁶ ifade etmek üzere, atmış dört yerde “الحياة الدنيا” tarzında, üç yerde “نا” “nâ” zamirine bitişerek “حياتنا الدنيا”,⁷⁷ bir yerde “كم” zamirine bitişerek “حياتكم الدنيا”,⁷⁸ şeklinde “الحياة” ve “حيات” kelimelerinin ve bir de üç yerde “السماء الدنيا” “en yakın gök”⁷⁹ tamlamasında “السماء” kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Dünya kelimesi, bu kullanımlarda yeryüzünün ismi değil, “el-hayat”, “hayat” ve “es-semâ” kelimelerinin sıfatıdır.⁸⁰ Bu kelime buralarda anlam olarak dünyadaki hayatın âhirete yakınlığını ve yeryüzüne en yakın olan semâyı ifade etmektedir.

Bu kullanımların dışında dünya kelimesi, üç yerde ثواب “sevâb” kelimesine bitişerek “ثواب الدنيا”,⁸¹ bir yerde “متاع” “meta” kelimesine bitişerek “متاع الدنيا”,⁸² ve bir yerde de “عَرْضَ” “araza” kelimesine bitişerek “عَرْضَ الدنيا”,⁸³ şeklinde dünya nimetlerini ifade etmek üzere bu kelimelere izafe edilerek isim tamlaması şeklinde kullanılmıştır. “الدنيا” kelimesi bu kullanımlarda, genelde kâfirlerin sadece dünya nimetlerini istemelerini dile getirmekte ve bundan dolayı da Yüce Allâh onları kınamaktadır.⁸⁴ Dünya kelimesi, bazen

⁷⁵ *Okÿânusu’l-Basît*, 4/959.

⁷⁶ *el-Hâdî ila Luğâtî’l-Arab*, 2/69; *er-Râid*, s. 682.

⁷⁷ 6/En’âm, 29; 23/Mü’minûn, 37; 45/Câsiye, 24.

⁷⁸ 46/Ahkâf, 20.

⁷⁹ 37/Sâffât, 6; 41/Fussilet, 12; 67/Mülk, 5. Açıklamalar için bkz. Ebû Ubeyde Ahmed b. Muhammed el-Herevî, *el-Ğarîbîne fî’l-Kur’ân-i ve’l-Hadîs*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1999, 2/654.

⁸⁰ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/335.

⁸¹ 3/Âl-i İmrân, 145, 148; 4/Nisâ, 134.

⁸² 4/Nisâ, 77.

⁸³ 8/Enfâl, 67.

⁸⁴ *Mefâtihu’l-Gayb*, 20/41–42; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/186; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/436.

mevsûfu olan “الحَيَاة” kelimesinin hazfedilmesiyle “الدنيا” şeklinde tek başına kullanılır.⁸⁵ Bu kullanımlarda da ifade edilen şey esasen, “الحَيَاة الدُّنْيَا” tabiri, yani “yakın hayattır.”⁸⁶

“الدنيا” kelimesi, anlam olarak “en yakını” dile getirdiğine göre, bu kelimeyle içinde yaşadığımız dünyanın veya varlıkların değersizliğini ifade etmek, her şeyden önce “dünya” kelimesinin anlamlarıyla uyuşmaz.⁸⁷ Ayrıca inkârcıların dünya üzerinde işledikleri günahlar ve yeryüzündeki nimetleri âhirete tercih etmeleri nedeniyle, dünyanın değersiz olduğunu söylemek veya dünya kelimesine olumsuz bir anlam vermek de yanlıştır. Âhirete nispeten dünyanın değeri azdır. Fakat varlık olarak dünyada değersiz hiçbir şey yoktur.

b) Dünya Kelimesinin “Değersiz” Anlamında Kullanılması

Bazı dilcilere göre dünya kelimesi, yakın olma anlamına gelen “دنى” “denâ” fiilinden değil; “değersiz, kıymetsiz, süflî ve denî” gibi anlamlara gelen ve mastarı “دناءة” ve “دنى” olan hemzeli “دنا” “denee” fiilinden türemiştir.⁸⁸ Dünya kelimesine verilen olumsuz anlamlar, bu kelimenin hemzeli “دنا” fiilinden türediği kabulüne dayanmaktadır.⁸⁹ Araplar bir kavmin en kötü, en âdi insanı için “racûlün denîun” tabirini kullanırlar.⁹⁰ Ancak, yukarıdaki kullanımlarda görüldüğü üzere, dünya kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de böyle bir anlamda kullanıldığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü Kur’ân’da “دنى” fiilinden türeyen kelimeler, “yakın olmayı ve bir şeye yaklaşmayı” ifade etmektedir.⁹¹

“الدنيا” kelimesinin manasını, “آخرة” kelimesinin anlamından hareketle ortaya koymak daha tutarlı olur. Âhîret kelimesi, “son, sonra gelen” anlamlarına gelen “آخر” kelimesinin müennesidir. Dünya kelimesi, âhîretten öncesini; âhîret de dünyadan sonrasını ifade etmektedir. Bu kıyaslamaya göre, dünya kelimesinin değersiz ve kıymetsiz manasına gelen “دنا”(denee) fiilinden değil de, “yaklaşma” “yakın olma” anlamına gelen “دنى” (denâ)

⁸⁵ *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, s. 262–263.

⁸⁶ *Umdetu’l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî’l-Elfâz*, 2/26.

⁸⁷ *Mefâtihu’l-Gayb*, 9/395; *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*, s. 131.

⁸⁸ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/335.

⁸⁹ Abdülkerîm b. İbrâhîm el-Cîlî, *el-İnsânü’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 132.

⁹⁰ *Lisânu’l-Arab*, 1/1021.

⁹¹ *el-Külliyâtu’l-Ulûm*, s. 187.

fiilinden türediğini söylemek daha isabetli görünmektedir. Ayrıca, bu kelimenin “دنيا” fiilinden türediğini kabul edersek, Hristiyanlar gibi, kötülüklerin de dünyadan veya dünya üzerindeki nimetlerden kaynaklandığını kabul etmemiz gerekecektir. Ancak Kur’ân’a göre kötülük, dünya ve varlıklarla ilgili bir husus değildir. Kötülük, insanın “davranışlarıyla” alakalıdır.⁹² Bu açıdan bakıldığında dünya kelimesinin yaklaşıma anlamına gelen “دنى” fiilinden türediği görüşü daha tutarlı olmaktadır.⁹³

Bir başka görüşe göre ise, dünya kelimesi ister hemzeli “دنيا” veya hemzesiz “دنى” fiilinden türesin, her halükarda olumsuz bir anlam içerip, değersiz ve kıymetsiz gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁴ Ancak, Kur’ân’daki ilgili kullanımlara baktığımızda bu kelimeyle, insanın yanlış isteklerinin değersizliğinin ifade edildiğini görmekteyiz.⁹⁵ İnsanın dünya hayatına tek taraflı bakışını dile getiren âyetlerden hareketle, dünyayı kötülemek doğru değildir. Cürcanî, “الحياة الدنيا” terkibine, insanı âhiretten uzaklaştıran yanlış istekler anlamını vermektedir.⁹⁶ Bu da dünya üzerinde yerilen şeyin, inkârcıların yanlış yaşam tercihleri veya Müslümanların zaman zaman yaptıkları hatalar olduğunu göstermektedir.⁹⁷

İslâmın erken dönemlerinde bir anlam kaymasına uğrayan “dünya” kelimesine, “istek, aşırı sevgi, ilgi ve tercih” anlamında ‘kıymetsiz ve değersiz’ gibi olumsuz anlamlar verilmiştir. Bu anlamların Müslümanlar arasında yayılmasında, “dünya” kavramıyla neyin kastedildiğini anlayamayanların etkisi büyük olmuştur.⁹⁸ İçinde ibâdet olmayan hayat, sadece yeme, içme gibi bedenî zevklerin tatmininden ibarettir. Böyle bir yaşam da sadece hayvanlar için geçerlidir.⁹⁹ Onlara benzer hayat sürenlerin yaşamı da değersiz ve kıymetsiz

⁹² İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, Türk: Salih Uçan-Abdi Keskinsoy, Pınar Yay. İstanbul, 2002, s. 40–43.

⁹³ *Müfredât-u Elfâzî'l-Kur’ân*, s. 318.

⁹⁴ Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, el-Matbaatu'l-Hayriyye, Mısır, H. 1306, 2/34–35; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Matbaatu's-Saâde, Mısır, 1938, 7/10.

⁹⁵ *el-Külliyâtu'l-Ulûm*, s. 186–187.

⁹⁶ Ali b. Muhammed el-Cürcanî, *Ta'rîfât*, Esad Efendi Matbaası, Kostantîniyye, H. 1300 s. 65.

⁹⁷ *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, 5/365–367.

⁹⁸ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 143.

⁹⁹ 47/Muhammed, 12.

olur. Kur’ân’ın kabul etmediği ve inanmayanların çekiciliğine kapılıp âhirete tercih ettiği “yaşam” budur. Fakat bu kötü yaşamın, varlık dünyasıyla bir ilgisi yoktur.¹⁰⁰

Yüce Allâh’a inanmayanlar için hayat, kadın, altın, giyim ve süs eşyasından ibarettir. Onlar nazarında değer ifade eden şeyler, sadece bunlardır.¹⁰¹ Her ne kadar bazı âyetlerde bu gibi nimetler yerilse¹⁰² de gerçekte yerilen bunların sahibi ve “kullanıcısı olan insandır.” Kur’ân’ın yerdiği dünya hayatı da, âhret kazancı için sarfedilmeyen ve sonsuzluk âleminin nimetlerini elde etmeye vasıta yapılmayan bir hayatı içermektedir.¹⁰³ Ancak inançsızların böyle bir hayat yaşaması, dünya üzerindeki varlıkları ve hayatı mutlak anlamda değersiz bir hale getirmez.¹⁰⁴ Değersizlik, nimet olarak yaratılan hayatın inanmayanlar tarafından yanlış fiillerle boşa geçirilmesidir. Yüce Mevlâ’nın kötülediği ve değersiz gördüğü hayat budur. Fakat bu durum dünya ve hayatı herkes açısından mutlak olarak değersiz yapmaz. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm, peygamberlerin ve müminlerin yaşamlarını mutlak anlamda pek çok âyette övmektedir.

3) Kur’ân’da “el-Ard” “الْأَرْضُ” Kelimesi

Yüce Allâh Kur’ân’da insanların yaşadığı yerküre için, çoğulu “أَرْضُونَ” olan “el-Ard” “الْأَرْضُ” kelimesini kullanır.¹⁰⁵ Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de sunmak,¹⁰⁶ göstermek,¹⁰⁷ yüz çevirmek,¹⁰⁸ dünya malı,¹⁰⁹ yağmur bulutu,¹¹⁰ engel, bahane,¹¹¹ gibi değişik anlamlara gelmektedir.¹¹²

¹⁰⁰ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 10/436.

¹⁰¹ 3/Âl-i İmrân, 14; 17/Kehf, 34–35.

¹⁰² 57/Hadîd, 20.

¹⁰³ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/432–433.

¹⁰⁴ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 11/247–248.

¹⁰⁵ *Mu’cem-u Mikâyisi’l-Luğa*, 1/80; *el-Hâdî İla Luğâti’l-Arab*, 1/56.

¹⁰⁶ 2/Bakara, 31.

¹⁰⁷ 18/Kehf, 100.

¹⁰⁸ 4/Nisâ, 63; 7/Araf, 199; 21/Enbiyâ, 32; 32/Secde, 22.

¹⁰⁹ 7/Arâf, 169; 8/Enfâl, 67; 9/Tevbe, 42.

¹¹⁰ 46/Ahkâf, 24.

¹¹¹ 2/Bakara, 224.

¹¹² *Müfredât-u Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 559–560.

Arz kelimesi, Kur’ân’da 462, dünya kelimesi ise 115 yerde geçmektedir.¹¹³ “Arz,” varlık olarak yeryüzü gezegenini, “dünya” ise burada yaşanılan hayatı içermektedir. Dünyayla arz arasında yakın bir ilişki vardır. Bundan dolayı “el-hayat” kelimesinin sıfatı olan “الدنيا” kelimesi, bazen üzerinde yaşadığımız gezegenin adı olarak da kullanılmıştır.

Arzdaki varlıklar insanın ilgi dünyasına hitap etmektedir. Buradaki sayısız nimetler ve dünyanın kendisi, geçici bir özelliğe sahiptir.¹¹⁴ “Hayat” burada devreye girmekte ve varlıklar, kullanılış yerlerine göre, olumlu veya olumsuz olarak insanların yaşamlarındaki yerlerini almaktadırlar.¹¹⁵ İnsanın bunlara aldanmaması ve yeryüzündeki güzellikleri Cennete tercih etmemesi gerekmektedir. İnsan, geçici dünya süsleriyle, ebedî âhiret nimetlerini kazanmaya çalışmalıdır. “الأرض” kelimesi dünyanın fiziksel yönünü ifade ederken, “الحياة الدنيا” tamlaması, insanların yaşamını ifade etmektedir. Bir başka deyişle arz kelimesi, fizikî varlık dünyasını; “الحياة الدنيا” tabiri de arz üzerindeki varlıkların insanlar tarafından kullanılmasını ve onların yeryüzündeki yaşamlarını ifade etmektedir.¹¹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de “الدنيا” kelimesi, “hayat” veya bir başka kelimeyle tamlama olarak veya kendinden önceki “الحياة” kelimesi hazfedilerek sadece “الدنيا” şeklinde geldiğinde, “isim” olarak değil, “sıfat” olarak kullanılır. Zamanla, bu kullanımlarda geçen “الدنيا” kelimesi, sıfat olarak değil de “arz” kelimesinin yerine isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde arz üzerindeki her şey dünya kelimesi bağlamında değerlendirilmiş, yeryüzündeki varlıklara insanların yanlış yaşayışlarından dolayı olumsuz bir gözle bakılmış¹¹⁷ ve Kur’ân’ın dünyayı kötülediği, insanları ondan yüz çevirmeye çağırdığı zannedilmiştir.¹¹⁸

¹¹³ *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, s. 26–33; 262–263.

¹¹⁴ *Mefâtihu’l-Gayb*, 11/374–375; *Keşşâf*, 2/229.

¹¹⁵ *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s. 246.

¹¹⁶ Ahmet Coşkun, “Kur’ân-ı Kerîm’in Dünya ve Âhirete Bakışı,” *EÜİFD*. Kayseri, 1987, s. 269; *Laisizm’den Millî Sekülerizm’e*, s. 441–442.

¹¹⁷ *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, s. 244.

¹¹⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, İstanbul, 1997, s. 95.

Kur'ân'a göre arz, Allâh'ın varlığını ortaya koyan kevnî âyetlerle doludur. Bunlar her dilde aynı mesajı taşımakta ve herkese hitap etmektedir. Kur'ân'ın yerdiği yaşam dünyası ile varlık dünyası birbirinden farklıdır ve Yüce Allâh bunları yergi ve övgü açısından birbirinden ayırmıştır. Arzdaki varlıkları iyi veya kötü yönde kullanan insan olduğuna göre, değer veya değersizlik de onun dünyada yaptıklarıyla ilgilidir.

4) “el-Hayatu'd-Dunyâ” Kavramının Anlamı

“el-Hayâtü'd-dunyâ” ifadesi, sıfat tamlaması olup “en yakın hayat” anlamına gelmektedir. Bu tamlamanın Kur'ân'da “حياة الدنيا” şeklinde isim tamlaması olarak kullanıldığı bir yer yoktur. Buna rağmen, “الحياة الدنيا” tabiri bazen isim tamlaması olarak “dünya hayatı” şeklinde tercüme edilmektedir.¹¹⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de bu kavramla ifade edilen şey “dünyanın hayatı” değil; insanların şu an içinde yaşadıkları âhiretten önceki “yakın hayattır.”¹²⁰ İnsanların yeryüzündeki “yaşamlarını” dile getiren bu kavramın geçtiği âyetlerde övülen ve yerilen, dünya ve varlıklar değil, insanların işledikleri güzel ve kötü fiillerdir.¹²¹

Yüce Mevlâ, hem “الحياة الدنيا” ifadesinin anlamını ve hem de kâfirlerle alakalı olumsuz bir manada kullanılmasını dile getiren âyetlerin birinde şöyle demektedir: قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا فَافْضُ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا “Dediler ki: "Biz, seni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Yapacağını yap, sen ancak bu dünya hayatında istediğini yapabilirsin.””¹²² Bu âyette geçen “الحياة الدنيا” ifadesi, Firavun'un Hz. Musa ve O'na inanan kişilere karşı takındığı olumsuz tavrı ortaya koymaktadır.¹²³ Yüce Allâh'a inanmayanlar, Firavun gibi bu hayatta kötülük işleyebilir ve

¹¹⁹ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1975, s. 12; *Son Çağrı Kur'ân*, s. 12.

¹²⁰ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/335.

¹²¹ Hidayet Aydar, “Kur'ân'da Geçen “el-Hayâtü'd-Dünya” Kavramı Üzerine Bazı Mülâhazalar,” *İÜİFD*. 2002, 5–6/51.

¹²² 20/Tâhâ, 72.

¹²³ Mehmet Vehbi, *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Üç Dal Neş. İstanbul, 1979, 8/3314–3315.

Kıyâmet gününde de (onlar) azâbın en şiddetlisine itilirler.”¹³¹ زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ “İnkâr edenlere dünya hayâtı süslü gösterildi; (onlar) inanmayanlarla alay ederler. Oysa korunanlar, kıyâmet gününde onlardan üstündürler.”¹³² وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا “Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak!”¹³³; “لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلِعَذَابُ الْآخِرَةِ “ “أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ “Dünya hayâtında onlar için azâb vardır, âhiret azâbı ise daha zordur. Onları Allâh(ın azâbın)dan koruyacak kimse de yoktur.”¹³⁴ Bu âyetlerdeki “الحياة الدنيا” kullanımı, kâfirlerin yaşamlarıyla ilgili olup, olumsuz bir anlam içermektedir.¹³⁵ Bu ve benzeri âyetlerde yerilen, dünya veya üzerindeki nimetler değil; inanmayan insanların kötü yaşamlarıdır.¹³⁶

“Kur’ân, “الحياة الدنيا” kavramının geçtiği âyetlerde, genel anlamda dünyada yaşanan hayatı değil, hitap ettiği zümrelerin içinde yaşadıkları hayatı eleştirip zemmetmektedir.”¹³⁷ Bu kelimeyle dünya ve üzerindeki “varlıkların değersiz” olduğunu ileri sürmek, Allâh’ın hikmetli yaratmasıyla çelişir. Çünkü Kur’ân’a göre Yüce Mevlâ, dünya üzerindeki her şeyi en güzel şekilde yaratmıştır.¹³⁸

Kur’ân’a göre, asıl olan yaşadığımız dünya değil, burada işlediğimiz fiillerle kazanacağımız âhiret yurduudur. Dünya ve âhiret birbirini çağrıştıran kelimelerdendir.¹³⁹ Kur’ân’a göre ne dünya âhiretsiz ve ne de âhiret dünyasız düşünülebilir. Âhirette iyi amellerinin karşılığı olarak Müslümanların Cennete, kötü amellerinin bir sonucu olarak da inanmayanların cehenneme girmesi, değer veya değersizliğin dünya ile değil, insanların

¹³¹ 2/Bakara, 85.

¹³² 2/Bakara, 212.

¹³³ 6/En’am, 70. Meâl için bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 135.

¹³⁴ 13/Ra’d, 34.

¹³⁵ Benzer Kullanımlar için bkz. *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, s. 262–263.

¹³⁶ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/334–336.

¹³⁷ “Kur’ân’da Geçen “el-Hayatü’l-Dünya” Kavramı Üzerine Bazı Mülâhazalar,” s. 51.

¹³⁸ 21/Enbiyâ, 16; 32/Secde, 7; 44/Duhân, 38.

¹³⁹ Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Allâh ve İnsan*, Çev: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neş: İstanbul, Trs. s. 105.

“amelleriyle” alakalı olduğunu ortaya koymaktadır. Cehenneme giden insanlar dünyayı değil, kendilerini kınayacaklar.¹⁴⁰ Çünkü bu sonucu hazırlayan dünya değil, onlardır.¹⁴¹

Kur’ân-ı Kerîm’de dünya veya dünya malı kötülendiğinde, esasında kötülen bunların varlığı değil, insanın bunlarla âhirete hazırlık yapmamasıdır. Kur’ân’a göre âhiret için çalışmaya engel olmayan dünya, bir nimettir. “Rabbimiz! Bize dünyada da âhirette de iyilikler ver.”¹⁴² ve “O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı.”¹⁴³ âyetleri, dünya malının bir nimet ve dünya hayatının değerli olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴ Dünya mutluluğu ile âhiret mutluluğu birbirine zıt değildir ve âhiret mutluluğunu kazanmak için dünya nimetlerinden uzak durmak gerekmemektedir.¹⁴⁵ Dünyada zenginlik içinde yaşayan muttaki bir Mümin de Cenneti elde edebilir. Hatta zengin bir Müslüman, fakir bir Müslümana göre daha fazla sevap işleme imkânına sahip olur.¹⁴⁶

İslâmın, dünyayla alakalı kötilediği şeyi anlayabilmek için, Kur’ân’ın ilk muhatapları olan putperest Arapların dünyaya nasıl baktıklarını tespit etmek gerekmektedir. Cahiliye Arapları ticaret ortamında yaşadıkları için, kolay elde edilen şeylere düşkündüler. Âhirete inanmadıkları için hayatları boyunca sadece dünya nimetleriyle meşgul oldular. Çünkü onlar için tek üstünlük ölçüsü mal ve evlat çokluğuuydu. Kur’ân, onların bu tutumlarını her zaman kötülemiştir. Bu kişilerin elde ettikleri zenginlik zahiren gösterişlidir, ancak âhirette sahiplerine bir fayda sağlamayacaktır.¹⁴⁷

Kur’ân, âhiret hayatını dünya hayatıyla karşılaştırırken şuna dikkat çekmektedir. Dünya malı hayra yönlendirilmediğinde faydası sadece bu hayata ait olur. Buna karşılık

¹⁴⁰ 78/Nebe, 40. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 95; 5/Mâide, 80; 8/Enfâl, 51; 18/Kehf, 57; 22/Hac,10; 62/Cum’a, 7...

¹⁴¹ 14/İbrâhim, 22.

¹⁴² 2/Bakara, 201.

¹⁴³ 2/Bakara, 29.

¹⁴⁴ 7/A’raf 156; 10/Yûnus, 64; 16/Nahl, 122.

¹⁴⁵ *Rûhu’l-Meânî*, 2/135–137.

¹⁴⁶ *et-Terâtîbu’l-İdâriyye*, s. 88–94; *DİA*. 10/22.

¹⁴⁷ 57/Hadîd, 20.

âhiret daha değerlidir.¹⁴⁸ İnfak edilen malın en önemli özelliği ise getirisinin ebedî Cennet sermayesine dönüşmesidir. Allâh Teâlâ bir âyette şöyle buyurmaktadır: “Allâh'ın Kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için gizli ve açık harcayanlar, asla batmayacak bir ticaret umarlar.”¹⁴⁹ Asla batmayacak ticaret, sadece malın hayra yönlendirilmesiyle elde edilebilir.¹⁵⁰

Müslümanın dünya-âhiret dengesini bozmaması gerekmektedir. Yüce Allâh, bu dengeyi bozma eğilimini gösteren ve Hz. Muhammed'de olmayan şeyleri nafaka¹⁵¹ olarak isteyen Hz. Peygamber'in eşlerini uyararak, onlardan ya dünya malını ya da Allâh ve Rasulünü tercih etmelerini istemiştir.¹⁵² Bir cuma günü, ashabın mescidde hutbe okuyan Hz. Muhammed'i bırakıp gelen kervana doğru koşmaları,¹⁵³ Bahreyn'e cizye toplamak için gönderilen Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın Medine'ye döndüğünü öğrenenlerin her zamankinin aksine sabah namazında Mescid-i Nebevi'yi doldurmaları,¹⁵⁴ Mekke'nin fethinden sonra yapılan savaşlarda elde edilen ganimetlerin dağıtımında bazı münakaşaların çıkması¹⁵⁵ bu yanlış eğilimlerden bazılarıdır. Yine Abdullah b. Ömer, Osman b. Maz'un ve Ebu'd-Derdâ gibi sürekli ibâdetle meşgul olmak isteyen sahabelerin istekleri de bu dengeyi bozacağından Hz. Peygamber tarafından tasvip edilmemiştir.¹⁵⁶

Risâlet döneminden kısa bir süre sonra Müslümanlar arasında çekişmeler başladı. Sonunda toplumun bir bölümü kendini lükse kaptırıp âhireti ihmal ederken, diğer bir bölümü de âhirete yönelip dünyayı dışladı. Zamanla Hristiyanlık gibi dışarıdan gelen

¹⁴⁸ 4/Nisâ, 74; 9 Tevbe, 38; 13 Râd, 26.

¹⁴⁹ 35/ Fâtır, 29.

¹⁵⁰ *Rûhu'l-Meânî*, 12/285; *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 9/466.

¹⁵¹ Hz. Peygamber, (s.a.s.) hanımlarının kendisinden nafaka istemeleri üzerine son derece üzülmüş ve bir süre ashabıyla görüşmek istememişti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Âişe'yi (r.a.), Hz. Ömer, Hafsa'yı (r.a): “Siz, kendisinde olmayan bir şeyi, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) istiyorsunuz öyle mi?” diyerek dövmek için ayağa kalktılar. Hz. Muhammed onları durdurdu. Bunun üzerine hanımları: “Vallahi bundan sonra kendisinde olmayan bir şeyi Rasûlullâh'dan (s.a.s.) istemeyeceğiz.” dediler. Bkz. *Câmiu'l-Beyân*, 11/167–171; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/149–150; *Fî zılâli'l-Kur'ân*, 9/314–315.

¹⁵² 33/Ahzâb, 28–29.

¹⁵³ 62/Cuma, 11.

¹⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Cizye, 1; Müslim, Zühd, 6.

¹⁵⁵ Buhârî, Menâkibü'l-Ensâr, 1; Müslim, Zekât, 12.

¹⁵⁶ Buhârî, Savm, 56; Nikâh, 1.

etkilerle dünyadan el etek çekip âhirete ağırlık verenlerin sayısı arttı. Dünya hayatını terk edip bir köşeye çekilenler evliya ve örnek insanlar olarak kabul edildi. Bunun sonucunda dünyadan nefret etmenin bir fazilet olduğunu işleyen kitaplar çoğaldı.¹⁵⁷ Daha sonra, dünya kelimesi, değersizliklerin simgesi haline getirilip anlam kötüleşmesine uğradı.¹⁵⁸

Bazı kişiler, lanetledikleri dünyayı farklı şekillerde tasvir etmişlerdir.¹⁵⁹ “Seleften biri: “Dünya değersiz âdi bir şeydir. Ondan daha âdi olan ise, onu sevenin kalbidir.”¹⁶⁰ demiştir. Âhirete inanmayan kişi değersizdir ancak varlık olarak dünya değersiz değildir. Yine “Hz. Musa ile ilgili nakledilen haberlerin birinde, Allâh’ın ona(dünyaya) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Eğer zengini karşıladığın gibi fakiri karşılamazsan, öğrendiğin her şeyi toprağa göm! Fakirliğin sana doğru geldiğini gördüğün zaman: “Merhaba ey salihlerin şîârı/süsü ve alameti!” de. *Zenginliğin sana yöneldiğini gördüğünde ise: “Bu, yaptığım bir günahın daha dünyadayken peşin verilmiş cezasıdır”* de.¹⁶¹ Fakirlik, salihlerin şîârı ise zengin Peygamber ve Müslümanların şîârı nedir? Yine servet sahibi Müslümanların hangi günahlarından dolayı zenginleştiklerini nasıl açıklayacağız. Bu yorumlar Kur’ân’a aykırıdır. Kur’ân, zengin ve fakir Müslümanları sahip olduklarından dolayı değil, yaptıkları iyi amellerden dolayı övmüştür.

İnsanın dünya nimetlerine ilgi duyması mesken, giyinme ve beslenme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.¹⁶² Bunlar için Allâh’tan mülk ve rızık¹⁶³ istemek, Allâh ve âhiret sevgisine aykırı değildir. Önemli olan, insanın dünya nimetlerini kendisini uhrevî saadetten mahrum edecek şekilde kullanmamasıdır. Müslümanın görevi, nimetleri dünyevî ve uhrevî gayelerini bir noktada birleştirecek şekilde kullanmaktır.¹⁶⁴ Sonuç itibarıyla “الدنيا” ve “الحياة

¹⁵⁷ *DîA*, 10/23.

¹⁵⁸ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü’-d-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 139.

¹⁵⁹ *Kâtu’l-Kulûb*, 2/424–429.

¹⁶⁰ *Kâtu’l-Kulûb*, 2/426.

¹⁶¹ *Kâtu’l-Kulûb*, 2/426.

¹⁶² Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn el-Hadrâmî, *Mukaddime*, Çev: Halil Kendir, Yeni Şafak Yay. İstanbul, 2004, 1/75.

¹⁶³ 29/Ankebût, 17; 38/ Sâd, 35; 62/Cuma, 10.

¹⁶⁴ *İhyâ*, 2/156–164.

الدنيا” (yakın, ilk hayat) kelimeleri, insanların âhiretten önceki yaşamlarını dile getirmektedir. Bu kelimelerin anlamlarından yola çıkarak, dünyayı ve yeryüzündeki varlıkları kötülemek, Kur’ân açısından doğru değildir. Yine bu kelimelerin Kur’ân’da olumsuz bağlamda kullanıldığı yerlerden hareketle, dünya nimetlerinden uzaklaşmak da yanlıştır. Çünkü Yüce Mevlâ, yeryüzündeki nimetleri insanların istifade etmesi için yaratmıştır.

B) KUR’ÂN’DA DÜNYANIN DEĞERİ

İslâm’ın dünya hayatına ve buradaki varlıklara verdiği değeri: “*Âhiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma*”¹⁶⁵ âyetiyle özetlemek mümkündür. Bu âyete göre hem dünyanın kendisi ve hem de yeryüzündeki varlıklar, bir taraftan dünya mutluluğu açısından; diğer taraftan da âhiret hayatına hazırlık yapma bakımından son derece önemli bir değere sahiptir. Böyle bir düşünceye sahip olan kişinin, yeryüzündeki hayata oyun gözüyle bakması veya dünya üzerindeki nimetleri değersiz görmesi Kur’ân-ı Kerîm’e tamamen aykırıdır. Ayrıca böyle bir düşünce, yaratılış ciddiyetine de uygun düşmez.¹⁶⁶ Çünkü “dünyadan alınacak nasip” bir taraftan dünya üzerindeki nimetlerden faydalanmayı¹⁶⁷ diğer taraftan da bunlarla âhirete hazırlık yapmayı içermektedir.¹⁶⁸

Kur’ân-ı Kerîm’e göre dünya ve âhiret Yüce Allâh’ındır. Müslümanların, Yahudiler gibi dünyayı sahiplenmesi veya Hristiyanlar gibi yeryüzündeki nimetleri terketmesi doğru değildir. Çünkü her iki âlemi de yoktan yaratan ve bunların sahibi olan insan değil, Yüce Mevlâ’dır.¹⁶⁹ Dolayısıyla Allâh’a inanan kişi, ne “Benim memleketim yalnız bu dünyadır” diyebilir ve ne de “Bu dünya benim memleketim değildir” düşüncesine kapılabilir.¹⁷⁰

¹⁶⁵ 28/Kasas, 77. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, 11/6240.

¹⁶⁶ 23/Müminûn, 14; 27/Neml, 78; 38/Sâffât, 125.

¹⁶⁷ *Rûhu’l-Meânî*, 11/167.

¹⁶⁸ *Rûhu’l-Meânî*, 11/167; *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/202.

¹⁶⁹ 53/Necm, 25.

¹⁷⁰ *Müslümanca Yaşamak*, s. 28.

Yüce Allâh'ın zâtı, sadece kendisi tarafından bilinmektedir. Bununla beraber evrendeki varlıklar, O'nun isim ve sıfatlarının bir tecellisi durumundadır.¹⁷¹ Dünya, Allâh'ın sıfatlarının tecelli ettiği bir varlık alanıdır ve yeryüzündeki her şey, insana Yüce Allâh'ı tanıtmaktadır.¹⁷² Dünya, bu yönüyle güzel olup, değersiz bir yer değil, tam aksine bir ilâhî aşk kaynağıdır.¹⁷³ Kâinatta gereksiz ve değersiz bir varlık olmadığı gibi, evrendeki varlıklar, taşıdıkları isimler bakımından da bir değere sahiptirler. Çünkü, Hz. Âdem'in eşyayı isimlendirmesi, Yüce Mevlâ'nın öğretmesiyle olmuştur.¹⁷⁴ İbn Arabî bu hususla ilgili olarak şöyle demektedir: Allah Âdem'e istisnasız bütün isimleri öğretti. Bu yüzden hiçbir isim, anlamsız değildir.¹⁷⁵

Kur'ân âyetlerden oluştuğu gibi, dünya da Yaratan'ın muhteşem kevnî âyetlerinden oluşmaktadır. Yüce Allâh'ın varlığına işaret eden kevnî âyetler, O'nun “ol” emri sonucunda meydana gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Müslümanların dünyaya değersiz bir varlık gözüyle bakmaları doğru değildir. İslâm'dan önce ruhbanların dünyaya olumsuz bir gözle bakıp, fakirliği zenginliğe tercih ettikleri bilinmektedir.¹⁷⁶ Bu insanlar, “bir lokma bir hırka” anlayışını hayat tarzı haline getirmiş¹⁷⁷ ve daha sonra bu görüş, büyük bir kesim tarafından bir yaşam şekline dönüştürülmüştür.¹⁷⁸ Bu yaşam tarzından etkilenen bazı Müslümanlar da, 10. yüzyıl ve sonrasında dünyayı kötülemeye başlamışlardır.¹⁷⁹

¹⁷¹ Muhyiddîn Muhammed b. Ali İbn Arabî, *İlâhî Aşk*, Çev: Mahmut Kanık, İnsan Yay. İstanbul, 2006, s. 41. Ayrıca bkz. İbnu'l-Kayyîm el-Cevziyye, *el-Fevâid*, Tercüme: Abdullah Tuncer, Polen Yay. İstanbul, 2006, s. 27, 43, 47–48, 124–125, 294–309; *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 12/140–141. Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay. İstanbul, 1986, s. 47–48.

¹⁷² *İlâhî Aşk*, s. 111.

¹⁷³ Mehmet Vehbi, *Hülâsatu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Üç Dal Neş. İstanbul, 1979, 9/3403; *İlâhî Aşk*, s. 150.

¹⁷⁴ 2/Bakara, 31.

¹⁷⁵ *İlâhî Aşk*, s. 150.

¹⁷⁶ *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2600; Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber'in ve Hadislerinin Fakirlik ve Zenginlikle Olan İlişkisinin Doğru Tesbiti,” *Yayımlanmamış Makale*, s. 1; “Kur'ân-ı Kerîm'in Dünya ve Âhirete Bakışı,” 4/267.

¹⁷⁷ Ebû Hâmid Muhammed Gazalî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, Terc: Mehmet A. Müftüoğlu, Tuğra Neş. İstanbul, 1993, 3/438–493.

¹⁷⁸ Süleyman Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDVY. Ankara, 1997, s. 183. Ayrıca bkz. Sabri Ülgener, *Zihniyet ve Din*, Der Yay. İstanbul, 1981, s. 7, 80.

¹⁷⁹ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 129.

Kur'ân âyetleri bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde, kötülen şeyin varlık olarak dünyanın kendisi¹⁸⁰ veya buradaki nimetler olmadığı rahatlıkla görülür.¹⁸¹ Kur'ân'ın kötülediği, dünyanın insanlar tarafından yanlış kullanılmasıdır.¹⁸² İslâm, bu dünyanın dışında bir hayat tasarlayan dinlerin aksine, kendini “bu dünyanın” dinî olarak ilan etmiştir.¹⁸³ Bu yüzden İslâm'a inanan bir Müslümanın, dünyada münzevî bir hayat yaşaması doğru değildir.¹⁸⁴

Kur'ân'a göre dünyanın yaratılış gayesi, Allâh'ın varlığına şahitlik etmesi¹⁸⁵ ve insanın hayatını sürdürmesine aracı olması içindir.¹⁸⁶ Dünyanın yerilmesi, yaratılış gayelerinden biri değildir.¹⁸⁷ “Biz göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlence için yaratmadık.”¹⁸⁸ âyeti bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Bu âyette görüldü üzere Yüce Allâh, semayla dünya arasında yarattığı bütün varlıkları ciddiye almaktadır. Bu yüzden Müslümanların kâinattaki varlıkları, hafife alıp bunları bir eğlence aracı olarak görmeleri doğru değildir.¹⁸⁹

Evrenin ve onun bir parçası olan dünyanın yaratılışının iki temel gayesi vardır: Birincisi, Allâh'ın kendisini insanlara kâinattaki varlıklarla tanıtması,¹⁹⁰ ikincisi de, insanın burada kulluk görevini yerine getirmesidir.¹⁹¹ Bundan dolayı, dünyanın yerilmesi Kur'ân açısından doğru değildir.

Hız. Ali dünyayı kınayan birine, kendini kınaması gerektiğini söyleyerek şöyle demiştir: Dünyaya aldanan sen değil misin ki tutup kötülüyorsun onu? Dünyada suç

¹⁸⁰ *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/392–393.

¹⁸¹ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 7/85–86.

¹⁸² M. Sait Şimsek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yay. İstanbul, 2001, s. 259–262; Mustafa Öztürk, “Kur'ân'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı,” s. 67.

¹⁸³ *Tevhîd*, s. 191.

¹⁸⁴ *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2601.

¹⁸⁵ *İlâhî Aşk*, s. 41; *İslâm ve Toplumsal Kalkınma*, s. 7.

¹⁸⁶ Ebû Hamid Muhammed Gazâli *Kitâbu'l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, Matbaatü'n-Nîl, Mısır, 1903, s. 3, 8–12.

¹⁸⁷ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/110–111; 404–405.

¹⁸⁸ 21/ Enbiyâ, 16–17.

¹⁸⁹ *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/103–104; *Tefhîm*, 3/301.

¹⁹⁰ Zekeriyâ Pak, *Allâh-İnsan İletişimi*, İlâhiyât, Ankara, 2005, s. 28–38.

¹⁹¹ 67/Mülk, 2.

işleyen sen misin, o mu? Dünya seni ne zaman aldattı? Kim dünyayı yerebilir, kınayabilir ki? Dünya, insana kendisinden ayrılacağını kesin bir şekilde bildirmiştir. Bu gün kendileri yerine dünyayı kınayanlar, kıyamet gününde pişman olacaklardır. Başkalarıysa onu överler. Onlara söz söylemiştir, doğru bulmuşlardır; öğüt vermiştir, öğüt almışlardır.¹⁹²

“Dünyada suç işleyen sen misin, o mu? Ne vakit aldattı seni dünya?” ifadesi, dünyanın değersiz olmadığını, aksine onu değerlendiremeyen insanların kıymetsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca “Dünyayı değerli veya değersiz kılan yargılar, mutlak ve nesnel değil, öznel ve kişiseldir.”¹⁹³ İslâm, âhiretle ilgili kulluk görevlerini engelleyen dünya meşgalesini ve bunun sahibini sürekli kınamıştır. Kötülüğü, insanın yeryüzündeki yaşamında aramak gerekmektedir.¹⁹⁴ Çünkü Kur’ân-ı Kerîm fesadın kaynağını, dünyanın kendisinde değil, insanın dünya üzerinde işlediği yanlış yaşamda görmektedir.¹⁹⁵ Kötülüğün kaynağı bakımından kâinatın kendisi veya buradaki birbirinden güzel varlıklar masumdur. Kıyamet gününde insanın yaptıklarından hesaba çekileceği gerçeği de dünyanın masum olduğunu ve yerilmesi gerekenin insan olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁹⁶

Dünya, Allâh’ı tanıtan kevnî âyetlerden meydana gelmektedir.¹⁹⁷ Yeryüzüne imanlı bir kalple bakan, dünyanın her yerinde “Keremkârâne bir ziyâfetgâh ve gâyet san’atkârâne bir teşhîrgâh... ve gâyet hayretgârâne... bir seyrangâh”¹⁹⁸ görür. Kâinat, o kadar mükemmeldir ki: “Mücessem bir kitâb-ı sübhânî... ve müzeyyen bir saray-ı samedânî... ve

¹⁹² Ali ibn Ebî Tâlib, *Nehcu’l-Belâğa*, Yayına Hazırlayan ve Tercüme Eden: Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yay. İstanbul, Trs. s. 91–92, Benzer ifadeler için bakınız aynı eser, s. 409–410.

¹⁹³ “İslamî Anlayışa Göre “el-Hayâtü’-d-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 143.

¹⁹⁴ *Kur’ân-ı Kerîm’in Dünya ve Âhirete Bakışı*, s. 276–277.

¹⁹⁵ 30/Rûm, 41.

¹⁹⁶ *Nehcu’l-Belâğa*, s. 91–92.

¹⁹⁷ *Fî Zılâlî’l-Kur’ân*, 12/141.

¹⁹⁸ Sâid Nursî, *Şuâlar*, Sözler Yay. İstanbul, 2003, s. 89; Ayrıca bkz. Sâid Nursî, *Sözler*, Sözler Yay. İstanbul, 2003, s. 61, 63, 164; Musa Carullah, *Büyük Mevzularda Ufak Fikirler*, Hazırlayan: Musa Bilgiz, Kitâbiyât, Ankara, 2001, s. 71.

muntazam bir şehir-i rahmâni suretinde görünür.”¹⁹⁹ Yüce Mevlâ, dünya üzerindeki varlıkları, en güzel şekilde yaratmıştır.²⁰⁰

Yeryüzündeki her şey bir mükemmellik arz etmektedir ve bu mükemmellik, hakîm bir Yaratıcı’nın varlığını ortaya koymaktadır.²⁰¹ İbn Ârabî, kâinatın güzelliği hakkında şu değerli cümleleri nakletmektedir: Hiç kuşkusuz Allâh Teâlâ âlemi son derece güzel bir şekilde yaratmıştır. Mevcudat içinde sadece O vardır. İnsan, âlemde Yüce Allâh’ın güzelliğini görür ve bu güzelliği sever. Âlem, Allâh’ın güzelliğinin bir yansımasıdır. Bir sanatın güzelliği, sanatın kendisine mal edilemez; aksine bu güzellik o sanatı ortaya koyan sanatçıya mal edilir. Bu âlemdeki güzellik, gerçek de Allâh’ın güzelliğidir.²⁰² Allâh’a inanmayan birinin dünyadaki muhteşem güzelliği görmesi mümkün değildir. İslâm, Müslümanlardan dünyadaki kevnî âyetleri incelemelerini, yeme, içme, barınma gibi fitrî ihtiyaçlarını gidermelerini, tabiatla olan ilişkilerinde dengeyi korumalarını ve dünyayı ürün veren bir bahçeye dönüştürmelerini istemektedir.²⁰³

Dünya, cennet ve cehenneme uzanan bir köprü ve insanı âhirete ulaştıran bir gemi gibidir.²⁰⁴ Zengin olmak ve bu zenginliği Allâh yolunda kullanmak, âhirete selâmetle varma bakımından son derece önemli bir vasıtaadır.²⁰⁵ Bundan dolayı, Hz. Muhammed “Allâh’ım! Yerin servetinden bizi rızıklandır.”²⁰⁶ ve Enes bin Sabit için de: “Ya Rabbi, O’nun malını ve çocuklarını çoğalt ve kendisine bu hususta bereket ihsan eyle.”²⁰⁷ diye dua etmiştir. Müslümanın, dünyada rahat bir hayat yaşama ve malî ibadetleri yerine getirme

¹⁹⁹ *Şuâlar*, s. 119.

²⁰⁰ 67/Mülk, 3–5; 25/Furkân, 2; 32/Secde, 7; 27/Neml, 88; 95/Tîn, 4.

²⁰¹ *Kitâbu’l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, s. 8–12.

²⁰² *İlâhî Aşk*, s. 111.

²⁰³ *Tevhîd*, s. 99.

²⁰⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Uddetü’s-Sâbirîn ve Zehîratü’s-Şâkirîn*, Mektebetü Dâri’l-Beyân, Dimeşk, 2004, s. 260–261.

²⁰⁵ *İhyâ*, 2/155; *Tevhîd*, s. 179.

²⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buharî, *Edebu’l-Müfred*, Tahric ve Tahkik: Muhammed Nâsiruddin el-Elbanî, Terc: Rauf Behlivan, Motif Yay. İstanbul, 2005, Hadis No: 489.

²⁰⁷ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 88.

bakımından, dünya malını terketmesi doğru değildir.²⁰⁸ Yüce Allâh Müslümanlara, ruhbanların yaptığı gibi dünyadan el etek çekerek sadece âhireti istemelerini emretmemiş, aksine her iki hayat için de çalışmalarını söylemiştir.²⁰⁹

İslâm'da dünya, âhirete hazırlık yapma bakımından son derece önemlidir.²¹⁰ Dünya hayatı sona erdiğinde, herkes burada kazandığı sevap ve günahların karşılığını görecektir. Cennet, sadece dünyada yapılan salih amellerle kazanılacağından, Kur'ân bu hayata büyük bir önem vermiştir.²¹¹ İslâm dünya hayatını, insanın hem dünya ve hem de âhiret mutluluğunu kazanmasını sağlayacak şekilde düzenlemiştir.²¹²

İnsanın rahat bir hayat yaşamayı istemesi, tabiattaki nimetlerden faydalanmayı arzulaması ve güzel şeylerden zevk alması, herkes için geçerli olan fitrî bir durumdur. Yüce Allâh yeryüzünde bulunan nimetleri, Müslümanların istifade etmeleri için yaratmıştır. Müslümanların meşru yollarla mübah şeylere sahip olma hakları vardır. İslâm'a göre Mümin, meşru yollardan kazanmak ve zekâtını vermek kaydıyla, dilediği kadar servet sahibi olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Mevlâ'nın birliğini ve gücünü ispat etmek için, O'nun en büyük mucizesi olan kâinata ve buraya yerleştirdiği ilâhî düzene büyük önem verir. Yüce Mevlâ'nın varlığının işareti olan eşya, Kur'ân-ı Kerîm'e göre her an Allâh'ı zikredip O'na secde etmektedir. Bu açıdan varlıkların bir kutsiyeti bulunmaktadır.²¹³ Ayrıca kâinattaki bütün varlıkların yaşam açısından da bir değeri vardır. İnsanın hayatı, dünya üzerindeki varlıklar sayesinde devam etmektedir. Bütün yaratılmışlar gibi dünya da zâtı itibariyle mükemmeldir. Allâh Teâlâ övülmeye layık olduğu gibi, yarattığı dünya da övgüye layıktır.

²⁰⁸ *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/562; *Keşşâf*, 3/416.

²⁰⁹ *Kur'ân'ın Ana Konuları*, s. 260.

²¹⁰ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/403–404.

²¹¹ *Hayât-ı Dünya ve Âhiret*, s. 18–22.

²¹² *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 3/799–800; 13/7094–7095.

²¹³ *İlâhî Aşk*, s. 41.

Bu ise dünya ve üzerindeki varlıkların zâtı itibariyle kötü olmadıklarını, aksine değerli olduklarını ortaya koymaktadır. Yüce Mevlâ, dünya üzerindeki her şeyi takdis etmiştir.²¹⁴

C) KUTSAL BİR MEKÂN OLARAK TABİAT

Tabiatın kutsiyeti, Allâh'ı zikretmesinden ve O'na secde etmesinden ileri gelmektedir. Bu Kur'ânî gerçek, dünyanın değerini ortaya koyma açısından son derece önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre, dünyanın zâtı itibariyle değerini ortaya koyan hususlardan biri de, kâinatın her şeyiyle Yüce Mevlâ'yı tesbih etmesidir. Tabiattaki her şey O'nu zikreden ve O'na devamlı ibâdet eden²¹⁵ "tabîî müminlerdir." Bu açıdan bunların manevî bir değeri bulunmaktadır.²¹⁶ Tesbihle ilgili âyetler, kâinattaki varlıkların zâtı itibariyle değersizlik içermediklerini ortaya koymaktadır. İnsan dışındaki mahlûkat, Allâh'a itaat ya da isyan etme konusunda hür bırakılmamıştır. Bu konuda sadece insan özgür kılınmıştır.²¹⁷

Hiz. Âdem'in yaratılışını anlatan âyetlerde, Yüce Allâh şöyle buyurmaktadır: "Bir zamanlar Rabbin meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yapacağım," demişti. (Melekler): "Orada bozgunculuk eden, kan döken birisini mi halife yapacaksın? dediler."²¹⁸ Bu âyet, dünyadaki kötülüklerin insanın yaratılmasından sonra meydana geldiğini göstermektedir.²¹⁹ Bursevî bu konuda şöyle demektedir: "Kötülük, dünyanın değil, onun çocuklarının işidir. Dünya insanın bineğidir ve âhiret burada"²²⁰ kazanılır.

Hiz. Süleyman, kâinattaki bazı varlıkların konuşmalarını ve Yüce Allâh'ı tesbih etmelerini anlıyordu. Kur'ân, kâinattaki her şeyin Allâh'ı tesbih etmesini,²²¹ şöyle anlatmaktadır: تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

²¹⁴ *Kur'ân ve Kâinat Âyetleri*, s. 30–31, 44; *Laisizm'den Millî Sekülerizm'e*, s. 455.

²¹⁵ Mehmet Bayraktar, *İslâm ve Ekoloji*, DİBY. Ankara, 1997, s. 38.

²¹⁶ Ali Şeriati, *Dinler Tarihi*, Tercüme: Erdoğan Vatansever, Seçkin Yay. İstanbul, Tsz. s. 73.

²¹⁷ 18/Kehf, 29.

²¹⁸ 2/Bakara, 30.

²¹⁹ *Mefâtihu'l-Gayb*, 2/250; *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/86–87.

²²⁰ İsmâil Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1926, 4/248–249. Ayrıca bkz. *Rûhu'l-Meânî*, 1/352–354.

²²¹ İbrahim b. Hasan, *Tefsiru'l-Me'sûr an Ömer b. Hattâb*, ed-Dâru'l-Arabiyye, Yersiz, 1994, s. 174.

“Yedi gök, arz ve bunların içinde bulunanlar, O’nu tesbih ederler. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ama siz onların tesbihlerini anlamazsınız.”²²² Bu ve benzeri âyetlerden anlaşıldığına göre, kâinattaki bitkiler, yer altındaki ve yerüstündeki varlıklar, suda, karada, havada yaşayan canlılar, sürekli Yüce Allâh’ı tesbih emektedir. Bu ise kâinattaki varlıkların manevî değerini göstermektedir.²²³

Kâinattaki ağaçlar da Allâh’a secde etmektedir.²²⁴ Ağaçların Allâh’a secde etmesi, ibadet etme anlamına geleceği gibi, görevlerini yerine getirme anlamına da gelebilir. İnsanın toprağa attığı tohum çatlayarak filiz haline gelmekte ve daha sonra bu filiz büyüüp bir fidana dönüşmektedir. Bu fidan meyve verince, bir hücrenin bölünmesi gibi, Yaratan’a milyarlarca tesbih ulaşmaktadır. Bu manzaranın zâtı itibariyle kötü olması hiçbir şekilde düşünülemez.²²⁵

Kâinattaki varlıkların Allâh’ı tesbih etmeleri, bir taraftan onların değerini ortaya koyarken; diğer taraftan da kâinatın güzelliğini gözler önüne sermektedir.²²⁶ Dünya malının “hayr” diye isimlendirilmesi bu açıdan son derece önemlidir.²²⁷ Maddenin yanlış kullanılması, onu bu “hayr” kapsamının dışına çıkarmaz ve insanın işlediği kötülükler varlıklara sirayet etmez. İnsanın yanlış davranışlarına rağmen, madde “hayr” olma özelliğini korumaya devam etmektedir. Yine, insanın maddeyi yanlış kullanması varlıkların Allâh’ı tesbih etmesini ortadan kaldırmaz.

Maddenin yerilmesiyle ilgili âyetlerde her ne kadar kötülen para ve altın gibi şeyler olsa da, esasında yerilen bunların zâtı değil; bunları yanlış kullanan kişidir.²²⁸ Bütün

²²² 17/İsrâ, 44. Ayrıca bkz. 24/Nûr, 41.

²²³ *Rûhu’l-Meânî*, 9/119–124.

²²⁴ 55/Rahman, 6.

²²⁵ İbrahim Özdemir, *Çevre ve Din*, ÇBY. Ankara, 1997, s. 161–170; Baha Rahmi Özen, *Ekolojinin Yeniden Dirilişine Vahiy Kültürünün Çağrısı*, Sönmez Matbaacılık, Samsun, Tarihsiz. s. 179.

²²⁶ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, İnsan Yay. Çeviren: Nazife Şişman, İstanbul, 1985, s. 144.

²²⁷ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 23/352–353.

²²⁸ *Rûhu’l-Meânî*, 9/413.

nimetler, isteyerek²²⁹ Allâh'a itaat etmektedir ve bu durum kıyamete kadar devam edecektir. Allâh'ı tesbih eden varlıklar, hangi şekle sokulursa sokulsun ve ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, bu durum onların zâtını kirletip değerlerini ortadan kaldırmaz.²³⁰

Kâinattaki bütün varlıklar, bir taraftan Allâh'ı tesbih ederken diğer taraftan O'na secde etmektedirler.²³¹ Kâinattaki varlıkların Allâh'a secde ettiğini dile getiren âyetlerin birinde şöyle denilmektedir: *أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ* “Görmedin mi, göklerde, yerde bulunan kimseler, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu hep Allâh'a secde ediyorlar!”²³² Diğer bir âyette ise son derece muhteşem bir sahneden bahsedilmektedir: *وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ* “Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez Allâh'a secde ederler. *Gölgeleri de sabah akşam (uzanıp kısalarak O'na secde etmektedir).*”²³³

Bu âyet, eşyanın aslının yanı sıra gölgelerinin bile bir manevî değerinin olduğunu göstermektedir.²³⁴ Secde etme konusunda eşyanın aslıyla birlikte gölgelerinin de zikredilmesi son derece anlamlıdır. Burada muhteşem bir tablo ortaya çıkıyor. Bu da biri, eşyanın aslının, diğeri de gölgesinin secdesidir. Yani secde üzerine secde yapılmaktadır.²³⁵ Bu muhteşem tablo, insanın Allâh'a kulluk etmesi bakımından son derece manalı bir çağrıdır. Aklı olmayan gölgelerin yere kapanıp secde edişi, sahiplerinin isteğiyle değil, Allâh'ın emriyle olmaktadır.²³⁶ İnsanın da bu emre uyması ve Yüce Allâh'a secde etmesi gerekmektedir.

²²⁹ 41/Fussilet, 11.

²³⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş. İstanbul, 1988, 5/300–301.

²³¹ 16/Nahl, 49; 55/Rahmân, 6.

²³² 22/Hac, 18.

²³³ 13/Rad, 15. Zeccâc, bu âyetteki “gölgelerin tesbihi” hakkında şöyle demektedir: “Kâfir Allâh'tan başkasına, gölgesi ise Allâh'a secde eder.” Bkz. *Mefâtihu'l-Gayb*, 13/422.

²³⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî el-Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Hazırlayan: Ahmet Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu, Mizan Yay. İstanbul, 2005, 7/406–407.

²³⁵ *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/29.

²³⁶ *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/135.

Akıl gibi değerli bir nimete sahip olan insan, Yüce Mevlâ'nın emrini dinlemeyerek O'na isyan etmekte ve böylece kendisini hayvanlardan daha değersiz bir hale sokmaktadır.²³⁷ İnanmayanların Allâh'tan başka nesnelere ilâh olarak tapıp secde etmeleri, secde ettikleri şeyin ve gölgelerinin ise Yüce Allâh'a secde etmesi, bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu muhteşem tablo, eşyanın değerini ortaya koyma bakımından son derece manidardır.²³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'e göre dünya; mümin, müslüman, ibadet ve hamdeden bir varlıktır.²³⁹

D) KUR'ÂN'DA DÜNYANIN ÖVÜLMESİ

Burada dünya kelimesiyle kastettiğimiz şey, varlık olarak üzerinde yaşadığımız yeryüzüdür. Yüce Allâh dünyayı kusursuz olarak yarattığını pek çok yerde dile getirmiştir. Bu husus, Kur'ân'ın en temel konularından biridir. Hz. Allâh kudretini ve varlığını yeryüzünde yarattığı varlıklarla insanlara somut bir şekilde sunmaktadır. Bir başka ifadeyle Hz. Allâh'ın insanlarla iletişim kurması, vahiy ve yaratmayla olmaktadır.²⁴⁰ Yaratılış, Kur'ân açısından son derece önemli bir konudur. Kâinat, Yüce Allâh'ın en büyük mucizesidir²⁴¹ ve O'ndan başka hiç kimse böyle mükemmel bir yapı oluşturamaz.²⁴²

Kur'ân, yaratılışı dile getirirken “sema” ve “arz” kelimelerini kullanır ve bunlarla varlık âleminin tümüne işaret eder.²⁴³ Yüce Mevlâ'nın mutlak hikmet sahibi olması, yaptığı bütün işlerin de bir hikmete göre olmasını zorunlu kılmaktadır. Yine O'nun cemâl sıfatına sahip olması, yarattıklarının da güzel olmasını gerektirmektedir. Bu gerçek de, dünyanın zâtı itibarıyla güzel ve değerli olduğunu göstermektedir.²⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında, kâinatı veya dünyayı değersiz bir varlık olarak görmek, Kur'ânî bir temele

²³⁷ 8/Enfâl, 22, 55.

²³⁸ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 13/422; *Rûhu'l-Meânî*, 9/180–181; *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 4/465–466.

²³⁹ Seyyid Kutub, *İslam Düşüncesi*, Çev: Hamid Şükrü-Resul Tosun-Mehmet Çelen, Dünya Yay. İstanbul, 1997, s. 523.

²⁴⁰ Tefvik Yüce Doğan, *Varlığı Bilmek, İslâm'a Giriş*, DİBY. Ankara, 2007, s. 247.

²⁴¹ 40/Mümin, 57.

²⁴² 2/Bakara, 287.

²⁴³ 2/Bakara, 164; 6/En'âm, 99; 14/İbrâhim, 32–34; 16/Nahl, 3–14; 20/Tâhâ, 53–54; 29/Ankebût, 63...

²⁴⁴ Muhammed Abduh, *Tevhîd Risâlesi*, Çev: Sabri Hizmetli, Fecir Yay. Ankara, 1986, s. 118–129.

dayandırılmaz.²⁴⁵ Dünya, üzerindeki varlıklarla sanal bir yer değil, gerçek bir âlemdir.²⁴⁶

“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık!”²⁴⁷ Yerde ve göklerde bulunan varlıkların tümü, Allâh’ın varlığı için bir delildir.²⁴⁸ Yüce Allah Kur’ân’da, varlığını ortaya koymak için sürekli kozmolojik delillere başvurmuştur.

Dünya, yaratılışındaki mükemmellik bakımından son derece güzeldir.²⁴⁹ Yüce Mevlâ, kâinatın yaratılışının güzelliği şöyle dile getirmektedir: “O’dur ki, yarattığı herşeyi en güzel yaptı.”²⁵⁰; وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ ثَمَرٌ مِّمَّا السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتَقَنَ “Görüp de yerinde duruyor sandığın dağlar, bulutun yürümesi gibi yürümektedir. (Bu), her şeyi gâyet iyi yapan Allâh’ın yapısıdır.”²⁵¹ Dünya üzerindeki varlıklar en güzel şekilde yaratıldığına göre, bunlarla ilgili bir değersizlikten söz etmek, Kur’ân-ı Kerîm açısından mümkün değildir.²⁵²

Kur’ân, kâinatta Hz. Allâh’ın varlığına işaret eden sayısız varlığa pek çok yerde vurgu yapmış ve insanlardan bunlar üzerinde düşünmelerini istemiştir.²⁵³ Kur’ân-ı Kerîm inkârcıların aksine, yaratılışı son derece ciddiye alıp, evrenin ve onun bir parçası olan dünyanın boşuna yaratılmadığını söylemiş,²⁵⁴ oyun ve eğlencenin Cenâb-ı Hak için asla sözkonusu olamayacağını belirtmiştir.²⁵⁵ İlgili bir âyette Yüce Mevlâ şöyle buyurmaktadır: “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık! Onları sadece gerçek bir sebeple, (hikmetli bir gâye ile) yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.”²⁵⁶

²⁴⁵ *Laisizm’den Millî Sekülerizm’e*, s. 455.

²⁴⁶ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 9/167.

²⁴⁷ 44/Duhân, 38. Ayrıca bkz. 21/Enbiyâ, 16.

²⁴⁸ *el Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/17; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 9/160–167; *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/247–250.

²⁴⁹ *el-İnsânü’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, s. 93–95.

²⁵⁰ 32/Secde, 7.

²⁵¹ 27/Neml, 88.

²⁵² *Râhu’l-Meânî*, 12/186–187; *Tefhim*, 4/355.

²⁵³ *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, s. 133, 173.

²⁵⁴ 38/Sâd, 27; 6/En’âm, 70; 7/A’râf, 51.

²⁵⁵ *Mefâtihu’l-Gayb*, 16/104.

²⁵⁶ 44/Duhân, 38–39. Ayrıca bkz. 21/Enbiyâ, 16.

Elmalılı, bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demektedir: Üzerinizde güzel süslemelerle duran gökyüzü ve önünüzde sayısız nimetlerle dolu olan dünya ve ikisi arasındaki yaratıklar, gönülleri oyunda olan ve Rahmân'ın öğütlerini eğlence yerine koyan o zalimlerin hayal etmek istedikleri gibi oyuncak değildir. Bunlar hikmetle yaratılmış Allâh'ın kudretinin göstergeleridir. Dünya hayatından başkasını düşünmeyen kâfirler, dünyayı kendilerine oyuncak etmek istemişlerdir. *Zalimler ne kadar oynamak isterlerse istesinler, yaratılış bir oyuncak olmadığı gibi, Yaratan da asla bir oyuncu değildir.* Yüce Allâh'ın eğlence edinmiş olması düşünülemez. Her şeyi hikmetle yapan Allâh'ın yüceliğine eğlence yakışmaz.²⁵⁷

Kâinatın her yerinde, Yüce Mevlâ'nın varlığını hatırlatıcı işaretler bulunmaktadır.²⁵⁸ Bu da evrenin zâtı itibariyle değerini açıkça ortaya koymaktadır.²⁵⁹ İnanmayanlar nazarında varlıklar, sadece eğlence vasıtasıdır. Çünkü onların gözünde dünyadaki yaşamdan başka bir hayat yoktur. Ancak kâfirlerin böyle bir hayat yaşaması, eşyanın taşıdığı değeri ortadan kaldırmaz.²⁶⁰

Kur'ân'ın insanlardan istediği, hem dünyada ve hem de âhirette mutlu olmalarıdır. İslâm âlimleri yaptıkları din tanımında bunu şöyle dile getirmişlerdir: “Din, akıl sahibi insanları kendi istekleriyle dünya ve âhirette mutluluğa götüren, Allâh tarafından konmuş ilahî bir kanundur.”²⁶¹ Kur'ân'a göre, nimetlerin manevî ve maddî olmak üzere iki değeri vardır.²⁶² İnsanın maddî ve manevî bakımdan mutlu olması, bu değerleri birbirinden ayırmamasına bağlıdır. İnsan, nimetlerin maddî değerini, manevî değerinden ayrı tutarsa inançsızlığa doğru kayar ve sonunda maddenin esiri olur.

²⁵⁷ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/443–444. Benzer ifadeler için bkz. *Keşşâf*, 4/104; *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/103; *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/185–186.

²⁵⁸ Ebu Sâid Abdullah b. Ömer el-Beydavî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Matbaatu'l-Âmire, İstanbul, H. 1317, 2/239.

²⁵⁹ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 8/21.

²⁶⁰ *Müslümanca Yaşamak*, s. 36–37.

²⁶¹ *Keşşâf-u Istilâhâtî'l-Funûn*, 2/305. Ayrıca bkz. *Ta'rîfât*, s. 72.

²⁶² *İslâm Hukukunda Mülkiyet Ve Servet Dağılımı*, s. 32–33.

Yeryüzündeki güzellikler, Allâh Teâlâ tarafından yaratılmıştır. Bu gerçeği kabul etmek ve buna göre yaşamak, insana dünya ve âhiret arasında bir bağ kurma imkânı sağlar.²⁶³ Madde ile mânâ arasında kurulan bu bağ da insanın dünya ve âhirette mutlu olmasını temin eder.

Müslümanın namazın ardından çalışmaya çağırılması, dünyanın değeri açısından son derece anlamlıdır.²⁶⁴ Malî ibâdetler sadece dünya malıyla yerine getirilebilir. Bunları yerine getirmek isteyen kişinin zengin olması gerekmektedir. Zengin olmak için yapılan her türlü helal çalışma, Müslüman açısından bir ibâdetdir. Kur’ân’a göre insanın yaratılış amacı Allâh’a ibâdet etmektir.²⁶⁵ İbâdet ise, namaz, zekât, oruç ve hac gibi fiillerin yanı sıra, “sâlih amel” olarak ifade edilen her türlü doğru düşünce ve çalışma faaliyetini içine alan geniş bir kavramdır. Ancak rızık için çalışırken insanın yaratılış gayesini unutmaması gerekmektedir. Kur’ân’a göre iktisâdî faaliyetler, Müslümanı “Allâh’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten”²⁶⁶ alıkoymamalıdır. Müslüman maddeye esir olmadan, onunla Allâh’ın rızasını kazanmaya çalışmalıdır.²⁶⁷ Yüce Allâh, müminlerin “mallarıyla” Cenneti satın aldıklarını bildirmektedir.²⁶⁸ Bu da maddenin ibâdet bakımından ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Bununla beraber Kur’ân zenginliğin, inkâr edenleri azaptan kurtaramayacağını söylemektedir: “İnkâr edenler var ya, ne malları, ne de çocukları onlara, Allâh'a karşı hiçbir yarar sağlamaz. Onlar ateşin yakıtıdırlar.”²⁶⁹ Bu kimseler, Yüce Mevlâ’nın yarattığı nimetleri hayırda kullanmayan kişilerdir. Yüce Mevlâ’yı inkâr edenler, O’na ait olan mülkü sahiplenmeye çalışmış ve böylece maddenin taşıdığı manevî değeri, kendileri

²⁶³ Mehmet Demirci, “Zâhidlik Nedir, Dünya-Âhiret Dengesi Nasıl Kurulur?” DEÜİFD, İzmir, 1987, 4/107.

²⁶⁴ 62/Cum’a, 9–10.

²⁶⁵ 51/Zâriyât, 56.

²⁶⁶ 24/Nûr, 37.

²⁶⁷ *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s. 17.

²⁶⁸ 9/Tevbe, 110.

²⁶⁹ 3/Âl-i İmrân, 10. Ayrıca bkz. 11/Hûd, 116; 21/Enbiyâ, 13; 23/Mü’minûn, 33; 34/Sebe, 34; 43/Zuhruf, 23.

açısından ortadan kaldırmışlardır.²⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm dünyayı, varlık olarak, olumsuz bir vurguyla insan idrakine sunmamıştır. Kur'ân'daki uyarı, âhireti unutturacak tarzda bir hayat yaşamaya yöneliktir.²⁷¹

Kur'ân'da, bazen dünya ve üzerindeki nimetler yerilir gibi görülmektedir.²⁷² Bu ise Kur'ân'la ilgili görünürde bir çelişki oluşturmaktadır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm, her türlü çelişkidenden uzaktır. Âyetlerin muhatapları dikkate alındığında böyle bir çelişkinin olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.²⁷³ Zâtı itibariyle dünyayı ve malı öven âyetlerin Müslümanları; kullanımı itibariyle dünyayı ve malı yeren âyetlerin de kâfirleri²⁷⁴ hedef aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.²⁷⁵

Dünyayı yeren âyetlerde, dünyadan haz alarak onun nimetlerinden istifade eden, Allâh'a kulluk etmeyen, mal biriktirmeyi yegâne amaç haline getiren ve “Allâh'la buluşmaya inanmayan kişiler” hedef alınmıştır. Yüce Mevlâ, bu hususu bir âyette şöyle dile getirmektedir: *إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ أُولَٰئِكَ* “Huzurumuza çıkacaklarını beklemeyenler, dünya hayatına razı olup onunla rahat bulanlar ve âyetlerimizden gafil olanlar yok mu, işte onların, kazanmakta oldukları (günahlar) yüzünden varacakları yer, ateştir!”²⁷⁶

Dünyayı öven âyetlerde ise, dünya üzerinde tefekkür eden ve malıyla Allâh'ın rızasını kazanmayı hedefleyen Müslümanlar muhatap alınmıştır. *إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ* “Allâh'ın Kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için gizli ve açık harcayanlar, asla batmayacak bir ticaret umarlar.”²⁷⁷ Kur'ân ve hadislerde, yeryüzünün imar edilmesi ve işlenen toprağın bitirdiği ürünlerden faydalanıp bir kısmının infak edilmesi sürekli

²⁷⁰ *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 2/22.

²⁷¹ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 142.

²⁷² 3/Âl-i İmrân, 185; 4/Nisâ, 77; 9/Tevbe, 38; 10/Yûnus, 24; 13/Ra'd, 26; 40/Gâfir, 39, 42/Şûrâ, 36...

²⁷³ *el-Muvâfakât*, 4/311.

²⁷⁴ *Keşşâf*, 2/16.

²⁷⁵ Karşılaştırmak için bkz. 2/Bakara, 190–191 ve 10/Yûnus, 22–24. âyetler.

²⁷⁶ 10/Yûnus, 7–8. Meâl için bkz. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 208.

²⁷⁷ 35/Fâtır, 29.

Bu Kur'ânî dünya bakışına rağmen, zaman içinde oluşmuş İslâm anlayışlarında, bazı farklı düşünceler meydana gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Müslümanlar değişik guruplara ayrılmış ve aynı konuda farklı düşüncelere sahip olmuşlardır. Dünya da bundan nasibini alarak, bazıları tarafından övülmüş; bazıları tarafından yerilmiş ve değersiz bir varlık alanı olarak görülmüştür. “İslâm kültüründe dünyayı takdis ve tâzim etmekten kaçınılmış, ...daima tel'in ve aşağılama yoluna gidilmiştir.”²⁸⁶

Dünya, insanın yaşaması için Yüce Mevlâ tarafından zâtı itibariyle temiz ve güzel bir varlık alanı olarak yaratılmıştır.²⁸⁷ Dünya, Hristiyanların inandığı gibi, insanların günahları yüzünden kirlenmiş değersiz bir sürgün yeri değil, ibâdet mekânıdır. Kur'ân'a göre, yaratılışın bir hikmet ve estetik yönü bulunmaktadır. Allâh'ın hikmet sahibi olması, yarattıklarının değersiz olmadığını göstermektedir.

E) KUR'ÂN'DA DÜNYADAKİ HAYATIN YERİLMESİ

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'teki dünyaya yönelik kınama, kıyamete kadar devam edecek olan zamana yönelik değildir. Çünkü gece ve gündüz, zaman bakımından Müslüman için iki hazine ve bunların birbiri ardınca gelişi de, Yüce Mevlâ'nın varlığının bir kanıtıdır. Yine Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'te varid olan kınama, Allâh Teâlâ'nın insanlar için bir döşek ve barınak olarak yarattığı; denizler, nehirler, ovalar, dağlar gibi muazzam kevnî âyetlerle süslediği mekâna yönelik olmadığı gibi burada bulunan birbirinden güzel nimetlere yönelik de değildir. Âyet ve hadislerdeki kınama, insanların dünyada yaptıkları yanlış işlere yöneliktir. Çünkü insanların yaptıkları işlerin çoğu, sonuç bakımından övgüye değer olmayan türden işlerdir.²⁸⁸

Kur'ân'ı Kerîm'e göre, dünyadaki hayat, inanmayanlar için bir oyundan ibarettir. Yüce Allâh, bu durum pek çok âyette “لَعِبٌ” (oyun) ve “لَهْوٌ” (eğlence) kelimeleriyle dile getirmiştir. Bu kelimeler, insanların yaşamlarını ve hayata nasıl baktıklarını anlatmaktadır.

²⁸⁶ *Laisizm'den Millî Sekülerizm'e*, s. 474.

²⁸⁷ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/488.

²⁸⁸ *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/392–393.

Dünyanın ve semaların yaratılışı Kur’ân’da, “حَقٌّ”(gerçek) ve “باطلٌ” (boş yere) ifadeleriyle anlatılmıştır. Bu kelimelerle, dünyanın yaratılışının önemi ve ciddiyeti vurgulanmaktadır. Allâh Teâlâ’nın yarattığı bir şeyi ontolojik olarak kötölemesi, O’nun hikmetli yaratmasıyla çelişir ve mükemmel oluşunu zedeler. Allâh Teâlâ Kur’ân’da, kendisine ibâdet edilmesi için yarattığı dünyayı, varlık olarak hiçbir yerde kötölememiştir.²⁸⁹

Yüce Allâh, kâinatta fesat çıkarılmasını yasaklamış²⁹⁰ ve insanların birbirlerini kötülüklerden menetmelerini istemiştir.²⁹¹ Yeryüzünün kirlenmesinin nedeni insandır. Dünyanın suyu, toprağı ve havası kirlenmeden önce insanın hayatla ilişkisi kirlenmiştir. Bundan dolayı yerilmesi gereken kâinat değil, insanın kendisidir. Dünyayı kötülüğün kaynağı olarak görmek, Kur’ân’ı Kerîm’e aykırıdır. Yerilen, dünyadaki yanlış hayat olmasına rağmen, zamanla insanın ihtiyaçları dünya kelimesine dâhil edilmiştir. Bunların yanlış kullanımından doğan olumsuzluklar da anlam olarak dünya kelimesine aktarılmıştır. Bu da neticede insanları dünyayı kötölemeye götürmüştür.

Gazâlî, (ö. 505/1111) zâhidlerin ve mutasavvıfların dünyayı, “*maddeye yönelen nefsin arzuları*” şeklinde tarif ettiklerini ve değersizliği maddeden ayrı tuttuklarını bildirmektedir. *Onların yerdiği dünya, insanların maddeyi tek meşgale haline getirip, mal sevgisini Allâh sevgisinin önüne geçirmeleridir. Zâhidler, dünyayı varlık olarak değil, dünya nimetlerini “âhirete tercih etme” bakımından kötölemişlerdir.* Bu anlamda onlar, Hakk’a giden yolda önlerine çıkan bu engeli yermiş ve ona birbirinden farklı isimler vermişlerdir. Bu isimlerin en ilginçini Şam âlimlerinden Yezid b. Meysere şöyle dile getirmektedir: “Bizim şeyhlerimiz dünyaya hınzır diyorlardı. Eğer onun için daha kötü bir isim bilselerdi onu söylerlerdi. Dünya onlardan birisine yöneldiği zaman: “Benden uzaklaş ey hınzır! Benim sana ihtiyacım yok.”²⁹² Ebû Talib el-Mekkî’ye (ö. 386/996) göre bu

²⁸⁹ *Telbîsu İblîs*, s. 185.

²⁹⁰ 11/Hûd, 116.

²⁹¹ 3/Âl-i İmrân, 110; 5/Mâide, 79.

²⁹² *Kûtu’l-Kulûb*, 2/426; Aynı isimlendirme için bkz. *İhyâ*, 3/458.

sözün manası şudur: Ey dünya, Yüce Allâh'ın sana karşı zühd sahibi olup kendisini tercih edip etmeyeceğimizi sınamak için bizi seninle imtihan ettiğini biliyoruz. O'nun sana gazap ettiği gibi biz de O'na uyarak sana gazap ediyoruz.²⁹³ Mutasavvıfların dünyayı “aşırı ilgi” anlamında kötülediklerini, Hasan Basrî'nin (ö. 110/728) şeyhlerini tanımladığı şu sözlerde daha net bir şekilde görmek mümkündür. “Onlardan birisine helâl mal verilip, ‘bunu al ihtiyacını giderirsin’ denildiğinde o, ‘benim buna ihtiyacım yok, onun kalbimim huzurunu bozmasından korkarım,’”²⁹⁴ derdi.

Dünyayla ilgili ilginç isimlendirmelerden biri de onun “âhiretin kuması” olarak adlandırılmasıdır.²⁹⁵ Bundan dolayı, “Dünya âhiret ehline, âhiret de dünya ehline haramdır.”²⁹⁶ denilmiştir. İnsanın dünya ve âhiret arasında denge kurması zordur.²⁹⁷ Âhirette sıkıntıya girmemek için dünyadan uzak durmak gerekmektedir.²⁹⁸ Diğer ilginç isimlendirmelerden bazıları şunlardır: Dünya “şeytan”²⁹⁹ gibidir. O, bir “leş”tir.³⁰⁰ Önce insanı yükseltip sonra alçaltır. Dışı “güzel bir kadın” içi ise çirkin bir “kocakarı” gibidir. Herhangi bir eş edinmez, ancak kendisini beğensinler diye birçok eşler edinir.³⁰¹ Dünya, her gece başka biriyle beraber olan “fahişe”ye ve “zehirli yılan”a benzer. Dokununca pürüzsüzdür, fakat zehiri öldürücüdür.³⁰² Dünya, bakan gözler için şehvetler ve arzularla süslenmiştir.³⁰³

Dünyanın leşe benzediğini söyleyen el-Mekkî (ö. 386/996) bunu şöyle anlatmaktadır: “Bazı keşif sahipleri bunu keşif yoluyla müşahade etmiştir. Bunlardan birisi şöyle der: “Ben dünyayı leş şeklinde, İblisi de ona saldıran bir köpek suretinde gördüm.”

²⁹³ *Kâtu'l-Kulûb*, 2/427.

²⁹⁴ *Kâtu'l-Kulûb*, 2/427.

²⁹⁵ *İhyâ*, 3/554.

²⁹⁶ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire, H. 1351, Hadis No: 1314.

²⁹⁷ Bu denge Kur'an açısından kurulabilir. Bkz. 24/Nûr, 37.

²⁹⁸ Açıklamalar için bkz. *Keşfu'l-Hafâ*, Hadis No: 1310.

²⁹⁹ *Kâtu'l-Kulûb*, 2/425.

³⁰⁰ *Kâtu'l-Kulûb*, 2/425–426; *İhyâ*, 3/452.

³⁰¹ *el-Fevâid*, s. 85.

³⁰² *Kimyâyı Saâdet*, 2/563; *el-Fevâid*, s. 85.

³⁰³ *el-Fevâid*, s. 86–88.

Bir münâdî gâipten şöyle sesleniyordu: “Sen köpeklerimden bir köpek, bu da yarattığım bir leştir. Ben onu sana nasibin olarak verdim; kim onu almak için seninle tartışmaya girerse, seni ona musallat ederim.”³⁰⁴ Yine ona göre “Akıl sahipleri, dünyayı, bir kenef gibi görmüşler ve zaruret olmadıkça içine girmeyip: ‘Tuvalet ne kadar az girilirse o kadar iyi olur’” demişlerdir.³⁰⁵ Böylece mutasavvıflar, dünya nimetlerinin âhiret nimetlerinin yanındaki değersizliğini dile getirmiş ve insanların dikkatlerini âhirete ve oradaki ebedî nimetlere yöneltmişlerdir. Ancak bu şekilde yapılan isimlendirme ve benzetmelerle, mutasavvıfların bunlarla neyi kastettiğini anlayamayan bazı Müslümanlar, zamanla dünya nimetlerinden uzaklaşmış ve dünyaya karşı mesafeli bir tavır almışlardır. Bu da sonuçta Müslümanları dinî, siyasî ve ekonomik açıdan pek çok sıkıntıyla karşı karşıya getirmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *mutasavvıfların dünyayla ilgili kötüledikleri şey, insanların sadece dünya malına yönelmeleri ve dünyalık için âhireti ihmal etmeleridir. Mutasavvıflar, dünya malıyla âhirete hazırlık yapmayı sürekli teşvik etmişlerdir.*³⁰⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de dünyadaki yaşamla ilgili yer alan olumsuz ifadeler, insanların çalışmalarını ebedî hayata yönlendirmelerini teşvik etmek içindir. Bu ifadeler, dünyayı ve hayatı önemsememek gibi bir anlama sahip değildir.³⁰⁷ Eğer dünya ve hayat, herhangi bir değer ifade etmeseydi, Yüce Allâh bunları yaratmazdı. Bunun yanı sıra âhiret olmadan dünyanın; dünya olmadan da âhiretin varlık sebebinin anlamak mümkün değildir. Önemli olan, iki âlemin varlık nedenini kavrayıp, birinin diğerinin yerine kâim olamayacağını idrak ederek dünya ve âhiret mutluluğu için beraberce çalışmaktır.

Dünyayı “yanlış yaşam” bakımından yerenler, varlık olarak övmüşlerdir. Böyle düşünenlere göre dünya; kitapların indirildiği, peygamberlerin gönderildiği, âhiretin

³⁰⁴ *Kâtu’l-Kulûb*, 2/425.

³⁰⁵ *Kâtu’l-Kulûb*, 2/428.

³⁰⁶ *Rûhu’l-Meânî*, 11/167.

³⁰⁷ *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 5/300.

kazanıldığı bir mekân³⁰⁸ ve Allâh'ın birbirinden güzel nimetlerinin sergilendiği muhteşem bir alandır.³⁰⁹ İbn Arabî'ye (ö. 638/1240) göre dünya, ilâhî güzellikleri yansıtan bir ayna gibidir.³¹⁰ Gazâlî (ö. 505/1111) de dünyanın daha fazla tasavvur edilemeyecek kadar mükemmel olduğunu belirtmiştir.³¹¹ Bu yüzden Hz. Ali, dünyayı kötileyen birine şöyle demiştir: Ey dünyanın geçici süslerine aldanan! Dünyaya kapılıyor, sonra da onu yermeye mi girişiyorsun? Dünya seni ne zaman aldattı?³¹² Dünya, âhirete azık toplama bakımından bir zenginlik diyarındır; öğüdünü tutana öğüt mahallidir.³¹³ Dünyaya aldanan sen değil misin ki, tutup onu kötölüyorsun? Dünyada suç işleyen sen misin, o mu?³¹⁴

Tabiattaki temiz olmayan şeyler, hayvanlar için helal bir gıdadır.³¹⁵ Bu açıdan bakıldığında “Varlık âleminin kendisine ve mevcudatın hikmetine nispetle kötülük yoktur.”³¹⁶ Bununla birlikte, yukarıda Hz. Ali'nin sözlerinde görüldüğü üzere, bazı insanlar bu gerçeği göz ardı ederek, kötülüğün kaynağı olarak dünyayı görmüşler ve yaptıkları yanlışları bu gibi kötülerle dünya üzerine aktarmaya çalışmışlardır. Yukarıda dünyayı yeren ifadelerle, öven ifadeleri birlikte düşündüğümüzde, mutasavvıfların varlık olarak dünyayı yermedikleri görülmektedir.

“Yüce Allâh yaratanların en güzelidir.”³¹⁷ Bu gerçek, Yüce Allâh'ın dünyada yarattığı varlıkların da güzel olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu âyet, bir taraftan dünyanın zâtı itibarıyla güzelliğini ortaya koyarken, diğer taraftan da onun, kötülüğün kaynağı olmadığını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, nimetler uzak durulması

³⁰⁸ *Tefhîm*, 2/311–312.

³⁰⁹ İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-Müsâvî*, Matbaatü's-Saâde, Mısır, 1906, 2/44–47.

³¹⁰ Muhyiddîn Muhammed b. Ali İbn Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye fî Ma'rifeti'l-Esrâri'l-Melekiyye*, Matbaatu'l-Âmire, 1293, 2/714–715. Ayrıca bkz. Muhyiddîn Muhammed b. Ali İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, Çeviren: Nuri Gencosman, MEBY. İstanbul, 1992, s. 42, 55–56, 74–75, 241; *İlâhî Aşk*, s. 41, 111, 150.

³¹¹ *İhyâ*, 4/159–160; *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*; 2/714–715.

³¹² *Nehcu'l-Belâğa*, s. 409.

³¹³ *Nehcu'l-Belâğa*, s. 410.

³¹⁴ *Nehcu'l-Belâğa*, s. 91.

³¹⁵ *Büyük Mevzularda Ufak Fikirler*, s. 35.

³¹⁶ *Büyük Mevzularda Ufak Fikirler*, s. 35.

³¹⁷ 37/Sâffât, 125.

gereken nesneler değildir. Bunlar, insanı harama sevk edip Allâh'tan uzaklaştırdığı takdirde terkedilmelidir. İbâdetten sonra, Allâh'ın fazlından rızık talep etmek için yeryüzüne dağılmayı emreden bir dinin, insanın madde ve dünyayla ilişkisine katı bir sınırlama getirdiğini ileri sürmek doğru olmaz.³¹⁸

Gelecek yılın ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla³¹⁹ bir miktar malın el altında bulundurulması İslâm'da daima olumlu karşılanmıştır.³²⁰ Malının tamamını infak etmek isteyen³²¹ Sa'd b. Ebî Vakkas'a Hz. Peygamber'in tavsiyesi, ailesini başkalarına muhtaç etmemesinin onları fakir bırakmasından daha hayırlı olacağı şeklinde olmuştur.³²² Yine O, malının tamamını infak edip insanlara muhtaç olanları bu şekilde yapmamaları konusunda uyarmış³²³ ve malın bir kısmının ihtiyaçlar için ayrılmasının daha faziletli olduğunu söylemiştir.³²⁴

Bazı zayıf ve uydurma hadislerin etkisiyle, Müslümanlar dünyadan uzaklaşmışlardır. Büyük bir yekûn tutan bu hadisler, bir toplumun zihniyetini değiştirebilecek etkiye sahiptir.³²⁵ Bu hadislerin bazılarında şöyle denilmektedir: “Dünyadan uzaklaşın çünkü o, Hârût ve Mârût'tan daha sihirlidir.”³²⁶; “Allâh dünyadan daha sevimsiz bir varlık yaratmamış ve ona bir kere bile nazar etmemiştir.”³²⁷; “Allâh için olanlar hariç, dünya ve içindekiler lanetlenmiştir.”³²⁸; “Hz. Peygamber Dahhak'a şöyle sordu: “Yiyeceğin nedir? O da: “Et ve süt” dedi. Rasûlullâh: “Bunlar sonradan neye dönüşür?” diye sorunca: “Bunu biliyorsun ya Rasûlullâh” diye cevap verdi. Bunun üzerine

³¹⁸ Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Âdil ed-Dimeşkî el-Hanbelî, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, 19/91–92. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/434.

³¹⁹ Hz. Peygamber, gelecek için eşlerine azık biriktirmiştir. Bkz. *Telbîsu İblîs*, s. 226.

³²⁰ *Zihniyet ve Din*, s. 77.

³²¹ Kur'an, insanlardan mallarının tamamını infak etmelerini istememiştir. Bkz. 47/Muhammed, 36–37.

³²² Buhârî, Cenâiz, 37; Müslim, Vasiyet, 1.

³²³ *Telbîsu İblîs*, s. 226–227.

³²⁴ *Telbîsu İblîs*, s. 270.

³²⁵ Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevîleşme ve Zühhd*, Araştırma Yay. Ankara, 2005, s. 152.

³²⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 199, Hadis No: 10504.

³²⁷ *Şuabu'l-İmân*, Hadis No: 10500.

³²⁸ *Keşfu'l-Hafâ*, Hadis No: 1321; *Şuabu'l-İmân*, Hadis No: 10512–10513.

Hız. Peygamber: “İşte dünyanın değeri âdemoğlunun karnından çıkan bu pislik kadardır.”³²⁹ buyurdu. Konuyla ilgili bir çalışma yapan Ahmed Yıldırım, bu hadisleri altı başlık altında ele almış ve sonuç olarak şu yorumu yapmıştır: “Zühdle alakalı bu rivayetlerin bir kısmı muteber kabul edilen hadis kitaplarında yer aldığı gibi, bir kısmı da zayıf veya mevzû rivayetlerle ilgili yazılan eserlerde yer almaktadır... Bu tür rivayetlerin kaynağını, genelde Ehl-i Kitap’tan alınan bilgiler ve o zamanki siyasî ve kültürel olayların yansımaları olarak görmek mümkündür.”³³⁰

Bazı âlimler, insanların dünya sevgisini âhiret sevgisinin üstüne çıkarmalarını önlemek için, dünyayı yermişlerdir. Ancak, zamanla, dünyayı yeren bu ifadeler yüzünden, insanların dünyaya olan ilgileri de değişikliğe uğramıştır. Böylece dünya, zikre ağırlık verildikçe, “dışarılaşmış” ve uzağında durulması gereken bir varlık haline gelmiştir.³³¹ Gazâlî, (ö. 505/1111) “Bil ki, dünya Hem Allâh’ın, hem Allâh dostlarının ve hem de Allâh düşmanlarının düşmanıdır.”³³² demektedir. Eşrefoğlu Rûmî’ye (ö. 1469) göre de dünya, şeytanın mülküdür. Allâh dünyayı yarattıktan sonra ona bir kere bile nazar etmemiş³³³ ve üzerindeki kileri kendine düşman tutmuştur.³³⁴

Hasan Basrî’nin (ö. 110/728) müritleri şöyle demiştir: “Ey Şeyh! Şeytandan³³⁵ pek incindik. Gelip bizi yaramaz işlere iter. ‘Elinize giren dünyayı sıkı tutun. Size gereken budur.’ der, hayırdan da men eder.” Şeyh şöyle cevap verir: “Şeytan şimdi burada idi. Sizden çok şikâyet etti ve dedi ki: ‘Şu Âdemoğullarına öğüt versen de benim hakkıma tamah etmeseler. Allâh Teâlâ dünya ve cehennemi bana mülk olarak verdi. Cenneti de

³²⁹ *Şuabu’l-Îmân*, Hadis No: 10472–10473, 10469; *Kesfu’l-Hafâ*, Hadis No: 1313.

³³⁰ *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 171.

³³¹ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki’n-Nüfûs*, Merve Yay. İstanbul, 1991, s. 90.

³³² *İhyâ*, 3/438.

³³³ Yüce Allâh, kainatla olan ilişkisini hiç kesmemiştir. O, Kur’ân’da şöyle demektedir: “كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ” “O, her gün (her ân) yeni bir iştedir.” 55/Rahmân, 55.

³³⁴ *Müzekki’n-Nüfûs*, s. 90.

³³⁵ Şeytan, âhirette kendisinden şikâyetçi olanlara şöyle diyecektir: “ Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece sizi(küfür ve isyâna) davet ettim. Siz de benim davetime koştunuz. O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın!” 14/İbrâhim, 22. Ayrıca bkz. 15/Hicr, 42; 16/Nahl, 99–100; 37/Saffât, 30–34.

insanlara vermiştir. Ben bunların imanlarını almayınca dünyayı onlara vermem.”³³⁶ Yine Rûmî’ye göre, dünya bir hiçten ibarettir³³⁷ ve sürekli pis bir koku yaymaktadır. “Âdem babamız ile Havva annemiz Cennetten düştükleri vakit, bu dünyanın çirkin kokusunu duydular. Akılları başlarından gitti. Kırk gün kendilerine gelemediler.”³³⁸

Bu ve benzeri dünya tasvirleri, uzağında durulması gereken bir dünya anlayışını ortaya koymaktadır. Kâinatı yaratan Yüce Allâh, onu niçin kendisine düşman tutsun? Öte yandan, dünyayı tahkir edip kötülemek güzel bir iş kabul edilmiştir. Gazâlî, (ö. 505/1111) Hasan-ı Basrî’ye (ö. 110/728) nispet ettiği bir sözde: “Dünyayı tahkir ediniz. Allâh’a yemin olsun, dünya hiç kimseye kendisini tahkir edenden daha fazla tatlı olmamıştır.”³³⁹ demektedir. Bunun yanı sıra, alış-veriş yapılan pazarlar da İslâm’ın ilk yıllarına göre bir töhmet altına girmiştir. Artık pazaryerleri, sadece ihtiyaç için gidilecek ve iş tamamlanır tamamlanmaz geri dönülecek bir mekân haline gelmiştir. Çünkü bu gibi yerler, Yüce Mevlâ tarafından şeytana mekân olarak verilmiştir.³⁴⁰

Ancak pazaryerlerini yerenlerin yanında, buraları övenler de vardır. “Pazarlar Cenab-ı Hakk’ın kurulmuş sofralarıdır. Kim o sofralara gelirse, mutlaka nasibini alır.”³⁴¹ Ayrıca pazarlar, Hz. Peygamberin risaletten önce ve sonra alış veriş yapıp teftiş ettiği yerlerdir.³⁴² Çünkü Kur’ân, Allâh’ın fazlından rızık talep etmek için Müslümanlara çarşı pazara çıkmayı emretmektedir.³⁴³

Dünya hayatı Cennete tercih edildiğinde, basit bir oyun olmaktadır.³⁴⁴ İnanmayanların kendilerine gelen uyarıları dikkate almayıp, sadece dünya malı biriktirmekle meşgul olmaları, dünya malını onlar nazarında oyun haline getirmiştir. Yüce

³³⁶ *Müzekki’n-Nüfûs*, s. 102.

³³⁷ *Müzekki’n-Nüfûs*, s. 90.

³³⁸ *Müzekki’n-Nüfûs*, s. 96.

³³⁹ *İhyâ*, 3/456.

³⁴⁰ Rûmî, bunu şöyle ifade etmektedir: “Şeytan dedi ki: -Bana bir yer ver ki benim adamlarım orada bölük bölük dursun... Hak Teâla buyurdu ki. -Pazarlar senin ehlinin mekânı olsun.” *Müzekki’n-Nüfûs*, s. 283.

³⁴¹ *İhyâ*, 2/159.

³⁴² *Telbîsu İblîs*, s. 191.

³⁴³ 62/Cuma, 10.

³⁴⁴ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 18/61.

Allâh'ı inkâr edenler, her şeyi maddî açıdan değerlendirdikleri gibi, varlıklara da bu gözle bakıyorlardı.³⁴⁵ Dünya veya mal, inanmayanları aldatmadı. Onlar dünyanın malına aldanıp doğru yoldan ayrıldılar.³⁴⁶ Bu duruma düşmemek için, Müslümanın nimetleri kullanırken Cennete hazırlık yapmayı unutmaması gerekmektedir.³⁴⁷

Dünya, kâfirler tarafından yanlış kullanıldığı için, Yüce Allâh hayatın onlar nazarında aldatıcı bir düş olduğunu söylemektedir.³⁴⁸ Kur'ân'da yerilen hayat, sadece servet biriktirme niyetiyle yaşanan hayattır.³⁴⁹ İnanmayanlar için dünya malı, bir övünç kaynağı, dünya da bir oyun mekânıdır. Ancak dünyayı bu hale getiren, inkârcıların inançsızlıklarıdır. Onlar sahip oldukları güzel nimetleri sadece dünyadaki yaşam için kullanmışlardır.³⁵⁰ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدَّبْتُمْ طِيبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ “İnkâr edenler ateşe sunulacakları gün, (kendilerine denir ki): Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; (orada) bunlarla sefâ sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız). Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azâb ile cezalandırılacaksınız.”³⁵¹

İnanmayanlar da dünyada güzel şeylere sahip olmuş ancak bunları sadece buradaki hayat için kullanmayı tercih etmiş ve bunlarla âhirete yönelik bir harcama yolunu benimsemeyerek Allâh'a şirk koşmuşlardır.³⁵² Dünyalık şeylere sahip olmuş ama bunlarla Cenneti kazanamamışlardır. Yeryüzündeki kısa hayatı, ebedî hayata tercih ettikleri için, Kur'ân onları sürekli yermiştir.³⁵³ Bazı İslâm âlimleri de Müslümanları bu hataya düşmemeleri konusunda uyarmış ve dünyayı yeren ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler,

³⁴⁵ *Tefhîm*, 2/40–41.

³⁴⁶ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/391–392.

³⁴⁷ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 9/141; *Tefhîm*, 4/271.

³⁴⁸ 10/Yunus, 24. Ayrıca bkz. 18/Kehf, 45; 57/Hadîd, 20.

³⁴⁹ “*Dünya-Ahiret Kavramlarının Analizi*,” s. 50–51.

³⁵⁰ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/436.

³⁵¹ 46/Ahkâf, 20.

³⁵² *Câmiu'l-Beyân*, 13/25–26.

³⁵³ *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kurân*, 8/186–188.

yeryüzünde yaşanılan yanlış hayata yöneliktir. Ayrıca bu ifadelerden hareketle dünyayı veya yeryüzündeki nimetleri kötülemek, Kur’ân-ı Kerîm’e aykırıdır.

F) NİMETLER BAKIMINDAN DÜNYANIN DEĞERİ

Kur’ân-ı Kerîm net ifadelerle, Yüce Allâh’ın yeryüzündeki nimetleri, insanların istifade edip dünyadaki yaşamlarını mutlu bir şekilde sürdürmeleri ve bunlarla Allâh’a ibâdet etmeleri için yarattığını bildirmektedir. Yüce Mevlâ, pek çok âyette Müslümanların bu nimetlerden israf etmeden faydalanmalarını dile getirmektedir.³⁵⁴ Kur’ân’a göre nimetlerden istifade etme konusunda, Müminler inanmayanlardan önce gelmektedir.³⁵⁵

1) Dünya Nimetlerine Bakış

İnsanların dünya nimetleriyle ilgili iki anlayışları vardır. Dünyanın, kelime olarak “دنيا” “denee” fiilinden geldiğini söyleyip ona “değersiz” anlamını verenler, dünya nimetlerinin asgari ihtiyaçlar dışında kalanlarının reddedilmesini benimsemişlerdir. Bunlara göre dünya ve üzerindeki nimetler, insanı Allâh’tan uzaklaştırmaktadır.³⁵⁶ Karşı görüşte yer alıp dünyanın yakın anlamına gelen “دَنَى” “denâ” fiilinden türediğini söyleyenler ise, olumsuzluğu dünyaya olan ilgide görmektedirler. Bundan dolayı bu kişiler, dünya ve dünya malının kötülenmesini doğru bulmamışlardır.³⁵⁷

Kur’ân-ı Kerîm’e göre kötülük, dünyaya ve maddeye olan yanlış “sevgi”den meydana gelmektedir.³⁵⁸ Çünkü dünyayla ilgili değersizlik, insanın içinde yer almaktadır. Uzağında durulması ve kötülenmesi gereken fizikî dünya değil, insanın içindeki nefistir. İnsanın, ilgi bakımından dünyayla kendisi arasında gerektiği kadar bir mesafe bıraktıktan sonra, dünyanın dış görüntüsü olan nimetlerle içice olmasında ve bu nimetlerden meşru yollarla faydalanmasında herhangi bir olumsuzluk yoktur.³⁵⁹

³⁵⁴ 2/Bakara, 57–58; 5/Mâide, 4, 88; 6/En’âm, 141–142; A’râf, 160–161; 8/Enfâl, 69; 16/Nahl, 114...

³⁵⁵ 2/Bakara, 29.

³⁵⁶ *Zihniyet ve Din*, s. 32.

³⁵⁷ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 30.

³⁵⁸ “Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.” Bkz. *Şuabu’l-Îmân*, Hadis No: 10501.

³⁵⁹ 38/Sâd, 35.

Kur’ân’a göre, insanın iç dünyasına hükmedip onu ibâdetten alıkoymadıkça³⁶⁰ yiyecek, içecek, giyecek ve barınağın kötülenip haram kılınması, asla söz konusu değildir.³⁶¹ Yüce Mevlâ bir âyette şöyle demektedir: *قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* “De ki: "Allâh'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim harâm etti? De ki: "O, dünya hayatında inananlarındır, kıyâmet günü de yalnız onlarındır.”³⁶² Uzağında durulması gereken “dünya”, kişinin iç âlemiyle ilgilidir.³⁶³

Kur’ân-ı Kerîm, bazen kâfirlerin veya günahkâr Müslümanların davranışlarından dolayı dünya malının değerinin az olduğunu söylemektedir. Fakat bu, Kur’ân’ın mutlak olarak dünya malını kötülediği anlamına gelmemektedir. Yine Kur’ân’ın, bir başkasının malını övmesi de diğer insanların mallarını övmesini gerektirmemektedir.

Övülme, mutlak anlamda bunların zâtıyla ilgilidir ve kişilere göre değişmez. Olumsuzluk ise nimetlerin kullanımıyla ilgili olduğundan, kişilere göre değişir.³⁶⁴ Kur’ân’ın dünyaya ve yeryüzündeki nimetlere bakışını bu esasa göre değerlendirmek gerekmektedir.

Dünyadaki helal nimetler, insanlardan ayrı düşünüldüğünde, varlık olarak bunların hiç birinde bir kötülüğün olmadığı görülür. Altın, gümüş, ekin ve daha pek çok şey dünya malıdır.³⁶⁵ Bunların kötülenmesi varlıkları itibariyle değil, gayri meşru şekilde kazanılmaları veya haram fiillerin işlenilmesinde kullanılmalarından dolayıdır.³⁶⁶ Yüce Allâh bir âyette şöyle demektedir: *وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ* “Dünyâ hayâtı, aldatıcı zevkten başka bir şey değildir.”³⁶⁷ İnsanın faydalandığı her şeye “متاع” “metâ” denilmektedir.³⁶⁸ “غُرُور” ise aldatıcı ve göz boyayıcı eşya anlamına gelmektedir. “مَتَاعُ الْغُرُورِ” ise, müşteriye

³⁶⁰ 63/Münâfikûn, 9.

³⁶¹ 5/Mâide, 87; 66/Tahrîm, 1.

³⁶² 7/A’râf, 32.

³⁶³ *Zihniyet ve Din*, s. 55.

³⁶⁴ *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, 4/438–439; *Tefhûm*, 2/28–29; *Müslümanca Yaşamak*, s. 36.

³⁶⁵ 3/Âl-i İmrân, 14.

³⁶⁶ *Zihniyet ve Din*, s. 56.

³⁶⁷ 3/Âl-i İmrân, 185. Said b. Cübeyr bu âyetin, dünyayı âhirete tercih edenlerle ilgili olduğunu söylemiştir. O, malını Allâh yolunda sarf edenler hakkında ‘bu ne güzel bir maldır’ demiştir. *Mefâtihu’l-Gayb*, 7/254.

³⁶⁸ *Umdetu’l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî’l-Elfâz*, 4/64; *Müfredât-u Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 757.

kandırmak için güzel gösterilen, ama alındıktan sonra değersiz olduğu anlaşılan dünya malıdır.³⁶⁹ Bu manada, dünyaya bağlanan ve mutluluğu dünya malında gören, âhirette aldanacaktır. Nimetleri “مَتَاعُ الْعُرُورِ” yapan, onları kullananın yaşantısıdır.³⁷⁰

İslâm’dan önce, mal ve evlatlar övünç kaynağı olarak kabul edilir³⁷¹ ve bunların çokluğu, azaba uğramamanın bir garantisi olarak görülürdü.³⁷² Hatta Allâh’a inanmayanlar peygamberliğin, malı ve evladı çok olanlara verilmesi gerektiğini düşünürlerdi.³⁷³ İşte İslâm’ın eleştirdiği dünya malı sevgisi budur.

Yüce Mevlâ, dünya nimetleri konusunda Mümine geniş bir kullanım alanı tanımış, yeryüzünü rızık talebi için önüne sermiş, karşılıklı rızaya dayanan ticareti sürekli teşvik etmiş ve Cuma namazını kıldıktan sonra rızık için ondan yeryüzüne dağılmasını istemiştir.³⁷⁴ Bütün bunlar, İslâm’ın dünya malına bakışını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca ticaret yapmak veya bir sanatla uğraşıp geçimini temin etmek, peygamberlerin ortak bir sünnetidir. Bu da peygamberlerin dünya malına nasıl baktıklarını gözler önüne sermektedir.

2) Varlık Âleminin İnsanın Hizmetine Sunulması

Yüce Allâh kâinattaki nimetleri insanlar için yaratmıştır. Bu konuyla ilgili Kur’ân’da pek çok âyet bulunmaktadır. Söz konusu âyetlerde, dünyadaki her şeyin insanların hizmetine sunulduğu bildirilmektedir. أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “Görmediniz mi Allâh, göklerde ve yerde bulunan şeyleri size boyun eğdirdi ve size zâhir ve bâtın (dış ve iç; görülen, görülmeyen; bildiğiniz ve bilmediğiniz) nimetlerini bol bol verdi?”³⁷⁵

³⁶⁹ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 2/317.

³⁷⁰ *Mefâtihu’l-Gayb*, 7/254–255; *Tefhîm*, 1/315; *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/476.

³⁷¹ 102/Tekâsür, 1–2; 104/Hümeze, 2–3; 90/Beled, 6; 18/Kehf, 39; 19/Meryem, 77; 71/Nûh, 21.

³⁷² 34/Sebe, 34–35.

³⁷³ 9/Tevbe, 69.

³⁷⁴ 4/Nisâ, 29; 67/Mülk, 15; 62/Cuma, 10.

³⁷⁵ 31/Lokmân, 20. Ayrıca bkz. 14/İbrâhîm, 32; 16/Nahl, 12; 22/Hac, 65; 29/Ankebût, 61; 40/Câsiye, 13...

Kur'ân, Allâh'ın dünyayı insanın yaşaması, insanı da kendisine ibâdet etmesi için yarattığını beyan etmektedir.³⁷⁶ “هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا” “O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı.”³⁷⁷ Okyanuslar, nehirler, dağlar ve hayvanlar insanın faydalanması için yaratılmıştır. Yeryüzü, her türlü ürünü elde etmek üzere hazırlanmış ve insanın hizmetine sunulmuştur.³⁷⁸ Kur'ân net olarak: “De ki: Allâh'ın kulları için çıkardığı güzel süsleri ve rızıkları kim harâm etti?” diye sormakta ve yine aynı netlikte, üstüne basa basa cevap vermektedir: “De ki: O rızıklar hem dünya ve hem de âhiret hayâtında Müslümanlarındı.”³⁷⁹ Nimetler, bir taraftan Müminin hayatını devam ettirmesini sağlamakta, diğer taraftan da kulluk görevini yerine getirmesine yardımcı olmaktadır.³⁸⁰

Kur'ân'a göre, temiz ve helal nimetlerden faydalanmak, israf etmemek şartıyla istenilen bir durumdur. “Ey elçiler, güzel şeylerden yiye ve yararlı iş yapın.”³⁸¹ Dünyadaki sayısız nimetler, Allâh'ın kullarına bir hediyesidir. Kulun, Mevlâ'sının hediyesini kabul etmeyip bundan yüz çevirmesi uygun bir davranış olmaz.³⁸² Müslüman'a düşen, bu nimetlerden istifade ederek Allâh'a ibâdet etmektir.³⁸³ İlgili bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Allâh size nimetini artırıp genişlik verdiği zaman, siz de kendinize genişlik gösterin. Çünkü Allâh, verdiği nimetin eserini, kulunun üzerinde görmekten hoşlanır.”³⁸⁴ Mübâhların kullanılmasına, Allâh'ın emri ve sevgisi taalluk ettiğine göre, bunların kullanılması gerekmektedir.³⁸⁵

Nimetler olmadan insanın hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürüp kulluk görevini yerine getirmesi mümkün değildir. Güzel giyinmek, Müslüman için son derece

³⁷⁶ 51/Zâriyât, 56.

³⁷⁷ 2/Bakara, 29.

³⁷⁸ 6/En'âm, 99; 15/Hicr, 19–22; 16/Nahl, 14, 18; 55/Rahmân, 10–13; 71/Nûh, 19–20; 80/Abese, 24–31...

³⁷⁹ 7/A'râf, 32.

³⁸⁰ *Tafsîlu'n-Neşeteyn ve Tahsîlu's-Saâdeteyn*, s. 95.

³⁸¹ 23/Müminûn, 51. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 168, 172; 7/A'râf, 31.

³⁸² *Telbîsu İblîs*, s. 371; *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/531.

³⁸³ *el-Muvâfakât*, 1/117.

³⁸⁴ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Libâs, 3.

³⁸⁵ *el-Muvâfakât*, 1/118.

önemlidir.³⁸⁶ Hz. Muhammed kibirden bahsederken biri: “Ya Rasûlellâh! Kişi elbisesinin, ayakkabısının güzel olmasını severse, bu da kibir kapsamına girer mi?” deyince, Hz. Peygamber: “Şüphesiz ki, Allâh güzeldir, güzel olan şeyleri sever”³⁸⁷ demiştir. Bu hadis, mübâhların iyi kullanılmasının ne kadar güzel bir davranış olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur’ân’a göre salih amel işleyen zengin bir Müslüman, fakir bir Müslümana göre hem bu dünyada ve hem de âhirette daha iyi bir konumda olacaktır. Kur’ân’a baktığımızda, Müslümanların zengin olmalarının istendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.³⁸⁸ Zekât vermek isteyen Müslümanın zengin olması ve ayrıca bu zenginliğinin belli bir süre devam etmesi, zekât mükellefiyeti açısından zorunludur. Bu ise, zenginliğin sürekli olmasını gerektirmektedir. İslâmın en önemli rûknü olan namazın, zekâtla birlikte zikredilmesi, malın önemini ortaya koymaktadır.³⁸⁹ Kur’ân, malının zekâtını verip infakta bulunan Müslümanları sürekli övmüştür.³⁹⁰ Müslümanın bu övgüye mazhar olması için zekât alan değil, veren konumunda olması gerekmektedir. Kur’ân, nimetlerin meşru yollarda kullanılması hususunda, herhangi bir kısıtlama getirmemiştir.³⁹¹ Kur’ân’ın istediği, Müslümanın nimetleri dengeli bir şekilde kullanmasıdır.³⁹²

İslâm, temiz rızıkları Müslümanlara helal kılmıştır.³⁹³ Yüce Allâh, Nahl suresinin 5–17. âyetleri arasında, insanlar için yarattığı nimetlerin bir kısmından bahsetmekte ve bunların sayılamayacak kadar çok olduğunu bildirmektedir. İslâm’a göre eşyada asıl olan mübahlıktır. Eşyanın son derece sınırlı bir kısmı haram kılınmıştır. Helal veya haram kılma konusundaki yetki de sadece Allâh’a aittir.³⁹⁴ Her nimet, aynı zamanda Allâh’ın varlığı için bir delildir. “(Allâh) size, bir kısım âyetlerini göstereyim diye, Allâh’ın nimetiyle gemilerin

³⁸⁶ 7/A’râf, 31.

³⁸⁷ Müslim, İmân, 147.

³⁸⁸ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 11/381.

³⁸⁹ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 1/528–529.

³⁹⁰ 2/Bakara, 261.

³⁹¹ 13/Râd, 3–4; 14/İbrâhîm, 32–34; 16/Nahl, 12–15; 31/Lokmân, 20; 22/Hâcc, 65; 45/Câsiye, 13...

³⁹² 17/İsrâ, 27; 5/Mâide, 87; 6/En’âm, 141; 7/A’râf, 31; 25/Furkân, 67.

³⁹³ Açıklamalar için bkz. Muhammed Alî es-Sâbûnî, *Ravâiu’l-Beyân Tefsîr-u Âyâtî’l-Ahkâm-i mine’l-Kur’ân*, Dersâdet, İstanbul, Trs. 1/147.

³⁹⁴ 9/Tevbe, 31; 10/Yunus, 59; 16/Nahl, 116.

denizde gittiğini görmedin mi? Şüphesiz bunda sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır.”³⁹⁵; “Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısınmanızı sağlayan şeyler ve daha birçok yararlar vardır ve onlardan kimini de yersiniz. Akşamleyin meradan getirdiğiniz, sabahleyin meraya götürdüğünüz zaman onlarda sizin için bir güzellik de vardır.”³⁹⁶

İnsanlar bir taraftan dünyadaki sayısız nimetlerinden faydalanırken, diğer taraftan da bunlar sayesinde Allâh’ın varlığından haberdar olmaktadır. Denizlerde olduğu gibi, bütün nimetlerde çift yönlü bir fayda vardır. Bunlardan biri, insanın maddî ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikken, diğeri de Allâh’ın varlığını ortaya koymaya yöneliktir. Öte taraftan yeryüzündeki nimetler, insanlara mutluluk vermektedir. Bütün bunlar, dünya ve üzerindeki nimetlerin değerini ortaya koymaktadır.

3) Dünya Nimetlerini Kötülüğün Kaynağı Olarak Görme Anlayışı

Her şeyden önce, günahın işlenmesiyle ilgili olarak şu Kur’ânî gerçeği hatırlamak, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. *وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا* “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, Sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki, Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, Onu kötülöklere gömen de ziyan etmiştir.”³⁹⁷ Bu âyet sevap veya günah işlemenin insanla ilgili olduğunu ve kötülüğün dünyadan kaynaklanmadığını ortaya koymaktadır. İnsanın sahip olduğu malı işlediği günahlara vasıta yapması, dünyayı ve nimetlerini değersiz bir hale getirmez.

Kötülüğü insanda değil de dünyada görenler, ticaret yapıp dünya nimetleriyle uğraşmayı doğru kabul etmemiş ve Müslümanları da bunlardan sakındırmışlardır.³⁹⁸

Hâlbuki dünya nimetleri, insan için yaratılmış³⁹⁹ ve bunlar Kur’ân’da “Allâh’ın rahmetinin

³⁹⁵ 31/Lokmân, 31–32. Ayrıca bkz. 42/Şûrâ, 32.

³⁹⁶ 16/Nahl, 5–8. Ayrıca bkz. 6/En’âm, 142.

³⁹⁷ 91/Şems, 7–10. Meâl için bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 594.

³⁹⁸ *Telbîsu İblîs*, s. 219, 220.

³⁹⁹ 2/Bakara, 29.

eserleri”⁴⁰⁰ ve “âyetleri”⁴⁰¹ olarak isimlendirilmiştir. Dünyanın ve nimetlerinin kötü olduğunu söyleyenlerin iddialarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Mubâhla uğraştığı zaman, insan daha önemli şeylerden geri kalır ve Allâh’a ibâdet etmekten uzaklaşır. 2) Mubâhla meşgul olmak, yasak olan şeylerin işlenmesine sebebiyet verir. Dünya nimetlerine sahip olmak insanı sarhoş eder ve bunlar birbirini çeker. Bu da, mal ve dünya sevgisini beraberinde getirip sahibini helake götürür. 3) Kur’ân, dünya malıyla ilgilenmeyi kötölemektedir.⁴⁰² 4) Malla ilgilenmek, kişiyi âhirette uzun bir hesaba çekilmekle karşı karşıya getirir. Gazalî, Bîşr-i Hafî’den yaptığı bir alıntıda şöyle demektedir: “Allâh’tan dünyayı isteyen bir kimse, Allâh huzurunda uzun müddet hesap vermek üzere durdurulmasını istiyor demektir.”⁴⁰³ İnsanın, uzun süre hesap vermenin bir nevi azab olduğunu bilmesi ve nimetlerden uzak durması daha doğrudur.⁴⁰⁴

Bazı kişiler, sadaka vermek ve sıla-i rahim yapmak için bile olsa, dünya malı edinmeyi doğru görmemiştir.⁴⁰⁵ Gazalî, (ö. 505/1111) Hasan-ı Basrî’ye (ö. 110/728) nispet ettiği bir alıntıda şöyle demektedir: “Bir kişi Hasan-ı Basrî’ye sordu: “Cenâb-ı Hakk’ın servet verdiği ve o servetten sadaka çıkardığı, sılayı rahim yaptığı bir kimse hakkında ne buyuruyorsunuz? Acaba böyle bir kimsenin servetinden nimetlenmesi caiz midir?” Cevap olarak buyurdu: “Hayır! Eğer bütün dünya bir kimsenin malı olursa, o ancak zaruri ihtiyaç nispetinde ondan istifade edebilir... Eğer dünya bütün varlıklarıyla helal olduğu halde bana arz olunsaydı, âhirette de kendisinden hesaba çekilmeseydim, yine de her hangi birinizin cifenin yanından geçerken elbisesine isabet etmesin diye murdar görüp ondan kaçındığı gibi, onu murdar (görürüm.)”⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ 30/Rûm, 50.

⁴⁰¹ 36/Yâsin, 33–35. Ayrıca bkz: 30/Rûm, 22–25, 46; 42/Şuarâ, 29, 32.

⁴⁰² 46/Ahkâf, 20; 11/Hûd, 15.

⁴⁰³ *İhyâ*, 3/456.

⁴⁰⁴ *el-Muvâfakât*, 1/104–105.

⁴⁰⁵ *Telbîsu İblîs*, s. 219, 220.

⁴⁰⁶ *İhyâ*, 3/454.

Mubahla meşgul olmanın yanlış işlere sebebiyet verdiği iddiasının bir dayanağı yoktur ve öne sürülen bu iddiaların tümünün aksini ispatlamak mümkündür. Şâtibî bu iddialara şu şekilde cevap vermektedir: 1) Eğer mubâh insanı yasak bir şeye götürüyorsa, bu onun mubâhlığından değil, yanlış kullanılmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁷ Mubâhın elde edilmesinin öncesinde veya sonrasındaki haram bir fiil, onu mubâhlıktan çıkarabilir.⁴⁰⁸ Zekâtı verilmeyen veya haram yollarla kazanılan mal böyledir.⁴⁰⁹

Savaşa katılmayıp ekinleriyle meşgul olan Müslümanların durumu, buna güzel bir örnektir. “Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda savaşa çıkın!" denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır.”⁴¹⁰ Bu âyette kınanan Müslümanların toprakla uğraşmaları değil, savaş anında cihada katılmayıp topraklarıyla uğraşmalarıdır. Savaş dışında Müslümanların rızık temini için çalışmaları istenilen bir şeydir.⁴¹¹

2) Mubâhla meşgul olmak, insanı yanlış işlerden alıkor ve onu hayırlı işlerin işlenmesine götürür. Bu açıdan bakıldığında dünya malına sahip olmak, onu terketmekten daha üstündür.⁴¹² Zekât verme, ihsanda bulunma gibi bütün mâlî ibâdetler buna bir delildir ve bu konuda Kur’ân’da pek çok âyet vardır: “Mallarını Allâh yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren bir dânenin durumu gibidir... Mallarını Allâh yolunda verip de verdiklerinin ardından başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin, Rableri katında ödülleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”⁴¹³

Hadislerde de malın varlığının önemi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Amr’a şöyle demiştir: “Ey Amr! Yararlı mal iyi kimsenin elinde ne kadar

⁴⁰⁷ *el-Muvâfakât*, 1/105.

⁴⁰⁸ *Telbîsu İblîs*, s. 185.

⁴⁰⁹ *Telbîsu İblîs*, s. 224.

⁴¹⁰ 9/ Tevbe, 38. Meâl için bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 192.

⁴¹¹ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 11/521.

⁴¹² *el-Muvâfakât*, 1/105.

⁴¹³ 2/Bakara, 261–262.

güzeldir.”⁴¹⁴ Yine sahabenin: “Ya Rasûlellâh! Varlık sahipleri sevapları, yüce makamları ve Cennet nimetlerini alıp götürdüler.” şeklindeki serzenişlerine: “Varlık Allâh’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.”⁴¹⁵ sözleri de buna güzel bir örnektir.

3) Kur’ân dünya malıyla ilgilenmeyi kötölememiştir. O’nun kötilediği, malın haram yollarla elde edilmesi ve yanlış yerlerde kullanılmasıdır.⁴¹⁶

4) Malla ilgili hesabın uzun olması, mutlak anlamda herkes için azaba çekilmeyi gerektirmez. Fakirlerin güzel amellerinden dolayı zenginlerden önce Cennete girmeleri mümkündür. Fakat Cennete girdikten sonra zenginlerin dereceleri fakirlerden daha üstün olabilir.⁴¹⁷ Zenginlerin Cennete geç girmeleri, malla işledikleri sevapların hesaplanmasına da işaret edebilir.⁴¹⁸

Mübâhların da diğer fiiller gibi uyulması gereken şartları vardır ve mübâhlar bu şartlara göre değerlendirilir. Hesap da bunların yerine getirilip getirilmemesine göre olur. Malla ilgili gerekli şartlar yerine getirildikten sonra, Kur’ân açısından ona sahip olmanın olumsuz bir yanı yoktur.⁴¹⁹

Yüce Allâh, yarattığı nimetlerle insanlara ihsanda bulunduğunu pek çok âyette dile getirmiştir. Yüce Mevlâ, bu nimetleri kasıtlı olarak terk eden kişiye: Onu niçin terk ettin? Onu hangi nedenle kendine haram kıldın? diye soracaktır. “Allâh’ın kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim harâm etti?” De ki: "O, dünya hayatında inananlarıdır, kıyâmet günü de yalnız onların olacaktır.”⁴²⁰ Yüce Mevlâ bu soruyu, helal bir nimeti kendisine

⁴¹⁴ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 302; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, 4/197.

⁴¹⁵ Buhârî, Ezân, 155; Deavât, 18; Müslim, Mesâcid 142, Zekât, 53; Ebu Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Hadis No: 1504; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *es-Sünen*, Çağrı Yay. 1992, İkâme, Hadis No: 927.

⁴¹⁶ *el-Muvâfakât*, 1/106.

⁴¹⁷ “Hz. Peygamber’in ve Hadislerinin Fakirlik ve Zenginlikle Olan İlişkisinin Doğru Tespiti,” s. 5.

⁴¹⁸ *el-Muvâfakât*, 1/107.

⁴¹⁹ *el-Muvâfakât*, 1/106.

⁴²⁰ 7/A’râf, 32.

yasaklayan Hz. Peygamber'e de sormuştur: "Ey peygamber niçin, Allâh'ın sana helâl kıldığı şeyi, eşlerinin hatırı için, haram kılıyorsun?"⁴²¹

İnsan, mübâhla ilgili yerine getirmesi gerekenleri yapmadığı ve sahip olduğu nimetlere şükretmediğinde, hesaba çekilip azap görecektir.⁴²² Hz. Muhammed, helva ve balı sever, et yer ve imkânı olduğuunda etin budunu seçerdi. Tatlı su ier, kuru üzüm ve hurmayı ayıklayarak yedi. Pek çok sahabe, tabiîn ve takva sahipleri de bu şekilde yaşamıştır.⁴²³ Bütün mübâhlar güzeldir. Hayatı, mübâhların terkedilmesi veya dünyanın kınanması üzerine kurmak doğru değildir.

İslâm, insanların israf etmeden yiyip içmelerini, mesken edinip dünyayı imar etmelerini istemiştir.⁴²⁴ İslâmın zenginlik ve dünya konusunda ortaya koyduğu şey, devamlı ibâdet veya tamamen dünyaya bağlanmak değil; ibâdetlerle beraber dünyanın imârı için çalışmaktır. İslâm'a göre ahirette hesaba çekilecek olan, dünya malı değil, bunları kullanan kişiler olacaktır. Bu gerçek de günahların dünyadan değil de insanlardan kaynaklandığını net olarak ortaya koymaktadır.

G) İSLÂM'DA DÜNYAYA KARŞI ZÜHD

Yüce Mevlâ, bir taraftan Müslümanların dünya üzerindeki nimetlerden faydalanmalarını, diğer taraftan da bunlardan ihtiyaç sahiplerine vermeleri istemektedir.⁴²⁵ Buna rağmen, bazı Müslümanlar dünya nimetlerine karşı mesafeli bir tavır takınmakta ve bunlara olumsuz bir gözle bakmaktadırlar. Nimetler olmadan insanın hayatını düzgün bir şekilde devam ettirmesi ve kulluk görevini rahatça yerine getirmesi mümkün değildir.⁴²⁶

İnsanın dünyayla olan münasebeti, Allâh-dünya ilişkisine göre olmalıdır. İnsanlık tarihine baktığımızda, peygamberlerin olmadığı dönemlerde bu ilişkinin dünya lehine

⁴²¹ 66/Tahrîm, 1; 7/A'raf, 32.

⁴²² *el-Muvâfakât*, 1/108.

⁴²³ *el-Muvâfakât*, 1/109–110. Benzer ifadeler için ayrıca bkz. *Telbîsu İblîs*, s. 186, 357–358.

⁴²⁴ 2/Bakara, 57–58, 60, 167, 182, 187; 5/Mâide, 4, 88; 6/En'âm, 118, 141–142; 7/A'râf, 31, 160–161; 14/İbrâhîm, 14, 37; 17/İsrâ, 104. Açıklamalar için bkz. *Tevhîd*, s. 103–104.

⁴²⁵ 2/Bakara, 172; 6/En'âm, 141; 7/A'râf, 31; 20/Tâhâ, 54; 22/Hacc, 28, 36; 23/Mü'minûn, 51; 52/Tûr, 19...

⁴²⁶ "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi," s. 53–54.

bozulduğunu görmekteyiz. İnsanların dünyaya olan bakışlarını genel olarak üç kısma ayırmak mümkündür.

a) Cahiliyye Anlayışı: Burada cahiliyye kelimesiyle kasteddiğimiz şey, vahyin olmadığı dönemlerdeki inanmayan insanların yaşamlarıdır. İnsanlar Allâh'ın gönderdiği dinden uzaklaşınca, ahlâken bozulup cehalete düşmüş ve ardından da dünya nimetlerini, sahip olmak istedikleri tek hedef haline getirmişlerdir.⁴²⁷ Bu kişiler nazarında tek üstünlük ölçüsü, servetin çokluğu olmuştur.⁴²⁸ Bunlara göre dünya tesadüfen yaratılmış olup, maddî değerinin dışında bir kıymet ifade etmemektedir. Çünkü âhirete inanmayan birinin, sahip olduğu dünyevî güzellikleri öne çıkarması ve buradaki nimetleri sadece dünyadaki hayat için kullanması kaçınılmazdır.⁴²⁹

b) Ruhbanlık Anlayışı: İlk Hristiyanların benimsediği bu hayat tarzı, münzevî bir yaşamdan ibarettir. Bunlara göre Cennete girmenin yolu dünya nimetlerini terketmekten geçmektedir.⁴³⁰ Hristiyanlara göre insanlar süflî dünyaya, ataları Hz. Âdem'in işlediği günahdan dolayı sürgüne gönderilmiştir. Bu günahdan kurtulmaları için, insanların dünyadaki yaşamlarını ibadetle geçirmeleri gerekmektedir. Yine bu kişilere göre dünya, varlık olarak kötü olduğundan, insan dünyaya ne kadar yaklaşırsa o kadar kirlenir.⁴³¹ Tek kurtuluş yolu, dünyayla alâkayı olabildiğince azaltmaktır. Bunun için, mümkün olduğu kadar bedenî zevk ve ihtiyaçlar bastırılmalı, dünyevî güzellikler de terkedilmelidir.⁴³²

Bu anlayış, insanları dünya nimetlerinden uzaklaştırıp ruhbanlığa götürmüştür. Bunun sonucunda, dünyanın yönetimi zalim insanların eline geçmiş ve bu kişiler de dünya üzerinde kötülüğün yaygınlaşmasına sebebiyet vermişlerdir.⁴³³ Çünkü dürüst insanlar ve

⁴²⁷ 11/Hûd, 116; 21/Enbiyâ, 13; 17/İsrâ, 16; 23/Müminûn, 33, 64; 34/Sebe, 34; 43/Zuhruf, 23; 56/Vâkıa, 45.

⁴²⁸ 43/Zuhruf, 30–32.

⁴²⁹ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 10/436.

⁴³⁰ Matta, 19/23–24; 19/25–30; 20/1–16.

⁴³¹ Yuhanna, 15/19; Pavlus'un Romalılara Mektubu, 5/12.

⁴³² “*Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi*,” s. 40–41.

⁴³³ Ebu'l-A'lâ el-Mevdudî-Hurşid Ahmed-Said Ramazan, *Huzur ve Kurtuluş Yolu*, Çev: Ali Sezgin, Kayıhan Yay. İstanbul, 1994, s. 91–92.

takvâ sahipleri dünyayı terk edip mağara köşelerinde âhiretteki kurtuluşlarını düşünürken, zalimlere ekonomik ve siyasî bakımından engel olacak güçlü insanlar kalmamıştır.⁴³⁴

c) İslâm'ın Hayat Anlayışı: Burada İslâm kelimesiyle kasteddiğimiz şey, Hz. Âdem ile Hz. Muhammed arasındaki bütün peygamberlere gönderilen ilahî dinin adıdır. Kur'ân'ı Kerîm'e göre hayat bir bütündür. Yüce Mevlâ, dünyayı plansız yaratmamış, aksine her şeyi bir hikmete binaen meydana getirmiştir. Kâinatın yaratılışındaki hikmet, esasen hayatın önemine işaret etmektedir.⁴³⁵

Yeryüzünde yaşanan kısa hayatla ebedî Cennetin elde edilmesi, hayatın ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.⁴³⁶ Kıyamet gününde kişi, dünyada işlediği tüm fiillerden hesaba çekilecektir.⁴³⁷ Bu gerçek, hayatın ciddiyetini belirtmektedir.⁴³⁸ Yüce Allâh'ın insanlara kitap göndermesi de dünya ve hayatın değerli olduğunu ve Yüce Mevlâ'nın yaşamı ne kadar önemseydiğini göstermektedir.⁴³⁹

Kur'ân, dünyayı kutsal ve cismânî; hayatı dinî ve din dışı; insanları ruhban ve ruhban olmayan diye ikiye ayırmamıştır.⁴⁴⁰ Yine İslâm'da insan, yarısı dine, yarısı da dünyaya ait olmak üzere ikiye bölünmemiştir. Hayat da bir kısmı Sezar'a ve diğeri Allâh'a ait olmak üzere ikiye parçalanmamıştır. Yeryüzündeki hayat, varlıklar ve insanların tümü Allâh'ındır.⁴⁴¹ Bazı Müslümanlar arasında görülen dünyanın lanetlenmesi ve hayatın ikiye bölünmesiyle ilgili ayrımlar, Hıristiyanlara aittir.⁴⁴² Çünkü İslâm, günlük yaşamın en ufak ayrıntısına varıncaya kadar her türlü fiille ilgili hükümler vaz ederek, hayatın her sahasıyla ilgilendiğini ortaya koymuştur.⁴⁴³

⁴³⁴ Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, Tercüme: Komisyon, İnkılâp Yay. İstanbul, 2003, 5/106.

⁴³⁵ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/488.

⁴³⁶ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/395–400; *Huzur ve Kurtuluş Yolu*, s. 127.

⁴³⁷ 37/Sâffât, 24.

⁴³⁸ *Tefhîm*, 1/317.

⁴³⁹ *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 10/373–374.

⁴⁴⁰ *Hayât-ı Dünya ve Âhiret*, s. 62–63.

⁴⁴¹ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 114.

⁴⁴² *Tevhîd*, s. 142.

⁴⁴³ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/486–487.

Kur'ân âyetlerine bakıldığında, bunların ya Yüce Allâh ya tabiat ya da insanla ilgili olduğu görülür.⁴⁴⁴ Bu da İslâmın hayatın her alanıyla ilgilendiğini ve ona bir bütün olarak baktığını göstermektedir. Ayrıca Yüce Mevlâ'nın mükemmel olması, yarattığı dünya ve varlıkların da mükemmel olmasını gerektirmektedir. Bu yüzden dünyayı değersiz bir varlık olarak görmek, kesinlikle İslâmî bir temele dayandırılmaz.⁴⁴⁵

1) İslâm'ın Zühde Bakışı

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, zühd konusunda net bir tanım⁴⁴⁶ bulmak mümkün değildir. Çünkü bu kavramın İslâm kültüründe ortaya çıkması ve ruhanî bir anlamda kullanılması sonradan olmuştur. Bu yüzden, zühdün tanımı konusunda âlimler ihtilafa düşmüş ve herkes zühdü kendi bilgisine göre tanımlamıştır.⁴⁴⁷ Zühd kelimesinin net bir tanımının yapılamamasının temel nedenlerinden biri de, günümüzdeki anlamlarıyla Kur'ân'da yer almamasıdır.⁴⁴⁸ Rağbet etmemek, küçümseyip terketmek, yüz çevirmek⁴⁴⁹ gibi anlamlara gelen bu kelime, Kur'ân'da sadece bir yerde geçer ve buradaki anlamının da günümüzdeki ruhanî kullanımlarla pek alakası yoktur.

Yüce Mevlâ, bu kelimenin geçtiği âyette şöyle demektedir: **وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غَلَامٌ وَأَسْرُوهُ بَضَاعَةٌ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ وَشَرُّهُ بَثْمَنٌ بَخْسٌ دَرَاهِمٌ مَعْنُودَةٌ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ** “Bir kervan geldi, sucularını gönderdiler (o da gidip kuyuya) kovasını sarkıttı: Müjde! dedi, işte bir oğlan! Onu ticaret için sakladılar, hâlbuki Allâh, onların ne yaptıklarını biliyordu. Nihâyet (Mısır'a varınca) onu düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar. Onlar, ona (Yûsuf'a) karşı isteksiz idiler.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁴ *Ana konularıyla Kur'ân*, s. 35–55, 57–124, 125–144; *Tevhîd*, s. 142.

⁴⁴⁵ *Lâisizm'den Milli Sekülerizm'e*, s. 455.

⁴⁴⁶ Zühd tanımları için bkz. *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 37–44; Kadir Özköse, “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam,” *CÜİFD*. 2002, Cilt: 6, Sayı: 1–2, s. 179–182; Ümmü Reyhane, *Kitâbu'z-Zühhd ve'l-Ahlâk*, Hüner Yay. Konya, 2007, s. 5–15.

⁴⁴⁷ “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam,” s.179; *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 37–42.

⁴⁴⁸ *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 37.

⁴⁴⁹ *Lisânu'l-Arab*, 2/54; *Ta'rifât*, s. 78.

⁴⁵⁰ 12/Yûsuf, 19–20.

Kervan sahipleri, Hz. Yusuf'a herhangi bir bedel ödemedikleri için ona kaçak mal gibi bakıyor,⁴⁵¹ sahibinin O'nu bulma ihtimali olduğundan da bir an evvel O'ndan kurtulmak istiyorlardı.⁴⁵² Kur'ân'da sadece bu âyette lügat anlamıyla geçen "zâhid" kelimesi, ticarî anlamda isteksiz olmak, rağbet etmemek manasına gelip, ruhanî bir anlam taşımamaktadır.⁴⁵³ Dolayısıyla, terim anlamıyla Kur'ân'da zühd'den⁴⁵⁴ bahsedildiğini ileri sürmek mümkün değildir.⁴⁵⁵ Bunun için, zühdün neyle alakalı olduğu ve terk edilip yüz çevrilmesi istenen "dünya" kelimesiyle neyin kastedildiği konusunda âlimler arasında bir birlik sağlanamamıştır.⁴⁵⁶ Tehânevî, (ö. 1158/1745) bu konuda şöyle demektedir: "Âlimler zühdün hangi hususta yapılacağı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir."⁴⁵⁷

Bundan dolayı bazıları zühdü, haram ve helallerle,⁴⁵⁸ bazıları helal kazanç ve dünyada kısa emelle,⁴⁵⁹ bazıları ihtiyaç fazlası malı terketmekle,⁴⁶⁰ bazıları da cömert davranmakla⁴⁶¹ ilişkilendirmiştir. Kısacası "zühdü" tanımlayanlar arasında birbirinden farklı pek çok zühd tanımı bulmak mümkündür.⁴⁶² Kuşeyrî (ö.465/1072) de, haklı olarak Tehânevî (ö.1158/1745) gibi zühdün tanımıyla ilgili şöyle demektedir: Sûfiler zühdün anlamı hakkında tartışmış ve her biri onu kendi bilgisine göre tanımlamıştır.⁴⁶³ Beyhakî, (ö. 458/1066) Şuabu'l-Îmân adlı eserinde "Peygamber'in zühdü ve dünya sıkıntıları karşısında sabrı", "zühd ve kısa emel" adında iki bab açmış ve buralarda dünya ve malın

⁴⁵¹ *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 6/474.

⁴⁵² *Mefâtihu'l-Gayb*, 13/192; *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 138-139.

⁴⁵³ *Lisânu'l-Arab*, 2/54.

⁴⁵⁴ *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 37.

⁴⁵⁵ Zühdü, Kur'ânî bir kavram olarak görenler de vardır. "Zühd olgusu manastır hayatının, doğu mistizminin uzantısı değil, Kur'ânî bir kavramdır." Bkz. "Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam," s. 175.

⁴⁵⁶ Tehânevî, *Keşşâf*, 3/107-110; 2/308.

⁴⁵⁷ Tehânevî, *Keşşâf*, 2/308.

⁴⁵⁸ Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik b. Talha b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Tercüme: Şeyhülislâm Hoca Sadettin Efendi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Günyüzlü, Yasin Yay. 2003, İstanbul, s.170.

⁴⁵⁹ *Şuabü'l-Îmân*, Hadis No: 10779,10781; *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 171.

⁴⁶⁰ *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 171.

⁴⁶¹ *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 171.

⁴⁶² *Kûtu'l-Kulûb*, 2/453-522; *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 37-44.

⁴⁶³ *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 171; *Kûtu'l-Kulûb*, 2/431; *Camîu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/382.

değersiz olduğuna dair bazı rivâyetlere yer vermiştir.⁴⁶⁴ Buna göre dünya, kâfirlerin yurdu olduğundan Müslümanın dünya nimetlerini bırakıp âhirete yönelmesi gerekmektedir.⁴⁶⁵ Çünkü Hz. Allâh zâhid olanları sever⁴⁶⁶ ve bunlar Cennette istedikleri yere yerleşirler.⁴⁶⁷

Bazılarına göre zühd, mübah yiyecek ve içecekleri terketmek ve âhiret rahatı için dünya rahatından vazgeçmektir.⁴⁶⁸ Ancak bu ne Hz. Peygamberin ne sahabelerinin ve ne de onlardan sonra gelen Müslümanların hayat tarzıdır.⁴⁶⁹ Bazıları da âhirette kurtuluşun dünyayı terkedip dağlarda ibâdetle meşgul olmak⁴⁷⁰ ve az yemekle⁴⁷¹ olacağını söylemiştir. Hâlbuki bu şeytanın vesveselerinden biridir. Meyve tatlısını, şükrünü eda edemeyeceği için yemeyen birisi hakkında Hasan-ı Basrî(ö. 110/728) şöyle demiştir: “Bu kimse ahmaktır. İçtiği soğuk suyun şükrünü eda edebiliyor mu?”⁴⁷²

Hz. Peygamber ise zühdü şöyle tanımlamıştır: “Dünyada zühd, ne helâli haram kılmak ve ne de malı zayi etmektir. Dünyada zühd, Allâh’ın elinde olanların senin iki elinde olandan daha sağlam olduğunu bilmen ve elindeki mala bir musibet geldiğinde, malının elinde kalmasını sevabına tercih etmeye daha istekli olmamandır.”⁴⁷³ Bu hadis, zühdün malı kullanmakla ilgili olduğunu ve onun varlığının veya yokluğunun zühde konu olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü dünya malı, zâtı itibariyle güzeldir ve insanların

⁴⁶⁴ *Suabu’l-Îmân*, Hadis No: 1449–1478.

⁴⁶⁵ *Suabu’l-Îmân*, Hadis No: 10413–10414.

⁴⁶⁶ *Suabu’l-Îmân*, Hadis No: 10522–10523.

⁴⁶⁷ *Suabu’l-Îmân*, Hadis No: 10527–10539.

⁴⁶⁸ *Ta’rifât*, s. 78.

⁴⁶⁹ *Telbîsu İblîs*, s. 186.

⁴⁷⁰ *Telbîsu İblîs*, s. 185.

⁴⁷¹ *Telbîsu İblîs*, s. 186.

⁴⁷² *Telbîsu İblîs*, s. 186.

⁴⁷³ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Zühd, 29. Tirmizî bu hadisle ilgili şöyle demiştir: “Bu hadis garîb’dir ve onun bu vecihten başka bir yolla geldiğini bilmiyoruz. Hadisi Ebû Zer’den rivayet eden İdris el-Havlânî’nin ismi Âizullâh b. Abdullah Amr b. Vakîd’dır. Onun rivayetleri ise kabul edilmez. (munkera’l-hadistir.)” Bkz. Tirmizî, *es-Sünen*, 4/571. “Munkeru’l-Hadîs”, ravilerin cerhiyle alakalı olarak kullanılan bir tabir olup “hadisi kabul edilmeyen kimse” anlamına gelmektedir. Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay. Ankara, 1992, s. 341. Bu kimselerin hadisleri dinî konularda hüccet olmaz. Buharî, bu tabiri diğer cerh ve tadil imamlarından farklı olarak “metrûku’l-hadîs” lafzı yerine kullanır. “Buna göre onun munkeru’l-hadîs dediği bir ravinin hadisini rivayet etmek helâl olmaz.” Bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDVY. Ankara, 1992, s. 273. Ayrıca bu hadisin kaynağıyla ilgili bilgiler için bkz. *Din, Dünyevîleşme ve Zühd*, s. 38.

yararlanması için Yüce Allâh tarafından yaratılmış bir nimettir. Zühd, malı terk etmek değil, onu gerektiği gibi güzel işlerde kullanmaktır.

İslâm'da ibadet niyetiyle insanlardan uzaklaşıp ayrı bir yerde yaşamak, sadece zorunlu ve gecici durumlarda meşru olabilir. Nitekim Ashâb-ı Kehf bir zorunluluktan dolayı evlerini terk edip bir mağaraya sığınmışlardı.⁴⁷⁴ İlk Hristiyanlar da Romalıların ve Yahudilerin baskısından kaçıp dağlara sığınmak zorunda kalmışlardı.⁴⁷⁵ Bu gibi zorunluluklar dışında münzevî bir hayat yaşama niyetiyle insanlardan ayrılmak, İslâm tarafından onaylanan bir hayat tarzı değildir. İslâm'da velilik ve Allâh'a yakın olmak, insanlarla ilişkiyi kesip manastırlara çekilmek değildir. Hangi insan peygamberden Allâh'a daha yakın olabilir ki? Peygamberlerin yaşamlarına baktığımızda, hiçbirinin insanlarla ilişkisini kesip ardından bunu bir yaşam tarzı haline getirip meşru gördüğünü söyleyemeyiz.⁴⁷⁶

Hz. Muhammed'in Hira mağarasından ayrılıp Mekke'ye inişi, inkârcılarla mücadele edip huzurlu bir toplum oluşturmak içindi.⁴⁷⁷ O'nun Hira mağarasında geçirdiği zaman, uzlet değildi. Burası Allâh'ı aramak ve düşünmek maksadıyla kullandığı geçici bir mekândı. Ayrıca bu esnada henüz peygamberlikle de görevlendirilmemişti.⁴⁷⁸ O'nun peygamberlik görevinden sonra bu mağaraya bir daha dönmemesi ve böyle bir uzlet hayatı yaşamaması, buranın ibâdet anlamında bir uzlet yeri olmadığını göstermektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de Allâh Teâlâ, kendilerine manastır hayatı icat edenlerin yaptıklarını reddedip, onlardan üstlendikleri emaneti⁴⁷⁹ yerine getirmelerini istemiştir. Bundan dolayı “Çalışmaya kudreti olan bir insan namaz, oruç vb. ibâdetlerle Allâh Teâlâ'ya ibâdet etmek için bir tarafa çekilse, (bu kimseye) zekât verilmez. Çünkü o

⁴⁷⁴ 18/Kehf, 9–26.

⁴⁷⁵ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 151.

⁴⁷⁶ *İslâm Peygamberi*, 2/889.

⁴⁷⁷ *Tevhîd*, s. 186.

⁴⁷⁸ 93/Duhâ, 7.

⁴⁷⁹ 33/Ahzâb, 72.

çalışmaya, yeryüzünde dolaşmaya memurdur. İslâmda ruhbâniyet yoktur... Çalışmak... en üstün ibâdetlerdendir.”⁴⁸⁰

Zühd, esasen insanın “niyetiyle” alakalıdır⁴⁸¹ ve zühde konu olan ve terkedilmesi gereken “dünya” üzerinde yaşadığımız toprak parçası değildir.⁴⁸² Çünkü kötü olan dünya, nefsin hazlarıdır; altın ve gümüş değil.⁴⁸³ *Bunun için tasavvufta dünya, insanın heva ve hevesine uyması, zühd de insanın her bakımdan bunlara muhalefet etmesi şeklinde tarif edilmiştir.*⁴⁸⁴ Hz. Ali zühd için şöyle demiştir: “Bir insan yeryüzündeki her şeyi elde etse, onunla Allâh’ın rızasını kazanmayı murâd etse, o kişiye zâhid denilir. Buna mukabil bir kimse de yeryüzünde bulunan her şeyi terk etse de onunla Allâh’ın rızasını murâd etmezse, o kimseye zâhid denilmez. Çünkü onun bu terkinde Allâh için ibâdet niyeti yoktur.”⁴⁸⁵ Râgıb el-İsfahânî (ö.425/1033) ise zühd hakkında şunları söylemektedir: “Bil ki zühd, işi aşırıya vardıran bazı toplulukların sandığı gibi, hiçbir şey kazanmamak değildir. Nitekim söz konusu topluluklardan bazıları, işi o derece aşırıya vardırmışlardı ki, Manihaizm’e, Brahmanizm’e ve Ruhbanlığa iyice yaklaşmışlardı. Böyle bir anlayış tüm dünyanın yok almasına, âlemin helakine neden olur.”⁴⁸⁶

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için birbirlerine muhtaçtırlar. “Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik; birbirlerine iş yaptırmaları için kimini kimine derecelerle üstün kıldık ki, biri diğerine iş gördürebilsin.”⁴⁸⁷ Bu âyetten de anlaşıldığı üzere, Yüce Allâh insanlardan toplumdan uzak yerlerde değil bir arada,

⁴⁸⁰ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 124–125.

⁴⁸¹ *Kâtu’l-Kulûb*, 2/431–433.

⁴⁸² “Zahidlik Nedir, Dünya- Âhiret Dengesi Nasıl Kurulur?” s. 114.

⁴⁸³ Tehânevî, *Keşşâf*, 2/308.

⁴⁸⁴ *Kâtu’l-Kulûb*, s. 2/433.

⁴⁸⁵ *ez-Zerî’a*, s. 404. Ayrıca bkz. *Kâtu’l-Kulûb*, 2/431–437.

⁴⁸⁶ *ez-Zerî’a*, s. 301.

⁴⁸⁷ 43/Zuhruf, 32.

birbirlerine yardımcı olarak yaşamalarını istemektedir.⁴⁸⁸ Hayatın düzenli bir şekilde devam etmesi için insanların farklı mesleklerde ihtisaslaşmaları zorunludur.⁴⁸⁹

İslâm, müminlerin ekonomik faaliyetlerini bir tarafa bırakıp sadece ibâdetle meşgul olmalarını tasvip etmemiş, onlardan hayatın her alanında dengeli bir şekilde hareket etmelerini isteyerek manastır hayatını kesin olarak reddetmiştir.⁴⁹⁰ “İcâdetdikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık.”⁴⁹¹ âyeti, böyle bir hayatın normal olmadığını ve Allâh’ın, insanı bu içgüdüyle yaratmadığını göstermektedir.⁴⁹² Ayrıca bu âyet, Allâh’ın mağara karanlıklarındaki münzevî hayatı ve camilerdeki aralıksız ibâdeti doğru kabul etmediğini ortaya koymaktadır. Öte taraftan İslâm, ekonomik ihtiyaçların karşılanmasını hayatın yegâne gayesi haline getiren kişilerin durumunu da tasvip etmemiştir.⁴⁹³ Nitekim Yüce Mevlâ Müslümanlardan bu hataya düşenleri uyarmıştır.⁴⁹⁴

İslâm, insana manevî hayatını iyileştirebilmesi için maddî hayatını da iyileştirmesi gerektiğini söyler. Bu açıdan zühdü, her şeyden el-etek çekmek, dünyaya buğzetmek⁴⁹⁵ ve mana olarak da Kur’ân’da “dünyanın malına mülküne önem vermemek”⁴⁹⁶ şeklinde tanımlamak doğru değildir. Çünkü zühde konu olan ve terkedilmesi istenen dünya, “varlık dünyası” değildir.⁴⁹⁷ Zühd, insanın kendisini dünyadan değil, bütün *kötü arzulardan* alıkoyması⁴⁹⁸ ve “Âhirette kişiye faydası olamayacak şeyleri”⁴⁹⁹ terketmesidir. Dolayısıyla

⁴⁸⁸ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 101.

⁴⁸⁹ İmam Muhammed eş-Şeybânî, *Kitâbu’l-Kesb*, Şerh: Şemsü’l-Eimme es-Serahsî, Tercüme: Mustafa Baktır, Seha Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 27.

⁴⁹⁰ 24/Nûr, 37.

⁴⁹¹ 57/Hadîd, 27.

⁴⁹² *Ruhu’l-Meânî*, 15/291–292.

⁴⁹³ 53/Necm, 29–30.

⁴⁹⁴ 9/Tevbe, 38–39.

⁴⁹⁵ Nitekim onu bu şekilde tanımlayanlar da vardır. “Kısaca, zühd, isteksizlik, rağbetsizlik... *dünyaya buğzetmek*... anlamlarına gelmektedir.” Bkz. “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam,” s. 175.

⁴⁹⁶ “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam,” s. 108.

⁴⁹⁷ “Zahidlik Nedir, Dünya- Âhiret Dengesi Nasıl Kurulur?” s. 114.

⁴⁹⁸ *Kûtu’l-Kulûb*, 2/433.

⁴⁹⁹ *el-Fevâid*, s. 200.

zühd gerçekte kalpte⁵⁰⁰ bulunması gereken bir hal olup, “kalben” dünyayı terk etmek, ona karşı olan hırsı ortadan kaldırmak,⁵⁰¹ dünya malı kazanmayı yegâne amaç haline getirmemek ve mal sevgisini Allâh sevgisinin üstüne çıkarmamaktır.⁵⁰²

Zühd, haramlarla ilgili olup onun helallerle bir alakası yoktur.⁵⁰³ Ebû Sâid bunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Zühd haramlara sabretmek, helal nimetler için Yüce Allâh’a teşekkür etmek ve nimetleri Hz. Allâh’a itaatte kullanmaktır.*”⁵⁰⁴ Haramlardan sakınma konusunda zühd, Allâh’ın emri olduğundan, bu her Müslüman için gereklidir. Zühd, sadece terki istenen haramlarla ilgilidir.⁵⁰⁵ İnsanların en zâhidi olan Hz. Peygamber (s.a.s.) bulunduğu takdirde güzel elbise giymiş ve helal şeylerden de yemiştir. Ondan sonra gelen sahabeler de aynı şekilde davranmıştır.⁵⁰⁶ Dolayısıyla mübâhların terkedilmesini zühd olarak tanımlamak doğru değildir. Zühd: “Kişiyi Allâh’tan alıkoyan şeyleri terketmektir.”⁵⁰⁷ Ashâb-ı Suffe’nin durumu buna güzel bir örnektir. Malları olmadığı için Mescid’i-Nebevî’de kalmaları ve gelen sadakalarla geçinmeleri bir zaruret sonucuydu. Burada kalan Müslümanların sayısı sürekli değişmekteydi.⁵⁰⁸ Durumu iyileşenler Suffeden ayrılıyor ve çeşitli nedenlerle fakirleşenler buraya yerleşiyordu.⁵⁰⁹ Ayrıca burada kalanlar

⁵⁰⁰ Nitekim Şaranî de zühdü “Uyku, mal, söz, sevgi ve tutkunluğun kişinin kalbinden silinmiş olmasıdır” ifadeleriyle tanımlamıştır. Bkz. *el-Uhudu’l-Kübrâ*, s. 629. Ebû Süleyman da şöyle demiştir: “*Bir kimsenin zâhid olduğuna şahitlik etme, çünkü zühd kalptedir.*” Bkz. *Camîu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, 2/383.

⁵⁰¹ *Lisânu’l-Arab*, 2/54; *Kûtu’l-Kulûb*, 2/433.

⁵⁰² Bu açıdan Hicrî 297 yılında Bağdat’ta vefat eden âlim ve sûfi Cüneyd b. Muhammed b. Cüneyd tasavvufu: “*Her türlü çirkin ahlaki terkedip her türlü güzel ahlaka girmek*” şeklinde tarif etmiştir. Bkz. *Telbîsu İblîs*, s. 202; *el-Uhudu’l-Kübrâ*, s. 845.

⁵⁰³ *Şüabu’l-Îmân*, Hadis No: 10774.

⁵⁰⁴ *Şüabu’l-Îmân*, Hadis No: 10776.

⁵⁰⁵ *el-Muvâfakât*, 1/113–114.

⁵⁰⁶ *Telbîsu İblîs*, s. 186.

⁵⁰⁷ *Camîu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, 2/392.

⁵⁰⁸ Akif Köten, “Asr-ı Saâdette Suffe Ashabı,” *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, Beyan Yay. İstanbul, 1994, 4/389–391.

⁵⁰⁹ Bkz. *Telbîsu İblîs*, s. 201; Ebû Hafs Şihâbuddin es-Sühreverdî, *Avârfu’l-Meârif*, Tercüme ve Tahrir: Dilâver Selvi, Umran Yay. İstanbul, 1995, s. 135–140. *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, s. 53–61

çalışmayı tamamen terk etmemişlerdi. Suffede kalanların bazısı zamanlarının bir kısmını rızık temini için ayırırdı.⁵¹⁰

Muhammed Hamidullah bu konuda şöyle demektedir: “Başkasına yük olmamak için, asgari geçimlerini temin için bazı işlerde çalışırlardı.”⁵¹¹ Şâtibî de Suffe Ehli’yle alakalı olarak şöyle demektedir: “Evleri bulunmadığı için, kendilerine bir ev bulununcaya kadar Hz. Peygamber (s.a.s.) kendilerini mescitte barındırdı. Ayrıca yiyecek bir şeyleri oluncaya kadar onlara yardım edilmesini teşvik etti. ...Nihayet Allâh Teâlâ, Yüce Peygamberine ve Müminlere fethi/zaferi nasip ettiği zaman evi, barkı, maişet imkânı ve ailesi olan diğer müminler gibi onlar da aynı imkânlara sahip kimseler haline geliyordu. Artık onları Suffede kalmaya mecbur eden mazeret ortadan kalktığı için de sivil hayata dönüyorlardı.”⁵¹² Ayrıca Hz. Peygamber öldükten sonra ne Ashâb-ı Suffe ne de diğerleri Suffede kalmıştır.⁵¹³

Müslümanın çalışma ve üretimden geri durmaması gerekmektedir. Çalışıp mal sahibi olmak, insanı Allâh’a kulluk konusunda takviye eder ve farz olan malî ibâdetleri yerine getirmede ona yardımcı olur. Bu ise kişinin dünyada rahat bir hayat yaşamasına, âhirette ise daha güzel bir mekâna yerleşmesine vesile olur. Bunun için Said b. El-Müseyyeb mal konusunda şöyle demiştir: “Kendisi ile Rabbi’ne ibâdet edeceği, emanetini edâ edeceği, nefsinı koruyacağı ve halka muhtaç olmaktan kurtulacağı malı sevmeyen kimseden hayır olmaz.”⁵¹⁴ Buna göre zahidliğin esası: “Eşyayı hak yoldan elde etmek ve onu hak ettiği yere koymaktır.”⁵¹⁵

⁵¹⁰ Ahmed b. Yahyâ b. Cabir el-Belâzurî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, Tahkik: Muhammed Hamidullah, Kahire 1959, 1/272-273; *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, 4/399; Hilal Kara-Abdullah Kara, *Ashab-ı Suffe*, Nesil Yay. İstanbul, 2007, s. 28-32, 54, 74, 97-102, 135...

⁵¹¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm’a Giriş*, Çev: Cemal Aydın, T.D.V.Y. Ankara, 2006, s. 134.

⁵¹² Ebû İshâk eş-Şâtibî, *el-İtisâm*, Terc: Ahmet İyibildiren-Mustafa Özcan, Kitab Dünyası Yay. İstanbul, 2003, 1/230-231.

⁵¹³ *el-İtisâm*, 1/232; “Asr-ı Saâdette Suffe Ashabı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, 4/391.

⁵¹⁴ *Telbîs’u İblîs*, s. 224; *İslâm İktisat Metodolojisi*, s. 109.

⁵¹⁵ *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, 2/389.

Emevîler döneminde yönetimden beklediklerine kavuşamayanlarda bir zühd hayatı gelişmeye başlamıştır.⁵¹⁶ Böylece maddî dünyanın düzenini sağlayamayanlar “manevî dünyanın düzenini sağlamayı tercih”⁵¹⁷ ettiler. Ayrıca İslâmın genişlemesiyle değişik toplum, kültür ve medeniyetlerle karşılaşılması, siyasî kavgalar, idarecilerin baskıları, Müslümanlar arasında zâhidlik eğilimini artmıştır.⁵¹⁸ Ardından Orta Çağ’ın sonlarına değin, Müslümanların hayatında çalışıp zengin olmak övülen bir durumken, Orta Çağ’dan itibaren, dünyaya ve helal kazanca karşı olumsuz bir tavır sergileyen ve mutluluğu öte tarafta arayan zühd anlayışı gelişmiştir.⁵¹⁹ Bunun sonucunda, batılılar âhireti unutup maddeye esir olana kadar dünyevileşirken; Müslümanlar da benimsedikleri yanlış zühd anlayışı yüzünden maddenin fakiri olmuşlardır. Bu da günümüzde Müslümanları batıya muhtaç bir duruma düşürmüştür. Batı aşırı dünyevîleşme sorunlarıyla uğraşırken, Müslümanlar da maddî imkânsızlığın ortaya çıkardığı dinî, ekonomik ve siyasî sorunlarla boğuşmaktadır. Bu noktada çözüm ise, her şeyde olduğu gibi İslâmın maddeyle ilgili ortaya koyduğu orta yol prensibine sarılmakta yatmaktadır. Bu da hem dünya ve hem de âhîret mutluluğu için beraberce çalışmaktır.

2) İslâmın Zenginliğe Bakışı

Hiz. Muhammed’in fakirlikten Yüce Allâh’a sığınması, bir taraftan yoksulluğun iyi bir yaşam olmadığını, diğer taraftan zenginliğin istenilen bir hayat tarzı olduğunu göstermektedir.⁵²⁰ Bir sahabe Hiz. Peygamber’e, “Allâh’tan maddî ve manevî bir şey isteyeceğim zaman nasıl dua edeyim” diye sorduğunda O: “Allâh’ım beni bağışla, bana merhamet eyle, beni affeyle ve beni rızıklandır.” diye dua etmesini tavsiye etmiş ve bu duanın, kişiye bütün dünya ve âhîret hayırlarını sağlayacağını söylemiştir.⁵²¹

⁵¹⁶ Fazlur Rahman, *İslâm*, Çev: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yay. İstanbul, 1980, s. 180.

⁵¹⁷ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü’-d-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 152.

⁵¹⁸ “Zühd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam,” s.111.

⁵¹⁹ *İslâmî Yenilenme, Makaleler II*, s. 116.

⁵²⁰ Müslim, Zikir, Hadis No: 2696.

⁵²¹ Müslim, Zikir, Hadis No: 2697.

Müslüman her iki rekât namaz kıldığında: “Ya Rabbi! Bana dünya ve âhiret güzellikleri ver” diye dua etmektedir.⁵²² Bu dua, Yüce Allâh’ın dünya ve âhiretteki bütün güzellikleri inananlar için yarattığını ve zengin olmayı istemenin yanlış bir şey olmadığını açıkça göstermektedir.⁵²³ Ayrıca Müslümanların bu duayı namazların “içinde” söylemeleri, Allâh Teâlâ’nın zenginliğe nasıl baktığını⁵²⁴ ve dünya-âhiret zenginliğinin birlikte istenmesini ibadetin içinde bile tasvip ettiğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵²⁵ Ayrıca “Kâinata insanlık için mündemiç bulunan nimet sofrasından Allâh’ın mübah kıldığı şekilde, akıl ve fikrimizin gücü ölçüsünde yararlanmak dinimizin emridir.”⁵²⁶

Zenginlik, Yüce Allâh’a ibâdet etme ve sadaka verme bakımından son derece önemlidir. Kur’ân, şükreden ve malını hayırlı işlerde kullanan zenginleri, sürekli övmüştür.⁵²⁷ Kur’ân’ın ilgili âyetleri ve hadisler doğru bir şekilde anlaşıldığında, ne fakirliğin mutlak olarak zenginlikten ve ne de zenginliğin mutlak olarak fakirlikten üstün olmadığı görülür. Zenginlik kişiyi haramların işlenmesine götürürse bu zenginlik, sahibine nispetle yerilir⁵²⁸ ve fakirlik onun için daha hayırlı bir hale gelir. Eğer zenginlik insanı hayırlı amellerin işlenmesine götürürse, bu durumda zenginlik, fakirlikten daha üstün olur ve bu kişinin zenginliği övülür.⁵²⁹

Hiz. Muhammed, günah işlemekten sakınan kişinin zengin olmasını tasvip etmiştir. Bir defasında ashabından bazılarının zenginlik konusunda pek çok şey söylediğini duyunca şöyle demiştir: “...لَا بَأْسَ بِالْغِنَى لِمَنْ اتَّقَى...” “Muttakî olanın zengin olmasında bir sakınca yoktur.”⁵³⁰ Ayrıca O, fakirlikten Yüce Allâh’a sığınarak: “اللَّهُمَّ... اغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ” “Ey

⁵²² 2/Bakara, 201.

⁵²³ *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, 1/330–331.

⁵²⁴ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/59–60.

⁵²⁵ *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/538–540.

⁵²⁶ *Tevhîd Risâlesi*, s. 85.

⁵²⁷ 2/Bakara, 261.

⁵²⁸ Faruk Beşer, *İslâm’da Zenginlik ve Fakirlik*, Seha Neş: İstanbul, 1991, s. 7, 50–52.

⁵²⁹ Kur’ân’a göre Müslümanlara verilen nimetler bir lütuftur. Bkz. 38/Sâd, 30–39; 27/Neml, 17.

⁵³⁰ İbni Mâce, Hadis No: 2141.

Allâh'ım! Bizi fakirlikten kurtar.”⁵³¹ Diye dua etmiştir. İslâm'a göre Müslüman, ne Allâh'ı unutup dünyaya bağlanmalı ve ne de ekonomik faaliyetleri terk edip münzevî bir hayata sarılmalıdır.⁵³² Onun yolu bu ikisi arasında olmalıdır. Bunların birindeki eksiklik, ötekiindeki eksikliği de beraberinde getirir.⁵³³

Zenginliğe bir ibâdet aracı olarak bakıldığında değeri daha iyi anlaşılır. Kur'ân ve hadislerde zenginliğin ibâdetde kullanılması sürekli övülmüştür.⁵³⁴ Çünkü zengin bir Müslüman, fakir Müslümana göre daha fazla amel işleme imkânına sahiptir.⁵³⁵ Allâh'a kulluk eden fakir bir Müslüman, malını ibâdetde kullanmayan zengin Müslümandan daha hayırlıdır.⁵³⁶ Fakirlikle ilgili olarak övülen şey fakirliğin kendisi değil, yokluğa rağmen fakirin yaptığı ibâdetdir. Hz. Peygamber, malını infak etmeyen zenginlere nispetle fakir Müslümanları “iman ve takvalarından dolayı” övmüştür. İslâm'a göre fakirlik, yüce bir sıfat değildir.⁵³⁷ Çünkü fakirin malî ibâdetleri yerine getiremeyeceği ortadadır. Zenginlik ve fakirlik mutlak anlamda bir üstünlük ifade etmez. Bunların değeri, dünya üzerindeki yaşantı ve ibâdet halinde ortaya çıkar.

İslâmın öngördüğü zenginlik, muttakî Müslüman olmaya veya zühde aykırı değildir. Mal konusunda zühd, kalbi ona olan “ilgi”den arıtmak ve dünya güzelliklerine tek taraflı olarak bağlanmamaktır. Zühd, güzel olan şeylerden vazgeçmek değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve O'na tabi olanlar böyle bir şey yapmamıştır. Hz. Peygamber'in değişik zamanlarda pek çok mülke sahip olduğu bilinmektedir.

⁵³¹ Müslim, Dua, 61.

⁵³² *Tafsîlu'n-Neşeteyn ve Tahsîlu's-Saâdeteyn*, s. 71–72.

⁵³³ *Sîret Ansiklopedisi*, 1/276.

⁵³⁴ *el-Muvâfakât*, 4/314.

⁵³⁵ Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şarânî, *el-Uhudu'l-Kübrâ*, Çeviren: Selâhaddin Alpay, Bedir Yay. İstanbul, 19981, s. 354–370.

⁵³⁶ Tirmizî, Birr, Hadis No:1961. Ayrıca bkz. 1960, 1963, 1966. hadisler.

⁵³⁷ Rumî'ye göre “Sabırlı fakir, şükreden zenginden daha hayırlıdır.” *Müzekki'n-Nüfûs*, s. 144. Yine O'na göre fakirlik “Ulu bir ni'met” ve Hz. Muhammed'in de sıfatıdır. Yine O fakirliğin üstünlüğüyle ilgili olarak şöyle demektedir: “Hak Teâlâ kıyamet gününde fakirleri çağırıp diyecek ki: -Ey Kullarım! Ben dünyada size mal vermedim. Sizi fakir kimselerden ettim. Bu sizi sevmediğimden değil... çok sevdiğimden.” *Müzekki'n-Nüfûs*, s. 142. Ayrıca fakirliğin üstünlüğüyle alakalı olarak bkz. aynı eser s. 139, 142–156.

H. Muhammed'in yirmi beş erkek ve dokuz kadın kölesi, dokuz hizmetçisi ve dört cariyesi⁵³⁸ olduğunu söyleyen İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), diğer taraftan sahip olduğu mülk hakkında şu değerli bilgileri vermektedir. Dokuz kılıcı, yedi zırhı, altı yayı, üç kalkanı, beş mızrağı, harp esnasında giydiği üç cübbesi, kâfur adında bir sadağı, üç gümüş halkası bulunan menşur deriden yapılmış bir kemeri, bir gümüş tokası, bir gümüş tırnak makası, el-Kin adında bir kıl çadırı, kadehleri, hind ardıcından yapılmış divanı ve dolgu maddesi lif olan deri yatağı vardı. Sekb, Mürtecez, Luhayf, Lizâz, Zarib, Sebha, Verd adında yedi atı,⁵³⁹ beş katırı, üç eşiği,⁵⁴⁰ kırk beşi sağmal olmak üzere elli civarında devesi ve adet edindiği üzere yüz koyunu vardı.⁵⁴¹

Mukavkıs H. Peygambere, Mariye'yi ve kızkardeşleri Sîrîn ve Kayserâ'yı, bunların dışında dört cariye, bin miskal altın, Mısır kubâti kumaşından yirmi parça elbise,⁵⁴² bir cam kadeh, bir miktar bal gibi değişik hediyeler göndermiştir.⁵⁴³ Bunların dışında O'na gönderilen daha pek çok hediyeler de vardır.⁵⁴⁴ Ayrıca H. Peygamber, zengin bir kadın olan H. Hatice ile evlenince rahat bir hayat sürecektir seviyeye ulaşmıştı.⁵⁴⁵

H. Peygamber pek çok helal rızıktan yemiş ve bunlardan arkadaşlarına ikram etmiştir. Allâh'ın mübah kıldığı giyecek ve yiyeceklerden, zâhidlik yapma amacıyla uzaklaşmamıştır.⁵⁴⁶ Yine el-Cevziyye (ö. 751/1350), yediği ve içtiği şeylerle ilgili olarak şu değerli bilgileri vermektedir: O, helva ve bal yer ve bunları severdi. Deve, koyun, tavuk, toy kuşu, yaban eşiği, tavşan eti ve deniz hayvanlarını yer, yaş ve kuru hurmayı severdi. Hıyarı yaş hurma ile ve bazen kuru hurmayı ekmek ve bazen de ekmeği sirkeyle yedi. Etli

⁵³⁸ Bunların isimleri için bkz. İbn Kayyum el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Çev: Şükrü Özen, İklim Yay. 1988, 1/110–112.

⁵³⁹ Bunların dışında H. Muhammed'in on beş atının daha olduğu söylenilmektedir. Bkz. *Zâdu'l-Meâd*, 1/123.

⁵⁴⁰ Bunların isimleri için bkz. *Zâdu'l-Meâd*, 1/123.

⁵⁴¹ *Zâdu'l-Meâd*, 1/120–124.

⁵⁴² Giydiği ve sahip olduğu elbiseler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Zâdu'l-Meâd*, 1/125–138.

⁵⁴³ *Zâdu'l-Meâd*, 1/115.

⁵⁴⁴ *Zâdu'l-Meâd*, 1/115–116.

⁵⁴⁵ İbrahim Sarıcam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİBY. Ankara, 2005. s. 74.

⁵⁴⁶ *Zâdu'l-Meâd*, 1/133.

ekmek ve etli ekmeği eritilmiş sadeyağa banıp yerdı. Eritilmiş iç yağı, ciğer kebabı, haşlama ve pastırma yerdı. Kabak yemeği yer ve bunu severdi. Peynir yer ve ekmeği zeytinyağına banıp yerdı. Kavunu yaş hurma ile birlikte yerdı. Kuru hurmayı tereyağıyla yer ve bunu severdi. Hem halis hem de su ile karışık süt ve un çorbası içti. Balı suyla karıştırarak şerbet yapıp içti. Hurma şırası ve süt ile undan yapılan çorba içti.⁵⁴⁷

Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber dönemin yiyeceklerini yemiş ve içeceklerinden içmiştir. Ayrıca, kimi zaman yatakta, kimi zaman post üzerinde, kimi zaman hasır üzerinde, kimi zaman yerde, kimi zaman zinetlerle bezenmiş divan üzerinde ve kimi zaman da kilim üzerinde uyumuştur. Yatağı tabaklanmış deri olup dolgu maddesi liftendi.⁵⁴⁸ Hz. Peygamber (s.a.s) gerek gecenin sonunda, gerek evvelinde hanımlarına yaklaşırdı.⁵⁴⁹ Yolculuk yaparken de “Atlara, develere, katırlara ve eşeklere binmiştir... Çoğunlukla bineği at ve deve idi.”⁵⁵⁰ Alım-satım işleri yapmıştır. Hem kiraya vermiş ve hem de kiralamıştır. Kiralaması, kiraya vermesinden daha çok olmuştur.⁵⁵¹ Ayrıca ortaklık yapmış ve hem kendisine vekil tayin etmiş ve hem de başkalarına vekil olmuştur. Hediye vermiş, hediye kabul etmiş, bağış yapmış ve bağış kabul etmiştir.⁵⁵²

“Gerek rehin karşılığı, gerek rehinsiz borç almıştır. Hem ödünç aldığı olmuş, hem de gerek peşin, gerekse veresiye alış-verişte bulunmuştur.”⁵⁵³ Kendi eliyle ayakkabısını ve elbisesini onarmıştır. Kovasını tamir edip koyunlarının sütünü sağmıştır. Elbisesini bazen kendi temizlemiştir. “Hem misafirliğe gitti, hem de evinde misafir ağırladı.”⁵⁵⁴ Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber dünyada normal bir yaşam sürmüştür. Zühd adına dünyayı terkedip Allâh’ın nimetlerini hiçbir zaman kötölememiştir. Ayrıca zâhidlerin önderi olan Hz. Peygamber vefat ettiğinde Fedek, el-Avâlî ve Vâdi’l-Kurâ’nın

⁵⁴⁷ *Zâdu'l-Meâd*, 1/35.

⁵⁴⁸ *Zâdu'l-Meâd*, 1/142.

⁵⁴⁹ *Zâdu'l-Meâd*, 1/141.

⁵⁵⁰ *Zâdu'l-Meâd*, 1/145–146.

⁵⁵¹ *Zâdu'l-Meâd*, 1/147.

⁵⁵² *Zâdu'l-Meâd*, 1/148.

⁵⁵³ *Zâdu'l-Meâd*, 1/149.

⁵⁵⁴ *Zâdu'l-Meâd*, 1/151–152.

yarısı ile diğer payları elindeydi.⁵⁵⁵ Benî Nadir'in toprakları⁵⁵⁶ O'na tahsis edilmişti.⁵⁵⁷ Burada el-Meyseb, es-Sâfiye, ed-Delâl, el-Husnâ, el-Berkâ, el-Evâf ve Meşrebe-i Ümmi İbrâhim adında yedi bahçesi vardı.⁵⁵⁸ Bunlara ilaveten Hayber'de de toprakları bulunmaktaydı.⁵⁵⁹ Bunlardan elde ettiklerinin bir kısmıyla ailesinin ihtiyaçlarını karşılar, arda kalanını da ihtiyaç sahiplerine verirdi.⁵⁶⁰

Hiz. Süleyman, Hiz. Yûsuf ve Hiz. Dâvut da pek çok mülk sahibi peygamberlerdi. Bu muazzam mülk, onları Allâh'a kulluk etmekten alıkoymamış tam aksine şükürlerini arttırmıştır.⁵⁶¹ Kur'ân'a göre nimetlerin insanların hizmetine sunulması, şükretmelerini sağlamak içindir.⁵⁶² Ayrıca sahabeden pek çok zengin Müslüman, kullukta pek çok sahabeden öndeydi. Bu ise zenginliğin zahid olmaya aykırı olmadığını ve zühdün mala duyulan "ilgiyle" alakalı olduğunu göstermektedir. Hakiki zahid, mala sahip olup onu elinde tutan, mal sevgisini Allâh sevgisinin üstüne çıkarmayan ve sahip olduğu nimetleri insanların faydası için kullanandır.⁵⁶³

Zühd esasen Allâh'ın emirlerini yerine getirmek, haramlarından kaçınmak, yeryüzünde Allâh'ın fazlını tevekkülle aramak⁵⁶⁴ ve elde edileni Allâh yolunda harcamaktır. Bunun için dünya hayatının süsü ve Allâh'ın insanlara bir lütfu olan nimetleri kötülemek doğru değildir. "Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü (câzip) gösterildi."⁵⁶⁵ Bu âyette ifade edilen nimetler değersiz değildir.

⁵⁵⁵ Refik Yunus el-Mısırî, *İslam İktisat Metodolojisi*, Çev: Hüseyin Arslan, Birleşik Yay. İstanbul, Trs. s.110.

⁵⁵⁶ Hiz. Peygamber bu toprakların bir kısmını Ebu Bekir, Abdurrahman b. Afv, Ebu Dücan Simak b. Hareşe es-Sâidî ve başkalarına iktaya vermiştir. Bu topraklardan elde ettiği gelirin fazlasını da ihtiyaç sahiplerine ve cihad için harcamıştır. Bkz. *Fütûhu'l-Buldân*, s. 23.

⁵⁵⁷ *Fütûhu'l-Buldân*, s. 23.

⁵⁵⁸ *Fütûhu'l-Buldân*, s. 24.

⁵⁵⁹ *Fütûhu'l-Buldân*, s. 26. Ayrıca bkz. *Ahkâmu'l-Evkâf*, s. 123.

⁵⁶⁰ *Fütûhu'l-Buldân*, s. 26-27.

⁵⁶¹ 38/Sâd, 32.

⁵⁶² 22/Hac, 36.

⁵⁶³ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 19.

⁵⁶⁴ Hiz. Ömer, Yemen halkına şöyle demiştir: "Mütevekkil kimse, tohumunu toprağa atıp sonra Allâh'a tevekkül edendir." *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, s. 86.

⁵⁶⁵ 3/Âl-i İmrân, 14.

Bunlar, insanın ihtiyaçları için zarûrî şeylerdir.⁵⁶⁶ Bunun için, Mevlâna (ö. 672/1273) “Dünya nedir? sorusuna şöyle cevap vermektedir: “Tanrı’dan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret etmek ve kadın; dünya değildir. Din yolunda sarf etmek üzere kazandığın mala, Peygamber, “ne güzel mal demiştir.”⁵⁶⁷ Mevlâna, malı yegâne amaç haline getirmeden, onun esaretinden kurtulan ve malı hayır işlerinde kullananlar hakkında ise şöyle demiştir: “Suyun gemi içinde olması geminin helakidir. Gemi altındaki su ise... geminin yürümesine yardımcıdır.”⁵⁶⁸ Ayrıca mal sevgisini Allâh sevgisinin önüne geçirmeyenler için de: “İşte yoksulluk hevası oldukça insan, dünya denizinde batmaz, o denizin üstünde durur.”⁵⁶⁹ demiştir.

Müslüman için zühd, kendisi için yaratılan malı hafife almaması ve onu infak ederek âhîret için hazırlık yapmasıdır.⁵⁷⁰ Zühd, müminin zengin olmasına mani olmamalıdır. Kaldı ki zühd, zenginlik durumunda olur. “Dünya hayatında zâhidliği beğenme sadedinde varit olan hadisler, fakirliğin methi demek değildir. Çünkü zühd, zühd yapılacak bir şeye”⁵⁷¹ malik olmayı gerektirmektedir. Serveti olmadığı için, fakirin mal konusunda zühd yapması mümkün değildir. Ayrıca serveti olmayan kişiye zâhid değil, fakir denilir.⁵⁷² Bu yüzden Mâlik b. Dinar’a ‘Sen zahid misin? diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Zahid, ancak Ömer b. Abdülaziz gibi birisidir. O’na dünya ve dünyanın saltanatı verildiği halde yine de zahidler gibi yaşadı. Ben hangi konuda zahitçe davranabilirim ki.”⁵⁷³

Çalışma imkânı olduğu halde zühd iddiasında bulunup çalışmayı terk ettiği için fakirleşen ve başkalarının yardımıyla geçinen sûfî, derviş ve ruhbanlar sürekli

⁵⁶⁶ *Kûtu’l-Kulûb*, 2/431.

⁵⁶⁷ Mevlâna, *Mesnevî*, Çeviren: Veled İzbudak, MEBY. İstanbul, 1991, 1/79.

⁵⁶⁸ *Mesnevî*, 1/79.

⁵⁶⁹ *Mesnevî*, 1/80.

⁵⁷⁰ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 123–124; *İslam İktisat Metodolojisi*, s. 110.

⁵⁷¹ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 19.

⁵⁷² “Zahidlik Nedir, Dünya- Âhîret Dengesi nasıl Kurulur?” s. 120.

⁵⁷³ *Kûtu’l-Kulûb*, 2/443.

kınanmıştır.⁵⁷⁴ Bu şekilde hayat yaşayanların ne alınacak bir ilmi ve ne de din ve dünya konusunda uyulacak doğru bir yaşamları vardır. Hz. Ömer bir delikanlıyla karşılaştığında, ilk önce bir mesleğinin olup olmadığını sorardı. Bu genç işinin olmadığını söylerse artık gözünden düşer ve ona değer vermezdi.⁵⁷⁵ Kendini toplumdan tecrit edip tembel⁵⁷⁶ olarak yaşamayı benimseyen birinin başkasına faydası dokunmaz.

Yeryüzünün halifesi olan insanın görevi, kendisine sunulan nimetler üzerinde düşünmek ve bunlardan hem kendisini ve hem de başkalarını faydalandırmak olmalıdır. Böylece o, zilletten izzete, fakirlikten zenginliğe ulaşp halifelik görevini layıkıyla yerine getirmiş olur.⁵⁷⁷ İslâm, zenginliği Allâh'ın lütfettiği bir nimet; fakirliği de bir zorluk ve Allâh'a sığınılması gereken bir musibet saymış ve bundan kurtulmak için de çalışmayı şart koştur.⁵⁷⁸

İnsanlara hizmet etmek ve onların ihtiyaçlarını karşılamak esasen Allâh'ın “yardım edin” emrini yerine getirmekten başka bir şey değildir ve Kur’ân, bunu sürekli teşvik etmiştir. Kur’ân’a göre, malını infak edenin mükâfatı yedi yüz misline kadar çıkmaktadır.⁵⁷⁹ Ayrıca bu kimseler, âhirette yaptıkları amellerin en güzeliyle mükâfatlandırılacaklardır.⁵⁸⁰ Bu amaçla çalışanların elde edecekleri şey, mükâfattan başka bir şey değildir. Böyle bir kişiyi ve elde ettiği zenginliği zühd adına kötülemek, İslâma tamamen aykırıdır. Kaldı ki kötülük, dünya ve maldan kaynaklanmamaktadır. Kötülük, yeryüzünde yaşayan ve buradaki nimetleri kullanan insanların yanlış davranışları neticesinde meydana gelmektedir.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ *Telbîsu İblîs*, s. 225–229.

⁵⁷⁵ *ez-Zerî’a*, s. 378; *Telbîsu İblîs*, s. 347.

⁵⁷⁶ Hz. Ömer tembellik yapıp çalışmayan kimselere: “Ey fakirler topluluğu, başlarınızı kaldırın, yol açık seçiktir, birbirinizle hayırda yarışın, Müslümanlara yük (muhtaç) olmayın.” demiştir. Bkz. *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, s. 87. Yine O çalışmayanlara: “Sizden biriniz rızık aramaktan geri durup “Allâh’ım bana rızık ver demesin. Biliniyor ki gök ne altın ne de gümüş yağdırır.” *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, s. 87.

⁵⁷⁷ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 9/75.

⁵⁷⁸ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 19.

⁵⁷⁹ 2/Bakara, 261.

⁵⁸⁰ 9/Tevbe, 121; 16/Nahl, 96–97; 29/Ankebût, 7; 39/Zümer, 35; 46/Ahkâf, 16; 53/Necm, 31...

⁵⁸¹ *Ruhu’l-Beyân*, 4/248–249.

3) Bir Fazilet Olarak Az Mal İle Yetinme Anlayışı

Kur'ân-ı Kerîm, insanın çalışıp helal nimetlerden yemesini ve güzel elbiseler giyinmesini istemektedir. Hatta Müslümanın mescide giderken güzel ve temiz elbise giymesinin bir zorunluluk olduğunu bildirmektedir.⁵⁸² Hz. Peygamber (s.a.s.) Allâh'ın insanlara verdiği nimetleri onların üzerlerinde görmekten hoşlandığını şu sözleriyle dile getirmiştir: “Allâh, nimetlerinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever.”⁵⁸³

Kur'ân'a göre dünya malı Allâh'ın bir zineti, nimeti ve ihsanıdır. Yüce Mevlâ, israf etmemek şartıyla, Müslümanı yeryüzündeki nimetlerden faydalanma konusunda hür bırakmıştır. Buna rağmen bazı kişiler, dünya nimetlerinin insanın şehvî isteklerini kuvvetlendirip onu ibâdetten uzaklaştıracağını belirterek⁵⁸⁴ dünya nimetlerini kullanma konusunda bazı sınırlamalar getirmiştir.⁵⁸⁵ Böyle bir düşünce neticesinde de dünya malı, insanı Allâh'tan uzaklaştırıcı bir nesne olarak algılanmıştır.⁵⁸⁶ Bu da ister istemez az malla yetinmenin daha faziletli, ve böyle bir yaşamın, Allâh'ın isteği yaşam olduğu anlayışını ortaya çıkarmıştır.⁵⁸⁷

Bursevî, “Allâh'ın sana verdiği (bu servet) içinde âhiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allâh sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et.”⁵⁸⁸ âyetinde ifade edilen ‘dünyadan alınacak nasibi şöyle tefsir etmektedir: “Onunla âhiretini kazanman veya yetecek kadarını alıp gerisini bırakmandır.”⁵⁸⁹ Bu yorum, helal bile olsa ihtiyaç fazlası malın bırakılmasını dile getirmektedir. Öte taraftan, az malla yetinme ve mütevazı bir hayat yaşama, bazıları tarafından faziletli bir yaşam tarzı olarak kabul edilmiştir.⁵⁹⁰ Bunlara göre mütevazı bir hayat yaşamak, Yüce Allâh'a yakınlığın önemli bir belirtisidir.

⁵⁸² 7/A'râf, 31.

⁵⁸³ Tirmizî, Edeb, Hadis no: 2819; Ahmed b. Hanbel, 2/311.

⁵⁸⁴ *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, 6/2595.

⁵⁸⁵ *Rûhu'l-Meânî*, 14/36-37.

⁵⁸⁶ *Zihniyet ve Din*, s. 58.

⁵⁸⁷ *Kâtû'l-Kulûb*, 2/427.

⁵⁸⁸ 28/Kasas, 77.

⁵⁸⁹ *Ruhu'l-Beyân*, 2/952.

⁵⁹⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, Sadeleştiren: Faruk Meyan, Bedir Yay. İstanbul, 1980, s. 429; *Müzekki'n-Nufûs*, s. 142-145.

“Elde ettikleri bu ilim sebebi iledir ki: Dininin üstünlüğüne zarar getirmemek için saltanat sahiplerinin mallarını bırakmışlardır. Hem de kendilerine o mallar sunulduğu halde... Onlar, yeterinden fazla hiçbir şeye itibar etmemişlerdir.”⁵⁹¹ Yine böyle düşünenlere göre, Müslüman mübah “işlerin ne kadar azı ile yetinirse... Yüce Allâh’a yakınlığı o kadar artar.”⁵⁹² ve “Rızkın en hayırlısı ihtiyacı giderecek kadar olanıdır.”⁵⁹³

Marifetname’de anlatılan insan-dünya ilişkisi ise şöyledir: “Bir kimse yiyeceklerden helal olandan neyi hazır bulsa, bu cinsten midesini yarısı dolacak kadar yese ve içse, elbiseden de sıcaklık ve soğukluğu giderecek kadarla yetinse... ırz ve namusunu koruyacak alçak da olsa bir evi bulunsa... hem dünya ve hem de âhiret lezzetlerine kavuşmuş olur.”⁵⁹⁴ Taşköprüzâde de ticaretin faziletli olanını, evlat ve ıyali geçindirecek ve başkalarına el açma mezelletini def edecek kadarı olarak görmektedir.⁵⁹⁵ Bu yüzden bazı Müslümanlar, ihtiyaç fazlası için çalışmayı hayır işleme niyetiyle bile olsa doru kabul etmemişlerdir.⁵⁹⁶ Bu kişilere göre insan askari itiyaçlarını karşıladıktan sonra kendisini tamamen ibâdete vermelidir. Ancak İslâm, malî ibâdetleri sürekli teşvik ettiği gibi bu yönde yapılan çalışmaların bizzat kendilerini de bir ibâdet olarak kabul etmektedir.

Dünya malını elde etme bakımından insanları üç sınıfa ayırmak mümkündür.⁵⁹⁷

a) Âhiret hayatını reddedip sadece bu hayatın varlığına inanarak, tamamen dünya nimetleriyle meşgul olanlar. Bu kişiler biriktirdikleri malın kendilerini ebedi kılacağını zannedip günlerini eğlence içinde geçirirler.⁵⁹⁸ Kur’ân’ın tabiriyle bunlar, “Dünya hayatını âhirete tercih edenlerdir.”⁵⁹⁹ Kur’ân’a göre dünya ve malı amacı dışında kullanmak, onu

⁵⁹¹ Gazâli, Ebû Hamid Muhammed, *Fâtihatü’l-Ulûm*, Çev. Abdulkadir Akçiçek, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 137.

⁵⁹² *Fâtihâtü’l-Ulûm*, s. 112.

⁵⁹³ *Şuabu’l-Îmân*, Hadis No: 10369, 10395–10401.

⁵⁹⁴ *Marifetname*, s. 429.

⁵⁹⁵ Ahmed Taşköprüzâde, *Mevzûâtü’l-Ulûm*, İkdâm Matbaası, Dersââdet, H. 1313, 2/470.

⁵⁹⁶ *Telbîsu İblîs*, s. 219–220.

⁵⁹⁷ *İhyâ*, 2/159. Benzer dördlü bir ayırım için bkz. *Kûtu’l-Kulûb*, 1/364.

⁵⁹⁸ 102/Tekâsür, 1–2.

⁵⁹⁹ 14/İbrâhim, 3.

âhirete tercih etmektir.⁶⁰⁰ Yüce Allâh bu şekilde bir hayat yaşayanlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ* “O ki mal yığdı, onu saydı durdu. Malının kendisini ebedi yaşatacağını sanıyor. Hayır, and olsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.”⁶⁰¹ Bu âyette de görüldüğü üzere, bu zihniyete sahip olan kimseler âhirete inanmayanlardır.

b) Bunların karşısında yer alıp sadece kendi ihtiyacını karşılayacak kadar servet kazananlar. Bunlar ihtiyaçları dışında dünya işleriyle ilgilenmeyip kendilerini ibâdete verenlerdir. Bu kişiler, ailelerine sağladıkları rızkın sevabı dışında malla işlenecek sevapları yerine getirmekten mahrum kalırlar. Böyle düşünenler, farkında olmadan, Hıristiyanlıktaki ruhbanlığa özenmektedirler.

c) Bu iki grubun ortasında yer alıp dünya ve âhirete gereği kadar değer verenler. Dünya malı elde etmek için çalışırken ibâdetini aksatmayıp, kazandığı ile kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayan, başkalarına yardım edecek derecede servet kazanan Müslümanlar bu sınıfa girmektedir. Bunlar hem kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları ve hem de kazandıklarını infak ederek Allâh’a ibâdet etme yollarını araştırdıklarından, fakirlere göre âhirette daha fazla sevaba nail olacaklardır. Müslümanın görevlerinden biri de dünya malını sevmek⁶⁰² ve onu kendisini Allâh’a yaklaştıracak şekilde kullanmak olmalıdır.⁶⁰³

Peygamberlerin hepsi bu şekilde bir hayat yaşamıştır. Onlar bir taraftan ibâdet ve tebliğle meşgul olurken, diğer taraftan bir meslekle rızıklarını temin edip, arda kalanıyla da fakir insanlara yardım etmişlerdir. “Allâh'ın sana verdiği (bu servet) içinde âhîret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allâh sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et.”⁶⁰⁴ âyeti bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere, hem dünya nimetlerini

⁶⁰⁰ “İslâmî Anlayışa Göre “el-Hayâtü’l-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri,” s. 150.

⁶⁰¹ 104/Hümeze, 3.

⁶⁰² “Dünya malını, Allâh uğrunda infak etmek için, dünyayı sevmeye çalış.” Bkz. *el-Uhûdu’l-Kübrâ*, s. 623.

⁶⁰³ *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, 2/395–400; *el-Fevâid*, s. 281–282.

⁶⁰⁴ 28/Kasas, 77.

hem de bunlarla âhiret nimetlerinin kazanılmasını unutmamak Kur'ân'ın ortaya koyduğu bir ilkedir.

Kur'ân'ın öngördüğü çerçevede dünya malıyla uğraşmak hiçbir zaman kınanmamış, bilakis sürekli teşvik edilmiştir. “Allâh'tan O'nun lütfunu isteyin”⁶⁰⁵ “Rabbinizin lütuf ve keremini aramanızda sizin için bir günâh yoktur.”⁶⁰⁶ ve “Zekât verin.”⁶⁰⁷ âyetleri bunu net bir şekilde göstermektedir. Kur'ân'ın bu ve benzeri ifadeleri, ticârî bakımdan Müslümanların yeryüzüne ve dünya nimetlerine hâkim olmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁰⁸

Yapılacak en büyük ibâdetlerden biri de, insanların yaşayışlarına katkıda bulunmaktır. Bu konuda İbn Mes'ud Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: “Bütün yaratıklar Allâh'ın ailesidir. İnsanların Allâh'a en değerli olanı, insanlara en çok yararlı olandır.”⁶⁰⁹ Buradan hareketle şunu rahatlıkla söylemek mümkündür: İnsanın sadece bedenî ihtiyaçları için dünya işleriyle meşgul olması doğru değildir. Çünkü böyle bir hayat yaşayan, yaratıldığı iki yönden birini ihmal etmek zorunda kalır. Yine insanın âhiretle ilgili ibâdetlere yönelip bütün vaktini bu alana vermesi de doğru değildir.

İnsanın bedenî ihtiyaçlarını terkedip nimetlerden uzaklaşması da yanlış bir davranıştır.⁶¹⁰ Nefsi eğitmenin yolu ne tamamen âhirete yönelip dünyayı ihmal etmek ve ne de tamamıyla dünyaya bağlanıp âhiret için hazırlık yapmamaktır. İnsan hem dünyevî ve hem de uhrevî bir varlık olduğundan,⁶¹¹ Kur'ân'a göre nefsin terbiyesi; kâinatla içice olmak, onun nimetlerinden istifade etmek ve bunlarla Yaratan'a kulluk etmekle olur.

⁶⁰⁵ 4/Nîsâ, 32.

⁶⁰⁶ 2/Bakara, 198.

⁶⁰⁷ 2/Bakara, 43, 110; 22/Hacc, 78...

⁶⁰⁸ 21/Enbiyâ, 105.

⁶⁰⁹ *Keşfu'l-Hafâ*, Hadis No:1220; *el-Mekâsidu'l-Hasene*, Hadis No: 443.

⁶¹⁰ *ez-Zerîa*, s. 402.

⁶¹¹ *Tafsîlu'n-Neşeteyn ve Tahsîlu's-Saâdeteyn*, s. 72.

Nimetler, Allâh'ın insanlara “rahmetinin bir eseri” olup bunlardan istifade etmekle insan nefsine zulmetmiş olmaz. Dünyayı sevme konusundaki ölçü: “Dünyayı az veya çok benimseme, az veya çok kazanma değil, gerektiği gibi benimseme, gerektiği gibi alma, her şeyi olması gereken yere koyma”⁶¹² şeklinde olmalıdır.

4) Mutasavvıfların Dünyaya Bakışı

Burada farklı tasavvuf ekollerinin bu konudaki görüşlerini ele almak, konumuzun başlığı açısından uygun düşmeyeceği gibi, tezin sınırları açısından da mümkün değildir. Bu nedenle konuyla alakalı bazı genel bilgilere yer vereceğiz. Mutasavvıflara göre dünya, Allâh Teâlâ'nın varlığının bilinip sıfatlarının öğrenileceği bir yerdir.⁶¹³ İnsanın olgunlaşma yeri olan dünya,⁶¹⁴ Mevlâna'ya (ö. 672/1273) göre, ne para ne de şehvetlerden ibaret olmayıp, insanın bunlara aldanarak Hak'tan gafil olduğu yerdir.⁶¹⁵ Mutasavvıflara göre dünya, insanın eşyayla ilişkisi neticesinde meydana çıkan ve insanın zihnini kuşatıp kişiyi Allâh sevgisinden uzaklaştıran “âdî, sefil arzulardır.”⁶¹⁶ Onların değersiz gördüğü ve insanları sakındırdığı dünya, bundan ibarettir. İnsan, maddî şeylere aldanmadan hedefini ve çalışmalarını âhirete yönlendirmelidir.⁶¹⁷

Bazı zühd hareketlerinde görülen, dünyayı ihmâl ve dünyadan uzaklaşma gibi düşünceler, kesinlikle İslâm düşüncesinden kaynaklanan anlayışlar değildir. Çünkü İslâm düşüncesini en iyi şekilde temsil eden sahabe ve ondan sonraki büyük önderler, dünyaya karşı olumsuz bir tavır beslememiş ve dünyadan el etek çekmemişlerdir. Onlar, hayatın Yüce Mevlâ katındaki değerini en iyi şekilde kavradıklarından dünyayı imar ederek,

⁶¹² *ez-Zerîa*, s. 403.

⁶¹³ Ahmed Ögke, “Tasavvufta “Kenz-i Mahfî” Düşüncesi,” *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2004, 12/17.

⁶¹⁴ *Mesnevî*, 3/104.

⁶¹⁵ *Mesnevî*, 1/79.

⁶¹⁶ *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/27. Ayrıca nkz. Ömer Yılmaz, “Tasavvuf Kültüründe İnsan-Dünya İlişkisi,” *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2007, 18/197–199.

⁶¹⁷ *Mesnevî*, 2/12–13.

kazandıklarıyla âhirete hazırlık yapıp yeryüzündeki hilafet görevlerini layıkıyla yerine getirmişlerdir.⁶¹⁸

Tasavvuftaki “ibnü’l-vakt” anlayışı, her iki hayat için çalışmayı ve her iki hayatı da anlamlı kılıp dünya ve âhirette mutlu olmayı ifade etmektedir.⁶¹⁹ Mevlâna (ö. 672/1273) bunu şöyle dile getirmektedir: “Ey yoldaş, ey arkadaş! Sufi vaktin oğludur. ‘Yarın’ demek yol şartlarından değildir.”⁶²⁰ Yine O, dünya ve âhiret için çalışmanın gerekliliğini şu sözleriyle dile getirmektedir: “Tanrı sana el vermiştir, bir iş yap. Kazan da bir dosta yardımda bulun.”⁶²¹ Bu yardımın yapılabilmesi için, mutasavvıflar nazarında günlük olarak çalışma son derece önemlidir. Bir şeyhe gönül veren, sağlıklı olduğu sürece üretmek ve insanlara faydalı olmak zorundadır. “Yarın yaparım deme, nice yarınlar geçti; ekin zamanı tamamıyla geçmesin.”⁶²²; “Tende kudret oldukça çalışıp kazanmak gerek.”⁶²³ Yine Mevlâna’ya göre dünya, âhiret açısından bir ekim alanıdır. Kurtuluşa erip ebedî mutluluğa ulaşabilmek için burada iyi ameller yapmak gerekmektedir. “Tanrı sırları meydana çıkarır. Mademki sonunda bitecek, kötü tohum ekme.”⁶²⁴

Mutasavvıflara göre helâl kazanç için çalışmak, maddî hayatın devamı için gerekli olduğu gibi, manevî yönden yücelme bakımından da olmazsa olmaz bir şarttır.⁶²⁵ Gazâlî (ö. 505/1111), bir mutasavvıfın dünyaya nasıl bakması gerektiğini şu sözleriyle net olarak ortaya koymuştur: “Eğer bir kimsenin dünyevî durumu müsait olur, Allâh dünyayı onun hizmetine râm ederse, o kimsenin bunu şükürle karşılaması ve güzel amellerle Allâh’a teveccüh etmesi ve dünyaya mağrur olmaması vâciptir.”⁶²⁶ O, dünyalık için çalışanları üç kısma ayırmıştır. 1-Dünya geçimi için âhireti unutanlar, 2- Âhiret telaşı için dünyayı

⁶¹⁸ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 4/114–115.

⁶¹⁹ Erhan Yetik, “Mevlâna Celâleddin Rumî’nin Hayata Bakışı,” *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2005, 14/58.

⁶²⁰ *Mesnevî*, 1/11.

⁶²¹ *Mesnevî*, 5/199.

⁶²² *Mesnevî*, 2/97.

⁶²³ *Mesnevî*, 3/269.

⁶²⁴ *Mesnevî*, 5/ 322.

⁶²⁵ “Mevlâna Celâleddin Rumî’nin Hayata Bakışı,” s. 59.

⁶²⁶ Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *İlâhî Nizâm*, Çev: Yaman Arıkan, Yunus Emre Yay. İstanbul, 1969, s. 457.

unutanlar, 3- Âhireti kazanmak için dünya ile meşgul olanlar. O'na göre insanların en faziletli olanlar bu kişilerdir.⁶²⁷

Mutasavvıflara göre dünya ve âhiret mutluluğu birbirine zıt değildir. Bundan dolayı, âhireti kazanmak için dünyadaki nimetlere sırt çevirmek gerekmemektedir. Zaten bir Müslümanın çalışmayı bırakıp sadece zikir ve ibâdetle meşgul olması ve bunu da faziletli yaşam olarak kabul etmesi Kur'ân'la uyuşmaz. Çünkü bu ümmetin sonraki nesilleri, ilk nesillerden daha doğru bir anlayış üzerine olamaz. İlk nesillerin hayatına bakıldığında onların böyle bir hayat yaşamadıkları görülmektedir.⁶²⁸ Tarikat önderleri olarak kabul edilen “Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), İbrahim b. Edhem(ö. 161/778), Cüneyd (ö. 297/909), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) gibi bu meydanın öncüleri tekke ve zâviyelere kapanmamışlar, ibâdet/zikir yapmak üzere toplanmak ve dünyadan el etek çekmek için Suffe'ye benzeyen binalar yapmamışlardır. Tekke ve zaviyelere kapanıp dünya ile ilgisini kesen bu kişiler hem Allâh Rasûlüne (s.a.s.) hem selef-i sâlihe, hem de mensup oldukları tarikat şeyhlerine muhalefet etmektedirler.”⁶²⁹

Çalışma konusunda benimsedikleri prensip itibariyle Melâmîler, güzel bir örnek teşkil etmektedir. Melâmîlik, hicretin ikinci yüzyılının sonlarında tasavvufla beraber başlayıp Horasan ve Türkistan içlerine kadar etkisini gösteren,⁶³⁰ genelde çalışanlar arasından taraftar bulan ve Mevlâna'yı da etkileyen bir akımdır.⁶³¹ Melâmî, Hakk'a yakınlığı halkın dışında, sabit bir zikir ve özel kıyafetlerle sergilemekten uzak, herkesle beraber ve herkes gibi işi gücüyle meşgul olmayı benimser.⁶³² “Melâmet, say' u ameli tavsiye ve takdis eder; diğer tarikatlarda olduğu gibi terki bir vesile-i vuslat telakki

⁶²⁷ *İhyâ*, 2/159.

⁶²⁸ *el-İ'tisâm*, 1/232.

⁶²⁹ *el-İ'tisâm*, 1/232.

⁶³⁰ Osman Tüner, “Melâmet” Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşünce Zamanla Meydana Gelen Değişmeler” *İslâmi Araştırmalar*, Cilt 2, Sayı: 7 s. 58; *Zihniyet ve Din*, s. 82; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 3–9, 22–26.

⁶³¹ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 9, 25.

⁶³² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediye*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1922, 1/552; *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 22–23.

etmez.”⁶³³ Melâmî önderleri, çalışmanın ısrarlı takipçisi olmuşlardır.⁶³⁴ Aksaray’dan İstanbul’a gelen Şeyh İsmail, Kırk Çeşme civarındaki Peştamalcılar Hanı’nı bu tarikatın merkezi haline getirmiş ve burada toplanan dervişleri dokumacılık yaparak geçimlerini temin etmişlerdir.⁶³⁵ Melâmî dervişleri, hem sanatkâr, hem de zâhid kimselerdi.⁶³⁶

İkinci devre melâmîliği diye anılan ve Hacı Bayram-ı Velî’nin (ö. 833/1430) başını çektiği Bayrâmîyye kolunda da meslek sahibi olmak son derece önemlidir.⁶³⁷ Onlara göre dünya, günahlara bulaşmamak için uzağında durulması gereken bir yer değildir. Dünya, imar edilmek üzere yaratılmıştır.⁶³⁸ Müslüman, ailesini geçindirecek bir mesleğe sahip olmalı ve sohbetten sonra “Allâh’ın fazlından rızık arayın” âyet-i kerîmesince işiyle meşgul olmalıdır.⁶³⁹ Nitekim Şeyh Ebu’l-Hasan Harakânî (ö. 425/1033), “Ulema ve ubbâd çoktur. Sana faide ondandır ki, her gün akşama dek halkın beğendiği işte olasın ve her gece sabaha dek Hakk’ın beğendiği amelde olasın”⁶⁴⁰ demiştir.

Mutasavvıfların önemli bir özelliği de kerametlere iltifat etmemeleridir.⁶⁴¹ Ebû Saîd Ebu’l-Hayr’e (ö. 440/1049): “Filan kimse havada uçuyor” dediler. Şeyh, “sinek de havada uçuyor” dedi. “Filan kimse bir anda bir şehirden bir şehre gidiyor” dediler. Şeyh, “Şeytan da bir nefeste maşrıktan mağribe gider. Bu gibi işler fazla kıymetli değildir. Murad halkın içine karışmak, alış-veriş yapmak, halkın içinde oturmak ve bir an bile Allâh’tan gafil olmamaktır”⁶⁴² demiştir. Gerçek velilik rütbesi budur ve bu durum Kur’ân’daki: “Kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allâh’ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât

⁶³³ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 200.

⁶³⁴ *Zihniyet ve Din*, s. 81.

⁶³⁵ *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, 1/553–554.

⁶³⁶ *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, 1/556.

⁶³⁷ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 35.

⁶³⁸ *Zihniyet ve Din*, s. 83.

⁶³⁹ Sarı Abdullah, *Semerâtu’l-Fuâd fi’l-Mebde ve’l-Meâd*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1288, s. 73–78.

⁶⁴⁰ Mevlana Nurettin Abdurrahman Câmî, *Nefehâtu’l-Üns min Hadarâti’l-Kuds*, Ma’rifet Yay. İstanbul, 1980, s. 339.

⁶⁴¹ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 23.

⁶⁴² *Nefehâtu’l-Üns*, s. 345; *Semerâtu’l-Fuâd fi’l-Mebde ve’l-Meâd*, s. 77–78.

vermekten alıkoymadığı erkekler. (Onlar), yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği gündən korkarlar.”⁶⁴³ âyetiyle tam bir uyum arz etmektedir.

Ebû Mekârim Bayabankî de çalışmanın önemiyle ilgili olarak şu değerli cümleleri söylemiştir: “*Hakk Teâlâ toprağı ve bitkileri bir hikmetle yaratmış ve dünyanın imar edilmesini istemiştir. Eğer insanlar dünyanın imar edilmesinin faydasını anlarsa son derece doğru bir iş yapmış olurlar ve asla dünyayı imar etmekten geri durmazlar. Yine, eğer dünyayı imar etmemenin cezasını bilselerdi onu asla atıl bırakmazlardı. Eğer bir kimsenin her yıl bin batman buğday verecek bir tarlası olur da ihmal ve kusurundan dolayı ondan dokuz yüz batman buğday alırsa, hatasından dolayı bu miktar ondan istenir. Eğer bir kimsenin boş vakti olur da dünyanın imarıyla meşgul olmaz ve tembellik yüzünden yeryüzünü imar etmez ve bunun adına da zühhd derse bu kimse şeytana uymaktan başka bir şey yapmamış olur. Bir işle meşgul olmayandan daha değersiz kimse olamaz.*”⁶⁴⁴

İnsanın esas gayesi, ibâdeti ön planda tutmaktır. Bununla beraber, Müslümanın başkasına muhtaç olmamak için boş kalan vakitlerinde helal bir işle rızkını temin etmesi gerekmektedir.⁶⁴⁵ Kur’ân’a göre ibâdet ve emeğin karşılığını almak sadece çalışmayla olur.⁶⁴⁶ Melâmî önderlerinden Ankaralı Hüsâmeddin(ö. 1041/1631), ziraatla meşgul olup bir cami yaptıracak kadar dünya malına sahipti. Zamanının önde gelen zenginlerinden olan İdris Muhtefî (ö. 1024/1615) de terzilik ve ticaretle uğraşmış ve yaşlandıktan sonra müridleri O’nun adına ticaret yapmışlardır.⁶⁴⁷ Lâlizâde Abdülbâki (ö. 1159/1746) ise bu tarikata girenlerin mutlaka helal bir işle rızık temininde bulunmalarını şart koşmuş ve çalışmanın önemiyle ilgili olarak şöyle demiştir: “el-kâsibu habîbullah fehvasınca kesbi

⁶⁴³ 24/Nur, 37.

⁶⁴⁴ *Nefehâtü'l-Üns*, s. 499.

⁶⁴⁵ *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, 1/552.

⁶⁴⁶ 17/İsrâ, 19–20; 53/Necm, 39.

⁶⁴⁷ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 123.

helâl makamâtın evlâsı”dır.⁶⁴⁸ Hacı Bayram Veli de (ö. ö. 833/1430), fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için burçak ekimiyle uğraşmıştır.⁶⁴⁹

Mutasavvıflardan sadrazamlık, şeyhülihlâmlık, reisülküttablık gibi önemli devlet görevi yapanlar olmuştur. Onlar, dünyayı terk etmeye rağbet etmediler. Rızkını çalışarak kazanan tasavvuf önderlerinin sayısı bir hayli çoktur.⁶⁵⁰ Tarikatlarda çile ve riyazât gibi şeylerle dünyayı terketmek yoktur. Zaten, kâinatı “zuhur-i ilâhî” olarak gören birinin dünyayı terketmesi düşünülemez.⁶⁵¹ Hiçbir tasavvuf önderi, sadaka ve dilencilikle geçinmemiştir. Çünkü onlar başkalarının yardımıyla geçinmeyi doğru bulmamış, hatta böyle bir hayat yaşamayı bir zül olarak kabul etmişlerdir.

⁶⁴⁸ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 200.

⁶⁴⁹ *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, 1/553.

⁶⁵⁰ *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 156, 158, 201.

⁶⁵¹ *el-Fevâid*, s. 124–125.

İKİNCİ BÖLÜM

ALLÂH'IN İSİM ve SIFATLARININ TECELLİGÂHI OLMASI İTİBARIYLA DÜNYANIN DEĞERİ

Yüce Allâh kâinatı yaratan, yöneten, düzenleyen ve evrendeki herşeyi denetleyendir. Her varlığın yaratılmasının ardında, O'nun sonsuz kudret ve hikmeti bulunmaktadır. Yüce Mevlâ, isim ve sıfatlarını ortaya koyan kevnî âyetlere Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok suresinde tekrar tekrar vurgu yapmıştır. Yüce Allâh dünyayı, insanlar üzerindeki varlıklara bakarak birliğini, gücünü, isim ve sıfatlarını tanıyıp kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır. Dünyaya bu gözle bakan, inkâr çukuruna düşmekten ve dünya üzerindeki nimetlere aldanmaktan kurtulur.

Allâh Teâlâ'nın isim ve sıfatlarını tanımanın en güzel yolu, yarattığı varlıklardır.¹ O, yarattığı her canlıya farklı bir renk ve şekil vermiştir. Kâinattaki varlıkların güzelliği ve çeşitliliği, Yüce Mevlâ'nın büyüklüğünü ve güzelliğini göstermektedir.² Kâinat, herşeyi layıkıyla yapan ve yarattıklarını en güzel şekilde yaratan Yüce Mevlâ'nın hikmetleriyle doludur. O'nun mutlak hikmeti, gökleri ve yeri ayakta tutmayı, evrendeki nizamı muhafaza etmeyi, insanlar ve diğer canlıların menfaatlerini gözetmeyi kısacası varlık âleminde herşeyi ihtiva etmektedir.³

Kâinata görülen hikmet ve mutlak düzen, her şeyin yerli yerinde olması, her varlığın yaşayabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu nimetleri yanında bulması, Yüce Allâh'ın mükemmel sıfatlara sahip olduğunu göstermektedir.⁴ Allâh'ın fillerindeki hikmet ve güzellik, mükemmel sıfatlarının bir neticesidir.⁵ Kâinattaki muhteşem düzen, Müslümanı Allâh'a ibadet etmeye ve O'nun yüce sıfatlarını tanımaya götürmektedir.

¹ *Câmiu'l-Beyân*, 10/12, *Hulâsatü'l-Beyân*, 9/3403; *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/174–177.

² *Câmiu'l-Beyân*, 15/180–181; *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/363.

³ *Tevhîd Risâlesi*, s. 110.

⁴ *Tevhîd Risâlesi*, s. 97.

⁵ *Tevhîd Risâlesi*, s. 110.

A) KUR'ÂN'DA ALLÂH'IN İSİM ve SIFATLARI

Yüce Allâh gökleri, yeri ve bunlar arasındaki bütün mahlûkatı hak ile yaratmıştır. Yüce Mevlâ'nın mutlak hikmet gereği, kâinattaki varlıkların hiçbir anlamsız, gereksiz ve değersiz değildir. Evrende yaratılan her nesnenin bir amacı ve gayesi bulunmaktadır. Mutlak anlamda hikmet sahibi olan Allâh Teâlâ'nın fillerinde hiçbir abeslik bulunmamaktadır.⁶ Kâinattaki varlıkların Allâh'ın isim ve sıfatlarına aynalık etmesi, dünyanın taşıdığı değer açısından son derece önemlidir. Bu açıdan dünyaya veya üzerindeki varlıklara bir değersizlik isnat etmek, hem Kur'ân-ı Kerîm'e ve hem de Yüce Mevlâ'nın mutlak hikmetine uygun düşmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde Yüce Mevlâ'nın pek çok isim ve sıfatından bahsedilmektedir.⁷ Allâh'ın isim ve sıfatlarının ortaya çıkması, yaratmayla olmaktadır. İnsan, evrende yaratılan sayısız varlıklara bakarak Allâh'ın isim ve sıfatlarını daha iyi kavrayabilir.⁸ Mahlûkatın yaratılışındaki mükemmellik ve varlıklar arasındaki düzen, Allâh Teâlâ'nın birliğini, üstünlüğünü, ilminin genişliğini ve zâtının güzelliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yüce Allâh'ın dünyada yarattığı her şey, yaşam bakımından birçok maslahat ve hikmet içermektedir. Varlık âlemindeki her nesne, Allâh'ın mutlak kudretine; kâinattaki varlıkların bir düzen ve ahenk içinde yaratılmaları da bu âlemin yaratıcısının hikmetinin yüceliğine işaret etmektedir.⁹ Evrendeki her şeyin yaratılışı, başından sonuna kadar Allâh Teâlâ tarafından ve yaratmada hiç kimsenin zerre kadar payı bulunmamaktadır.

⁶ 27/Neml, 88. Açıklamalar için bkz. *Tevhîd Risâlesi*, s. 109.

⁷ Değişik hadis rivayetlerinde yer alan Yüce Allâh'ın isimleri, 99'dan fazladır. Konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Esmâü'l-Hüsnâ*, Derleyenler: Hâmid Ahmed Tâhir el-Besyûnî-Eymen Abdurrezzak es-Sevvâ-Yusuf Ali Büdeyvî, Mütercimler: Mehmet Ali Kara-Hanifi Akın-Muhittin Korkmaz, Polen Yay. İstanbul, 2007, s. 15–16; *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, 7/3171; *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/528–534; Vehbe Zuhaylî, *Tefsîrü'l-Münîr*, Tercüme: Komisyon, Risale Yay. 2005, 5/137–138. İbni Arabî, Allâh'ın isimlerinin 176 tane olduğunu söyler. Bkz. *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/330–335.

⁸ *Esmâü'l-Hüsnâ*, s. 18.

⁹ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 7/14–15.

Âlemlerin Rabbi olan Allâh, yaratacağı şeyleri önceden planlamış, ardından bunları kısımlara ayırmış ve yarattıklarına birbirinden farklı güzel şekiller vermiştir.¹⁰

Gökyüzündeki güneş, ay, yıldız ve gezegenler; yeryüzündeki dağlar, ovalar, vadiler, nehirler ve denizler, bu âlemin mutlak anlamda Kâdir ve Hâkim biri tarafından yaratıldığının en büyük delilleridir.¹¹ Gökteki ve yerdeki bütün varlıkların O'na boyun eğmeleri ve belli bir süreye kadar varlıklarını devam ettirmeleri, O'nun iradesine bağlıdır. İnsan dehşet verici semaya baktığı zaman, buradaki varlıkların direksiz olarak havada durmalarının mümkün olmadığını anlar ve bunları havada tutan bir mutlak güç sahibinin varlığına inanmak zorunda kalır.¹² Kur'ân-ı Kerîm'de insanın varlıkları müşahade etmeye sürekli teşvik edilmesi bu bakımından son derece manidardır.¹³

Yeryüzünde birbirine komşu pek çok farklı toprak parçası bulunmaktadır. Bu topraklarda aynı suyla sulanan ürünlerin cüsseleri, renkleri, tatları ve şekilleri birbirinden farklıdır. Bütün bunlar, sınırsız kudret sahibi Yüce Allâh tarafından yaratılmaktadır.¹⁴ Kur'ân'a göre Allâh Teâlâ, herşeyi yaratan, varlıklara hayat veren, bütün canlıları rızıklandıran en güzel isim ve sıfatların sahibidir. هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “O öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O galiptir, hikmet sahibidir.”¹⁵

¹⁰ *Tefhîm*, 6/229.

¹¹ 6/En'âm, 96; 41/Fussilet, 9–12.

¹² *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/177. *Tevhîd Risâlesi*, s. 97.

¹³ *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 7/122–123.

¹⁴ 13/Ra'd, 3–4.

¹⁵ 59/Haşr, 23–24. Meâl için bkz. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 547.

Allâh Teâlâ'nın birbirinden güzel isimlerini, yarattığı sayısız varlıklarda görmek mümkündür. Kâinatın her yerinde Yüce Allâh'ın varlığına şahitlik eden kevnî âyetler, insana Allâh'ın "isim ve sıfatlarını" öğretmektedir.¹⁶ Yüce Mevlâ, Musavvir ismiyle yarattığı her varlığı farklı bir şekilde planlamış, birbiriyle tanışmaları için canlıları değişik şekillerde yaratmış¹⁷ ve Mudebbir ismiyle de canlıların nasıl yaşayacaklarını belli kurallara göre düzenlemiştir.¹⁸ Hiçbir varlık bu düzenlemenin dışına çıkmadan kendisine yüklenilen görevi eksiksiz ve mükemmel olarak yerine getirmektedir.¹⁹

Yeryüzünde canlılar için yaratılan sayısız nimetler, Mevlâ'nın Kerîm, Bâsit, Berr, Rezzâk ve Latîf oluşunun bir göstergesidir. Allâh'ın rahmeti bütün varlıkları kuşatmıştır. Gece ve gündüzü yaratması, yeryüzünü yaşamaya elverişli bir hale getirmesi, yağdırdığı yağmurlarla canlılar için sayısız nimetler bitirmesi, güneşi ve ayı ışık kaynağı olarak yaratması sonsuz rahmetinin eserleridir. İnsanlar, Allah'ın Rahmân ve Mennân ismi sayesinde gönderdiği peygamberlerle varlığından haberdar olmakta ve yarattığı rızıklar sayesinde de hayatlarını devam ettirmektedirler.²⁰

Canlılardaki merhamet duygusu, O'nun sonsuz rahmetinin bir parçasıdır. Allâh'ın rahmetinin genişliği, kâinattaki her şeyin kendisinden istifade edebileceği büyüklüktedir.²¹ Varlık âlemine dikkatlice bakan, dünyanın her yerinin merhametle dolu olduğunu ve Allâh'ın Rakîb ismiyle yarattığı varlıkları her an gözetleyip denetlediğini görür.²²

İnsanlar, varlıklarını devam ettirmek için birbirine muhtaçtırlar. Allâh Teâlâ'nın ise hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.²³ Allâh, mutlak anlamda üstünlük sahibidir.²⁴ Yüce Mevlâ'nın yegâne mülk sahibi olması, pek çok mükemmel isim ve sıfatının olduğunu ortaya

¹⁶ *Tefhîm*, 6/229.

¹⁷ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 21/425; *Esmâü'l-Hüsnâ*, s. 310–311.

¹⁸ 10/Yûnus, 3–4.

¹⁹ 6/En'âm, 96; 36/Yâsin, 40; 55/Rahmân, 5.

²⁰ 3/Âl-i İmrân, 164, 4/Nisâ, 94; 14/İbrâhim, 11.

²¹ *Tefhîm*, 6/227.

²² *Esmâü'l-Hüsnâ*, s. 170–171.

²³ 35/Fâtır, 15.

²⁴ 54/Kamer, 55.

koymaktadır. Yer ile gök arasındaki her şey O'na aittir.²⁵ Mevlâ istemedikçe hiç kimse mülk sahibi olamaz. İsteddiği rızkın dilediği canlılara ulaşmasına da kimse mani olamaz.²⁶ Yarattığı varlıkların nelere ihtiyaç duyduklarını bilmektedir.²⁷

Mutlak iyilik sahibi olan Yüce Allâh, inanan ve inanmayan insanlara, yeryüzündeki tüm canlılara sayısız nimetler vererek lütufta bulunmaktadır.²⁸ Mukât ismiyle her canlıya yaşamı boyunca²⁹ pek çok farklı nimet vermekte, Muhsin ismiyle de canlılara sayısız ikramlarda bulunmaktadır.³⁰ Bu nimetlerin yetişip olgunlaşması pek çok safhanın ardından gerçekleşmektedir. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar düzenlemesi ve hiçbir şeyi gözden kaçırmaması, O'nun mutlak güç sahibi olduğunu göstermektedir.³¹

İnanmayan insanların isyanına rağmen onlara rızık vermeye devam etmesi,³² Mevlâ'nın mutlak lütuf sahibi olduğunu göstermektedir.³³ Nimetlerin sonradan yaratılması ve bir gün mutlaka yok olacakları gerçeği,³⁴ Allâh'ın Evvel ve Âhir olduğunu açıkça dile getirmektedir. Dünyadaki her şey yok olacağından, insanın sahip olduğu geçici nimetlerle oyalanmaması ve bunları ebedî hayat için kullanması gerekmektedir.³⁵ Nimetleri insanlara karşılıksız olarak ihsan eden Allâh, bunları dünyada nasıl kullandıkları konusunda onları hesaba çekecek ve dünya nimetleriyle iyilik yapanlara âhirette daha güzel ihsanlarda bulunacak;³⁶ nimetlerine nankörlük edenleri de cehennem azabıyla cezalandıracaktır.³⁷

Yüce Mevlâ, dilediğini yaratmaya muktedirdir.³⁸ Varlıkları yokluktan yaratıp vücut âlemine çıkarmıştır. Sınırsız bilgisiyle her şeyi kuşatan³⁹ Allâh, yarattığı bütün hayvan,

²⁵ 3/Âl-i İmrân, 26.

²⁶ 35/Fâtır, 1–3.

²⁷ 67/Mülk, 14.

²⁸ 52/Tûr, 27–28. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tevhîd Risâlesi*, s. 97–98.

²⁹ *Esmâü'l-Hüsna*, s. 326–327.

³⁰ 2/Bakara, 105.

³¹ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 23/103.

³² 17/İsrâ, 20.

³³ 35/Fâtır, 45.

³⁴ 55/Rahmân, 26.

³⁵ *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/199–200.

³⁶ 2/Bakara, 261.

³⁷ 14/İbrâhîm, 7.

³⁸ 18/Kehf, 45; 46/Ahkâf, 33.

bitki ve canlıların sayısını bilmektedir.⁴⁰ Ölen pek çok bitki, Muhyî ve Muîd ismi sayesinde tekrar hayat bulmaktadır.⁴¹ Yeryüzünde bir taraftan pek çok varlık dünyaya gelmekte, diğer taraftan bunların bir kısmı yeniden yok olmaktadır. İnsanın, gözü önünde cereyan eden bu olaylardan ders alması,⁴² Yüce Allâh'ın Bâki ve Bâ'is olduğuna inanması gerekmektedir.⁴³ Allâh Teâlâ'nın gökleri, yeri ve ikisi arasındaki sayısız mahlûkatı hiçbir örnek olmadan mükemmel güzellikte yaratması, Bedî ve Kâdir isimlerinin bir sonucudur.⁴⁴

Yüce Allâh Câmi ismiyle, çürüyen insan bedenlerini kıyamet gününde hesap vermeleri için tekrar bir araya toplayacaktır.⁴⁵ Dünyada birbirine zıt özellikler taşıyan varlıkları bir arada yaşatması, yine Câmi isminin bir sonucudur. Hayvanlar, bir taraftan bedenlerinde pislik, diğer taraftan canlıların faydalandığı süt gibi nimetler taşımaktadır. Bu da O'nun zıtlıkları nasıl bir arada topladığını göstermektedir.

Dünyadaki bütün güzellikler O'nun Cemîl isminin bir sonucudur. Varlıkların Yüce Allâh tarafından yaratıldığını kabul eden, onlardaki bu güzelliği görür.⁴⁶ Hafîz ismiyle yaratılan bu güzellikleri korumaya devam etmektedir.⁴⁷ Eğer Allâh'ın koruması olmasaydı, varlıkların hayatlarını devam ettirmeleri mümkün olmazdı.⁴⁸ Kâinattaki varlıklar, inanmayanların iddia ettikleri gibi, amaçsız olarak yaratılıp başıboş bırakılmamıştır. Ölüm gerçeği, Allâh'ın Hak olduğunu ve varlıkların boşuna yaratılmadığını açıkça göstermektedir.⁴⁹

³⁹ 41/Fussilet, 53–54.

⁴⁰ 72/Cin, 28.

⁴¹ 2/Bakara, 164; 16/Nahl, 65; 35/Fâtır, 9; 36/Yâsin, 33, 45/Câsiye, 5; 50/Kâf, 11...

⁴² 29/Ankebût, 63.

⁴³ *Tefhîm*, 7/109–110.

⁴⁴ 2/Bakara, 117; 6/En'âm, 101.

⁴⁵ 3/Âl-i İmrân, 9; 4/Nisâ, 140.

⁴⁶ *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/177–179.

⁴⁷ 2/Bakara, 255.

⁴⁸ 35/Fâtır, 41.

⁴⁹ *Câmiu'l-Beyân*, 16/128.

Allâh Teâlâ hayatı-ölümü, acıyı-tatlıyı, geceyi-gündüzü yaratandır. Toprağın altındaki ölü tanelerden canlılar için yeni bitkiler ve rızıklar çıkarandır.⁵⁰ Varlıklardaki farklı yaratılış Allâh'ın Hâlik, Hakîm, Bedî ve Fâtır olduğunu ortaya koymaktadır.⁵¹ Yoktan yaratma gücü sadece Allâh'a aittir. Bu durum, inanmayan insanlar tarafından bile kabul edilen bir gerçektir.⁵² Varlıklar, O'nun Hayy ismiyle can bulmakta ve Kayyûm ismiyle de hayatlarını devam ettirmektedir.⁵³ Yeni doğan canlıları rızık kaynaklarına götüren Allâh'tır.⁵⁴ Bu, O'nun Rab isminin bir sonucudur. Âlemlerin Rabbi, yarattığı her şeyi düzene koyup ayakta tutmakta ve varlıkları eğitip yetiştirmektedir.⁵⁵ Allâh Teâlâ'nın varlıkları tek başına yaratması, gücünün mükemmel ve sınırsız olduğunu göstermektedir.⁵⁶ Yaratma sıfatı, Allâh'ın diğer mükemmel sıfatlara da sahip olmasını zorunlu kılmaktadır.⁵⁷

Yüce Allâh'ın iyilik ve güzellikleri bütün dünyayı kuşatmıştır. O'nun bütün isim ve sıfatları mutlak anlamda güzellik ve yücelik ifade etmektedir.⁵⁸ Bütün varlıkları, kendisini anması ve birlemesi için yaratmıştır. Mutlak anlamda görme gücüne sahip olan Yüce Allâh, insana da görme yeteneği vermiştir. İnsanın bu yeteneği kullanarak yaratılan varlıklara bakması ve Allâh'ın büyüklüğünü düşünmesi gerekmektedir. Yüce Mevlâ bir âyette şöyle buyurmaktadır: “قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” “De ki: "Göklerde ve yerde olanlara bakın!"”⁵⁹

Allâh Teâlâ, insandan dünyadaki varlıkları dikkatle incelemesini istemektedir.⁶⁰ Çünkü dünyanın yaratılması, fizikî yönünü dile getirmekte ve bu yönüyle o, Allâh'ın

⁵⁰ 6/En'âm, 95–96.

⁵¹ 32/Secde, 7; 25/Furkân, 2.

⁵² 29/Ankebût, 61–63; 31/Lokmân, 25; 39/Zümer, 38; 43/Zuhuruf, 9, 87.

⁵³ 2/Bakara, 255.

⁵⁴ 90/Beled, 10.

⁵⁵ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1/256–257.

⁵⁶ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 7/13–15.

⁵⁷ *Esmâü'l-Hüsna*, s. 138–139.

⁵⁸ *Câmiu'l-Beyân*, 6/161, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 11/319.

⁵⁹ 10/Yunus, 101.

⁶⁰ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/210.

sıfatlarına aynalık etmektedir.⁶¹ Allâh'ın birbirinden güzel isimleri, bir taraftan zatının güzelliğine işaret ederken, diğer taraftan dünyanın güzelliğini ortaya koymaktadır.⁶² Varlık dünyasındaki kötülükler insanların davranışları neticesinde meydana gelmektedir.⁶³ Ancak dünyada ne kadar kötülük işlenirse işlensin, bunlar yeryüzünün güzelliğini gölgeleyemez. Kâinattaki her varlık Allâh'a teslim olmuş⁶⁴ ve buradaki her şey O'nu tesbih etmektedir.⁶⁵ Dünyada, şeytanın ve inanmayan cinlerin yanında Allâh'a isyan eden tek varlık insandır.⁶⁶ Çünkü ona Allâh'a itaat ve isyan etme imkânı verilmiştir.⁶⁷ Dünya üzerindeki diğer sayısız varlıklar için böyle bir şey söz konusu değildir. Onlar, Yüce Allâh'a isteyerek teslim olmuş ve kendileri için belirlenen kurallara göre hareket edip, görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmektedirler.⁶⁸

Tabiat bütün olarak veya buradaki varlıklar teker teker ele alındığında, yaratılanların hiçbirinde bir değersizliğin olmadığı görülür.⁶⁹ Bütün varlıklar, Yüce Mevlâ sayesinde hayat bulmuştur ve her şey tekrar O'na dönecektir. Dünya, birbirinden güzel ve muhteşem nimetlerden meydana gelmektedir. Kâinat tablosunda yer alan her renk, her şekil Yüce Mevlâ'nın varlığını ortaya koyma bakımından ayrı ayrı bir âyettir.⁷⁰ Yaratılan her şeyin Allâh'a işaret etmesi ve kâinattaki eşyânın Allâh'ın isim ve sıfatlarını ortaya koyması Kur'ân-ı Kerîm'de "âyet" kelimesiyle pek çok yerde dile getirilmiştir.⁷¹ Bundan sonraki bölümde bu konuyu ele alıp işleyeceğiz.

⁶¹ *İlâhî Aşk*, s. 111.

⁶² *İlâhî Aşk*, s. 111; *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 11/316.

⁶³ 30/Rûm, 41.

⁶⁴ 3/Âl-i İmrân, 83.

⁶⁵ 13/Ra'd, 15.

⁶⁶ *Mefâtihu'l-Gayb*, 3/225–226.

⁶⁷ 91/Şems, 7–10.

⁶⁸ *Câmiu'l-Beyân*, 12/108.

⁶⁹ *İlâhî Aşk*, s. 150.

⁷⁰ *İlâhî Aşk*, s. 41.

⁷¹ 2/Bakara, 118, 145, 164, 211, 259; 3/ Âl-i İmrân, 41, 190; 5/Mâide, 114; 6/En'âm, 25; 7/Arâf, 73; 10/Yûnus, 6, 92; 12/Yûsuf, 105; 15/Hicr, 75, 77; 16/Nahl, 11, 13, 65, 67, 69; 17/İsrâ, 12; 20/Tâhâ, 22; 23/Müminûn, 50; 29/Ankebût, 15, 35, 36/Yâsin, 33, 37, 46; 45/Câsiye, 4...

B) DÜNYADA ALLÂH'IN İSİM ve SIFATLARINI ORTAYA KOYAN “KEVNÎ ÂYETLER”

“Âyet” kelimesinin anlamları ortaya koymak, Yüce Allâh'ı tanıma ve dünyanın değeri açısından büyük bir önem arz etmektedir. Kur'ân'da varlıkların Allâh'a işaret etmesi, “âyet” kelimesiyle dile getirilmektedir. Âyet kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de birbiriyle ilişkili farklı anlamları vardır.⁷² Çoğulu (آيَاتٍ), (آيَةٍ) ve (آيَ) olan bu kelime sözlükte, ‘bir şeyin varlığını ortaya koyan apaçık delil’ anlamına gelmektedir.⁷³ Bu ifade, tabiattaki varlıklar ve insanların yaşamlarıyla⁷⁴ ilgili olarak kullanıldığında; ibret,⁷⁵ mucize⁷⁶ gibi anlamlara da gelmektedir.⁷⁷ “آيَاتُ اللَّهِ” ifadesi ise, Yüce Mevlâ'nın yeryüzünde yarattığı birbirinden güzel varlıkları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷⁸

1) Kâinattaki Kevnî Âyetlerin Allâh'a İşaret Etmesi

Âyet kelimesinin geçtiği yerlerdeki anlamlara bakıldığında, bunların insanı Allâh'a götüren bir delil ve işaret konumunda oldukları görülür.⁷⁹ Yüce Allâh, tabiatta meydana gelen olayları ve burada yaşayan varlıkları pek çok âyette dile getirmiş ve bunların bir kısmını Kur'ân'daki surelere isim olarak vermiştir. Bakara, Mâide, En'âm, Ra'd, Nahl, Kehf, Neml, Tûr, Necm, Kamer, Hadîd, Neml, Ankebût, Şems, Leyl, Tîn, Fîl, Nâs, İnsan, Alâk gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

Ancak kâinattan ve burada meydana gelen olaylardan bahsetmek veya yeryüzünde yaşayan hayvanlar ve diğer varlıklar hakkında bilgi vermek, Kur'ân'ın ana hedefi değildir. Bütün bunlarla anlatılmak istenen esas şey, Yüce Allâh'ın varlığı isim ve sıfatları gibi

⁷² Mustansır Mir, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılâb Yay. İstanbul, 1996, s. 28.

⁷³ *Lisânu'l-Arab*, 1/140; *Müfredât-u Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 101; *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, 1/148; *el-Hâdî ila Luğati'l-Arab*, 1/104; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, TDVY. Ankara, 1993. s. 55; *Kur'ân ve Kâinat Kitabı*, s. 107–108.

⁷⁴ *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 399.

⁷⁵ 16/Nahl, 79; 29/Ankebût, 15; 23/Mü'minûn, 50...

⁷⁶ *Tâcu'l-Arûs*, 19/181.

⁷⁷ *Lisânu'l-Arab*, 1/140–141; *el-Muhîtu fî'l-Luğa*, 1/472; *Tâcu'l-Arûs*, 19/180.

⁷⁸ *Lisânu'l-Arab*, 1/141; *el-Hâdî ila Luğati'l-Arab*, 1/104; *Tâcu'l-Arûs*, 19/181.

⁷⁹ Hüseyin Kâzım Kadrî, *20. Asırda İslâmiyet*, Pınar Yay. İstanbul, 1992, s. 150.

konulardır.⁸⁰ “Âyet” kelimesi Kur’ân’da 381 yerde geçmektedir.⁸¹ Bu kullanımların bir kısmı Kur’ân âyetleri, diğerleri ise kevnî âyetlerle alakalıdır. Kur’ân, kavli âyetlerden oluştuğu gibi, kâinat da kevnî âyetlerden oluşmaktadır. Yüce Mevlâ bunu bir âyette şöyle dile getirmektedir: “إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ” “Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için *ibretler* vardır. Sizin yaratılışınızda ve (yeryüzünde) yaymakta olduğu canlılarda, kesin olarak inananlar için *ibretler* vardır.”⁸² Kâinattaki her şey, Yüce Allâh’ın “ol”⁸³ emri neticesinde meydana gelen ve insan aklına hitap eden ilahî kelimeler olup bunlar, Yüce Allâh’ın varlığı için apaçık birer kanıttır.⁸⁴

Allâh’a ibâdet etmeyi dile getiren emirler Kur’ân-ı Kerîm’de az olduğu halde, enfüsî ve afâkî hakikatleri tefekkür etmeyi emreden âyetler yüzlerce kere tekrar edilmiştir.⁸⁵ Allâh, dünya üzerinde yarattığı varlıklarla isimlerini yeryüzüne yansıtmıştır. Günümüzdeki bütün dillerde Yüce Allâh’ın ismini bulmak mümkündür.⁸⁶

Kur’ân, inanmadığı halde darda kalan insanların korku ve ölüm anında sadece Allâh’ı hatırladıklarını bildirmektedir.⁸⁷ Buna göre, hiçbir insanın dünyanın Yüce Allâh’tan başkası tarafından yaratıldığını ileri sürmesi mümkün değildir.⁸⁸ Bu yüzden Allâh, Kur’ân-ı Kerîm’de varlığını tartışmaya açmayıp, insanların dikkatlerini dünyada yarattığı muhteşem varlıklara çekmektedir. Yüce Mevlâ’nın varlığı, evrende ispata ihtiyaç duyulmayacak kadar açık ve nettir.⁸⁹ Kâinat, herkes için Allâh’ın isim ve sıfatlarını açıkça

⁸⁰ Hüsameddin Erdem, “Allâh’ın Varlığının Delillerinin Kur’ânî Temelleri,” *SÜİFD*. 1999, 8/19–21.

⁸¹ *el-Mûcemu’l-Mufehres*, s. 103–108.

⁸² 45/Câsiye, 3–4.

⁸³ 2/Bakara, 117. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân, 47; 6/En’am, 73; 16/Nahl, 40; 19/Meryem, 35; 36/Yâsîn, 82...

⁸⁴ M. Şemseddin Günaltay, *Felsefe-i Ülâ İsbat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri*, Hazırlayan: Nuri Çolak, İnsan Yay. İstanbul, 1994, s. 63.

⁸⁵ *20. Asırda İslâmiyet*, s. 166.

⁸⁶ *Felsefe-i Ülâ İsbat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri*, s. 63.

⁸⁷ 10/Yûnus, 90–91; 16/Nahl, 53; 17/İsrâ, 67.

⁸⁸ *Tefhîm*, 3/33; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 6/216.

⁸⁹ Abdulmecid Zindânî, *Kur’ân’da İlmî Mucizeler*, Tercüme: Resul Tosun, Kayıhan Yay. İstanbul, 1995, s. 111–123.

ortaya koymaktadır.⁹⁰ İsteyen herkes Mevlâ'nın varlığının tezahürlerini dünya üzerindeki varlıklarda görebilir.⁹¹

Evrendeki varlıklar akla hitap ettiğinden, Kur'ân ısrarla Allâh'ı inkâr edenlerle alakalı olarak: أَفَلَا تُبْصِرُونَ “görmüyor musunuz?” ve انْظُرُوا “bakın”⁹² gibi ifadeler kullanarak, inanmayanların mahlûkata bakıp Allâh'ın varlığını görmelerini istemektedir.⁹³ Râzî bu gibi âyetlerden hareketle, inanmayanlar hakkında şöyle demektedir: “Müminlerden iseniz, bu delilleri anlayınız. Yok, eğer müminlerden değil de, tam aksine hakkı ve yakîni araştıranlardan iseniz, o zaman yine bu delilleri anlayınız. Yok eğer ne müminlerden, ne de yakîni araştıranlardan değilseniz, en azından sizler akıllılar sınıfındasınız. Binaenaleyh, bu delilleri anlama ve tanıma hususunda gayret gösteriniz”.⁹⁴

Yüce Allâh, inanmayanlar hakkında şöyle demektedir: “Yoksa kendileri, hiçbir şey olmadan rastlantı sonucu mu yaratıldılar? Yoksa yaratanlar kendileri midir? Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır, onlar düşünüp de inanmazlar.”⁹⁵ Bu âyete göre tabiat üzerinde yaratılan kevnî âyetlerle iman etme arasında sıkı bir ilişki vardır. Düşünen açısından bütün varlıklar, Allâh'ın Hak ve Rab olduğunun bir kanıtıdır ve yine düşünen insanın Hz. Allâh'ın varlığını inkâr etmesi mümkün değildir.⁹⁶ Bunun için, Kur'ân aklını kullanmayan insanları hayvanlara benzetmiştir.⁹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'e göre inanmayan bir kimse Yüce Allâh'ı, peygamberlerini ve onlara gönderdiği kitapları yalanlayabilmektedir. Fakat aynı kişi, Allâh'ın insanı ve dünya üzerindeki varlıkları yarattığını ve kâinattaki işleri düzenlediğini inkâr edememektedir.⁹⁸

⁹⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî el-Mâturidî, *Kitâbu't-Tevhîd*, Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul, 1979, s. 129–130.

⁹¹ *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/301; *Tefhîm*, 2/366.

⁹² 10/Yûnus, 101; 51/Zâriyât, 21.

⁹³ Abdülbaki Güneş, “*Kur'ân'da Kevnî Âyetler*,” *YYÜİFD*, 1998, 2/201.

⁹⁴ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 19/602.

⁹⁵ 52/Tûr, 35–36.

⁹⁶ 3/Âl-i İmrân, 191. Açıklamalar için bkz. *Felsefe-i Ülâ İsbât-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri*, s. 71–76.

⁹⁷ “إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ” “Allâh katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.” 8/Enfâl, 22.

⁹⁸ 29/Ankebût, 61–63; 31/Lokmân, 25; 39/Zümer, 38; 43/Zuhrûf, 87.

Eğer akıl melekesi bozulmaz ve doğru kullanılırsa insanı Allâh’a götürür. Bu da akıl sayesinde Allâh’ın varlığını bilmenin ne kadar kolay olduğunu göstermektedir.⁹⁹

Hiz. İbrahim’in Nemrut’la yaptığı tartışma, kâinatta cereyan eden olayların sadece Yüce Allâh tarafından yaratılabileceğini ve Allâh’ın varlığını inkâr etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ “Allâh, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak) Rabbi hakkında İbrâhim’le tartışanı görmedin mi? İbrâhim: "Benim Rabhim O'dur ki yaşatır, öldürür" demişti. "Ben de yaşatır, öldürürüm" dedi. İbrâhim: "Allâh, güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir!" deyince o inkâr eden adam şaşırıp kaldı.”¹⁰⁰ İnsanın kâinattaki olayları Yüce Allâh’ın yarattığını inkâr edememesi, “kâinatın” Allâh’ın varlığını ortaya koyma bakımından ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁰¹ Ayrıca bu âyet, kâfirlerin tabiatla cereyan eden olaylar karşısında hayranlıklarını gizleyemediklerini de açıkça göstermektedir.¹⁰²

Kâinattaki âyetlere afakî, insandakilere ise enfüsî âyet denilmekte¹⁰³ ve bunlar, Allâh’ın Hak olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁴ Kur’ân’a göre Allâh her yerdedir ve O’nun varlığının tezahürlerini kâinattaki varlıklarda görmek mümkündür.¹⁰⁵ Allâh Teâlâ’nın zatını bilmek mümkün değildir. Ancak Yüce Allâh, varlığını kâinattaki tecellilerinden hareketle ortaya koymaktadır.¹⁰⁶ Allâh Teâlâ, iki âyette şöyle buyurmaktadır: وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ “Kesin inanacaklar için yerde nice ibretler vardır. Kendi canlarınızda da öyle. Görmüyor musunuz?”¹⁰⁷;

⁹⁹ *Kitabu’t-Tevhîd*, s. 100–102, 129–135; *Allâh’ın Varlığının Delillerinin Kur’ânî Temelleri*, s. 21.

¹⁰⁰ 2/Bakara, 258.

¹⁰¹ *Meşâtihi’l-Gayb*, 5/442.

¹⁰² *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 1/484.

¹⁰³ *Meşâtihi’l-Gayb*, 19/408–409; *el-Câmiu’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/334.

¹⁰⁴ *el-İnsânü’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, s. 131.

¹⁰⁵ 2/Bakara, 115. Açıklamalar için bkz. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 1/301.

¹⁰⁶ *el-İnsânü’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, s. 51–54, 61, 142–143.

¹⁰⁷ 51/Zâriyât, 20–21.

الحق “Biz onlara, ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki o(Kur’ân)’ın gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun.”¹⁰⁸ Bu âyetlerde de görüldüğü üzere, Allâh’ın varlığını ortaya koyan işaretler ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen olaylar “âyet” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu âyetlere göre yeryüzünde yaratılan her varlık Allâh’ın birliğini, isim ve sıfatlarını inanan ve inanmayanlar¹⁰⁹ için ortaya koymaktadır.¹¹⁰ Kavî âyetlerde olduğu gibi, kevnî âyetler de Allâh’ın varlığını ispatlama bakımından birer delildir.¹¹¹

Kâinattaki her varlık, düşünen için büyük bir mucizedir.¹¹² Dünyaya bu gözle bakan, göklerin ve yeryüzünün mükemmel yaratılışında, geceyle gündüzün art arda gelmesinde, gökten yağmur indirilerek insanların yeryüzünde rızık temin etmelerinde, aynı toprak üzerinde tadı, rengi, şekli farklı olan meyvelerin yetişmesinde, gemilerin denizlerde yüzdürülmesinde, insanların topraktan yaratılıp renklerinin farklı olmasında, canlıların yaratılışında¹¹³ Allâh’ın varlığına delalet eden pek çok işaret görebilir.¹¹⁴

Yüce Allâh’ı inkâr eden insanların, kendilerine gelen peygamberlerden mucize istemeleri, Hz. Muhammed (s.a.s.) için de söz konusu olmuştur. Kureyşliler, O’ndan Allâh’ın Safâ tepesini altına çevirmesini isteyince¹¹⁵ Yüce Mevlâ şu âyeti indirmiştir: **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ** “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyıp giden gemilerde, Allâh’ın gökten su indirerek onunla

¹⁰⁸ 41/Fussilet, 53.

¹⁰⁹ Kâinattaki varlıklar, hem inananlar ve hem de inanmayanlar için bir âyettir. Fakat bunlardan sadece müminler yararlanınca, bunlar kâfirler için bir âyet olamamaktadır. Bkz. *Mefâtihu’l-Gayb*, 19/509–600; *el-İnsânü’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, s. 51–54.

¹¹⁰ *Kur’ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 264.

¹¹¹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Kenz-i Mahfî*, Yersiz ve Tarihsiz, s. 136.

¹¹² *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/469.

¹¹³ 2/Bakara, 164; 3/Âl-i İmrân, 190; 42/Şûrâ, 29; 6/En’âm, 141; 10/Yûnus, 6; 13/R’ad, 2–4; 16/Nahl, 65, 67; 30/Rûm, 20, 22–23; 31/Lokmân, 31; 42/Şûrâ, 29–32; 40/Gâfir, 13; 45/Câsiye, 5...

¹¹⁴ Ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 1/246–248.

¹¹⁵ *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 45.

ölmüş yeri diriltip üzerinde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde *elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.*”¹¹⁶

Bu âyette işaret edildiği üzere, tabiatta cereyan eden olaylarda Safâ tepesinin altına çevrilmesinden daha büyük mucizeler vardır.¹¹⁷ Hz. Muhammed’in bu âyetle ilgili olarak: “Bu âyeti okuyup da üzerinde düşünüp ibret almayan kişiye yazıklar olsun.” dediği rivâyet edilmektedir.¹¹⁸ Kur’ân’a göre, dünya üzerindeki bu apaçık delillerin işaret ettiği gerçeği, sadece bunlar üzerinde düşünen akıl sahipleri¹¹⁹ ve âlimler¹²⁰ anlayabilir. Yol üzerindeki işaretler yolun durumunu ortaya koyduğu gibi dünya üzerindeki varlıklar da Yaratıcı’nın varlığını ortaya koymaktadır.¹²¹ Eğer insanlar dünya üzerindeki açık delillere rağmen Allâh’a ulaşamıyorlarsa, bu onların akıllarının iflas ettiği göstermektedir.¹²²

Kevnî âyetlerin kâinatın her yerinde bulunmasına rağmen, inanmayanların bunları görememeleri, ilgilerini varlıkların maddî yönüne vermelerinden dolayıdır. Yüce Allâh’ı inkâr edenler, manevî değerleri ihmal ederek sadece maddî şeylerin ardına düşmüş ve ölünceye kadar da tek meşgaleleri bu olmuştur.¹²³ Allâh’ı inkâr edenler kevnî âyetlerin yanından geçerken, bunların işaret ettiği ilâhî gerçeğe hiç dikkat etmezler. وَكَأَيُّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ “Göklerde ve yerde nice âyet(ler) var ki, onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler.”¹²⁴ Bu tavırlarından dolayı Allâh Teâlâ inanmayan insanları sürekli kınamıştır.¹²⁵

¹¹⁶ 2/Bakara, 164.

¹¹⁷ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/465–466. Ayrıca bkz. *Meîâtîhu’l-Gayb*, 4/140–179; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 1/246; *Tefhîm*, 1/133.

¹¹⁸ *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/189.

¹¹⁹ 2/Bakara, 164; 3/Âl-i İmrân, 190–191; 13/Ra’d, 3; 16/Nahl, 12; 29/Ankebût, 21; 30/Rûm, 24...

¹²⁰ 29/Ankebût, 43.

¹²¹ *Ana Konularıyla Kur’ân*, s. 38; *Kur’ân’da Allâh ve İnsan*, s. 169.

¹²² *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/470–471.

¹²³ 30/Rûm, 7; 102/Tekâsür, 1–2.

¹²⁴ 12/Yûsuf, 105–106.

¹²⁵ 6/En’âm, 29; 23/Mü’minûn, 37.

Kâinatta Allâh'ın kudretine işaret eden her şey, aynı zamanda olağanüstü bir olay ve mucizedir.¹²⁶ Bu açıdan Kur'ân âyetlerinde olduğu gibi, kâinattaki kevnî âyetlerin de bir benzerini ortaya koymak, insanlar açısından mümkün değildir.¹²⁷ Kâinat, akla sığmaz enginliği ve mükemmelliğiyle Allâh'ın varlığına bir işaretçi olarak hizmet etmektedir.¹²⁸ Yaratıcılarına işaret etmeleri bakımından, helal hayvanlarla helal olmayanlar, canlı varlıklarla cansızlar arasında bir fark yoktur.¹²⁹

Yüce Allâh, Kur'ân-ı Kerîm'de semaların ve yeryüzünün yaratılmasında Müminler için işaretler olduğunu bildirmektedir. “خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ” “Allâh, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Şüphesiz bunda *inananlar için bir ibret* vardır.”¹³⁰ Tabiattaki âyetler, inanan ve inanmayanların hakikati anlamasını sağlayabilecek açıklıktadır. Ancak insanların çoğu bunlardan gafildir.¹³¹ Bu âyette özellikle “inananların” zikredilmesi son derece önemlidir. Allâh'a iman edip gönüllerini açık tuttukları için, evrendeki âyetlerden sadece Müslümanlar istifade etmektedir.

Kâinat içinde işleyen kanunların incelenmesi, Allâh'ın daha iyi tanınmasını sağlar. İnsan, varlıkların maddî görünümünün ötesine geçebilirse kendini Yüce Allâh'ın huzurunda bulur. Mükemmel şekilde yaratılan tabiat, Allâh'ın en büyük mucizesi olarak Kur'ân'da birçok kez dile getirilmiştir. Kevni âyetlerle süslenen kâinat kitabının her noktası, yaratanının varlığına işaret etmektedir.¹³² İnsanoğlu bu muazzam kitabın halifesidir ve onu her iki dünyada mutlu kılacak şey, sözlü kitabın âyetlerinin önderliğinde kâinat kitabının âyetlerini okumak ve buna göre yaşamaktır.¹³³

Kâinat kitabı insanın gözüne, kulağına ve vicdanına hitap eden görkemli bir resimdir. Kâinattaki bütün güzellikler, Allâh'ın güzel isimlerine işaret etmektedir. Aklını

¹²⁶ *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/178.

¹²⁷ *Kur'ân Yolu*, 1/58.

¹²⁸ *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/178.

¹²⁹ *Kur'ân'da Allâh ve İnsan*, s. 170; *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 131.

¹³⁰ 29/Ankebût, 44.

¹³¹ 2/Bakara, 164; 44/Duhân, 38–39. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Tefhîm*, 1/317.

¹³² *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/29; *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 129–130.

¹³³ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/470.

küfürle örtmeyen herkes buradaki âyetleri okuyup Allâh'ın yarattığı gözellikleri görebilir.¹³⁴ Varlıklara ibret gözüyle bakan, evrenin Kadîr ve Hakîm bir yaratıcı tarafından yaratıldığını kabul eder. Sorun, "Allâh'ın varlığına inanmama konusunda değil, Allâh'a ortak koşma ve O'nu isim ve sıfatlarıyla tanıyıp takdir edip etmeme konusundadır."¹³⁵ Buna Firavun'un durumunu örnek olarak gösterebiliriz: O, önce Allâh'ı öldürmek için Hâmân'a yüksek bir kule yapmasını söyleyerek, Allâh'la alay etmiş¹³⁶ fakat daha sonra suda boğulurken şöyle demiştir: "İsrâil oğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım!"¹³⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de inanmayan insanlar, kendilerinin Yüce Allâh tarafından yaratıldığını şöyle itiraf etmektedirler: "وَلَنُؤْمِنَنَّ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ" "Andolsun onlara, "Kendilerini kim yarattı?" diye sorsan, elbette: "Allâh," derler. O halde nasıl (haktan) çevriliyorlar?"¹³⁸ Yeryüzünü ve semaları Hz. Allâh'ın yoktan var ettiğini de şöyle itiraf etmektedirler: وَلَنُؤْمِنَنَّ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ "Andolsun, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı sizin yararınıza kim boyun eğdirdi?" desen; "Allâh" derler. O halde nasıl Allâh'ın (birliğinden) döndürülüyorsunuz?"¹³⁹ Öte taraftan inanmayanlar, kâinatta meydana gelen olayların da Yüce Mevlâ tarafından yaratıldığını kabul etmektedirler. وَلَنُؤْمِنَنَّ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ "Onlara: "Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti?" diye sorsan; "Allâh" derler."¹⁴⁰ Bu âyetler, dünya üzerindeki kevnî âyetlerin Allâh tarafından yaratıldığını ve kâfirlerin de bunu ikrar ettiklerini göstermektedir. Kur'ân'a göre, insanları Allâh'a iman etmeye götürecek şey donuk bir akıl değil; kâinat üzerinde

¹³⁴ Kur'ân'da Allâh ve İnsan, s. 171.

¹³⁵ Kur'ân'ın Ana Konuları, s. 53.

¹³⁶ 40Mü'min, 36–37.

¹³⁷ 10/Yûnus, 90.

¹³⁸ 43/Zuhurf, 87.

¹³⁹ 29/Ankebût, 61. Ayrıca bkz. 31/Lokman, 25; 29/Zümer, 38; 43/Zuhurf, 9.

¹⁴⁰ 29/Ankebût, 63.

derinlemesine düşünen faal bir akıldır.¹⁴¹ Aklını çalıştırıp Allâh'ın varlığına iman eden mükâfatlandırılıp cennete konulacak; aklını çalıştırmayıp iman etmeyen ise cehenneme atılacaktır.¹⁴²

Allâh Teâlâ, kendini Kur'ân âyetleriyle tanımlarken, tabiattaki kevnî âyetleriyle de, yaptığı bu Kur'ânî tanımlamayı daha müşahhas bir hale getirmektedir. Bunun için, insanın dünyadaki kevnî âyetleri sevmesi ve bunlara gereken değeri vermesi gerekmektedir. Kâinattaki her şey Yüce Allâh'ın varlığına ve diri olduğuna açıkça şahitlik etmektedir. Bu durum dünya ve üzerindeki varlıkların ne kadar değerli olduklarını göstermektedir.

2) Peygamberlere Verilen Mucizelerin Allâh'a İşaret Etmesi

Yüce Mevlâ Kur'ân-ı Kerîm'de “âyet” kelimesini, ‘peygamberlerinin doğruluğunu ortaya koyan harikulade olaylar’ anlamında da kullanmıştır. İlk devir kelim âlimleri, âyet kelimesini bu anlamda kullanmış fakat daha sonraki dönemlerdeki âlimler, bu anlamdaki “âyet” kelimesi yerine “mucize” kelimesini kullanmaya başlamışlardır.¹⁴³ Hz. Allâh'ın peygamber gönderdiği kavimler, peygamberlerden Allâh'ın elçileri olduklarına dair bazı mucizeler göstermelerini istemişlerdir.¹⁴⁴ Yüce Allâh da bunun üzerine, peygamberlerine pek çok mucize göndermiştir. Hz. İsa'nın babasız yaratılması¹⁴⁵ ve beşikteyken insanlarla konuşması,¹⁴⁶ Hz. Musa'nın asası,¹⁴⁷ Hz. Salih'in devesi¹⁴⁸ gibi mucizeler bunlardan bazılarıdır. Bu mucizeler Kur'ân'da “âyet” kelimesiyle ifade edilmektedir. Kendilerine gönderilen mucizeleri sihir diye niteleyip Allâh'ın varlığına inanmayanlar, inkârları

¹⁴¹ 2/Bakara, 164; 16/Nahl, 12; 22/Hac, 46; 23/Mü'minûn, 80; 26/Şuarâ, 28; 30/Rûm, 24; 45/Câsiye, 5.

¹⁴² *Câmiu'l-Beyân*, 2/65.

¹⁴³ Ebu'l-Hasan b. Ahmed Kâdî Abdülcebbâr el-Hemedanî, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, ed-Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1966, 2/403, 411, 415, 417, 420, 434–435, 509–511.

¹⁴⁴ 2/Bakara, 118; 10/Yûnus, 20; 13/Râ'd, 7, 27; 20/Tâhâ, 133; 21/Enbiyâ, 5; 29/Ankebût, 50–51...

¹⁴⁵ 19/Meryem, 21.

¹⁴⁶ 19/Meryem, 29.

¹⁴⁷ 7/A'râf, 117; 20/Tâhâ, 69; 26/Şuarâ, 46.

¹⁴⁸ 7/A'râf, 73, 77; 11/Hûd, 64; 17/İsrâ, 59; 26/Şuarâ, 155; 54/Kamer, 27; 91/Şems, 13.

yüziünden helake uğramışlardır. Helake uğrayan bu kavimlerden geriye kalan kalıntılar, hem kendileri gibi inanmayanlar hem de Müslümanlar için bir ibret ve âyettir.¹⁴⁹

Mucizeler Allâh'ın varlığını net bir şekilde ortaya koyan olaylardır. Yüce Allâh'a inanmayanlar, O'nun peygamberlerine gönderdiği mucizelere de inanmamışlardır. "Eğer kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına olanca güçleriyle Allâh'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allâh'ın yanındadır." Hem bilir misiniz o (mucize) gelmiş olsa da onlar yine inanmazlar? Gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz, ilkin ona inanmadıkları gibi (mucizeyi gördükten sonra da inanmazlar)"¹⁵⁰ Allâh Teâlâ Kur'ân'da, talep ettikleri her türlü mucizeyi gönderse bile, yine de kâfirlerin iman etmeyeceklerini bir başka âyette şöyle anlatmaktadır: وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّ بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ "Ve dediler ki: "bizi büyülemek için ne kadar mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz!"¹⁵¹

Allâh'ın, peygamberlerine gönderdiği mucizeler göze, kulağa ve diğer duyu organlarına hitap etmektedir. Her devirde bu tür âyetlerin gönderilmesini isteyen inkârcılar olmuş¹⁵² ve Yüce Mevlâ da gönderdiği mucizelere inanmayanları helak etmiştir.¹⁵³

Kur'ân inkârcılara, peygamberlerden mucize istemek yerine, dünyada cereyan eden olayları gözlemlmelerini emretmektedir.¹⁵⁴ Çünkü dünyanın yaratılması ve burada her an meydana gelen olaylar, Allâh'ın varlığı için, kâfirlerin istediği mucizelerden daha büyüktür.¹⁵⁵ Kâinatın yoktan yaratılması, insanın yaratılmasıyla kıyaslanamayacak kadar büyük bir mucizedir. Yüce Mevlâ bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ "Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler."¹⁵⁶ Aynı şekilde yeryüzünde sayısız yiyeceğin yaratılması da, gökten sofraya indirilmesinden daha büyük bir

¹⁴⁹ 28/Kasas, 36; 54/Kamer, 15; 20/Tâhâ, 128; 29/Ankebût, 15; 11/Hûd, 103; 15/Hicr, 74; 26/Şuarâ, 67...

¹⁵⁰ 6/En'âm, 109–111.

¹⁵¹ 7/A'râf, 132. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 118, 145, 248; 6/En'âm, 124.

¹⁵² *Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 267.

¹⁵³ 26/Şuarâ, 10–67, 69–103, 105–121, 123–139, 140–158, 160–174, 176–190.

¹⁵⁴ 10/Yûnus, 101–102.

¹⁵⁵ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/465–470; 6/532–533.

¹⁵⁶ 40/Gâfir, 57. Meâl için bkz. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 472.

mucizedir. “أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ” Yeryüzüne bir bakmazlar mı! Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirdik. Şüphesiz bunlarda Allah'ın kudretine bir nişâne vardır; ama çoğu iman etmezler.”¹⁵⁷

Allâh Teâlâ insanlara bazen değişik mucizeler göndermiş bazen de onlardan kâinattaki varlıklara ve burada meydana gelen olaylara bakmalarını istemiştir. Çünkü Kur’ân’a göre yaratılış ve tabiattaki mükemmellik, inanmayanların istedikleri mucizelerden daha büyük ve olağanüstü bir olaydır. Bunun yanında peygamberlere verilen mucizeler de, Allâh’ın mutlak güç sahibi olduğunu açıkça ortaya koyan birer âyettir.

Yüce Mevlâ Kur’ân-ı Kerîm’de, inkârlarından dolayı helak ettiği kavimlerden geriye kalan kalıntıları da “âyet” kelimesiyle isimlendirmiştir. Allâh Teâlâ, insanları daha önceki inkârcı milletlerin yaptıkları hatalardan ders almaları ve helake uğramamaları için pek çok kez uyarmıştır.¹⁵⁸ Yeryüzünde Yüce Allâh’ı inkar eden ve bundan dolayı da helak edilen zalim kavimlerden geriye kalan kalıntılar, insanlar için bir hatırlatma görevinde bulunmaktadır.¹⁵⁹ Allâh Teâlâ bu hususu Kur’ân’da bir âyette şöyle dile getirmektedir: فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ “Orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada bir ev halkından başka müslüman da bulmadık. Acı azaptan korkanlar için *orada bir ibret bıraktık*.”¹⁶⁰

İşledikleri günahlardan dolayı helak edilen inkârcılardan geriye kalan kalıntılar, hem helake uğrayan kavimlerin zamanındaki insanlar ve hem de onlardan sonra gelenler için bir “âyet”¹⁶¹ ve “ibrettir.”¹⁶² Allâh’ın varlığını ve sonsuz kudretini ortaya koyan bu harabelerin taşıdığı mesajın insanlar tarafından iyi okunması gerekmektedir. Allâh Teâlâ

¹⁵⁷ 26/Şuarâ, 7–8. Meâl için bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, s. 366.

¹⁵⁸ *Meâfâtihü'l-Gayb*, 9/339.

¹⁵⁹ *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, 3/306; *Tefhîm*, 1/535.

¹⁶⁰ 51/Zâriyât, 35–37.

¹⁶¹ *Allâh-İnsan İletişimi*, s. 26; *Kur’ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 271.

¹⁶² Bu konuda müslümanlara yönelik olarak şöyle denilmektedir. إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ لَنَجْعَلَنَّ لَكُمْ تَذَكْرَةً ۖ وَسِعَهَا أَذُنٌ وَاعِيَةٌ “Su(lar) kabarcınca biz sizi, akıp giden(gemi)de taşıdık. Ki onu size bir ibret yapalım ve belleyen kulak(lar) onu bellesin.” 69/Hâkka, 11–12.

bu kalıntıların özellikle inkârcılar tarafından görülmesini isteyerek şöyle demektedir: قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ “De ki: "Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün!"”¹⁶³ Kur’ân, seyahat ederek yeryüzündeki harabelerin görülmesini istemektedir. Böylece insan, kendi durumuyla öncekiler arasında bir mukayese yapıp buna göre yaşar ve onların başına gelen belalardan ibret alıp helak edilmeden kurtulur.¹⁶⁴ Bu yıkıntılar, kıyamete kadar bir “uyarıcı” olarak kalacak ve iman ile küfür arasındaki ayrıma işaret edip tehlikenin başladığı noktayı göstermeye devam edecektir.¹⁶⁵

Yüce Allâh milletleri, ahlâken bozulmadıkları sürece yeryüzünü idare etmeye memur kılacağını¹⁶⁶ ve zulmedenleri de helak edeceğini dile getirmektedir.¹⁶⁷ Bu açıdan, sonradan gelen insanların önceki milletlerin akıbetlerini çok iyi öğrenmeleri gerekmektedir. Ancak bu sayede Hz. Yûnus’un kavmi gibi yok olmaktan kurtulabilirler.¹⁶⁸ Aksi takdirde onlar da mutlaka aynı akıbeti uğrayacaktır. Kur’ân’ın üzerinde en çok durduğu hususlardan birisi de budur.¹⁶⁹ Bundan dolayı, Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh insanların devamlı yeryüzünde seyahat etmelerini ve kendilerinden önceki inkârcı milletlerin sonlarının nasıl olduğunu görmelerini istemektedir.¹⁷⁰

Dünya üzerinde helak edilen kavimlerden geriye kalan kalıntıların sürekli artması, bunların inkârcılar tarafından dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber dönemindeki inanmayan insanların da bu âyetlere gereken önemi vermedikleri görülmektedir.¹⁷¹ Netice olarak Allâh’ı inkâr etmelerinden dolayı helak edilen kavimlerin varlıklarına şahitlik eden kalıntıların insanlar tarafından iyi okunması gerekmektedir. İnanmayan insanların başına gelen felaketler, Yüce Allâh’ın sınırsız güç sahibi olduğunu

¹⁶³ 6/En’âm, 11. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân, 137; 16/Nahl, 36; 27/Neml, 69; 29/Ankebût, 20; 30/Rûm, 42.

¹⁶⁴ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 339; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 4/71–72.

¹⁶⁵ *Tefhîm*, 1/535.

¹⁶⁶ 11/Hûd, 117; 28/Kasas, 59.

¹⁶⁷ 7/A’râf, 5. Ayrıca bkz. 4/Nisâ, 153.

¹⁶⁸ 10/Yûnus, 98.

¹⁶⁹ *Ana Konularıyla Kur’ân*, s. 112.

¹⁷⁰ 3/Âl-i İmrân, 137; 6/En’âm, 11; 7/A’râf, 84, 86, 103; 10/Yûnus, 39, 73; 12/Yûsuf, 109; 16/Nahl, 36; 27/Neml, 14, 51; 28/Kasas, 40; 30/Rûm, 9; 35/Fâtır, 44; 37/Saffât, 73; 40/Mü’min, 21, 82; 41/Fussilet, 15...

¹⁷¹ 50/Kâf, 36–37.

açıkça göstermektedir. Âyet kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de “işaret” anlamına gelmesi, Yüce Allâh’ın varlığına; “mucize” manasında kullanılması gücüne ve “harabe” anlamında kullanılması ise adaletle ilgili sıfatlarına delalet etmektedir.

C) KEVNÎ ÂYETLER BAKIMINDAN DÜNYANIN DEĞERİ

“Âyet” kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de “kevnî” ve “kavlî” âyetler olmak üzere ikiye ayrılır. “Kavlî âyetler” Allâh’ın peygamberlerine Cebrail vasıtasıyla indirdiği sözlü âyetlerdir. “Kevnî âyetler” ise Allâh’ın kâinatta yarattığı bütün mahlûkatı içine almaktadır. Fakat her ikisinin de ortaya koyduğu gerçek aynıdır. Hem kavlî ve hem de kevnî âyetler, aynı mesajı taşıdıklarından, kendilerini okuyanlar için Allâh’ın varlığını net bir şekilde ortaya koymaktadırlar.¹⁷²

İnsan akli sayesinde kâinat üzerindeki âyetlerden hareketle Allâh’ın varlığını, birliğini ve kudretini anlayabilir.¹⁷³ Ancak kavlî ve kevnî âyetlerden önce insanın kendi üzerinde düşünmesi gerekmektedir. Çünkü nefsin tanıyan, âlemin yaratılış nedenini anlar ve gökleri ve yeri yaratanın Allâh olduğunu bilir.¹⁷⁴ Varlık âleminde kendi konumunu belirleyemeyen kişinin, kâinattaki kevnî âyetlerin yaratılış nedenini anlaması veya bunların taşıdığı manevî değeri kavraması mümkün değildir.

Allâh Teâlâ’nın peygamberlerine indirdiği âyetler, kavlî âyetlerdir ve bunlara tenzilî ve vahyî âyetler de denilir.¹⁷⁵ Kur’ân âyetleri, Yüce Allâh’a işaret ettikleri için “âyet” diye isimlendirilmiştir.¹⁷⁶ Bunların benzerinin insanlar tarafından ortaya konulması mümkün değildir.¹⁷⁷ Bu âyetler, mana ve ifade güzelliği bakımından pek çok insanı etkilemiş ve onların iman etmelerini sağlamıştır. Kavlî âyetlerin ana konularından biri,

¹⁷² *el-İnsânu’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, s. 51, 89–90; *Kur’ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 270.

¹⁷³ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/467–468.

¹⁷⁴ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saadeteyn*, s. 28.

¹⁷⁵ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/469–470.

¹⁷⁶ *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, s. 44.

¹⁷⁷ 2/Bakara, 23; 10/Yûnus, 38; 11/Hûd, 13; 17/İsrâ, 88; 52/Tûr, 34.

kâinat ve burada meydana gelen olaylardır.¹⁷⁸ Kavî âyetler, kevnî âyetleri tefsir ederek bunların insanlar tarafından anlaşılmasını sağlamaktadır.¹⁷⁹

Kâinattaki kevnî âyetler, her dilde aynı mesajı taşımakta ve kendilerini yaratan Allâh'ın varlığını net bir şekilde ortaya koymaktadırlar.¹⁸⁰ Yüce Allâh, kâinatın her yerinde bulunan varlıklarla, insanlarla her an bir iletişim içindedir.¹⁸¹ Varlık âlemi, Allâh'ın görülen kelimidir. Çünkü her şey O'nun "ol" emri neticesinde meydana gelen ilâhî kelimelerdir.¹⁸² Bu kelimelerin okunması için göz ve akıl son derece önemlidir.¹⁸³

Kevnî âyetler, Allâh'ın sıfatlarını ortaya koyan varlıklardır.¹⁸⁴ Yeryüzündeki varlıkların hepsi, Yüce Allâh'ın varlığı bakımından bir "âyettir" ve bunlar Allâh'la ilgili belli gerçekleri ispat etmektedirler.¹⁸⁵ Tabiatıta bulunan kevnî âyetlerin esas değeri Allâh'ın varlığını ve isimlerini ortaya koymalarından ileri gelmektedir. Kâinattaki varlıklar, kendiliklerinden meydana gelmemişlerdir. Kevnî âyetler, kâinatın ve onun bir parçası olan dünyanın Yüce Allâh tarafından yoktan yaratıldığını insanların beynine naksetmektedir.¹⁸⁶

Mevcut olan her şeyin bir sahibi¹⁸⁷ olduğuna göre, sonradan yaratılan kâinatın da bir sahibi vardır ki bu da Yüce Allâh'tır. Kâinatın yaratılmasının temel nedeni, bu gerçeğin ortaya çıkmasıdır. Dünyaya bu açıdan bakıldığında, yeryüzündeki her varlığın Yüce Mevlâ'nın kâinatın Yaratıcı'sı ve sahibi olduğuna dair birçok delil içerdiği görülür.¹⁸⁸ Kâinattaki varlıkların başlangıç ve sonlarının olması, ezelî ve ebedî olanın sadece Allâh olduğu açıkça göstermektedir.¹⁸⁹

¹⁷⁸ Ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 125–144.

¹⁷⁹ *Kur'an'da Allâh ve İnsan*, s. 171.

¹⁸⁰ *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/466–467.

¹⁸¹ *Müfredât-u Elfâzî'l-Kur'an*, s. 102; *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, 1/149.

¹⁸² *el-İnsânu'l-Kâmil fî Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil*, s. 89.

¹⁸³ 2/Bakara, 164; 3/Âl-i İmrân, 190; 13/Ra'd, 4; 16/Nahl, 12; 24/Nûr, 44; 30/Rûm, 24; 51/Zâriyât, 21...

¹⁸⁴ *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/470.

¹⁸⁵ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Matbaatu'l-Menâr, Mısır, H. 1353, 2/57–67.

¹⁸⁶ *Hulâsatu'l-Beyân*, 9/3403.

¹⁸⁷ *Müfredât-u Elfâzî'l-Kur'an*, s. 101; *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, 1/148; *Mefâtîhu'l-Gayb*, 4/178; *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 1/180; Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *el-Muhassal*, Çev: Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978, s. 137; *İlâhî Aşk*, s. 111.

¹⁸⁸ *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, 1/148.

¹⁸⁹ *el-İnsânu'l-Kâmil fî Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil*, s. 105–110.

Allâh'ın varlığını gösteren kevnî âyetleri genel olarak üç kısma ayırmak mümkündür: **1)** İnsanın yaratılışıyla ilgili âyetler **2)** Hayvan, bitki ve cansız varlıkların yaratılışlarıyla ilgili âyetler **3)** Tabiatın yaratılışı ve burada meydana gelen olaylarla ilgili âyetler.¹⁹⁰ Bunların hepsi, Allâh'ın varlığını ortaya koymakta ve kâinatın yaratıcısı olarak Yüce Mevlâ'ya işaret etmektedir.¹⁹¹

Allâh'ın varlığına işaret eden kevnî âyetler, anlaşılma bakımından üç kısma ayrılır: **1)** Sadece âlimlerin anlayabileceği tabiat kanunlarındaki fizikî âyetler **2)** Gök gürlemesi, yağmur yağması, güneş ve ay tutulması gibi herkesin gözlemleyip kendine göre anlayabileceği âyetler **3)** Peygamberlere mucize olarak gönderilen âyetler.¹⁹² Bütün bu kevnî âyetler, Allâh'ın muhteşem eserleridir ve bu eserler bunları bir Yaratan'ın bulunduğu şahitlik etmektedir.

İnsanlar beden dillerini kullanarak kendilerini tanıtırken, Yüce Allâh vahyin yanında kâinatta yarattığı varlıkları kullanarak isim ve sıfatlarını insanlara öğretmektedir. Yeryüzünde bulunan dağlar, denizler, nehirler, hayvanlar, bitkiler, çiçekler, gökyüzündeki gezegenler ve yıldızlar Yüce Allâh'ın sonsuz kudretine işaret etmektedir. Dünyaya bu gözle bakan onun, Allâh'ın en büyük eseri olduğu görür. Dünyanın değeri, sadece bu bağlantı kurulduğunda anlaşılabilir.¹⁹³ Eğer insan maddeyi incelerse, göreceği hakikatten dolayı dünyanın değerini anlayıp ebedî saadeti elde edebilir. Kâinatın incelenmesini ihmal eden, dünyanın değerini anlayamaz ve Allâh'ın bu âlemdeki harikalarını göremez.¹⁹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'e göre madde üzerinde düşünmeme, inanmayanların bir özelliğidir. Nitekim Yüce Allâh onlarla ilgili bir âyette şöyle demektedir: “Göklerde ve yerde nice âyet(ler) var ki onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler.”¹⁹⁵ Bir başka yerde de madde

¹⁹⁰ *Allâh'ın Varlığının Delillerinin Kur'ânî Temelleri*, s. 21.

¹⁹¹ *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, 1/180.

¹⁹² *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/308.

¹⁹³ *İslâm ve Toplumsal Kalkınma*, s. 14–15.

¹⁹⁴ *Sîret Ansiklopedisi*, 5/290.

¹⁹⁵ 12/Yusuf, 105.

üzerinde düşünmeyen inkârcıların, kâinattaki âyetleri göremeyecekleri şöyle anlatmaktadır: “Göklerde ve yerde olanlara قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْطِي الْآيَاتِ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ bakın!” de; ama o âyetler ve uyarılar inanmayacak bir kavme yarar sağlamaz.”¹⁹⁶

Yüce Allâh’a inanmayanlar, kâinatta yarattığı mevcut sayısız âyetlere dikkat etmeden yanlarından geçip gitmektedirler. Bu kişiler, Yüce Mevlâ’nın güzelliğini gözler önüne seren maddî harikalara karşı tam bir kayıtsızlık içindedirler. Müslüman ise, Kur’ân’da madde üzerinde tefekkür eden kimse olarak sunulmaktadır.¹⁹⁷ Madde üzerinde düşünme, Müslümana, Yaratan’a ibadet etme, Allâh’ın isimlerini öğrenme, sevap kazanma imkânı sağlar ve onu, hayatı maddî ve manevî olarak ikiye ayırma hatasından kurtarır.¹⁹⁸

Düşünen insan, Allâh’ın varlık üzerindeki tecellilerine bakarak, O’nun ilminin ve kudretinin sonsuzluğunu net bir şekilde anlar.¹⁹⁹ Kur’ân’ın kâinat tasvirleriyle vermek istediği esas mesaj, Allâh’ın varlığı ve birliğidir.²⁰⁰ Kur’ân, kâinatta cereyan eden tabiat olaylarını tekrar tekrar anlatarak, her defasında Allâh’ın fiilî sıfatlarını yeniden gözler önüne serer.²⁰¹ Gece ve gündüzün peş peşe gelişi son derece olağanüstü bir “âyettir.” Bu olay, Musavvir olan Allâh’ın her şeye kadir olduğunun en net göstergelerinden biridir. Ayrıca bu durum, bir taraftan Allâh’ın kâinat üzerindeki nimetlerine işaret ederken, diğer taraftan da O’nun, yaşam bakımından varlıklar için ne kadar mükemmel bir düzenlemede bulunduğunu ortaya koymaktadır.²⁰²

Kur’ân, kâinat üzerinde düşünülmesini, sözlü olarak anlatan bir kitaptır. Yüce Mevlâ bu durumu Kur’ân’da şöyle dile getirmektedir: “Güneşi ışıklık, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya birtakım menziller takdir eden O’dur. Allah bunları, ancak bir gerçeğe (ve hikmete) binaen yaratmıştır. O, bilen bir kavme âyetlerini

¹⁹⁶ 10/Yûnus, 101.

¹⁹⁷ 3/Âl-i İmrân, 191.

¹⁹⁸ *Sîret Ansiklopedisi*, 5/290. Ayrıca bkz. *İslâm ve Ekoloji*, s. 30–31.

¹⁹⁹ İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir, 1994, s. 8.

²⁰⁰ 2/Bakara, 22, 164; 6/En’am, 95–97, 99; 7/A’râf, 54, 57–58; 10/Yûnus, 3, 5–6...

²⁰¹ 59/Haşr, 23–24.

²⁰² *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 47290; *Kur’ân Yolu*, 3/145.

açıklamaktadır. Gece ve gündüzün değişmesinde (uzayıp kısılmasında) Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, (Onu inkâr etmekten) sakınan bir kavim için elbette nice deliller vardır!”²⁰³ Kur’ân bu ve benzeri âyetlerle, kâinattaki harikaları gözler önüne sermekte ve bunlar vasıtasıyla, insanı dünyanın Hükümdar’ından haberdar etmektedir.²⁰⁴

Allâh Teâlâ bir başka âyette semayı ve yeri son derece süslü bir şekilde yarattığından şöyle bahsetmektedir: أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ “Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl yaptık, süsledik, hiçbir çatlağı yoktur? Arzı nasıl yaydık, ona sağlam dağlar attık, onda her güzel çifti bitirdik! Bütün bunları Allâh'a yönelen her kulun, gönül gözünü açmak ve ona ibret vermek için yaptık.”²⁰⁵ Kâinattaki sayısız âyetler, Allâh’a yönelen ve O’nu arayanlar bakımından büyük bir öneme sahiptir ve dünyada meydana gelen olayların her biri, insanların öldükten sonra tekrar diriltileceklerini ortaya koymaktadır.²⁰⁶

Bu âyette geçen “تَبَصَّرَ” kelimesi, gökle ilgili olup “kişinin kalp gözünü açan güzellikler” anlamına gelmektedir. Gökteki muhteşem güzellikler, zamanın ilerlemesine rağmen sürüp gitmekte ve hep aynı kalmaktadır. “ذُكِّرَى” kelimesi ise yeryüzüyle ilgili olup “ibret verici ve hatırlatıcı güzellikler” anlamına gelmektedir. Yeryüzü de devamlı olarak süslerini ve güzelliklerini yenileyip insana her an yeni hatırlatmalarda bulunmaktadır. Bununla beraber, yerin ve göğün hem ibret verici ve hem de insanın gönül gözünü açıcı pek çok yönü ve güzellikleri vardır.²⁰⁷

²⁰³ 10/Yûnus, 5–6. Meâl için bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 207. Ayrıca bkz. 16/Nahl, 12–13; 30/Rûm, 20–25.

²⁰⁴ *Sîret Ansiklopedisi*, 5/296.

²⁰⁵ 50/Kâf, 6–8.

²⁰⁶ *Hülâsatü'l-Beyân*, 13/5521; *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 7/228.

²⁰⁷ *Mefâtîhu'l-Gayb*, 20/269.

İnsanın gözlem alanına giren her varlık, Allâh'tan insana ilâhî mesaj taşıyan bir âyettir.²⁰⁸ Kâfirlerin Kur'ân'da eleştirildiği noktalardan biri onların kâinattaki bu muazzam âyetler üzerinde düşünmemeleridir.²⁰⁹ Yüce Mevlâ onlara hitaben şöyle demektedir: “Yeryüzüne bakmıyorlar mı?”,²¹⁰ “Göğün boşluğunda O'nun emrine boyun eğdirilmiş kuşlara bakmadılar mı?”²¹¹; “Bakmıyorlar mı develere, nasıl yaratılmış?”²¹²

Kâinat kitabı, bütün dillerde aynı şekilde okunan ve herkes tarafından sahip olunan bilgi seviyesine göre anlaşılan ilâhî bir eserdir. İsteyen, onun sayesinde Yüce Mevlâ'yı bulabilir.²¹³ Allâh'a yönelen kul baktığı her yönde, müşahade ettiği her şeyde Allâh'ın varlığının delillerini görebilir. Çünkü kâinat âlemi, Allâh'a işaret eden birbirinden güzel ve değerli kevnî âyetlerin sahnelendiği muhteşem bir alandır ve insan nereye bakarsa baksın, Allâh Teâlâ oradadır.

1) Kevnî Âyetlerin Allâh'ı Tanıtmadaki Rolü

Yüce Allâh, kendisini insanlara iki yolla tanıtmaktadır. Bunların birincisi yaratmayla olmakta; diğeri de vahiy aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yeryüzündeki varlıkların çeşitliliği, Allâh Teâlâ'nın yaratmayla ilgili sıfatlarının çokluğuna delalet etmektedir.²¹⁴ Bu yüzden Kur'ân, insanlardan dikkatlerini hem Kur'ân'daki âyetlere ve hem de dünya ve gökyüzündeki varlıklara yöneltmelerini istemektedir. Allâh'ın yaratışında hiçbir eksiklik, düzensizlik ve karışıklık yoktur. Evrendeki düzen, gözün seyretmekten usanmayacağı bir güzelliğe sahiptir ve her insan, kâinattaki varlıkların olağanüstü güzelliğinden büyük haz almaktadır.²¹⁵ İnsanın en çok mutlu olduğu anlardan biri de dünyadaki güzellikleri izlediği zamanlardır. Dünyadaki varlıklar, inanan ve inanmayan

²⁰⁸ *Allâh-İnsan İletişimi*, s. 22.

²⁰⁹ 12/Yûsuf, 105.

²¹⁰ 26/Şuarâ, 7–8.

²¹¹ 16/Nahl, 79.

²¹² 88/Gâşiye, 17.

²¹³ *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 11/11–12.

²¹⁴ *el-Fevâid*, s. 47–48.

²¹⁵ 3/Âl-i İmrân, 191.

herkesi olumlu yönde etkilemektedir. Evrenin güzelliğini görmek için bir ilme ihtiyaç yoktur. Bunları görmek için varlıklara bakmak yeterlidir.

Yeryüzündeki ağaçların, gökyüzündeki yıldızların ve denizlerdeki suların oluşturduğu tablo mükemmel bir güzelliğe sahiptir. Yüce Allâh, insanlarla ve bu sayısız varlıklarla her an bir iletişim içindedir. Allâh, kâinattaki bu muhteşem varlıklarla kendini insanlara tanıtmakta ve onlarla konuşmaktadır.²¹⁶ Bu konuşma, isteyen herkes tarafından anlaşılabilir.²¹⁷ Dünyadaki varlıkların taşıdığı mesaj ve işaret ettiği ilâhî gerçek, isteyen herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilir.²¹⁸

Kâinat bütünüyle Allâh'ı temsil etmekte ve iman etmek isteyen için, Allâh'ın mevcudiyeti hakkındaki gerekli bilgiyi sunmaktadır. Selim fitratla yaratılan insan normal olarak Yaratan'ını tanır. Buna sadece gaflet, kibir ve inat gibi ârizî haller mâni olabilir.²¹⁹ Allâh'ın varlığından haberdar olmayı engelleyen bu hissî durumlar da tabiattaki kevnî âyetler sayesinde rahatlıkla aşılabilir.

Dünya üzerinde Allâh'ın varlığını ortaya koyan sayısız kevnî âyet vardır. Bu âyetlerin en önemlileri arasında güneş, ay, gece ve gündüzün peş peşe gelişi yer almaktadır. Yüce Mevlâ'ya işaret eden bu âyetler, Yaratıcı'nın var olduğunun birer kanıtıdır.²²⁰ Kâinatta bulunan güzellik ve mükemmellik Allâh'ın Kadîr, Musavvir, Âlim, Hâkim, Rahmân ve Râhîm olduğunu net bir şekilde göstermektedir.²²¹ Müslüman için tabiat, Allâh'ın görülebilir yaratıklarının bir bölümü olup, insanlar kadar gerçek ve olağan

²¹⁶ *Tefhîm*, 2/306; *el-Fevâid*, s. 295.

²¹⁷ İsmail Hakkı bunu şöyle dile getirmektedir: “Hakaik-i kevnîyeyi bilmede ebrâr ve fücâr, müminîn ve müşrikîn müşterektir.” İzmirli İsmail Hakkı, *Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme*, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, İstanbul, H. 1336, s. 41.

²¹⁸ *Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme*, s. 36–42.

²¹⁹ *İslâm Kelamcılarına ve Filozoflara Göre Allâh'ın Varlığı*, s. 21.

²²⁰ *Tefhîm*, 2/307–308. *Tevhîd Risâlesi*, s. 97.

²²¹ *Tefhîm*, 2/306.

üstüdür.²²² Ancak “Kâinatın yaratılmasındaki asıl hikmet ve gaye, Allâh’ın (c.c.) sahip olduğu eşsiz isimlerin, kemal sıfatları ile bilinmesidir.”²²³

İnsan mehtaplı bir gecede, atan şafakta, dalgalı denizde, dümdüz ovada, çiçekli bahçede ve ilâhî güzelliklerin sergilendiği her yerde O’nun birbirinden güzel eserlerini seyreder ve gördüğü bu muhteşem manzaraların güzelliğinden dolayı büyük bir huzur ve mutluluk duyar.²²⁴ Kâinat, seyredilmek için yaratılmıştır.²²⁵ Yeryüzünü, nihâyeti bulunmayan fezayı, gökleri ve yıldızları temaşa etmek, büyük bir saâdetir.²²⁶ Çünkü buralarda izlenen güzellik, Allâh’ın güzelliğidir.²²⁷ Kâinatın âyetlerini gözlemleyerek bilgi sahibi olan, her şeyin sahibinin de Allâh olduğunu tespit eder. Her dürüst gözlemci, kâinatta Allâh’ın yarattığı âyetlere bakar ve bu âyetler karşısındaki hayranlığını Kur’ân’ın şu ifadesiyle dile getirir: “Rabbimiz! yeri ve göğü boş yere yaratmadın.”²²⁸ Buna benzer birçok âyette de ifade edildiği üzere, maddenin yaratılmasından birinci amaç, harikalarla dolu olan kâinatı²²⁹ gözlemleyip Allâh’ı tanımak ve O’na ibadet etmektir. İkincisi ise, kâinatın insanın ihtiyaçlarını gidermek için yaratıldığı gerçeğidir. Şüphesiz ki böyle bir madde ve dünya anlayışı ebedî mutluluğu da beraberinde getirir.

Müslüman için madde, ne her şeyin en önemlisi ve ne de küçümsenip ihmal edilerek inanmayanlara terk edilecek değersiz bir meta değildir.²³⁰ Müslüman, kendi mutluluğu açısından madde ve mana arasında bir denge kurmak zorundadır.²³¹ Ancak bunun olabilmesi için, insanın ona sadece maddî yönüyle değil; manevî yönüyle de

²²² İsmail Râci-Luis Lâmia el-Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, Çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, İnkılâp Yay. İstanbul, 1999, s. 187.

²²³ *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, s. 12.

²²⁴ *Fî Zılâlî’l-Kur’ân*, 12/140–141; *el-Fevâid*, s. 297.

²²⁵ *İslâm ve Ekoloji*, s. 38.

²²⁶ Musa Carullah Bigiyef, *Uzun Günlerde Rûze*, Hazırlayan: Yusuf Uralgiray, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yay. Ankara, 1975, s. 61.

²²⁷ *İlâhî Aşk*, s. 111.

²²⁸ 3/Âl-i İmrân, 191.

²²⁹ *İslâm Kültür Atlası*, s. 187. Ayrıca bkz. *İslâm ve Ekoloji*, s. 30, 38.

²³⁰ *İslâm ve Ekoloji*, s. 69.

²³¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, İrfan Yay. İstanbul, 1993, 1/3.

bakması gerekmektedir.²³² Manevî yönü olmayan bakış, insanı maddeye esir eder. Eğer insan dünyada maddeyi dengeli kullanırsa, hem bu dünya ve hem de âhiret mutluluğunu elde edebilir. Dünya, insanın daha yüksek bir âlem olan âhiret için çalışması gereken bir hazırlık mekândır.²³³

Üzerinde düşünülmesi istenen ve “âyet” kelimesiyle nitelendirilen tabiat unsurları, Kur’ân-ı Kerîm’de önemli bir yer tutmaktadır. Bunlara atfedilen önem, bizatihi kendi varlıklarından değil; varlıklarının arka planındaki bir gerçeğe işaret eden göstergeler olmalarından ileri gelmektedir.²³⁴ Musa Carullah son derece haklı olarak, kâinatın önemiyle ilgili şöyle demektedir: “Tabiatın medresesi insanı öyle irşad eder ki, kelim kitaplarına hiç gerek kalmaz.”²³⁵

Gökteki ve yerdeki varlıkların hepsi Yüce Mevlâ’ya boyun eğmektedir.²³⁶ Çünkü mahlukatı yaratan ve tâbi olacakları kanunları tayin eden O’dur.²³⁷ İster inansın ister inanmasın, insan bir felaketle karşılaştığında, sadece tek olan Allâh’a yalvarmakta ve O’ndan yardım istemektedir.²³⁸ Öyleyse nasıl olur da insan kendini yaratanı tanımaz ve Yüce Mevlâ’yı inkâr eder? Kur’ân’ın bildirdiğine göre, eğer zor anlarda sadece âlemlerin Rabbi hatırlanıyorsa, demek ki Rahman’ın varlığı herkes tarafından bilinmektedir. Fakat kâfirler, kibirleri ve inatları yüzünden Allâh’a inanmamakta ve bunca kevnî muhteşem âyete rağmen kendilerini Yaratan’ı inkâr etmektedirler.²³⁹

“Dünyanın yaratılışı, Yaratıcı’nın gücünün bir göstergesidir ve insan mantığının kuruntuları ile”²⁴⁰ reddedilip değeri düşürülemez. Müslüman özgürce düşündüğünden, kâinat ve maddeyi aşır dünyanın âhiret hayatına kadar uzandığını görmekte; kâinatın

²³² *İslâm ve Ekoloji*, s. 62.

²³³ *İslâm Kültür Atlası*, s. 187.

²³⁴ *Allâh-İnsan İlişkisi*, s. 28–29.

²³⁵ Mehmet Görmez, *Musa Carullah Bigiyef*, TDVY. Ankara, 1994, s. 84.

²³⁶ 3/Âl-i İmrân, 83.

²³⁷ 65/Rahmân, 4.

²³⁸ 6/En’âm, 40–41.

²³⁹ *İslâm Kelamcılarının ve Filozoflara Göre Allâh’ın Varlığı*, s. 21–25.

²⁴⁰ *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, s. 133.

maddî yönünün esiri olan kâfir ise, hayatın sadece dünya üzerindeki nimetlerden ibaret olduğunu zannetmektedir. Bu da onun âhirette hüsrana uğramasına neden olacaktır. Böyle bir duruma düşmemek için, insanın özellikle görme yeteneğini iyi kullanması gerekmektedir. İnsan, görme yeteneğini Allâh'ın afâktaki âyetlerini seyretmek için kullanmalıdır. Çünkü “Görme, gördüklerimizi, İlâhi Hikmet’in yaratıklardaki âyetlerine bağlar ve yaratıklar da yaratanın varlığını anlamamızı sağlar.”²⁴¹ İslam’ın müslümana öğrettiği dünya ve madde görüşü budur.

Kâfirler ise bu hakikat konusunda kör ve cahil davranarak hayatın maddî yönünün ötesini görmek için yeteneklerini kullanmazlar. Kendilerini hayata kaptırdıklarından ve sadece yeryüzündeki nimetlerle ilgilendiklerinden, kâinatın Yaratıcı’sı hakkında düşünmeye vakit bulamazlar. Yüce Mevlâ inanmayanların bu durumunu bir âyette şöyle ifade etmektedir: “Onlar, sadece şu yakın hayatın dış yüzünü bilirler; âhiretten ise tamamen gafilirdirler.”²⁴² Allâh’ın kâinatta yarattığı âyetleri dikkate almayan, bunlara karşı kör ve sağır olanlar, kıyamet gününde kör ve sağır olarak haşredileceklerdir.²⁴³

Tabiat âyetleri insan aklına ve de duyu organlarına hitap etmektedir.²⁴⁴ Yerdeki ve gökteki sayısız varlıkların sonradan yaratılmaları, Hâkim bir Sâni’in mevcudiyetine işaret etmektedir.²⁴⁵ Netice itibariyle, kâinattaki her varlık kendilerini yaratan Allâh’ın isimlerinden izler taşımaktadır. Evrendeki düzen ve güzellik Allâh’ın ne kadar mükemmel bir dünya yarattığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁴⁶ İnsanın, bunun farkında olması ve dünyaya Yüce Mevlâ’nın en büyük sanatı gözüyle bakması gerekmektedir. Varlıklardaki ahenk ve ihtişam, onları yaratan Yüce Allâh’ın mutlak güç ve irade sahibi olduğunu göstermektedir. Gökyüzünün direksiz olarak ayakta durması, yeryüzünün yaşamaya uygun

²⁴¹ *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, s. 173.

²⁴² 30/Rûm, 7.

²⁴³ 20/Tâhâ, 124–126.

²⁴⁴ *Allâh-İnsan İletişimi*, s. 22.

²⁴⁵ *İslâm Kelamcılarına ve Filozoflara Göre Allâh’ın Varlığı*, s. 27.

²⁴⁶ *İlâhî Aşk*, s. 111.

yaratılıp gerekli nimetlerle donatılması, Yüce Mevlâ'nın kâinatın yaratıcısı olduğunu açıkça göstermektedir.

2) Kevnî Âyetler Üzerinde Düşünme

Kur'ân-ı Kerîm'e göre, düşünmeyen birinin Yüce Allâh'ın varlığına inanması mümkün değildir. Bu yüzden varlıklar üzerinde düşünme, Kur'ân'ın en çok vurgu yaptığı konulardan biridir. Allâh, aklın ve duyu organlarının kullanılmasına büyük önem vermiş²⁴⁷ ve akılla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok farklı ifade kullanmıştır.²⁴⁸ Hz. Âdem, akli sayesinde meleklerden üstün bir konuma yükselmiş,²⁴⁹ Hz. Tâlut da bilgisinden dolayı Yahudilere kral olmuştur.²⁵⁰ Yine Kur'ân, Hz. Musa'nın arkadaşlık ettiği kişiden bahsederken, onun ilim sahibi ve akıllı bir kişi olduğunu bildirmektedir.²⁵¹

Akıl, insanın sahip olduğu en önemli nimetlerden biridir. Her nimetin iyi kullanılmasını isteyen Yüce Allâh, aklın da doğru kullanılmasını istemiştir. Yüce Mevlâ, aklını kullanmayanların imandan mahrum kalacağını şöyle dile getirmektedir. وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ قُلْ أَنْظَرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ "Allâh'ın izni olmadan hiç kimse inanmaz ve Allâh pisliği (azâbı), akıllarını kullanmayanların üzerine kor. Göklerde ve yerde olanlara bakın!" de; ama o âyetler ve uyarılar, inanmayacak bir kavme yarar sağlamaz."²⁵² Çünkü bu kimseler, maddenin Allâh'a işaret eden yönüne değil; sadece gelir getirici yönüne bakmaktadırlar.

İslam'da her şey bilgi, öğrenme ve tefekkür üzerine kurulmuştur. Kâinatın görünen maddî kısmı, akla hitap etmektedir.²⁵³ Kur'ân'a göre duyularla her ne kadar Allâh Teâlâ'yı tam manasıyla tanımak mümkün değilse de²⁵⁴ bu duyular, Yüce Mevlâ'yı tanıyacak olan

²⁴⁷ 20. Asırda İslâmiyet, s. 163–166.

²⁴⁸ ez-Zerî'a, s. 131–148

²⁴⁹ 2/Bakara, 31–33.

²⁵⁰ 2/Bakara, 247.

²⁵¹ 18/Kehf, 65–66; 12/Yûsuf, 22.

²⁵² 10/Yûnus, 100–101.

²⁵³ İslâm ve Toplumsal Kalkınma, s. 14.

²⁵⁴ 6/En'âm, 103.

akla ve kalbe O'nun hakkında bilgi ve malzeme temin etmektedir.²⁵⁵ Yaratılan her şey ve evrendeki düzen, bu malzemeyi oluşturmaktadır.²⁵⁶ Kur'ân-ı Kerîm, kevnî âyetleri doğru okumak için akli çalıştırmayı ısrarla gündeme getirmektedir.²⁵⁷

İslâma göre Kur'ân ve kâinat âyetleri hakkında düşünmek ibâdetdir. İlgili bir hadiste Hz. Muhammed (s.a.s.) şöyle demektedir: “Bir saatlik düşünme bir senelik ibadetten daha hayırlıdır.”²⁵⁸ Kur'ân'da pek çok âyet, tabiattaki varlıkları insan aklının önüne sermiş ve ondan bunlar üzerinde düşünmesini emretmiştir.²⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de Mümin, kevnî âyetler hakkında düşünen ve buradaki “âyetlerin” işaret ettiği Hâkim yaratıcıya ibadet eden kimse olarak anlatılır.²⁶⁰

Kur'ân âyetlerinde de işaret edildiği üzere, kâinattaki âyetlerde Allâh'ın varlığını ortaya koyan pek çok delil vardır.²⁶¹ Allâh Kur'ân'da, kâfirlere karşı tabiatta yarattığı nesneleri varlığının delili olarak sunmaktadır. “De ki: "Biliyorsanız dünya ve içinde bulunanlar kimindir?" "Allâh'ındır" diyecekler. "O halde düşünüp, ilk kez yaratanın, ikinci defa yaratabileceğini anlamıyor musunuz?" ... "Biliyorsanız söyleyin, her şeyin mülkü ve yönetimi elinde olan, koruyup kollayan, fakat kendisi korunup kollanmaya muhtaç olmayan kimdir?" de. "Her şeyin yönetimi Allâh'a âittir" diyecekler.”²⁶²

Kur'ân'a göre, insan kâinattaki varlıklar üzerinde düşünürse, göreceği mükemmellikten dolayı Allâh'ın varlığını kabul etmek zorunda kalır.²⁶³ İçinde yaşadığımız kâinatın her noktası, gözleri kamaştıran bir sistemler zinciri gibidir. Bu muazzam zincirin halkaları, Allâh'ın kevnî âyetleridir.²⁶⁴ Teknolojinin ilerlemesiyle yapılacak araştırmalar sayesinde, kâinata konulan bu ölçü ve nizamın muhteşemliği daha da göz kamaştırıcı

²⁵⁵ Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 1991, s. 142.

²⁵⁶ Muammer Esen, *Temel İnanç Esasları*, İlâhiyât, Ankara, 2006, s. 39.

²⁵⁷ *Kitâbu'l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, s. 2–3; *Tevhîd Risâlesi*, s. 105–106.

²⁵⁸ *Keşfu'l-Hafâ*, Hadis No: 310.

²⁵⁹ *İslâm Kelamcılarına ve Filozoflara Göre Allâh'ın Varlığı*, s. 37.

²⁶⁰ 3/Âl-i İmrân, 190–191.

²⁶¹ *Keşşâf*, 1/209; *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/28–29.

²⁶² 23/ Müminûn, 84–89. Ayrıca bkz. 29/Ankebût, 61; 39/Zümer, 5–6.

²⁶³ “Kur'ân'da Kevnî Âyetler,” s. 209.

²⁶⁴ *Tefhîm*, 7/109–110.

şekilde ortaya çıkacaktır. Böylece kâinattaki bu muhteşem sistem, göklerin ve yerin yaratıcısı Allâh Teâlâ'nın varlığını da daha net bir şekilde ispatlayacaktır.²⁶⁵ Bu gerçeğe sadece düşünmeyle ulaşılabilir.

Düşünen ve gerçeği arayan, kâinattaki akıl almaz denge ve intizama hayran kalır. Kâinattaki her varlık O'nun "rahmetinin eseridir"²⁶⁶ ve hakikati arayan, kâinattaki bu muhteşem düzene hayran kalır.²⁶⁷ Varlıklar hakkında düşünmeyenler için Yüce Allâh şöyle demektedir: أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ "Bakmıyorlar mı develere, nasıl yaratılmış? Göğe, nasıl yükseltilmiş? Dağlara, nasıl dikilmiş? Yere, nasıl yayılıp döşenmiş?"²⁶⁸

Dünyadaki her şey ilâhî prensip ve kanunlar çerçevesinde yazılmış mükemmel bir kitaptır. Kur'ân'a göre bu kitap düşünen, şükreden ve sabreden insanlar tarafından anlaşılabilir. إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ "Kuşkusuz bunda sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır."²⁶⁹ Kur'ân, bu işaretlerin doğru okunabilmesi için aklın çalıştırılmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Çünkü sadece düşünen kimse gördüklerinin ne anlama geldiğini anlayabilir.²⁷⁰

Kur'ân'ın insandan düşünmesini istediği şeylerden bazıları şunlardır: **1) Semâlar**²⁷¹ **2) Yeryüzünde cereyan eden olaylar**²⁷² **3) Hayvanlar ve bitkiler**²⁷³ **4) Geçmişte yaşayan insanlar ve bunların yaptıkları hatalar**²⁷⁴ **5) Su ve rüzgâr**²⁷⁵ **6) Denizler üzerinde yüzen gemiler**²⁷⁶ ve **7) İnsan**.²⁷⁷ Ayrıca Kur'ân, insanı daha birçok varlık ve olay üzerinde

²⁶⁵ *el-Vahyu'l-Muhammedî*, s. 225–226.

²⁶⁶ 30/Rûm, 50.

²⁶⁷ 3/Âl-i İmrân, 191; 38/Sâd, 27.

²⁶⁸ 88/Gâşiye, 17–20.

²⁶⁹ 42/Şûrâ, 33.

²⁷⁰ *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 132.

²⁷¹ 50/Kâf, 6; 67/Mülk, 3...

²⁷² 2/Bakara, 164; 3/Âl-i İmrân, 189; 15/Hicr, 16; 13/Ra'd, 2...

²⁷³ 88/Gâşiye, 17; 13/Ra'd, 3–4...

²⁷⁴ 3/Âl-i İmrân, 137; 6/En'âm, 11; 16/Nahl, 36; 12/Yûsuf, 109; 22/Hac, 27/Neml, 69; 29/Ankebût, 46...

²⁷⁵ 21/Enbiyâ, 30; 20/Tâhâ, 53–54; 78/Nebe, 14–16...

²⁷⁶ 36/Yâsin, 41; 35/Fâtır, 12; 43/Zuhruf, 11–12; 16/Nahl, 14...

²⁷⁷ 4/Nisâ, 82; 51/Zâriyât, 20–21.

düşünmeye davet etmektedir. Kur’ân’ın tabiattaki varlıklara sıkça vurgu yapması ve insandan bunlar üzerinde düşünmesini istemesi, kişinin Allâh’ın varlığına ulaşmasını sağlamak içindir.²⁷⁸ Kur’ân mücerret iddiaları, ispatsız sözleri ve inançları kabul etmez ve “Eğer doğru söylüyorsanız delil getirin”²⁷⁹ der. Kur’ân, sağlam bir delildir ve insanları sağlam delillere yani kevnî âyetlere yöneltir.²⁸⁰ Allâh’ın varlığını bilmenin yolu, zâtı üzerinde düşünmekle değil, yarattığı nesneler üzerinde düşünmekle mümkün olur. Hz. Muhammed bir hadisinde şöyle demektedir: “Sizler Allâh hakkında değil; yarattığı varlıklar üzerinde düşünün.”²⁸¹

İnsan, dünya ve ahiret saadetini sadece aklını doğru bir şekilde kullanarak elde edebilir. Bu yüzden İslâm, dini, malı, nesli, hayatı koruma altına aldığı gibi, aklı da koruma altına almıştır.²⁸² Cennet, akılla elde edilebilir ve aklını kullanıp gerekli çalışmayı yapmayanlar âhirette şöyle diyecektir: وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ “Ve dediler ki: "Eğer söz dinleseydik yahut düşünseydik, şu çılgın ateşin halkı arasında bulunmazdık!”²⁸³ Görüldüğü üzere Kur’ân’a göre aklını kullanmayanlar cehenneme girecektir. Bu da düşünmenin ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Öte taraftan “Size işitme (duyusu), gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz.”²⁸⁴ denilerek, Kur’ân bu organların doğru kullanılmasını istemektedir. Bu yeteneklerden yararlanmayanlar için Allâh: “Kalpleri vardır anlamazlar.”²⁸⁵; “sağırdırlar.”²⁸⁶ demektedir.

Su, Allâh’ın sayısız kevnî âyetlerinden biridir ve bununla alakalı olarak Kur’ân’da pek çok âyet vardır. “O nankörler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, biz onları

²⁷⁸ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 1/246–248.

²⁷⁹ 27/Neml, 64.

²⁸⁰ 6/En’âm, 149.

²⁸¹ *Keşfu’l-Hafâ*, Hadis No: 311–312.

²⁸² *el-Muvâfakât*, 1/31

²⁸³ 67/Mülk, 10.

²⁸⁴ 16/Nahl, 78.

²⁸⁵ 7/A’râf, 179.

²⁸⁶ 2/Bakara, 171.

ayırdık ve her canlıyı sudan yarattık? Hâlâ inanmıyorlar mı?”²⁸⁷ Su gökten bir rahmet olarak indikten sonra yerden bereket olarak çıkmaktadır. Kur’ân, Allâh’ın kudret ve rahmetini suyla şöyle anlatmaktadır: “O ki, yeri size beşik yaptı ve onda sizin için yollar açtı, gökten bir su indirdi. Onunla her çeşit bitkiden çiftler çıkardık. Yiyin, hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz bunda, *akıl sahipleri için* ibretler vardır.”²⁸⁸ Ayrıca su, çimenlerden dev ormanlara kadar tüm canlıların hayat kaynağıdır.²⁸⁹ Bu âyette de görüldüğü üzere Kur’ân, “Allâh’ın Zâtını ve kemal sıfatlarını tanıyabilmemiz için bakışlarımızı yaratılış üzerine”²⁹⁰ çevirmemizi istemektedir.

Toprak üzerindeki bitkiler, ölümünün ardından ilkbaharda yeniden su sayesinde hayat bulmaktadır. “Allâh, gökten bir su indirdi, onunla yeri ölümünden sonra diriltti, *şüphesiz bunda işiten bir millet için ibret vardır.*”²⁹¹ Diğer taraftan, aynı suyla sulanan toprak üzerinde birbirinden farklı sebze ve meyvelerin yetişmesinde de düşünenler için Hâkim Yaratıcı’nın varlığına işaret eden pek çok âyet vardır. **وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ لُبُّهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ** “Arzda birbirine komşu kıtalar, üzüm, bağları, ekinler, çatalı ve çatalsız hurmalıklar vardır; bunların hepsi bir su ile sulanır ama ürünlerini birbirinden üstün yaparız. Şüphesiz bunda, *aklını kullanan bir toplum için* âyetler vardır.”²⁹²

Suyun geçtiği âyetlerdeki hayatın güzelliği ve bunun insana verdiği mutluluk her defasında farklı bir anlatımla ortaya konulmakta ve bu âyetler insana mânevî bakımdan pek çok kazanım sağlamaktadır.²⁹³ Kur’ân’a göre bu kazanımlar sadece Allâh’tan korkan ve düşünen kimseler için geçerlidir.²⁹⁴ Yine suyla alakalı olarak bir âyette şöyle denilmektedir: “O’dur ki, size gökten su indirdi. Onunla... birbiri üzerine binmiş dâneler;

²⁸⁷ 21/Enbiyâ, 30.

²⁸⁸ 20/Tâhâ, 53–54.

²⁸⁹ 2/Bakara, 22.

²⁹⁰ *Tevhîd Risâlesi*, s. 106.

²⁹¹ 16/Nahl, 65.

²⁹² 13/Ra’d, 4.

²⁹³ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 7/17.

²⁹⁴ 2/Bakara, 164; 16/Nahl, 12, 67, 69; 29/Ankebût, 43; 30/Rûm, 24...

hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar bahçeleri çıkarıyoruz. Bunların kimi birbirine benzer, kimi benzemez... Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inananlar için birçok ibret vardır.”²⁹⁵

Buna benzer âyetler, Kur’ân’da 30’dan fazla yerde geçmekte ve bunlar her defasında birbirinden güzel anlatımlarla tekrar tekrar gözler önüne serilmektedir. Bu âyetlerde açıkça ifade edildiği üzere varlıkların hayat kaynağı sudur ve hayat onun sayesinde devam etmektedir. İnsanın bu rahmet üzerinde düşünmesi gerekmektedir.

Yüce Allâh, Kur’ân-ı Kerîm’de mesajını somut bir şekilde iletmek için suyun yanında ağaçları da sık sık kullanmıştır.²⁹⁶ Su ve ağaç, hem Cennet ve hem de dünya tasvirlerinin en önde gelen unsurlarındandır. “İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine âit olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıkça: "Bu, daha önce de rızıklandığımız şeydir, dünyada iken de bu rızıktan yemiştik" derler.”²⁹⁷ Dünyadaki değişik bahçeler, bağlar, hurmalıklar, zeytinlikler, incirlikler ve şarıl şarıl akan su, Allâh’ın mutlak güç ve rahmet sahibi olduğunun kanıtıdır.

Bütün canlılara sayısız nimetler sunan yeryüzü, insan ve hayvanlar için en büyük nimettir. İnsanın, imanını sağlamlaştırması için büyük bir kitap olan kâinata bakması ve yeryüzündeki varlıklar hakkında sürekli düşünmesi gerekmektedir. Böylece insan, bu âlemin sahibi hakkında bilgi edinip Allâh’ın gücünü anlar. Hem Kur’ân ve hem de dünya Allâh’ındır ve O, her ikisinde de sıfatlarını tecelli ettirmiştir. Yüce Allâh insanları uyarmak ve onları yaşadıkları oyun ve eğlenceden kurtarmak için bazen celal ve heybet sıfatlarını; nimetlerine şükredenler için de bazen cemal ve kemal sıfatlarını tecelli ettirmektedir. Müslüman, her iki durumda da Allâh’a tevekkül etmeli ve O’na yönelmelidir.

²⁹⁵ 6/En’âm, 99. Ayrıca bkz. 16/Nahl, 11; 80/Abese, 24–32.

²⁹⁶ 14/İbrâhim, 24–26; 24/Nûr, 35; 28/Kasas, 30; 31/Lokmân, 28; 56/Vâkıa, 72...

²⁹⁷ 2/Bakara, 25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂHİRETİN MEZRASI OLMASI İTİBARIYLA DÜNYANIN DEĞERİ

Kur’ân-ı Kerîm’e göre, insan dünyada yaptığı amellerin karşılığını âhirette görecektir. Dünya, Müslümanın ibâdet görevini yerine getireceği mekân olması hasebiyle büyük bir önem arz etmektedir. Müslümanın Cenneti kazanabilmesi için dünyayı iyi bir mezra olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Kur’ân’a göre dünyada iman edip iyilik yapan, âhirette daha iyi bir hayat yaşayacaktır. “Bu dünyada güzel iş yapanlara güzellik vardır, onlar için âhîret yurdu ise daha hayırlıdır. Korunanların yurdu ne güzeldir.”¹

Âhîret (آخرة) kelimesi, “ehara” kökünden türeyen (أخر) kelimesinin müennesidir. Evvel’in zıddı ve “sonra gelen”² gibi anlamlara gelen bu kelime, Kur’ân’da “اليوم”, “الدار” ve “النَّشْئَةُ” kelimelerinin sıfatı olarak “اليَوْمَ الْآخِرَ”³ (âhîret günü), “الدَّارَ الْآخِرَةَ”⁴ (âhîret yurdu) ve “النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ”⁵ (son yaratılış) şeklinde sıfat tamlaması olarak kullanılır. Ayrıca bu kelime, “دار” kelimesiyle isim tamlaması oluşturarak “دَارُ الْآخِرَةِ” (son ikamet yeri),⁶ mevsûfu olan “اليوم”, “الدار” ve “النَّشْئَةُ” kelimelerinin hazfedilmesiyle “الْآخِرَةِ”⁷ ve dünya kelimesiyle beraber “الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ”⁸ şeklinde tek başına kullanılır.

Kur’ân’a göre âhîret hayatının varlığı, dünyadaki hayat kadar gerçektir. Âhîret, geçici dünya hayatından sonra gelecek olan sonsuz bir yaşam yeridir.⁹ Sürekli mutluluk ve azab burada olacaktır.¹⁰ Dünya, en yakını ifade edip şimdi anlamına gelirken; âhîret de dünyaya ait davranışların sonuçlarının görüleceği mekânı ifade etmektedir.¹¹ Âhîret inancı bütün semavî dinlerde mevcut ise de, dünya-âhîret uyumu diğer dinlerin aksine mükemmel

¹ 16/Nahl, 30.

² *Müfredât-u Elfâzi'l-Kur’ân*, s. 68–69; *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafî'l-Elfâz*, 1/72–74.

³ İlgili âyetler için bkz. *el-Mûcemu'l-Mufehres*, s. 775–780.

⁴ İlgili âyetler için bkz. *el-Mûcemu'l-Mufehres*, s. 264.

⁵ 29/Ankebût, 20.

⁶ 12/Yûsuf, 109; 16/Nahl, 30.

⁷ İlgili âyetler için bkz. *el-Mûcemu'l-Mufehres*, s. 21–23.

⁸ İlgili âyetler için bkz. *el-Mûcemu'l-Mufehres*, s. 262–263.

⁹ 40/Mü'min, 39.

¹⁰ 29/Ankebût, 64; 40 Mümin, 39; 57/Hadîd, 20.

¹¹ Fazlur Rahman, *İslâmî Yenilenme, Makaleler II*, Derleyen ve Çev: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay. Ankara, 1999, s. 114–115.

olarak sadece İslam’da vardır.¹² Bu ise, Müslümanları dünyaya bağlanmaktan kurtarmakta ve onları âhirete hazırlamaktadır.¹³ Âhiret hayatı dünyadaki çalışmaya göre olacaktır.¹⁴ Bu açıdan dünya üzerindeki nimetlerin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Dünyada Allâh’ı unutanlar, âhirette O’nun tarafından unutulacak ve bu kimselerin yeri yaptıkları yanlış işlerden dolayı cehennem olacaktır.¹⁵ Müminler ise dünyada işledikleri güzel amellerden dolayı selamla karşılanıp Cennete girecek ve istedikleri her türlü nimete ulaşacaklardır.¹⁶

Dünya, bir gün üzerinde bulunan herşeyiyle yok olacak¹⁷ ve Yüce Allâh, peygamberleri vasıtasıyla insanlara ulaştırdığı emirleri yerine getirmeyenleri âhirette hesaba çekecektir. Âhiret hayatına inanmak ve burası için hazırlık yapmak, Müslümanın en temel görevidir.¹⁸ İnsanın ve dünyanın yaratılış gayesi bu hazırlığın yapılması içindir.¹⁹ Yüce Allâh Kur’ân-ı Kerîm’de, âhiret günündeki hesabın sonucunu, “tartıların ağır yahut hafif gelmesi” şeklinde tasvir etmektedir. İyi amel ile kötü amelin, inananla inanmayanın hesaplarının görüleceği günü de, Fâtiha suresinde de “يوم الدين” (amellerin karşılığının verileceği gün) olarak isimlendirmiş ve bu surenin namazın her rekatında okunmasını Müslümanlara emretmiştir. Böylece Müslüman hesap verme gerçeğini sürekli hatırlama imkânına kavuşmuştur.²⁰ “Tartıları ağır gelenler” Cennete girip mutlu bir hayat sürecektir, “tartıları hafif gelenler” ise cehenneme girecektir.²¹

Kur’ân’a göre, insan âhiretteki yerini dünyadaki çalışmasıyla belirleyecektir. Bunun için kişinin ölünceye kadar âhirete hazırlık yapması gerekmektedir.²² İnsan, bu hazırlık

¹² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *İrşâdu’l-Ahlâf fi Ahkâmî’l-Evkâf*, Yayına Hazırlayan: Nazif Öztürk, TDVY. Ankara, 1995, s. 42.

¹³ “Kur’ân-ı Kerîm’in Dünya ve Âhirete Bakışı,” s. 274–277.

¹⁴ 4/Nisâ, 95; 6/En’âm, 132; 46/Ahkâf, 19; 57/Hadîd, 10...

¹⁵ 45/Câsiye, 34. Ayrıca benzer bir âyet için bkz. 7/Â’raf, 51.

¹⁶ 13/R’ad, 24; 21/Enbiyâ, 102; 16/Nahl, 32; 36/Yâsîn, 58; 39/Zümer, 73; 41/Fussilet, 31; 43/Zuhuruf, 71; 52/Tûr, 22; 56/Vâkıa, 21; 77/Murselât, 42...

¹⁷ 55/Rahmân, 26.

¹⁸ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 1/34–35.

¹⁹ 67/Mülk, 2.

²⁰ *Tefhîm*, 1/41.

²¹ 7/A’raf, 8; 23/Mü’minûn, 102; 51/Zâriyât, 13–14; 59/Haşr, 15; 64/Teğâbun, 5; 65/Talâk, 9; 101/Kâria, 6–9.

²² 2/Bakara, 21, 197; 7/A’raf, 59, 65, 73, 85; 11/Hûd, 50, 61, 84; 15/Hicr, 99; 29/Ankebût, 17...

esnasında çektiği sıkıntıların karşılığını âhirette alacaktır. Bu inanç, insanlardaki sorumluluk duygusunu güçlendirmektedir.²³ Bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm, sürekli olarak insanlara âhiret inancını hatırlatmaktadır.²⁴ Müslüman âhirete hazırlanırken, dünya üzerindeki nimetlerden yararlanmayı unutmamalıdır.²⁵ Çünkü onun âhiretteki değerini, dünyada yaptığı ibâdetler ve yeryüzündeki nimetleri nasıl kullandığı hususu belirleyecektir.²⁶

Sonuç itibariyle, mahşer yerinde toplanacak insanların görecekları muamele, bu hayattaki yaşantılarına göre olacaktır. Kur’ân, bu dünyada iman etmeyenlerin yüzlerinin âhirette kapkara; Yüce Allâh’a iman edip salih amel işleyenlerin de yüzlerinin parlak olacağını bildirmektedir.²⁷ Âhiret hayatı, kıyâmetin kopmasından sonra başlayıp Cennete gideceklerin Cennete ve cehenneme gideceklerin de cehenneme girmesiyle sonsuza kadar devam edecektir. İşte dünyanın değeri esas değeri, bu sonsuz hayata bir hazırlık yeri olmasından ileri gelmektedir.

A) İNSANIN YARATILIŞ GAYESİ

Yüce Mevlâ’nın kâinatta yarattığı her nesnenin bir görevi bulunmaktadır. Mutlak anlamda hikmet sahibi olan Yüce Allâh, yarattığı hiçbir şeyi başıboş bırakmamıştır. Mahlûkatın en şerefli olan insanın da yapmakla yükümlü olduğu bazı görevler vardır. Yüce Mevlâ, insanı şu üç temel görevi yerine getirmesi için yaratmıştır: **1) Yüce Allâh’a İbâdet Etmek 2) Yeryüzünü İmar Etmek 3) Yeryüzünde Halifelik Yapmak.**²⁸ Birbiriyle bağlantılı olan bu görevler, insanın dünya ve âhiret saâdeti bakımından son derece önemlidir.

²³ “Kur’ân-ı Kerîm’in Dünya ve Âhirete Bakışı,” s. 275.

²⁴ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/184–186.

²⁵ 28/Kasas, 77.

²⁶ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 132.

²⁷ 3/Âl-i İmrân, 106; 20/Tâhâ, 124–126; 75/Kıyâmet, 22–24; 80/Abese, 38–40; 88/Gâşiye, 2, 8.

²⁸ Ayrıntılı açıklamalar için bkz. *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 89.

İslâma göre insan, bu hayatta bir çiftçi gibidir. Dünya, insanın tarlası; amelleri bu tarlaya ekeceği ekini; ölümü ekinlerin olgunlaşma zamanı; âhiret ise dünyada ektiği ekinlerin karşılığını alma yeri olacaktır. Allâh’a iman etme, yeryüzünü imar etmeyi, yeryüzünü imar etme de burada halifelik yapmayı gerektirmektedir. Bu görevlerin birindeki eksiklik diğerlerinin de aksamasına neden olur. Bu başlık altında bu üç konuyu işleyeceğiz.

1) Allâh’a İbâdet Etmek

Dünyanın taşıdığı değeri ortaya koyan hususlardan biri de ibâdettir. Kur’ân’a göre Yüce Mevlâ’ya ibâdet edilen dünya, zâtı ve kullanımı itibariyle güzeldir.²⁹ Yüce Allâh’a ibâdet edilmeyen dünya ise, sadece üzerinde yaşanan hayat itibariyle değersizdir.³⁰ İbâdet açısından Kur’ân’a göre insanların dünyayla ilgili değerlendirmeleri iki şekilde olmaktadır: Bunlardan biri, sadece bu hayatın varlığını kabul edip Allâh’a inanmayanların dünyaya verdiği değer; diğeri de Allâh’a inanan Müslümanların dünyaya verdiği değerdir.³¹ İnananlara göre dünya, Cennete ulaşma bakımından bir hazırlık yeridir.³² Böylece inanmayan birine göre sadece varlık olarak bir görüntüden ibaret olan dünya, değerli olmaktadır.³³ Yeryüzünün tamamı Müslüman için temiz bir namazgâhtır ve ibâdet etmek isteyen, dünyanın her yerinden Kâbe’ye yönelerek Yüce Allâh’a kulluk edebilir.³⁴

Cennet ve cehennem varlığına inanmak ve yeryüzünde ibâdet etmek dünyayı bir oyun mekânı olmaktan kurtarmaktadır.³⁵ Kur’ân, müminlerin dünyanın yaratılış gayesini bildiklerini şöyle dile getirmektedir: “Rabbimiz! yeri ve gökleri boş yere yaratmadın.”³⁶ Dünyaya bu gözle bakmak ve burada âhiret için çalışmak sürekli övülmüştür. Bu açıdan

²⁹ 30/Rûm, 8, 38/Sâd, 27–28; 44/Duhân, 38–39.

³⁰ *Câmiu’l-Beyân*, 5/210–211.

³¹ *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, 4/114–115.

³² Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Mekâsidu’l-Hasene*, Mektebetü’l-Hancî, Mısır, 1956, Hadis No: 497.

³³ *el-Muvâfakât*, 4/ 312.

³⁴ 2/Bakara, 144, 149–150.

³⁵ *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, 10/374.

³⁶ 3/Âl-i İmrân, 190–191.

dünyaya değer vererek ondan istifade etmeyi “dünyaya rağbet etme” diye isimlendirmek doğru olmaz. Çünkü dünya nimetleriyle âhirete hazırlık yapmak, Müslümanlardan istenen bir görevdir.³⁷ İbâdet niyetiyle dünyaya karşı zahidlikte bulunmak Müslümanın aleyhine olur.³⁸ Hz. Muhammed ve sahabeleri böyle bir davranış içine girmeyerek, geçimleri için dünyayla meşgul olup elde ettikleriyle de âhirete hazırlık yapmışlardır.³⁹

İnanmayanlara göre dünya, sadece bir görüntüden ibarettir.⁴⁰ Kur’ân, inanmayanların dünyaya verdikleri değeri ve hayata bakışlarını şöyle dile getirmektedir: رَبِّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ تُرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَمْتَعُوا وَيُلْهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَظْمُونَ “Bir zaman gelir ki nankörlük edenler, ‘Keşke Müslüman olsaydılar’ diye arzu ederler. Bırak onlar yesinler, eğlensinler.”⁴¹ Amaçsız bir hayat yaşamak, sadece hayvanlar için geçerlidir. Allâh’a inanmayanların yaşamı buna benzediğinden, Yüce Allâh onlar hakkında başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: “İnkâr edenler ise dünyada biraz yaşarlar, hayvanların yediği gibi yerler, sonunda yerleri ateştir.”⁴²

Dünya inanmayanlara göre, sadece nimetlerin tüketildiği bir yerdir.⁴³ Dünya bu açıdan ele alındığında, birtakım süslerden ibarettir⁴⁴ ve Allâh’ı inkâr edenlerin bu süslerden başka elde edecekleri bir şey yoktur. Kısa bir faydalanmadan sonra da bunların tümü yok olacaktır.⁴⁵ Çünkü onların âhirete yönelik sevap getirici amelleri yoktur.⁴⁶

Kur’ân’da âhirete hazırlık yapılması sürekli olarak tavsiye edilmektedir. Dünya, bu hazırlığın yapılacağı tek yerdir.⁴⁷ Allâh Teâlâ insana, âhirete hazırlık yapabilmesi için her türlü imkânı vermiş ve bu hazırlığı nasıl yerine getireceğini göstermek amacıyla da ona

³⁷ 2/Bakara, 19; 16/Nahl, 14; 17/İsrâ, 12; 28/Kasas, 73; 29/Ankebût, 17; 30/Rûm, 23; 62/Cuma, 10.

³⁸ *el-Muvâfakât*, 4/313.

³⁹ *Telbîsu İblîs*, s. 223, 225.

⁴⁰ *Mefâtihu’l-Gayb*, 14/56–57.

⁴¹ 15/Hicr, 2–3.

⁴² 47/Muhammed, 12. Ayrıca bkz. 77/Murselât, 46; 89/Fecr, 19.

⁴³ 11/Hûd, 8; 17/İsrâ, 49, 98; 23/Mü’minûn, 83; 37/Sâffât, 16; 56/Vâkıa, 47; 83/Mutaffifîn, 4...

⁴⁴ *Câmiu’l-Beyân*, 8/8.

⁴⁵ 69/Hâkka, 28–29.

⁴⁶ 6/En’âm, 29; 11/Hûd, 7; 16/Nahl, 21; 17/İsrâ, 49, 98; 23/Mü’minûn, 37, 82; 37/Saffât, 16; 56/Vâkıa, 47...

⁴⁷ 2/Bakara, 197; 23/Münâfikûn, 10.

zaman, kimler benim hidâyetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”⁵⁶

İslâm, insanın amellerinin değer kazanmasını, Allâh Teâlâ’dan başka bir İlâh olmadığını kabul etmesine bağlamıştır.⁵⁷ İslâmın özünü tevhid, tevhidin özünü de Yüce Allâh’ın birliğine iman etme oluşturmaktadır.⁵⁸ Allâh Teâlâ’ya iman etme de yeryüzünde O’na ibadet etmeyi gerektirmektedir. Yüce Allâh, bu hususu bir âyette şöyle dile getirmektedir: “Bu Kur’ân, insanlara bir tebliğdir. İnsanlar, bununla uyarılsınlar; O’nun yalnız tek İlâh olduğunu bilsinler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar diye gönderilmiştir.”⁵⁹ İslâm dini, bu temel ilke üzerine kurulmuştur. Bu ilkeden en ufak bir sapma, kişiyi İslâm dairesinin dışına çıkarır. Tevhitten ayrılmak, diğer varlıkların da Allâh’ın ulûhiyyetine ortak olduğunu kabul etme anlamına gelmektedir. Bu ise İslâmın tamamıyla reddettiği bir husustur.⁶⁰ Yüce Allâh’ın, kendisine ortak koşma dışında, tövbe edenlerin günahlarını affedeceğini söylemesi de tevhidin önemini ortaya koymaktadır.⁶¹

Yine Yüce Mevlâ, ibâdet ve tevhidin önemiyle ilgili olarak bir başka âyette de şöyle buyurmaktadır: “Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabbine, yaptığı ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin.”⁶² İnsan için dünyadaki en önemli şey, imanı ve bu imana göre yaptığı ibâdetleridir.⁶³ Kur’ân-ı Kerîm’de iman etme gündeme geldiğinde, bunun hemen akabinde insanın salih amel işlemesi gerektiği ifade edilir.⁶⁴ İman ve amel bir bütünün iki eşit parçasıdır ve bunların Kur’ân’da peş peşe zikredilmesi, İslâm dininin itikat ve amel birlikteliğine verdiği önemi göstermektedir.⁶⁵

⁵⁶ 2/Bakara, 38.

⁵⁷ 47/Muhammed, 1, 8–9.

⁵⁸ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 15/268–269.

⁵⁹ 2/Bakara, 163; 4/Nisâ, 171; 5/Mâide, 73; 6/En’âm, 19; 12/Yûsuf, 39; 13/R’ad, 16; 14/İbrâhîm, 52; 16/Nahl, 22; 18/Kehf, 110; 21/Enbiyâ, 108; 22/Hac, 34; 29/Ankebût, 46; 37/Saffât, 4; 38/Sâd, 65...

⁶⁰ 17/İsrâ, 42.

⁶¹ 4/Nisâ, 48, 116; 25/Furkân, 70.

⁶² 18/Kehf, 110. Ayrıca bkz. 39/Zümer, 2.

⁶³ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 161–169.

⁶⁴ İman ve salih amelin beraber geçtiği âyetler için bkz. *el-Mûcemu’l- Mufehres*, s. 483–484.

⁶⁵ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/239.

Kur'ân'a göre, Allâh Teâlâ insana şahdamarından daha yakındır. Ancak insanı Allâh katında değerli kılan şey ibâdettir.⁶⁶ Kur'ân, Allâh'ın dünyayı ve insanı eğlence için yaratmadığını bildirmektedir: “Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence için yarattığımızı ve sizin bize döndürölüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”⁶⁷ Allâh, insanı ibâdet görevini yerine getirebilmesi için mükemmel bir biçimde yaratmıştır.⁶⁸ İnsanın da karşılığı kendisine ait olmak üzere kulluk görevini yerine getirmesi gerekmektedir.⁶⁹

Mülk sahibi olmanın ibâdetteki önemi son derece büyüktür. İbâdetler beden, mal ve hem beden ve hem de malla yapılabilir.⁷⁰ Namaz ve oruç gibi ibâdetler bedenle; zekât, kurban kesme, vakıf faaliyetleri gibi pek çok malî ibâdet sadece malla; hac ve umre gibi ibâdetler ise hem beden ve hem de malla yapılabilir. Müslümanın bu ibâdetleri yerine getirebilmesi için zengin olması gerekmektedir. Zenginlik de sadece yeryüzünün imar edilmesiyle mümkün olabilir.

2) Yeryüzünü İmar Etme

Yeryüzünün imar edilmesi, Kur'ân ve hadislerde yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Yeryüzünün imar edilmesi, insanın yaşamını ve kulluk görevini rahatça yerine getirebilmesi bakımından son derece önemlidir.⁷¹ Yeryüzünü imar etmenin önemiyle ilgili olarak Mâverdî şöyle demektedir: “Kim ibâdetleri terk ederse kendisine ve kim de yeryüzünü imar etmezse başkasına zulmetmiş olur.”⁷² İnsan, hayatını sadece toprağa ve onun nimetlerine bağlı olarak sürdürebilir. İmar edilmeyen bir toprak üzerinde insanın yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürmesi mümkün değildir.⁷³ Bu gerçek, dünyanın imar

⁶⁶ 50/Kâf, 16; 25/Furkân, 77.

⁶⁷ 23/Mü'minûn, 115; 75/Kıyâme, 36; 21/Enbiyâ, 16.

⁶⁸ 23/Mü'minûn, 78; 16/Nahl, 78; 32/Secde, 9; 67/Mülk, 23; 46/Ahkâf, 26.

⁶⁹ *Tefhîm*, 7/137–138.

⁷⁰ *DİA*. 19/243.

⁷¹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Matbaatu's-Saâde, Mısır, H. 1331, 1/431; *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, s. 97–98; Seyyid Kutub, *Din Budur*, Çev. Hasan Fehmi Ulus, Arslan Yay. İstanbul, 1993, s. 8, 41.

⁷² *Edebu'd-Dünya ve'd-Dîn*, s. 99.

⁷³ *Rûhu'l-Meânî*, 7/131; Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâr-u Sahnûn, Tunus, Tarihsiz, 12/108.

edilmesini insan için zorunlu bir hale getirmektedir.⁷⁴ Çalışmak, fakirlikle mücadele etmek için birinci etken ve yeryüzünü imar etmede de birinci unsurdur.⁷⁵

Kur'ân'ın, dünya ve Cennet bahçeleriyle ilgili yaptığı birbirinden güzel tasvirler de dünyanın imarının önemini ortaya koymaktadır. Kur'ân'da Cennet ve dünya bahçeleri tasvirlerini işleyen âyetler, Müslümanların topraklarında bahçeciliğin gelişmesine ve İslâm medeniyetini oluşturmalarına büyük katkı sağlamıştır. Bu âyetlerde anlatılan sahnelerden etkilenen Müslümanlar, meyve bahçelerini güzel bir şekilde düzenlediler ve Kur'ân'da anlatılan tasvirlerden esinlenerek bahçe ve sarayların arasından geçen suyolları yaptılar.⁷⁶ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in birbirinden güzel Cennet tasvirleri, Müslümanların bu hayattaki ev ve bahçelerinin de tertemiz olması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁷⁷ Kur'ân, Hz. İsa ve annesinin bereketli ve içinde su olan bir yere yerleştirildiğini,⁷⁸ Hz. İbrahim'in Yüce Allâh'tan Mekke'yi emin bir belde kılmasını ve buradaki insanların rızıklandırılmasını istediğini haber vermektedir.⁷⁹

Toprağın işlenip ürün verir hale getirilmesi Kur'ân-ı Kerîm'de “imâr” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelimenin aslı, (خرب) kelimesinin zıddı olan “عمارة” kelimesidir.⁸⁰ *عَمَرَ* (Amera) fiilinden türeyen kelimeler, Kur'ân'da iki anlamda kullanılmaktadır. Bunların biri insanın yaşadığı ömrü,⁸¹ diğeri de yeryüzünü imar etmesini dile getirmektedir.⁸² Kabe de hacıların ziyaretine hazırlandığından⁸³ Kur'ân O'nun hakkında: *وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ* “Ma'mur (bakımlı, şen) Ev (Ka'be'ye) yemin olsun”⁸⁴ ifadesini kullanmıştır.

⁷⁴ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-U'yûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, 2/479.

⁷⁵ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 52.

⁷⁶ *Sîret Ansiklopedisi*, 1/288.

⁷⁷ *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/241–242.

⁷⁸ 23/Mü'minûn, 50.

⁷⁹ 2/Bakara, 126; 14/İbrâhim, 37.

⁸⁰ Hüseyin Muhammed Mahluf, *Saffetu'l-Beyân li Meâni'l-Kur'an*, Vezâratî's-Şuûni'l-İslâmiyye, Abu Dabi, 1986, s. 294.

⁸¹ 2/Bakara, 96; 10/Yûnus, 16; 15/Hicr, 72; 16/Nahl, 70; 21/Enbiyâ, 44; 22/Hac, 5; 26/Şuarâ, 18.

⁸² 30/Rûm, 9; 52/Tûr, 4; 9/Tevbe, 18–19.

⁸³ 22/Hac, 26.

⁸⁴ 52/Tûr, 4.

Allâh, insanların yeryüzündeki imar faaliyetlerini ve ömür sürmelerini dile getiren âyetlerin birinde şöyle buyurmaktadır: “هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا” “Sizi arzdan O neş’et ettirdi ve onda îmar ve umrâna sizi O ikdâr ve memur etti.”⁸⁵ Müfessirler bu âyette geçen اسْتَعْمَرَ fiiline farklı manalar vermişlerdir.⁸⁶ Bu fiil şu anlamlara gelmektedir:

a) Yeryüzünü İmar Etme. Buna göre bu kelimenin anlamı: “Allâh yeryüzünü imar etmenizi istemiştir.” şeklinde olmaktadır.⁸⁷ Cassâs, “Bu âyette yeryüzünü imar etmenin, ziraatin, ekimin ve bina inşa etmenin vücûbuna delalet vardır.”⁸⁸ demektedir. Fars kralları, bulundukları beldeleri kanallar açtırıp ağaç dikerek imar ettikleri için uzunca bir ömür sürdüler. Bunun üzerine, onların zamanındaki peygamberlerden birisi, Yüce Allâh’a “Onların böyle uzun yaşamasının sebebi nedir?” diye sorunca, Allâh Teala: “Çünkü onlar benim beldelerimi imar ettiler ve kullarım oralarda rahat bir hayat yaşadılar” diye vahyetti.⁸⁹ Muaviye ömrünün sonlarına doğru, yeryüzünün imarına ağırlık verince “Seni, buna sevk eden nedir?” diye soranlara “Beni buna sevk eden, şairin şu sözleridir: “Yeryüzünde bir eseri olmayan yiğit, yiğit değildir.”⁹⁰ diye cevap vermiştir.

b) Yeryüzünde Yaşam Sürme. Buna göre âyetin anlamı: “Allâh Tealâ, size orada uzun ömür verdi” şeklinde olmaktadır.⁹¹

c) “اسْتَعْمَرَ” fiili, “عمرى” kelimesinden türemiştir ve “Allâh, orayı ömrünüz süresince sizin kıldı. Fakat siz ölünce başkasına geçer” anlamına gelmektedir.⁹²

⁸⁵ 11/Hûd, 61. Meal için bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*, Hazırlayan: Ertuğrul Özalp, İşaret Yay. İstanbul, 2000, s. 229; Benzer bir meal için bkz. *Kur’ân Mesâjı*, 1/435.

⁸⁶ Bu kelimeyle ilgili anlam ve yorumlar için bkz. *en-Nuketü ve’l-U’yûn (Tefsîru’l-Mâverdi)*, 2/478–479; Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Cevzî, *Zâdu’l-Meysir fî İlmi’t-Tefsîr*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut, 1965, 4/123; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 5/51–52; Nizâmüddîn Hasan b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisâbü’rî, *Tefsîr-u Gârîbi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1996, 4/33; *Rûhu’l-Meânî*, 7/131–132; eş-Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l-Kadîr el-Câmiu Beyne Fenni’r-Rivâyeti ve’d-Dirâyeti min İlmi’t-Tefsîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1973, 2/507.

⁸⁷ *Câmiu’l-Beyân*, 7/72

⁸⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Alî el-Cassâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Matbaatü’l-Evkâfi’l-İslâmiyye, Yersiz, H. 1335, 3/165.

⁸⁹ *Mefâtihu’l-Gayb*, 13/57.

⁹⁰ *Mefâtihu’l-Gayb*, 13/57.

⁹¹ *Câmiu’l-Beyân*, 7/72; *Mefâtihu’l-Gayb*, 13/57.

⁹² *Mefâtihu’l-Gayb*, 13/57.

H. Muhammed, kimseye ait olmayan toprakların imarıyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “ مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَلَهُ فِيهَا أَجْرٌ ، وَمَا أَكَلَتِ الْعَافِيَةُ مِنْهَا فَلَهُ فِيهَا صَدَقَةٌ ” “Her kim boş bir toprağı imar ederse bundan dolayı ona bir ecir vardır. İmâr ettiği toprağın yetiştirdiğı ürünlerden, kuş ve benzeri canlılar yediğinde bu onun için bir sadaka olur.”⁹³ Allâh, toprağı insanların ihtiyaçlarını gidermeleri için yaratmıştır.⁹⁴ “Toprak bir servet ve rızık kaynağı olduğuna göre onu boş bırakmak israftır.”⁹⁵ Topraktan istifade etme konusunda insanlar birbirine eşittir.⁹⁶ Bu konuda H. Muhammed şöyle demektedir: أَنْ الْأَرْضَ أَرْضُ اللَّهِ وَالْعِبَادَ عِبَادُ اللَّهِ وَمَنْ أَحْيَا مَوَاتًا فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ “Toprak (yeryüzü), Allâh’ın toprağı, insanlar da O’nun kullarıdır. Kim bir sahipsiz ölü toprağı imar ederse buraya herkesten önce sahip olur.”⁹⁷

“Ölü toprak” Mecelle’de şöyle tarif edilmektedir: “Hiç kimsenin mülkü, bir kasaba ve köyün merası ve korusu olmayan, bayındır olmaktan uzak yani kasaba ve köyün en kenarındaki evlerden yüksek sesle konuşmanın duyulmadığı yerlerdeki arazidir.”⁹⁸ Sultanın izniyle⁹⁹ böyle bir toprağı imar eden buranın sahibi olur.¹⁰⁰

Bu toprakları imar eden kişi buradan elde ettiği geliri ebedî bir yatırıma dönüştürebilir. Bu da imarın kişiye sağladığı ekonomik değerin yanında bir de mânevî değerinin olduğunu göstermektedir. H. Muhammed bu konuyla ilgili olarak şöyle

⁹³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman Dârimî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Buyû, 65.

⁹⁴ 67/Mülk, 15.

⁹⁵ Hayrettin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İz Yay. İstanbul, 2007, s. 75.

⁹⁶ *İslâmın Dünya Görüşü*, s. 28.

⁹⁷ Ebû Dâvûd, *Kitâbü’l-İmâre*, Hadis No: 3076; 3073–3078. Benzer hadisler için bkz. Buhârî, Hars, 15; Tirmizî, Ahkâm, 38; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1994, Hadis No: 11783–11786; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü’s-Suğrâ*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1995, 2/323, Hadis No: 2169; Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfî, *el-Ümm*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, 4/46–53; Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, Çeviren: Ali Özek, Özek Yayınları, İstanbul, 1973, s. 115; Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, Matbaa-i Âmire, Yersiz, H. 1353, s. 285–293.

⁹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, Sadeleştirenler: İbrahim Ünal-Salih Özen, Fey Vakfı, İstanbul, 1995, Madde: 1270. Ayrıca bkz. Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, s. 113; Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî el-Mâverdî, *Ahkâmu’s-Sultâniyye*, Matbaatü’s-Saâde, Mısır, 1909, s. 158; *el-Bahru’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik*, 8/238.

⁹⁹ Tirmizî, bazı âlimlere göre ölü toprakların sultandan izin alınıp imar edileceğini; bazılarına göre de izin alınmadan imar edileceğini bildirmektedir. O’na göre ise, bu topraklar sultandan izin alınmadan imar edilebilir. Bkz. Tirmizî, Ahkâm, 38. Mâverdî’ye göre de, sultanın izni olmadan bir kimse hiç kimseye ait olmayan boş bir araziye ihya ederse burası onun olur. Çünkü hadislerde boş araziye sahip olmak için oranın imarı şart koşulmuş, sultanın izni değil. Bkz. *Ahkâmu’s-Sultâniyye*, s. 158.

¹⁰⁰ *Mecelle*, Madde: 1272. Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, s. 113, 116.

demektedir: “مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ.” “Eğer bir Müslüman bir ağaç diker de, bu ağacın meyvesinden insanlar, ehlî ve vahşî hayvanlar veya kuşlar yiyecek olursa; yenen şey kıyamet gününde, bu ağacı diken kişi için bir sadaka olur.”¹⁰¹; “مَا مِنْ رَجُلٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ مِنْ الْأَجْرِ قَدْرَ مَا يَخْرُجُ مِنْ ثَمَرِ ذَلِكَ الْغَرْسِ.” “Kim bir ağaç dikerse, Allâh bu ağacı diken kişi için, hâsıl olan ürün miktarınca sevap yazar.”¹⁰²

Yine, imarın önemiyle alakalı olarak Hz. Muhammed şöyle demektedir. “Yedi şey vardır ki; kişi ölse bile onlardan meydana gelen ücret devamlı kendisine ulaşır: Bunlar; birine ilim öğretmek, insanların yararı için su kanalı açmak, su kuyusu kazmak, ağaç dikmek, mescit yapmak, okunmak üzere bir kitap bağışlamak, ölümünden sonra kendisine dua edecek hayırlı bir evlat yetiştirmek.”¹⁰³

İmarla ilgili olan bu hadislerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür: **1)** İmar faaliyetleri dinî bir tavsiye olduğundan boş arazilerin Müslümanlar tarafından imar edilip ürün verir bir hale getirilmesi gerekmektedir. **2)** Verimsiz toprakları verimli hale getirmek için insanların çalışması kaçınılmazdır. **3)** Devamlı bir oluşum içinde olan ‘kâinat kitabına’ insanın katkıda bulunması dinî bir görevdir. **4)** İmar faaliyetlerini artırmak için sulama çalışmalarına önem verilmelidir.¹⁰⁴

İmar faaliyetinin bir parçası olan ağaç dikimi ve sulama çalışmaları son derece önemlidir.¹⁰⁵ Bunun için Hz. Muhammed (s.a.s.) şöyle demiştir: “Elinizde dikime hazır bir fidan varsa, kıyametin kopacağını bilseniz bile, eğer o fidanı dikecek kadar bir zamanınız varsa mutlaka onu diki.”¹⁰⁶; “Kim, bir ağaç dikip büyütürse, Yüce Allâh da, diktiği bu ağaç sebebiyle bu kişi için Cennette bir ağaç diker.”¹⁰⁷ İmarın önemini vurgulamak için

¹⁰¹ Müslim, Müsâkât, 10. Ayrıca bkz. 7–9. hadisler; Buharî, Hars, 1.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, 5/415; Yahya b. Âdem el-Kuraşî, *Kitâbu'l-Harâc*, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, H. 1348, s. 82.

¹⁰³ Muhammed Abdurraûf el-Münavî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu Camii's-Sağîr*, Matbaatu Muhammed Mustafa, Mısır, 1938, 4/87.

¹⁰⁴ *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, s. 118–119.

¹⁰⁵ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 159–170, 181–182.

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, 3/191; *Feyzu'l-Kadîr*, 3/30.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, 4/61, 5/374.

bazı âlimler de şöyle demiştir: “Eğer Allâh’ın kulları, Allâh’ın toprağını ihyadaki hoşnutluğunu bilmiş olsalardı, yeryüzünde harap bir yer kalmazdı.”¹⁰⁸ Hz. Peygamberin hayatı böyle çalışmalarla geçti. Benî Nadîr’in malları, Rasûlullah’a tahsis edilmişti. Hz. Peygamber, bu topraklardaki hurmalıkların altına ekin ekip ailesinin yiyeceğini karşılar ve ihtiyaçtan fazlasını da cihad için kullanırdı. Ayrıca O, bu toprakların fazlasını işlenmek üzere sahabelerine ikta olarak vermiştir.¹⁰⁹

Hiç şüphesiz, Hz. Peygamberin tebliğ görevinin yanında bir günde 500 adet hurma ağacı dikmesi, Müslümanlar için imar konusunda anlamlı bir mesaj oluşturmaktadır.¹¹⁰ Hz. Peygamber yaptığı bu çalışmayla yeryüzünün imarına verdiği değeri uygulamalı olarak göstermiştir. Sidre adındaki Arabistan kirazlarını kesenleri de şöyle uyarmıştır: “Arabistan kirazlarını kesenler, yüzlerinin üzerine ateşe atılacaklardır.”¹¹¹ Ağaçlarla ilgili bu uyarısı, ağacın canlılara sağlayacağı faydalardan dolayıdır. Medine’nin ağaçlarıyla alakalı olarak da şöyle demiştir. “Medine’nin taze otları biçilmez, ağaçları kesilmez.”¹¹²; “Ey Allâhım! İbrahim senin kulun ve elçin olduğu gibi ben de, Senin kulun ve elçinim. İbrahim Mekke’yi harem yaptığı gibi, ben de Medine’nin iki kara taşlığı arasını harem kıldım.”¹¹³

Hz. Muhammed’in Taiflilerle yaptığı anlaşmanın maddelerinden biri olan bu sözler, bugün modern çevre anlayışı açısından son derece önemlidir.¹¹⁴ Taif Vadisi’ndeki ağaçların kesilmesini, hayvanların öldürülmesini ve otların yolunmasını yasaklayan bu sözlerin devamında, bu yasağı delenlerin maruz kalacağı müeyyideleri belirlemiştir.¹¹⁵ O’nun bu tavrı, Kur’ân-ı Kerîm’in pek çok âyetinde dile getirilen ağaç, meyve, bağ, bahçe,

¹⁰⁸ *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, s. 116.

¹⁰⁹ *Fütûhu’l-Buldân*, s. 23.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, 5/440.

¹¹¹ Nureddîn Ali b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, Mektebetu’l-Kudsî, Kahire, H. 1353, 8/115.

¹¹² *Fütûhu’l-Buldân*, s. 8.

¹¹³ *Fütûhu’l-Buldân*, s. 8–9.

¹¹⁴ *İslam Peygamberi*, 1/331.

¹¹⁵ *Fütûhu’l-Buldân*, s. 10. Ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 236.

hürmalık, üzüm, incir, zeytin, nar, su ve toprak¹¹⁶ gibi kullanımlarda kendini göstermektedir. Bu kelimelerin geçtiği âyetlerde ağaçlar¹¹⁷ hem dünya ve hem de âhiret mutluluğunu oluşturan unsurların başında gelmektedir. Müslümanların bu hayatta huzurlu bir yaşam sürmeleri, yeryüzünü imar etmelerine bağlıdır. Çünkü imar edilmiş bir yerde insanlar Allâh'ın emirlerini daha rahat bir şekilde yerine getirirler.¹¹⁸

Öte yandan, imara gereğinden fazla önem verip ibâdetleri aksatmak da doğru değildir. Nitekim tarım aletleriyle ziraat yapan bir kavim için Hz. Muhammed şöyle demiştir: “Bu aletler bir kavmin yurduna girerse bunlar zilleti de beraberinde getirir.”¹¹⁹ Bu hadis ziraat yapmayı yasaklamamaktadır. Çünkü ekilmeyen toprakların ziraate açılmasını isteyen O'dur. Rasûlullah(s.a.s.)'in burada dikkat çektiği husus, Müslümanların tarıma kendilerini aşırı şekilde verip kulluk görevlerini unutmamaları ve cihadı terk etmemeleridir. Çünkü toprağın insanları tamamen kendisine bağlayıp cihaddan alıkoyması mümkündür.¹²⁰

İnsanda mülk edinme arzusu olmasaydı, dünya mamur olmazdı. İnsan vasıtasıyla dünyanın imar edilmesini isteyen Allâh; bunun için insana yaşama hevesi ve servet edinme arzusu vermiştir. Medeniyetlerin gelişip büyümesinin temelinde de bu arzu bulunmaktadır. Şüphesiz ki yeryüzünün imarı pek çok kişinin çalışmasıyla olur. İnsanın yeme, içme, giyme ve barınma gibi ihtiyaçlarını tek başına karşılaması mümkün değildir.¹²¹

Hz. Muhammed ve halifeler sahipsiz toprakları ikta ettirmiştir.¹²² Fakat içinde tabîi zenginlikler barındırıp insanlara bırakılmasında kamu zararı olan toprakların kiralanmasına

¹¹⁶ 2/Bakara, 22; 6/En'âm, 99; 7/A'râf, 57; 13/Ra'd, 3; 14/İbrâhîm, 32, 37; 16/Nahl, 11, 67; 28/Kasas, 57...

¹¹⁷ 6/En'âm, 99.

¹¹⁸ *Tevhîd*, s. 130.

¹¹⁹ Buhârî, Hars, 2.

¹²⁰ Hz. Peygamber bu hadisi: “Ashab imarla uğraşp cihâdı terketmesinler ve düşman onlara galip gelmesin diye söylemiştir... Eğer ziraatla uğraşp cihadı terkederlerse, bu durum, düşmanların onlara galebe çalmasıyla zillate yolaçmış olur.” Bkz. *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, s. 111.

¹²¹ Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, *el-Meârifü'l-Akliyye*, Hazırlayan ve Çev: Ahmet Kamil Cihan, İnsan Yay. İstanbul, 2003, s. 63–64.

¹²² *Fütuhu'l-Buldân*, s. 14–18.

izin vermemişlerdir.¹²³ Ömer b. Abdülaziz, görevlilerinden etraflarındaki boş toprakları yarı yarıya kiraya vererek imar ettirmelerini, şayet bu kabul edilmezse üçte biriyle, bu da kabul edilmezse onda biri karşılığında kiraya vermelerini, buna rağmen yine de alıcı çıkmazsa sadece ekilmek şartı ile bedava vermelerini, eğer bu şartlarda da bu toprakları alan olmazsa görevlilerinden, beytü'l-maldan harcama yapıp etraflarındaki toprakları imar etmelerini istemiştir.¹²⁴ Ebû Yusuf da sahipsiz toprakların imarsız bırakılmasını uygun görmemiş ve buraları devlet başkanının iktaya vermesini istemiştir. Ayrıca bu toprakların imar edilmek üzere inanmayanlara verilmesiyle de bunların bir kısmının Müslüman olması sağlanmıştır.¹²⁵

İslâm, bir kimsenin imar edemeyeceği kadar toprak almasını uygun görmemiştir. Hz. Ömer, Hz. Bilal'e şöyle demiştir: "Allâh'ın Rasûlü bu arazinin etrafını taşlarla çevirerek insanların istifadesinden alıkoyasın diye sana vermedi. İşleyesin diye verdi. İşleyebileceğin kadarını al arta kalanı da bize iade et, onu Müslümanlar arasında paylaştıralım."¹²⁶ O ise, bu toprakları Hz. Peygamberin kendisine verdiğini söyleyip iade etmek istemedi. Fakat Hz. Ömer bu toprakları elinden aldı ve bunları işlenmek üzere Müslümanlar arasında paylaştırdı.¹²⁷

İslâm'a göre sahipsiz bir toprağı ihya eden, buranın mülkiyet hakkını elinde bulundurur. Rasûlüllâh: "Kimsenin eline geçmemiş bir toprağı kim ilk önce ele geçirirse o toprak onun malı olur" deyince insanlar işgal etmek istedikleri toprakları işaretlemeye başladılar.¹²⁸ Bununla beraber toprağın âtıl bırakılmasını da doğru bulmamış ve şöyle demiştir: "Üç yıldan sonra o arazide etrafını taşlarla çevirmiş olanın hakkı kalmaz."¹²⁹ Hz. Ömer devrinde, bu toprakları işlemeden bekletenler vardı. O, bunu kabul etmeyip şöyle

¹²³ Ebû Dâvûd, *Kitabü'l-İmâre*, Hadis No: 3062.

¹²⁴ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 146.

¹²⁵ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 107-110.

¹²⁶ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 93.

¹²⁷ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 109.

¹²⁸ Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-İmâre*, Hadis No: 3071.

¹²⁹ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 108.

demiştir: “Ölü araziyi kim ihya ederse burası onun olur. Çeviren üç sene toprağı işlemeden bekletirse artık bundan sonra çevirdiğı arazi üzerinde bir hakkı kalmaz.”¹³⁰; “Kim bir toprağı üç yıl işlemeyip âtıl bırakır sonra da biri gelip burasını işlerse bu yer onun olur.”¹³¹

Ali b. Ebû Talib, Mâlik b. el-Eşter’i Mısır’a vali tayin ettiğinde, ona imar ve vergi konusunda dikkatli olması gerektiğini söylemiş ve her şeyin düzgün yürümesinin buna bağılı olduğunu ifade ederek şöyle demiştir: Vergi toplamaktan ziyade memleketin imarına dikkat etmelisin; çünkü vergi memleket kalkındıkça toplanabilir. Memleket mâmur bir hale gelmedikçe insanlardan vergi isteyen şehirleri yıkar, kulları da helak eder.¹³²

İslam, yöneticilerden boş toprakları imar ettirerek devletin gelirlerini arttırmalarını istemiştir.¹³³ Toprak¹³⁴ ve madenlerin kiraya¹³⁵ verilmesinden maksat, bu kaynaklardan hem devletin ve hem de insanların faydalanmasıdır. İslâm âlimleri, yöneticinin bu tür görevlerine büyük önem vermişlerdir.¹³⁶ Hz. Muhammed devlet başkanının sorumluluklarını ifade eden bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لَا يَجْهَدُ لَهُمْ وَيَنْصَحُ إِلَّا لَمْ يَدْخُلْ مَعَهُمُ الْجَنَّةَ” “Müminlerin işleri ile mükellef olup, onların refahları için çalışmayan, onlara nasihat etmeyen bir devlet başkanı onlarla beraber asla Cennete giremez.”¹³⁷

Nizâmülmülk de imar konusunda padişahın gerekli tedbirleri alıp dikkatli olması gerektiğini söyledikten sonra şöyle demiştir: Ülkenin mamur kalması, insanların fakir düşmemesi ve yurtlarından olmaması için, padişahın boş toprakları imar ettirmesi üzerine

¹³⁰ Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, s. 115, *Ahkâmu’s-Sultâniyye*, s. 158–159.

¹³¹ Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, s. 146–154.

¹³² *Nehcu’l-Belâğa*, s. 376.

¹³³ *Nehcu’l-Belâğa*, s. 377.

¹³⁴ Hz. Muhammed, el-Fukayr, Bir-i Kays ve eş-Şecere arazilerini Hz. Ali’ye; Hz. Ebû Bekir el-Cürf ile Kanat arasındaki toprakları Hz. Zübeyre; Hz. Ömer de el Akik-i Havvat b. Cübeyre ikta olarak vermiştir. Bkz. *Fütûhu’l-Büldân*, s. 18, 65; Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, s. 150–154; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*; s. 272–284.

¹³⁵ Hz. Peygamber, Fûru’daki madenleri Bilal b. el-Hâris el-Müzenî’ye kiraya verdi. *Fütûhu’l-Büldân*, s. 16.

¹³⁶ *Ahkâmu’s-Sultâniyye*, s. 27–28; *Edebu’d-Dünya ve’d-Dîn*, s. 101.

¹³⁷ Müslim, İmâre, 22. Ayrıca bkz. 19 ve 20. hadisler.

bir farzdır.¹³⁸ Ülkenin ve yolların imarı¹³⁹ yöneticinin temel görevlerinden biridir.¹⁴⁰ Netice itibarıyla yeryüzünün imar edilmesi, hem Müslümanların kulluk görevlerini rahat bir şekilde yerine getirmeleri hem huzurlu bir yaşama kavuşmaları ve hem de medeniyetlerini geliştirmeleri bakımından zorunlu bir görevdir.

3) Yeryüzünde Halifelik Yapma

Yüce Allâh, insanı yeryüzünün halifesi olarak yaratmış ve halifelik görevini yerine getirebilmesi için ona bu hayatta her türlü maddî ve manevî imkânları sunmuştur.¹⁴¹ İnsanoğlu yeryüzünün maliki değil, sadece kullanıcısıdır. Bu nedenle yeryüzünde kendi istediği şeyleri yapma hakkına sahip değildir. Onun görevi, kendisini halife olarak yaratan Allâh'ın isteklerini yerine getirmektir.¹⁴² Yeryüzünde halifelik yapmak, hem insanın kulluk görevi ve hem de yeryüzünün imarıyla ilişkisi olan bir husustur.¹⁴³ İnsanın yeryüzünün halifesi olarak yaratılması, bu iki temel görevi yerine getirmesini zorunlu kılmaktadır.

İslâmın temel tezi, insanın dünyada imtihan edildiği gerçeğinden ibarettir.¹⁴⁴ İlgili bir âyette Yüce Mevlâ, hem insanın halifeliği ve hem de imtihan edilmesiyle alakalı olarak şöyle buyurmaktadır: “عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عُدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ” “Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı yok eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar.”¹⁴⁵ Yeryüzündeki halifelik, Allâh'ın emirlerini yerine getirmekle mümkün olur. İnsanı dünya ve âhirette değerli kılacak şey de bu emirleri uygulamadaki başarısı olacaktır.¹⁴⁶

¹³⁸ Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, TTKY. Ankara, 1999, s. 93.

¹³⁹ Hz Ömer, yolcular için yol güzergâhında konak yerleri yaptırmış ve buraya onların ihtiyaç duyacağı erzakları koydurmuş ve bu gibi konak yerleri yapmak için kendisinden izin isteyenlere de izin vermiştir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, Tahkik: Mittwoch Eguen, Tercüme: Sachau Eduard, Leiden, 1917–1940, 3/202–203, 283, 306.

¹⁴⁰ *Siyâsetnâme*, s. 158; *Nehcu'l-Belâğa*, s. 371–377.

¹⁴¹ *İslâmın Dünya Görüşü*, s. 28–29.

¹⁴² *Tefhîm*, 1/62; *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/86

¹⁴³ *Câmiu'l-Beyân*, 1/263; *Tefsiru'l-Me'sûr an Ömer b. Hattâb*, s. 465–466.

¹⁴⁴ *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/59.

¹⁴⁵ 7/A'râf, 129. Ayrıca bkz. 6/En'âm, 165.

¹⁴⁶ 95/Tîn, 6; 98/Beyyine, 7–8; 103/Asr, 3.

İnsan, kendisine verilen hilafet göreviyle diğer canlılardan ayrılmaktadır.¹⁴⁷ Yeryüzünün halifesi olan insanın, hem kendisinin ve hem de başkalarının geleceğini olumlu yönde etkileyen kararlar alması ve buna göre yaşaması gerekmektedir.¹⁴⁸

Emanet ve halifelik görevi, medeniyet kurup onu geliştirmeyi içine alan geniş bir kavramdır.¹⁴⁹ Bu gerçeği dile getiren âyetlerin birinde Yüce Mevlâ, şöyle buyurmaktadır: “Allâh sizden, inanıp iyi işler yapanlara vadetmiştir: Onlardan öncekileri nasıl hükümrân kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümrân kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir.”¹⁵⁰

İnsanın Cennete girebilmesi için, önce nefsini küfürden arındırması ve ardından da gerekli ibâdetleri yerine getirmesi gerekmektedir. İnsan ancak bu şekilde, hilafet görevini layıkıyla yerine getirmiş olur. Aksi takdirde, kendisine verilen bu ulvî vazifeyi iyi değerlendirmemiş olur ve yaptığı yanlışın dolayı âhirette azaba maruz kalır.

B) İNSANIN SORUMLULUĞU ve AMELLERİNİN KARŞILIĞI OLARAK CENNET VE CEHENNEM

İnsanın Cennetle mükâfatlandırılması veya cehennemle cezalandırılması, yeryüzündeki yaşamının ve dünyaya verdiği değerin bir sonucudur. Kur’ân-ı Kerîm, âhirette insanların dünyada yaptıklarından hesaba çekileceklerini sürekli vurgulamış ve böylece sorumluluğun esasının şahsî olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.

Âhirette herkes, tek tek dünyada yaptıklarından sorumlu olarak Yüce Allâh’ın huzurunda hesap verecektir. Dünya hayatındaki zaman ve imkânlar, sorumluluğunu yerine getirmek isteyenler için yeterlidir. İnsan imtihan için dünyaya gelmeden önce Yüce Mevlâ dünyayı mükemmel bir şekilde düzenlemiştir.

¹⁴⁷ Muhammed el-Behiy, *İnanç ve Amelde Kur’ânî Kavramlar*, Çev: Ali Turgut, Yöneliş Yay. İstanbul, 1995, s. 244.

¹⁴⁸ Roger Garaudy, *Yaşayan İslâm*, Türkçesi, Mehmet Bayrakdar, Pınar Yay. İstanbul, 1995, s. 58.

¹⁴⁹ İsmail Raci Faruki, *Bilginin İslâmileştirilmesi*, Tercüme: Fehmi Kuru, Risale Yay. İstanbul, 1986, s. 99.

¹⁵⁰ 24/Nûr, 55.

1) Şahsî ve Müşterek Sorumluluk

İnsanın dünyada sahip olduğu nimetler ve imkânlar, onun sorumlu tutulmasını zorunlu kılmaktadır.¹⁵¹ Kur’ân-ı Kerîm, insanın sorumluluğu üstlenmesini şöyle anlatmaktadır: **إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ** “Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, onun sorumluluğundan korktular; onu insan yükledi; (fakat onun ağır sorumluluğunu tam kavrayamadı) doğrusu o, çok zâlim, çok câhildir.”¹⁵² Müfessirler, bu âyette geçen “emânet” kelimesinin sorumluluk anlamına geldiğini söylemişlerdir.¹⁵³ İnsanın Yüce Allâh’ın katındaki değerini bilmesi ve isteyerek yüklendiği emanetin gerekliliklerini yerine getirmesi gerekmektedir.

İnsan, itaat veya isyan etme seçeneğini kullanırken, ona sayısız nimet üzerinde hâkim olma yetkisi verilmiştir. Bu da kaçınılmaz olarak insanın yaptığı işlerden sorumlu olmasını gerektirmektedir.¹⁵⁴ Mevdûdî, insanın emaneti üstlenmesini şu şekilde tasvir etmektedir: Yüce Mevlâ şöyle dedi: Yarattıklarımın birine sorumluluk vermek istiyorum. Bu yaratık beni inkâr etme imkânına da sahip olacaktır. Emanetimi kötüye kullananı, büyük bir azaba çaptıracağım; bana itaat edeni ise yarattıklarımın hiçbirinin erişemeyeceği yüce makamlara ulaştırılacağım. Şimdi söyleyin bakalım, hanginiz bu imtihana hazırsınız? Allâh’ın yarattığı varlıklardan her biri bu şiddetli imtihandan bağışlanmaları için yalvarmışlardır. Sonunda insan bu emaneti kabul etmiştir.¹⁵⁵

Üstlendiği sorumluluğunun bir gereği olarak insanın kendisine gelen vahye tabi olması ve buna göre yaşaması gerekmektedir. Kur’ân, herkes için bir hidâyet rehberi

¹⁵¹ M. Abdullah Dıraz, *Kur’ân Ahlâkı*, Çev: Emrullah Yüksel-Ünver Günay, İz Yay. İstanbul, 1993, s. 69-70.

¹⁵² 33/Ahzâb, 72.

¹⁵³ *Mefâtîhu’l-Gayb*, 18/302-303; *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/229; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 9/366-368; *Tefhîm*, 4/465; *Hülâsatu’l-Beyân*, 12/4477-4478; *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 6/342.

¹⁵⁴ *Tefhîm*, 4/465.

¹⁵⁵ *Tefhîm*, 4/466.

olmakla beraber, sadece kendisine tabi olanları doğru yola ulaştırır.¹⁵⁶ مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ “Kim yola gelirse kendisi için yola gelmiş olur, kim de saparsa kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz.”¹⁵⁷ Kur’ân-ı Kerîm, sorumluluğun kişisel olduğunu sürekli vurgulamış ve herkesin kendi seçiminin karşılığını göreceğini belirtmiştir.¹⁵⁸

Sorumluluğun şahsiliğiyle ilgili Kur’ân’da pek çok âyet vardır. Bu âyetlerde insanın yaptığı amellerden, söylediği sözlerden, Kur’ân’a uyup uymadığından ve kendisine verilen nimetlere şükredip şükretmediğinden hesaba çekileceği anlatılır. “Rabbin hakkı için biz onların hepsine mutlaka soracağız: Yaptıkları şeylerden”¹⁵⁹; “Kur’ân, sana ve kavmine bir Zikir (uyarı, şan ve şeref)dir ve yakında O’na uyup uymadığınızdan sorulacaksınız.”¹⁶⁰; “Bilmediğin bir şeyin ardına düşme, çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi yaptığından sorumludur.”¹⁶¹ ve “Sonra o gün, (size verilen) nimetten sorulacaksınız.”¹⁶²

İnsanların şahsî sorumluluklarının yanında bir de müşterek sorumlulukları vardır. Fakat müşterek sorumluluğun temelinde de şahsî sorumluluk bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm, insanlardan toplumsal bir sorumluluk içinde hareket etmelerini istemektedir.¹⁶³ İnsanların sorumluluklarının esası, yeryüzünde ahlâk kurallarına dayanan bir düzen kurmalarından ibarettir.¹⁶⁴ İyilikleri emredip kötülükleri nehyetmek, hakkı ve sabrı tavsiye etmek, Allâh’ın emirlerini tebliğ etmek gibi konular ortak sorumluluk duygusunu gerektirmektedir. Eğer bu görevler yerine getirilmezse insanların tümü zarar görür.¹⁶⁵

¹⁵⁶ 3/Âl-i İmrân, 101; 10/Yûnus, 108; 34/Sebe, 50.

¹⁵⁷ 17/İsrâ, 15. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân, 20; 6/En’âm, 164; 10/Yûnus, 108; 17/İsrâ, 15; 20/Tâhâ, 82; 27/Neml, 92; 35/Fâtır, 18; 39/Zümer, 7, 41; 53/Necm, 38...

¹⁵⁸ 10/Yûnus, 108; 17/İsrâ 15; 27/Neml, 92; 39/Zümer, 41...

¹⁵⁹ 15/ Hicr, 92–93; 16/ Nahl, 93.

¹⁶⁰ 43/Zühuf, 44.

¹⁶¹ 17/İsra, 36.

¹⁶² 102/Tekâsür, 8.

¹⁶³ 3/Âl-i İmrân, 104; 24/Nûr, 51, 40/Ğâfir, 14.

¹⁶⁴ Ömer Özsoy, *Sünnetullâh*, Fecir Yayınevi, Ankara, 1994, s. 76.

¹⁶⁵ Muhammed Fazıl Cemâlî, *Kur’ân’a Göre Eğitim Felsefesi*, Çev: Ahmed Serdaroğlu-Rahmi Özer, Arslan Yay. İstanbul, Trh. s. 12; Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken, İstanbul, 2000, s. 134.

Bunun için Hz. Allâh Müslümanlara şöyle demektedir: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”¹⁶⁶

Netice itibariyle iyi veya kötü amelin karşılığı failine aittir¹⁶⁷ ve herkes dünyada yaptıklarının sorumlusu olarak Yüce Allâh’ın huzurunda hesap verecektir. Kur’ân, İslâm toplumunun sorumluluk duygusu taşıyan fertlerden meydana gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Kur’ân-ı Kerîm, sürekli olarak insanı varlıklara bakmaya, bunlardan ibret almaya, yaptığı işlerin sonucunu düşünmeye teşvik etmektedir. Kurtuluşu için insanın sorumluluğunu hiçbir zaman unutmaması gerekmektedir.

2) Kur’ân’da İnsanın Kendini Kınaması

İnsan yaratılış esnasında, dünya üzerinde ahlakî kurallara dayalı bir düzen kurma sorumluluğunu üstlenmiştir. Yeryüzünde iman etmeyip sorumluluğunu yerine getirmeyenler, âhirette yaptıkları hatalardan dolayı dünyayı ve şeytanı değil, kendilerini kınayacaklardır.¹⁶⁸ Çünkü dünyada işlenen iyilik ve kötülüklerin sorumluluğu insana aittir.

Kur’ân, âhiretin inkar edilme sebeplerinin başında dünya sevgisini zikretmektedir. Öldükten sonra diriltileceklerine inanmayanlar, malı ebedî hayata tercih emektedirler.¹⁶⁹ Mal sahibi olma, beraberinde yeryüzünde azgınlık yapmayı getirebilir.¹⁷⁰ Fakat burada sorumlu olan dünya malı değil, onu kullanma yetkisini elinde bulunduran kişidir. Dünyayı iyi yönde kullanan insan olduğu gibi, onu kötü yönde kullanan da insandır.¹⁷¹

Servet sahibi insanların bazıları, toplumdaki mevkilerine güvenerek günah işlemeye başlar ve bu durum onlarda bir yaşam haline dönüşür.¹⁷² Yüce Mevlâ, âhirete inanmayıp dünya malı elde etmeyi her şeyin üstünde tutan bu insanlarla ilgili olarak şöyle demektedir: “Bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimseden yüz

¹⁶⁶ 3/Âl-i İmrân, 104.

¹⁶⁷ 9/Tevbe, 121; 16/Nahl, 96–97; 24/Nûr, 38; 41/Fussilet, 27; 6/En’âm, 157...

¹⁶⁸ 14/İbrâhim, 22.

¹⁶⁹ 23/Müminûn, 36–39.

¹⁷⁰ 42/Şûrâ, 27.

¹⁷¹ 75/Kıyâmet, 31; 76/İnsân, 9.

¹⁷² 23/Mü’minûn, 33,37; 45/Casiye, 34; 75/Kıyâmet, 33.

çevir.”¹⁷³ Allâh Teâlâ, bu âyette dünyayı ve üzerindeki nimetleri değil; âhirete inanmayan ve sadece dünya için çalışanları kınamaktadır.¹⁷⁴ Kur’ân, Müslümanların Allâh’tan dünya malını istemelerini kötölememiştir.¹⁷⁵ Nitekim Hz. Süleyman, Yüce Allâh’tan kimsenin ulaşamayacağı bir servet istemiş ve Yüce Mevlâ da duâsını kabul edilerek O’na pek çok nimet vermiştir.¹⁷⁶

Kur’ân-ı Kerîm, günahlarından dolayı insanların kendilerini kınamaları gerektiğini bir âyette net olarak şöyle ortaya koymaktadır: وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا فُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلَوْلَا أَنْفُسُكُمْ مَا آتَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِي إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “İş bitirildikten sonra şeytân onlara şöyle dedi: "Allâh size gerçek vadetti, ben de size vadettim ama ben sözümünden caydım. Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece sizi küfür ve isyâna davet ettim. Siz de benim davetime koştunuz. *O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın!* Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, önceden beni (Allâh'a) ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten. Doğrusu zâlimler için acı bir azâb vardır!”¹⁷⁷ Bu âyette geçen “*beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın*” ifadesi, şeytanın bile insanların günah işlemelerinde onları günaha çağırmaktan başka bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. İnsanın işlediği günahlardan dolayı, ne dünya ve ne de dünya malı sorumludur. Sorumluluk, aklını kullanmayan insana aittir.¹⁷⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de, Allâh’a inanmayan bir bahçe sahibinin söylediği şu sözler de insanın hem dünyada ve hem de âhirette kendisini kınaması gerektiğini net bir şekilde belirtmektedir: “Fakat bahçeyi görünce: "Herhalde biz yolu şaşırdık." dediler. "Hayır, doğrusu biz mahrum bırakıldık!" Orta (yolda giden iyi)leri: "Ben size demedim mi?

¹⁷³ 53/Necm, 29.

¹⁷⁴ *Câmiu’l-Beyân*, 13/74; *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 11/97–98.

¹⁷⁵ 38/Sâd, 32.

¹⁷⁶ 38/Sâd, 35–40. Meâl için bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 454.

¹⁷⁷ 14/İbrâhîm, 22.

¹⁷⁸ *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 7/106.

Rabbini tesbih etmeniz gerekmez miydi?" dedi. "Rabbimizi tesbih ederiz, doğrusu biz zulmedenlermişiz!" dediler. Dönüp birbirlerini kınamağa başladılar.”¹⁷⁹

Azgınlığı ve inadı yüzünden günah işleyen ve ölüm anında yaptığı hatalardan dolayı kendini kınayan Firavun’un durumu da insanın kendisini kınaması bakımından son derece ibretli bir sahnedir. وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ فَتَوَلَّىٰ وَرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ. فَأَخَذْنَاهُ وَجُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ “Mûsâ'da da (ibret alınacak şeyler vardır). Onu açık bir delil ile Firavun’a göndermiştik. (Firavun O’na) yanını çevirdi ve: "Bu, ya büyücü veya cinlidir" dedi. Biz de O’nu ve askerlerini yakaladık, onları denize attık. O, boğulurken pişmanlıkla kendi kendini kınıyordu.”¹⁸⁰

Âhirette hesap işlemi bittikten sonra, dünya hayatında kulluk görevini yerine getirmeyenler büyük bir pişmanlık içerisinde olacaktır. إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَايِهِ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ ثَرَابًا Öne sürdüğü işlere bakar ve kâfir: "Keşke ben, toprak olsaydım!"¹⁸¹ der.

Bu âyetler, dünya üzerinde meydana gelen kötülüklerin insan eliyle işlendiğini ve bundan dolayı da sorumluluğun ve değersizliğin varlık dünyasına değil, inanmayan insanlara ait olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yaptığı yanlış işlerden dolayı, insanın dünyayı, yeryüzündeki varlıkları kınaması veya bunları değersiz görmesi doğru değildir. Değersiz olan ve kınanması gereken, sahip olduğu birbirinden güzel dünya nimetlerini değerlendiremeyen insanlardır.

3) Dünya Ekini Olarak Cennet ve Cehennem

Cennet, Yüce Allâh’a inanan ve sorumluluğunu yerine getiren Müminlerin varacağı yerdir. Dünya hayatında işledikleri güzel amellerden dolayı Müslümanlar burada selamla karşılanacaklardır.¹⁸² Kur’ân, dünyada işlenen fillerin, kişinin âhiretteki geleceğini

¹⁷⁹ 68/Kalem, 26–31.

¹⁸⁰ 51/Zâriyât, 38–40; 67/Mülk, 10.

¹⁸¹ 78/Nebe, 40.

¹⁸² 16/Nahl, 32; 6/En’am, 127; 7A’raf, 46; 10/Yûnus, 10; 13/Ra’d, 24; 14/İbrâhim, 23; 15/Hicr, 46...

belirleyeceğini net bir şekilde dile getirmiştir. Kur’ân, âhireti inkâr edenleri, büyüklük taslayan, yetimle ilgilenmeyen, maddî hazlara düşkün olan;¹⁸³ Müminleri ise “dünya hayatını âhret hayatı karşılığında satanlar”¹⁸⁴ diye tanımlamaktadır. Bu ise Cennet ve cehennemin, insanların dünyayı kullanmalarının bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’e göre dünya, âhret için bir “ekim” mekânıdır. مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ “Kim âhret ekinini istiyorsa onun ekinini artırırız; kim dünya ekinini istiyorsa ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz.”¹⁸⁵ Hz. Muhammed (s.a.s.) de dünyayı, âhret için bir tarlaya benzeterek şöyle demiştir: “Dünya, âhiretin tarlasıdır.”¹⁸⁶

Kur’ân-ı Kerîm’e göre insanların âhiretteki değerini belirleyecek olan şey “dünyadaki” amelleridir.¹⁸⁷ Nefsini arındırmayıp bilgisini hayata geçirmeyenleri, Kur’ân bilgi hamalı olarak tanımlar¹⁸⁸ ve bunların varacağı yerin cehennem olduğunu bildirir. Öte yandan, nefsinin günahlardan arındıran kişinin varacağı yerin de Cennet olduğunu söyler.¹⁸⁹

İnsanın akıbeti, Allâh’ın emirlerini ne oranda yapacağına bağlıdır.¹⁹⁰ Çalışılması istenilen nihaî hedefle ilgili olarak Yüce Mevlâ şöyle buyurmaktadır: إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ لِمِثْلِ “Gerçekten büyük başarı ve mutluluk budur! Çalışanlar bunun için çalışsınlar. (Nasıl) Ağır lanmak için bu mu hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?”¹⁹¹ Kur’ân, Cennete girebilmek için Allâh’a ibâdet etmeyi şart koşmaktadır. وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا “Kim de âhireti ister ve inanarak ona

¹⁸³ 2/Bakara, 86; 53/Necm, 29; 74/Müddessir, 44; 107/Mâûn, 1–3.

¹⁸⁴ 4/Nîsâ, 74.

¹⁸⁵ 42/Şûrâ, 20.

¹⁸⁶ *Keşfu’l-Hafâ*, Hadis No: 1320; *el-Mekâsidu’l-Hasene*, Hadis No: 495. Aclûnî, İmam Gazalî’nin bu hadisi İhya’sında zikrettiğini ancak senedinin bulunmadığını söylemiştir. Aliyyü’l-Kârî ise bu hadisin mana olarak doğru olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Keşfu’l-Hafâ*, 1/412. *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/202. Açıklamalar için bkz. Mehmet Said Hatipoğlu, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Kitabiyat, Ankara, 2004, s. 103.

¹⁸⁷ 5/Mâide, 12.

¹⁸⁸ 62/Cuma, 5; 91/Şems, 10.

¹⁸⁹ 79/Nâziât, 40–41.

¹⁹⁰ Murtaza Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, Çev: Şeyhmus Okur, Akademi Yay. İstanbul, 1989, s. 179–180.

¹⁹¹ 37/Saffât, 60–62.

yaraşır biçimde çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir.”¹⁹² Kur’ân-ı Kerîm, bu çağrıya uyup ibâdet edenlerin Cennete gireceklerini bildirmektedir.¹⁹³

Dünya hayatını gereği gibi değerlendiremeyip cehenneme girenler, salih amel işlemek üzere tekrar dünyaya gönderilmek için Yüce Mevlâ’ya yalvaracaklardır.¹⁹⁴ Ancak bu istekleri kabul edilmeyecektir. Çünkü herkes, dünyada iken Cenneti kazanma imkânına sahiptir. İnsanlar, Cennette kendilerine verilecek bahçeleri bu hayattaki amelleriyle yetiştirebilirler. İnsanların dünyadaki amelleri bu bahçeye ne kadar uygun olursa makamları da o kadar güzel olacaktır.¹⁹⁵ Hz. Muhammed de, Cennet ve cehennemin dünyada yapılan amellerin bir neticesi olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir: “Ey kullarım! Bunlar sizin amellerinizdir. Onları size sayıyor ve sonra da karşılığını veriyorum. Kim bir hayır bulursa Allâh’a hamd etsin. *Kim de bunun dışında bir şey bulursa işlediği günahlardan dolayı başkasını değil, kendini kınasın.*”¹⁹⁶

İslam, dünya hayatını âhiretin kazanılacağı bir mekân olarak görmektedir. Ebedî âhiret hayatı, bu mekânda elde edilecektir. Kur’ân, yeryüzünü insanın ayaklarının altına sermiş; Cennet ve cehennemi de amellerin karşılığının verileceği güne yerleştirmiştir. Cehennem amelleri burada işlendiği gibi; Cennet amelleri de burada işlenir. Âhirette herkes buradan götürdüğü amellere göre bir hayat yaşayacaktır. “Kim iyilikle (ilâhî huzura) gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan emin olurlar. (Rablerinin huzuruna) kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar. (Onlara) "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz!" (denir).”¹⁹⁷

¹⁹² 17/İsrâ, 19. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 62; 5/Mâide, 69; 4/Nîsâ, 124; 16/Nahl, 97; 18/Kehf, 88; 19/Meryem, 60; 23/Mü’minûn, 51...

¹⁹³ 3/Âl-i İmrân, 195; 21/Enbiyâ, 94.

¹⁹⁴ 35/Fâtır, 37. Ayrıca bkz. 23/Mü’minûn, 100; 32/Secde, 12.

¹⁹⁵ **Hak Dini Kur’ân Dili**, 1/240–241.

¹⁹⁶ Müslim, Birr, 55.

¹⁹⁷ 27/Neml, 89–90. Meal için bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, s. 384. İlgili âyetler için Ayrıca bkz. 6/En’âm, 160; 16/Nahl, 30.

Kur’ân, dünyadaki hayatın ve malın geçici olduğu vurgulamış¹⁹⁸ fakat dünya ve nimetlerini hiçbir yerde kötölememiştir.¹⁹⁹ Cenneti elde etmenin yolu, dünya ve dünya nimetlerini inkâr etmekten değil; mal kazanıp onu hayırlı bir şekilde kullanmaktan geçmektedir. Dünya malı olmadan insanın âhiret için tam anlamıyla azık hazırlaması mümkün değildir.²⁰⁰

Kur’an, infak edilen malın karşılığını “تِجَارَةٌ لَّنْ تُبُورَ” “asla batmayacak bir ticaret”²⁰¹ olarak isimlendirilmektedir. Müslüman için gerekli olan şey, infak edildiğinde getirisi sonsuz olan malın kazanılıp elde edilmesi ve bu uğurda harcanmasıdır. Dünyayı varlık olarak kötüleyip maldan uzaklaşmak Müslüman için böyle bir fırsatı ortadan kaldırır.²⁰²

Kur’ân-ı Kerîmde Allâh, dünya nimetlerini Müslümanlar için yarattığını bildirmektedir.²⁰³ Dünya malını kullanma konusunda yerilen şey, insanın malın cazibesine kapılıp âhireti ihmal etmesidir. Dünya ve mal iyi değerlendirilmedikleri zaman, bunlar Kur’ân’ın ifadesiyle “geçici bir mekân ve değersiz bir metâ olmaktadır.”²⁰⁴ Kur’ân-ı Kerîm’e göre dünya, insanın bu dünyadaki ihtiyaçları için bir tarla, âhireti için ise bir ekim alanıdır. İnsanın bu alan üzerindeki tasarruf hakkını, çok iyi kullanması gerekmektedir.

Cehennem, Yüce Allâh’a inanmayan, sorumluluğunu yerine getirmeyen ve dünyayı değerlendiremeyen kâfirlerin varacağı yerdir.²⁰⁵ Dünyada arzulanıp da işlenilmeyen amellerin âhirette sahiplerine bir faydası olmayacaktır. Bu durum, cehennem ehlinin söylediği şu sözlerle net olarak ifade edilmiştir: “Nihayet onlardan birine ölüm geldiği zaman: “Rabbim, der, beni geri döndürünüz!” “Ki terk ettiğim dünyada yararlı bir iş

¹⁹⁸ 3/Âl-i İmrân, 194; 4/Nisâ, 77; 9/Tevbe, 38.

¹⁹⁹ 2/Bakara, 29.

²⁰⁰ *Edebu’d-Dünya ve’d-Dîn*, s. 96.

²⁰¹ 35/Fâtır, 29.

²⁰² *Müslüman Kültürü Üzerine*, s. 105–106.

²⁰³ 7/A’râf, 32.

²⁰⁴ 9/Tevbe, 38; 13/Ra’d, 26. İlgili âyetler için bkz. *el-Mucemu’l-Mufehres*, s. 551.

²⁰⁵ 2/Bakara, 95, 225; 3/Âl-i İmrân, 182; 4/Nisâ, 62; 7/A’râf, 39; 10/Yûnus, 28, 52; 13/Ra’d, 42; 36/Yâsin, 12, 65; 38/Sâd, 60–61; 39/Zümer, 51; 62/Cuma, 7; 78/Nebe, 40; 89/Fecr, 24.

yapayım.” Hayır, bu onun söylediği bir sözdür. Önlerinde tâ diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”²⁰⁶

Cehennem, kâfirlerin irâdî eylemlerinin bir sonucudur.²⁰⁷ Bu sonucu onlar kendi elleriyle dünyada hazırlarlar. “Kimler dünya hayâtını ve süsünü isterse onlara oradaki amellerinin karşılığını tam veririz ve onlar orada hiçbir haksızlığa uğratılmazlar. Ama onlar öyle kimselerdir ki âhirette onlar için ateşten başka bir şey yoktur ve yaptıklarının hepsi orada boşa çıkmıştır, amelleri hep bâtil olmuştur!”²⁰⁸

Kur’ân, amellerin kişiye faydalı olabilmesi için Allâh’a iman etmeyi şart koştur. İnsan bu dünyada iyi ameller yaptığını sanabilir.²⁰⁹ Ancak iman etmeden yaptığı ameller boşa gidecektir.

Kur’ân-ı Kerîm’e göre başkalarının yanlış şeyler işlemesine neden olanlar, hem kendilerinin ve hem de başkalarının yaptıklarının günahını çekeceklerdir. Bu konu Kur’ân ve hadislerde net olarak belirtilmiştir: مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْبِلًا “Kim güzel bir işe destek olursa, onun da o işten bir payı olur. Kim kötü bir işe destek olursa, onun da o işten bir payı olur. Allâh her şeyi gözetip karşılığını verendir.”²¹⁰ Bu konuda Hz. Peygamber de şöyle demektedir: “Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki, onun günahından Âdem’in ilk oğluna bir pay ayrılmasın. Çünkü yeryüzünde ilk kan akıtma çığırını açan odur.”²¹¹; “Kim İslamda iyi çığır açar da kendinden sonra gelenler onunla amel ederlerse, onunla amel edenlerin sevaplarının bir misli de, o çığır açan kimseye yazılır, öbürlerinin de sevaplarından hiç bir şey eksilmez.

²⁰⁶ 23/ Mü’minûn, 99–100.

²⁰⁷ 8/Enfâl, 50–59; 91/Şems, 10.

²⁰⁸ 11/Hûd, 15–16.

²⁰⁹ 18/Kehf, 103–106.

²¹⁰ 4/Nisâ, 85; Ayrıca bkz. 7/A’râf, 38; 38/Sâd, 61; 33/Ahzâb, 67–68, 14/İbrâhîm, 21; 36/Yâsin, 12...

²¹¹ Buhârî, Cenâiz, 33; Müslim, Kasâme, 27.

Kim kötü bir çağır açarsa onun ve kıyamet gününe kadar onu işleyenlerin günahı kendisine yazılır.”²¹²

Cenneti de cehennemi de kazanan insandır. Bu yüzden cehenneme giden insanların kıyamet gününde bir mazeret ileri sürmeleri,²¹³ hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Yüce Allâh bu konuda şöyle demektedir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ “(Oraya girenlere derler ki:) Ey nankörlük edenler, bugün özür dilemeyin. Çünkü siz, ancak yaptığınız şeylerle cezalandırılıyorsunuz!”²¹⁴; وَإِذَا أُلْفُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّبِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا (Elleri boyunlarına zincirlerle) Bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman orada ölümü çağırırlar (yetiş ey ölüm, nerdesin, gel bizi bu azâbdan kurtar! derler). "Bugün bir ölüm çağırmayın, birçok ölüm çağırın.”²¹⁵

Hız. Allâh, insanlara dünyada bir ekim yapma imkânı vermiştir. İnsanların kendi menfaatleri için bu imkânı iyi değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu fırsatı iyi yönde değerlendirenler Cennete; kötü yönde değerlendirenler ise cehenneme girecektir. İnanmayanların âhirette affedilmeleri için bir mazeret ileri sürmeleri ve yaptıkları hatalardan dolayı pişman olup kendilerini kınamaları onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır. Çünkü bu kişiler, dünya üzerindeki nimetleri sadece yeryüzündeki hayat için kullanmış ve sahip oldukları bu güzel nimetlerle âhirete azık hazırlamamışlardır.

C) DÜNYA-ÂHİRET MUTLULUĞU AÇISINDAN MALIN DEĞERİ

Âhireti kazanma bakımından “dünya malı” Müslüman için büyük bir öneme sahiptir. Çünkü yapacağı ibâdetlerin büyük bir kısmı malî ibâdetlerden oluşmaktadır. Ayrıca bedenî ibâdetlerin huzurlu bir şekilde yerine getirilmesi de dünya malının varlığına bağlıdır. Bu yüzden İslâm, çalışmaya ve helal yollardan mal kazanmaya büyük önem vermiştir. Kur’ân, dünyanın rızık temin etme imkânlarıyla dolu olduğunu bildirmektedir.

²¹² Müslim, İlm, 15; Neseî, Zekât, 64.

²¹³ 6/En’âm, 130.

²¹⁴ 66/Tahrîm, 7; 9/Tevbe, 66.

²¹⁵ 25/Furkân, 13–14.

Müslümana düşen, bu imkânları iyi bir şekilde kullanarak dünya ve âhiret rızkı temin etmektir. Bu, Müminin zilletten kurtulması ve dünyada rahat bir yaşam sürebilmesi için yerine getirmesi gerektiği zorunlu bir görevdir.

Allâh, insanlarda mal edinmeye karşı bir heves yarattığından, insanlar sadece zarûî ihtiyaçlarını gidermekle kalmayıp, değişik ziynetlere de heves etmektedirler.²¹⁶ Medeniyetleri geliştirip mükemmelleştiren, bu hevestir. İbn Haldun’a göre, servet edinme arzusu medeniyetin temelini teşkil eder ve devlet sadece mal sayesinde ayakta kalabilir.²¹⁷ Bunun için İslâm, helalinden servet edinmeye hiçbir şekilde sınır koymamış, sadece servet edinmek isteyen kimselerin dikkatli olmaları gerektiğine işaret etmiş ve bu konuda bazı yasaklar koymuştur.

1) Dünya Hayatında Malın Korunması

Bu bölüme “malı” tarif ederek başlamak istiyoruz. Mecelle’de mal şöyle tarif edilmektedir: “İnsanın yaratılışına bağlı olup, gerektiği zaman toplanıp saklanabilen menkul ve gayrimenkul şeylerdir.”²¹⁸ Bu tariftan anlaşıldığı üzere, insanların faydalandığı bütün şeyler “mal” kapsamına girmektedir. Hz. Peygamber, malın varlığının önemiyle ilgili olarak şöyle demektedir: “Geniş ev, iyi komşu ve itaatkâr bir binek, Müslüman kişinin mutluluğundandır.”²¹⁹ Ayrıca mal, hürriyet ve bağımsızlık²²⁰ içinde yaşama bakımından da büyük bir öneme sahiptir.²²¹ Bu yüzden o, İslâm’da korunması gereken beş zarûî esastan biri olarak kabul edilmiştir.

²¹⁶ *Tafsîlu’n-Neşeteyn ve Tahsîlu’s-Saâdeteyn*, s. 72.

²¹⁷ İbn Haldûn, Fars bilgini Mûbazân’dan şu cümleleri nakletmektedir: Ey hükümdar! Devlet şeriata uyma, Allâh’a itaat etme ve O’nun emirlerine göre hareke etmekle kuvvetlenir. Şeriat devlet; devlet, kendi işlerini görecektir kişiler ve bu kişiler de mal ile ayakta durur. Mal sahibi olmak kalkınmak; kalkınmak da adaletle mümkün olur. Devlet asker, asker de mal ile ayakta kalır. Mal vergi; vergi kalkınmışlık; kalkınmışlık da valilerin işlerini düzgün yapmalarıyla sağlanır. *Mukaddime*, 1/73–74.

²¹⁸ *Mecelle*, s. 45. Ayrıca bkz. İbn Nuceym, *el Bahru’r-Râik Şerhu Kenzu’d-Dekâik*, Matbaatü’l-İlmiyye, İstanbul, H. 1311, 2/242; Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir Fi Kavâid ve Furui’ Fıkhi’s-Şafiiyye*, Şirketü Mektebeti Mustafa, Mısır, 1959, s. 327.

²¹⁹ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 462.

²²⁰ 8/Enfâl, 60.

²²¹ “Kur’ân-ı Kerîm’in Dünya ve Âhirete Bakışı,” s. 271.

Mal, Müslümanların birbirilerini sevmelerinde büyük öneme sahiptir.²²² Müslümanların zengin olması, İslâmı tanıtmaya açısından son derece önemlidir.²²³ Müellefe-i Kulûb'a zekât verilmesinin nedeni de budur.²²⁴ Sebe melikesi Belkıs'ın Hz. Süleyman'ı etkilemek için O'na bazı hediyeler göndermesi bu açıdan güzel bir örnektir.²²⁵ Öte taraftan O'nun Hz. Süleyman'ın sarayından etkilenerek Müslüman olması da malın güzel kullanılmasının değerini ortaya koymaktadır.²²⁶ Zenginlik, İslâm'ın yayılmasında gözardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.²²⁷

Zenginliğin günümüzdeki değeri, geçmişle kıyaslanmayacak derecede artmıştır.²²⁸ Müslümanların bunu gözardı etmeleri onlar için bazı ekonomik ve siyasî sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kur'ân'a göre Müslüman, gerekli kurallara uyarak nimetlerden faydalanmalıdır. Bu açıdan malı, insanların "dînî olmayan ihtiyaçlarını gidermeye yarayan şey"²²⁹ diye tarif etmek doğru değildir. Çünkü mal, Müslümanın hem bedenî ve hem de malî ibâdetlerini yerine getireceği bir vasıtaadır.

Yüce Allâh, insanı yeryüzünün halifesi olarak yaratmış ve dünyayı iyi bir şekilde kullanması için onun emrine sunmuştur.²³⁰ Bir âyette Allâh Teâlâ şöyle demektedir: **هُوَ الَّذِي** "O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı."²³¹ Haramlar hariç, yaratılan her şey Müslümanın faydalanması için var edilmiştir. Hz. Peygamber,

²²² Hediyeleşmenin önemiyle alakalı olarak Hz. Peygamber şöyle der: "Birbirinize hediye verin ki, birbirinizi seversiniz." *Edebu'l-Müfred*, Hadis No: 607.

²²³ *Mefâtihu'l-Gayb*, 12/53; *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 5/547.

²²⁴ 9/Tevbe, 60.

²²⁵ 27/Neml, 36.

²²⁶ **قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** "Ona: "Köşke gir!" dendi. Köşkü görünce zemini su sandı ve bacaklarını sıvadı. (Süleymân) "O, cilâlı, şeffaf sırçadandır" dedi. (Kraliçe): "Rabbim, ben kendime zulmetmişim. (Artık) Süleymân'la beraber âlemlerin Rabbi Allâh'a teslim oldum," dedi." 27/Neml, 44.

²²⁷ *Tefhîm*, 2/242–243.

²²⁸ "Kur'ân-ı Kerîm'in Dünya ve Âhirete Bakışı," s. 271.

²²⁹ Tarif için bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İstanbul, 1995, s. 346.

²³⁰ Nurettin Turgay, "Kur'ân'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları," DÜİFD. Diyarbakır, 1999, 1/57.

²³¹ 2/Bakara, 29. Ayrıca bkz. 7/A'râf, 32.

Allâh'tan zenginlik isteyerek “Senden bana ve dostlarıma zenginlik vermeni dilerim.”²³² demiş ve fakirlikten Allâh’a sığınmıştır.²³³

Maddî ibâdetlerin söz konusu edildiği âyetler servet edinmenin önemini ortaya koymaktadır.²³⁴ Bu öneminden dolayı mal, İslâm’da korunması gereken beş temel esastan biri olmuştur. Hz. Peygamber malın korunmasıyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Malını korumak için öldürülen kimse şehittir.”²³⁵

Kur’ân’da malla ilgili olarak konan yasaklar, esasında onu korumayla alakalıdır. “Allâh'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlerle vermeyin.”²³⁶ Bu âyetteki emir, aklı ermeyenlerin malını korumayla ilgili olmakla beraber buradan çıkan genel mana, insanın malında dilediği gibi tasarrufta bulunmasının yasaklanmasıdır. İslâm, insanların kendi mallarını da isrâf etmelerini yasaklamıştır. Çünkü diğer insanların bunlarda hakkı vardır.²³⁷ “Babasının malını gözetmekle oğlu şüphesiz mükelleftir... Babamın malıdır diye... isrâf... etmekten indellah mesuldür.”²³⁸

Hz. Muhammed Veda Hutbesi’nde: “Bu beldenin nasıl dokunulmazlığı varsa Allâh kanlarınızı, mallarınızı ve namuslarınızı da aynı şekilde haram kılmıştır.”²³⁹ diyerek malın korunması gerektiğini vurgulamıştır. Zekâtın ödenmesi, mülk sahiplerinin servetlerini korumaları için bir teminattır. Çünkü fakir bir toplumda, zenginlerin canları da malları da emniyet içinde olamaz ve hırsızlıkların önüne geçilemez.

Kur’ân, malın kazanım ve tüketim gibi her aşamasıyla ilgilenmiştir. Malın korunması da bu aşamalardan birini oluşturur. İslâm meşru mülkiyeti koruma altına almış ve sahibine de bunu müdafaa etme hakkı vermiştir. Konuyla ilgili bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allâh'tan bir cezâ

²³² *Edebu'l-Müfred*, Hadis No: 680. Ayrıca bkz. 88, 647–648, 667, 670, 673, 695, 699, 702–703.

²³³ *Edebu'l-Müfred*, Hadis No: 691–693, 699.

²³⁴ 5/Mâide, 38.

²³⁵ Buhârî, Mezâlim, 33.

²³⁶ 4/Nisâ, 5.

²³⁷ 7/A'râf, 31; 17/İsrâ; 26–27, 29.

²³⁸ Ahmed, Naim, *Sahîh-i Buhârî*, DİBY. Ankara, 1976, 3/43.

²³⁹ Buhârî, Hudûd, 9. Ayrıca bkz. Müslim, Hacc, 148.

olarak ellerini kesin!”²⁴⁰ Hırsızlığı önlemeye yönelik olarak getirilen bu ağır ceza, kişinin helal mülkiyetini korumaya yönelik bir tedbirdir.

2) Herkes Rızkını Çalışarak Temin Etmekle Mükelleftir

İnsanın hayatını devam ettirmesi, halifelik görevini yerine getirmesi, yeryüzünü imar etmesi ve kulluk görevini yapması tamamen çalışmasına bağlıdır. Kur’ân, herkesi rızkını temin etmekle sorumlu tutmuştur. İslâm, meşru ve gayri meşru geçim yollarını şu ilkeyle belirlemiştir: “Bir ferдин kazancını diğer bir ferдин mutlak zararına dayayan kazanç yolları, gayri meşrudur. Adalet ve rıza ile fertlerin karşılıklı faydalarını temin eden kazanç yolları da meşrudur.”²⁴¹ Bu ilke şu âyetten hareketle ortaya konulmuştur: “Ey inananlar, mallarınızı aranızda bâtılla (doğru olmayan yollarla, haksız yere) yemeyin. Kendi rızânızla yaptığınız ticaret olursa başka.”²⁴²

Yüce Allâh, her hayvana bir hareket yeteneği vermiştir. Hayvanlar, kendilerine verilen bu yeteneği kullanarak rızıklarına ulaşırlar.²⁴³ Düşünme yeteneği, canlılar arasında yalnızca insana verilmiştir. Dünyanın insanın hizmetine sunulması, hayvanlar âleminde olduğu gibi onu çalışmaya sevk etmelidir. İnsanın rızık elde etmesi, Allâh’ın “fazlını” aramasıyla alakalıdır. İnsan dışındaki canlıların beslenmesi, gıdalarını aramalarıyla mümkün olduğu²⁴⁴ gibi, insanın beslenmesi de ihtiyaç duyduğu şeyleri çalışarak kazanmasıyla mümkün olabilir. İslâm, Müslümanın ihtiyaç duyduğu yiyecek ve giyecek maddelerini kazanmasını, yerine getirmesi gereken bir farz olarak görmektedir.²⁴⁵

Ahmed b. Hanbel, “Rızkım bana gelinceye kadar oturur hiçbir şey yapmam” diyen kişi için “Bu adam bilgi yoksunudur.” demiştir.²⁴⁶ Gazalî ise, “Yeryüzünde hiçbir canlı

²⁴⁰ 5/ Mâide, 38.

²⁴¹ Yusuf Kardavî, *İslâmda Helal ve Haram*, Terc: Mustafa Varlı, Hilal Yay. İstanbul, 1971, s. 157.

²⁴² 4/Nisâ, 29.

²⁴³ *ez-Zerîa*, s. 381.

²⁴⁴ Bu konuyla ilgili olarak Hz. Ömer şöyle bir hadis nakletmektedir: “Eğer Allâh’a hakkıyla tevekkül etseydiniz. Kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırırdı; kuşlar sabah aç gider. Akşam tok döner.” Tirmizî, Zühd, Hadis No: 2344; İbn Mâce, Zühd, Hadis No: 4164.

²⁴⁵ *İslâmda Emir ve Yasakların Hikmeti*, s. 34, 71.

²⁴⁶ *Telbîsu İblîs*, s. 347. Ayrıca bkz. *et-Terâfîbu’l-İdâriyye*, s. 67.

yoktur ki, rızık Allâh'a âit olmasın.”²⁴⁷ âyetiyle ilgili olarak şöyle demektedir: “Bunu okuduktan sonra bildim ki: O canlılardan biri de benim. Artık yüce Allâh’ın hakkını ödemeye başladım; katında benim için olan şeyle uğraşmayı bıraktım.”²⁴⁸ Kardavî, bu âyette belirtilen rızık sadece çalışmayla elde edilebileceğini söylemektedir.²⁴⁹ Yüce Allâh’ın Hz. Meryem’e²⁵⁰ ve İsrailoğullarına²⁵¹ çalışmadan rızık vermesi mucîzevî bir durumdur. Bu gibi durumlar dışında insanların rızıklarını çalışarak temin etmeleri gerekmektedir.

Peygamberler, ziraat, tarım ve çobanlık gibi mesleklerle²⁵² rızıklarını temin etmişlerdir.²⁵³ Bundan dolayı, Allâh Teâlâ’nın insanların rızıklarını genişletmesi, daraltması²⁵⁴ veya taksim etmesi²⁵⁵ gibi ifadeleri Kur’ân bütünlüğü çerçevesinde anlamaya çalışırsak, bunların insanlığın tabiattaki rızıkları çalışarak elde etmeleri gerektiğini ifade ettiğini görürüz.²⁵⁶ Muhacirlerin bazıları iş kurmak için Ensardan borç almış, bir kısmı odun kesip sırtlarında taşıyarak şehirde satmış, bazıları pazarda peynir ve tereyağı alışverişi yapmış, kimisi de ziraatla meşgul olarak kendilerine birer iş kurmuşlardı.²⁵⁷

Kur’ân, insanlara rızıklarını her yerde meşru yollardan aramalarını emretmektedir. Allâh’ın yasakladığı kazanç yollarına bulaşmadan farklı beldelere gidip ticaret yapma, Kur’ân’da devamlı teşvik edilen bir husustur.²⁵⁸ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ “Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allâh’ın lütfundan nasibinizi arayın.”²⁵⁹;

²⁴⁷ 11/Hûd, 6.

²⁴⁸ *Fâtihâtu’l-Ulum*, s. 111.

²⁴⁹ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 56.

²⁵⁰ 3/ Âl-i İmrân, 37.

²⁵¹ 2/Bakara, 57; 7/ Â’râf, 160; 20/ Tâhâ, 80.

²⁵² Buhârî, Enbiyâ, 29. Ayrıca bkz. *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 589.

²⁵³ Şemsuddîn es-Serahsî, *Kitâbu’l-Mebsut*, Dâru’l-Meârif, Beyrut, Tarihsiz, 23/2.

²⁵⁴ 2/Bakara, 245; 13/ Ra’d, 26; 17/İsrâ, 30; 28/Kasas, 82; 29/Ankebût, 62; 30/Rûm, 37; 34/Sebe, 36, 39...

²⁵⁵ 43/Zuhruf, 32.

²⁵⁶ *Konularına Göre Kur’ân Fihristi*, s. 511.

²⁵⁷ Muhammed Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa*, Terc: Ömer Rıza Doğrul, İnkılap Yay. İstanbul, 1985, s. 233–234. Sahabenin yaptığı mesleklerle ilgili bilgiler için bkz. *et-Terâfibu’l-İdâriyye*, s. 32–235.

²⁵⁸ 67/Mülk, 15.

²⁵⁹ 62/Cuma, 10.

وَأَنْحَلِّثُمْ فَاصْطَادُوا “İhrâmdan çıktığınız zaman avlanın.”²⁶⁰ Bu ve benzeri âyetler, insanın rızkını araması gerektiğini net olarak ortaya koymaktadır.²⁶¹ Hz. Muhammed (s.a.s.) sadaka verebilmek için çalışmanın vacip olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Sadaka bütün Müslümanlara vaciptir.” “Sahabiler sordular: “Eğer mümin sadaka verecek bir şey bulamazsa ne yapmalı”? Rasulullah: “Elleriyle çalışır, hem kendisi faydalanır, hem de sadaka verir.”²⁶² demiştir. Irâk b. Malîk, cuma namazını kıldıktan sonra mescidin kapısında durup şöyle dua ederdi: “Allâh’ım, davetine icabet ettim, farzını edâ ettim; emrettiğin gibi, yeryüzüne yayılıp dağılmak istiyorum. Sen de beni fazlından rızıklandır. Çünkü Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.”²⁶³

Yüce Allâh, insanlar için dünyada pek çok rızık imkânı yarattığını şöyle dile getirmektedir: “Doğrusu biz sizi yeryüzünde yerleştirdik, orada size geçimlikler verdik.”²⁶⁴ Hz. Ömer, rızık aramanın önemiyle ilgili olarak: “Allâh yolunda cihâd hariç, ecelimin bana Allâh’ın fazlından nasip ararken deve palanımın iki ucu arasında gelmesi kadar başka hiçbir yerde gelmesinden hoşnutluk duymam.”²⁶⁵ demiş ve Müzzemmil süresinin 20. âyetini okumuştur.²⁶⁶ Hz. Ali, Eşter en-Nehâ’iyi Mısır’a vali tayin ederken ona şöyle bir ahitnâme yazmıştır: Tüccarları, sanat ve zanaat erbabını koru ve onlara iyi muamelede bulun. Bulunduğun yerde işlerini gözet ve onları sakın bir zulme uğratma.²⁶⁷ Yine bu ahitnâmede kâtip, kadı, asker, ehl-i kitâb ve Müslümanların ayakta kalmasını tüccarların vereceği vergiye bağlayarak²⁶⁸ şöyle demiştir: Verginin ve vergi memurlarının düzene girmesi, başkalarının da düzene girmesi demektir. Vergi toplamaktan ziyade memleketin kalkınmasına dikkat et. Çünkü vergi memleket kalkındıkça toplanabilir. Memleket mâmur

²⁶⁰ 5/Mâide, 2. Ayrıca bkz. 28/Kasas, 73; 78/Nebe, 9,11; 35/Fâtır, 12.

²⁶¹ Ayrıntılı açıklamalar için Bkz. *Kitâbu’l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, s. 8–11.

²⁶² *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 309. Ayrıca bkz. 308. hadis.

²⁶³ *Mefâtihu’l-Ğayb*, 21/487.

²⁶⁴ 7/ A’râf, 10; 15/ Hicr, 20.

²⁶⁵ *et-Terâtibu’l-İdâriyye*, s. 89–90.

²⁶⁶ “Allâh, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allâh’ın lutfunu arayan başka kimseler ve Allâh yolunda savaşan daha başka insanlar bulunacağını bilmiştir.” 73/Müzzemmil, 20.

²⁶⁷ *Nehcu’l-Belağâ*, s. 377.

²⁶⁸ *Nehcu’l-Belağâ*, s. 372–373.

bir hale gelmedikçe vergi isteyen, şehirleri yıkar ve insanları da helâk eder. Böyle bir kişinin idaresi ise çok az sürer.²⁶⁹

İslâm'a göre çalışıp kazanan ve bunu hayırlı şekilde kullanan Müslüman, Allâh'ın sevdiği bir kimse olur. Ayrıca kendisi, ailesi ve ana-babasının ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan Allâh yolunda olur.²⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de, Allâh'ın insanlara rızık vermesi ile ilgili âyetleri üç kısma ayırmak mümkündür: **1)** Allâh'ın insanları rızıklandırıldığını dile getiren âyetler. Bu âyetlerde insanlara mucizevî olarak verilen nimetler anlatılır.²⁷¹ **2)** Allâh'ın insanlar için rızık elde etme imkânları hazırladığını ifade eden âyetler.²⁷² İnsanların bu imkânlarla sarılarak rızık edinmeleri gerekmektedir. Kâinatın insanın emrine verildiğini ifade eden âyetler bunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁷³ **3)** Rızık aramanın bir “emir” olduğunu dile getiren âyetler.²⁷⁴ Cuma namazının ardından “Allâh'ın fazlının” aranması konusunda Müslümanlara emir kipinde bir çağrının yapılması bunun en net delilidir. Bu da mucizevî durumlar hariç, Yüce Allâh'ın çalışmadan insanlara rızık vermeyeceğini ve onların rızıklarını çalışarak elde etmeleri gerektiğini göstermektedir.²⁷⁵ Yüce Allâh, rızık için çalışmayı, Kur'ân'da “Allâh'ın fazlını arama”²⁷⁶ olarak isimlendirmiştir. Buna göre çalışma, O'nun isteğini yerine getirmeye verilen bir karşılık olmaktadır.

Buharî, peygamberlerin rızık temin etmeleriyle alakalı olarak şöyle bir hadis nakletmektedir: “Musa, koyun güderken peygamber olarak gönderilmiştir. Davud, koyun güderken peygamber olarak gönderilmiştir. Ben de ailem için Mekke'deki Ecyad dağında koyun güderken peygamber olarak gönderildim.”²⁷⁷ Abdullah b. Âmir de çalışmanın

²⁶⁹ *Nehcu'l-Belağâ*, s. 376.

²⁷⁰ *Şuabu'l-Îmân*, Hadis No: 10377.

²⁷¹ 2/Bakara, 57; 3/Âl-i İmrân, 37.

²⁷² 7/A'râf, 10; 15/Hicr, 20; 78/Nebe, 11.

²⁷³ *Kitâbu'l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, s. 8–11.

²⁷⁴ 62/Cuma, 10; 4/Nisâ, 32; 17/İsrâ, 12, 66; 28/Kasas, 73; 30/Rûm, 23; 35/Fâtır, 12.

²⁷⁵ 4/Nisâ, 32; 17/İsrâ, 12; 73/Müzzemmil, 20.

²⁷⁶ 2/Bakara, 198; 4/Nisâ, 32; 16/Nahl, 14; 17/İsrâ, 12, 66; 28/Kasas, 83...

²⁷⁷ *Edebu'l-Müfred*, Hadis No: 589.

önemiyle ilgili olarak şöyle demektedir: “Kendi evinde veya malında işçileriyle birlikte çalışan bir Müslüman, Yüce Allâh’ın işçilerinden bir işçi olmuştur.”²⁷⁸

Mekke şehrinin temelleri Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından milattan 1892 yıl önce atılmıştı.²⁷⁹ Buradaki ekonomik hayat, tamamen ticarete dayanmakta²⁸⁰ ve bu faaliyetler de şehrin doğusunda yer alan bir cadde üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu cadde üzerinde buğday, hurma, meyve pazarları; kuyumcu, at ve bezzaz çarşıları vardı.²⁸¹ Bu çarşı isimleri dikkate alındığında, Mekke şehrindeki çarşılarda bir ticarî ihtisaslaşmaya gidildiği anlaşılmaktadır.²⁸² Medine şehri ise hurma bahçeleri ve tarlalarla çevrili bir tarım şehriydi.²⁸³ Ayrıca burada da pek çok çarşı vardı.²⁸⁴ Kur’an-ı Kerîm, bu ticaret ortamının deyimlerini pek çok âyetinde kullanmıştır. Mekke şehrinin ticaret merkezi olmasında, Hz. İbrahim’in duası son derece önemlidir.²⁸⁵ Yüce Allâh bu dua neticesinde ve Kâbe’ye hizmet etmelerinden dolayı, Kureyşlilere kışın Yemen’e, yazın da Şam’a güvenli şekilde ticaret yapma fırsatı bahsetmiştir.²⁸⁶

Kur’ân, Allâh’ın evini ziyarete gelen Müslümanlara rızık arama konusunda şöyle demektedir: “Rabbinizin lütuf ve keremini aramanızda sizin için bir günâh yoktur.”²⁸⁷; “İnsanlar içinde haccı ilân et; yaya olarak veya uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Ki kendileri için birtakım faydalara tanık olsunlar.”²⁸⁸ Bu âyetlerde zikredilen faydalardan biri de ticarettir. Cahiliyye Arapları hac mevsiminde ticaret yapmayı haram kabul ettiklerinden,²⁸⁹ Müslümanlar da hac mevsiminde günah işleme

²⁷⁸ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 453.

²⁷⁹ Ebû’l-Velîd Muhammed el-Ezrakî, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, Terc: Y. Vehbi Yavuz, Çağrı Yay. İstanbul, 1980, s. 8.

²⁸⁰ Neşet Cağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, AÜİFY. 1971, s. 152–157.

²⁸¹ *Futûhu’l-Buldân*, s. 72; *Kâbe ve Mekke Tarihi*, s. 24.

²⁸² Yılmaz Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, TDVY., Ankara, 1995, s. 38.

²⁸³ Şihabuddin Yakut b. Abdullah el-Hemevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, Matbaatü’s-Saâde, Mısır, 1906, 7/424.

²⁸⁴ *İslam Peygamberi*, 1/957–960.

²⁸⁵ 2/Bakara, 126; 14/İbrâhîm, 37.

²⁸⁶ 106/Kureyş, 1–4.

²⁸⁷ 2/Bakara, 198.

²⁸⁸ 22/Hac, 27–28.

²⁸⁹ *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/383; *Mefâtihu’l-Gayb*, 4/505.

endişesiyle ticaret yapmaktan çekiniyorlardı.²⁹⁰ Bunun sebebi, hacc ibâdetlerinin alış-verişle zedeleneceği korkusuydu.²⁹¹ Kur'ân ise, hac ibâdeti esnasında Allâh'tan nimet istemenin de yanlış bir davranış olmadığını ortaya koymuştur.²⁹²

Kur'ân Müslümanları, ticaretin ve alışverişin Allâh'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı kimseler²⁹³ olarak tanımlamış ve böylece ibadet ve çalışmanın bir arada yürütülebileceğini ortaya koymuştur. Buna göre Müminlerin en hayırlısı, ne âhiret için dünyayı ve ne de dünya için âhireti terk etmeyendir.²⁹⁴

Hiz. Muhammed ticaret yaparak, Müslümanlara örnek olmuştur.²⁹⁵ Medine mescidini arkadaşlarıyla beraber inşa ettiğı gibi, Müslümanların iktisâdî faaliyetlerine de önem vermiş ve onlar için müstakil bir pazar oluşturmuştur. Bu pazarda satılan malları bazen kontrol etmiş ve idaresiyle yakından ilgilenmiştir. Ticaret, Hiz. Muhammed'in olduğu gibi diğer bazı peygamberlerin de geçim kaynağıydı.²⁹⁶ Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Hatice, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahmân b. Avf, Hâtib b. Ebi Beltea, Hiz. Ömer'in oğullarından Abdullah ve Ubeydullah gibi pek çok sahabe de ticaretle uğraşıp geçimlerini bu yolla temin etmişlerdir.²⁹⁷

Hiz. Peygamber, Medine'nin zenginlerinden Sa'd b. Râbi ile Muhacirlerden Abdurrahman b. Avf'ı kardeş yapmıştı. Sa'd b. Râbi malının yarısıyla beraber iki evinden birini ve bir eşini boşayıp Abdurrahman b. Avf 'a nikâhlamayı teklif ettiğinde o şöyle cevap vermiştir: "Malını ve ehlini Allâh sana mübarek etsin. Benim onlara ihtiyacım yoktur. Burada ticaret yapabilecek çarşı var mıdır?" Sa'd, "Evet, Kaynuka oğulları

²⁹⁰ *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1/323-324.

²⁹¹ *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/505; *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1/323-326.

²⁹² Hiz. Ömer'in ifadesine göre pek çok Müslüman geçimlerini hac esnasında yaptıkları ticaretten sağlıyordu. *Keşşâf*, 1/242. Ayrıca bkz. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1/324.

²⁹³ 24/Nûr, 37.

²⁹⁴ Bkz. *et-Terâfibu'l-İdâriyye*, s. 77.

²⁹⁵ Rasûlüllâh çarşıya çıkıp ihtiyaçlarını satın alır ve bunları kendisi taşırdı. Bkz. *Telbîsu İblîs*, s. 191.

²⁹⁶ *Telbîsu İblîs*, s. 345.

²⁹⁷ *et-Terâfibu'l-İdâriyye*, s. 88-94.

çarşısı.”²⁹⁸ dedi. Bunun üzerine Abdurrahman yağ ve peynir alarak çarşıya gitti ve bunlarla alış-veriş yaptı. Daha sonraki günlerde aynı işe devam etti ve sonunda Müslümanların önde gelen zenginlerinden biri olup büyük bir servet bırakarak vefat etti.²⁹⁹

Çalışarak rızık temin etmek, Kur’ân ve sünnet açısından son derece önemlidir. İnsan, üstlendiği halifelik ve kulluk görevini sadece bu şekilde yerine getirebilir.³⁰⁰ Müslümanın yeryüzündeki bunca rızık ve maişet imkânına rağmen çalışmayı terk edip tembelliğe yönelmesi, kesinlikle doğru değildir. Çalışarak rızık kazanma, peygamberlerin insanlara bıraktığı sünnetlerden birisidir. Çalışarak elde edilen malı Allâh yolunda kullanma, sahibine dünyada ve âhirette büyük faydalar sağlar.

3) Mâlî İbadetler Açısından Malın Değeri

Mal, Allâh’ın istediği şekilde kullanıldığında dünyada iyiliklerin ortaya çıkmasına; âhirette ise sevapların çoğalmasına neden olur. Bu yüzden Allâh, onu “hayır” olarak isimlendirmiştir. Âhirette ebedî nimetlere ulaşma, dünyadaki nimetlerin ciddiye alınmasına ve bunların iyi değerlendirilmesine bağlıdır. Kur’ân-ı Kerîm, âhiretin unutulmasını istemediği gibi; dünya nimetlerinin âhiretin kazanılmasında bir araç yapılmasının da unutulmamasını istemiştir.³⁰¹

Müslüman için mal, malî ibâdetleri yerine getirme ve sadaka verme bakımından son derece önemlidir.³⁰² Allâh Teâlâ, Müslümanlara hitaben şöyle demektedir: “Biriniz kendisine ölüm gelip de: "Rabbim beni yakın bir süreye kadar erteleydin de sadaka verip iyilerden olsaydım!" demeden önce, size verdiğimiz rızıktan sadaka verin.”³⁰³ Bu ve benzeri âyetlerde Müslüman için çalışıp kazanmaya ve hayır için mal biriktirmeye teşvik

²⁹⁸ Buhârî, Buyû, 1.

²⁹⁹ *et-Terâfîbu’l-İdâriyye*, s. 91.

³⁰⁰ *Tevhîd Risâlesi*, s. 194.

³⁰¹ 28/Kasas, 77.

³⁰² *el-Vahyu’l-Muhammedî*, s. 304–306, 311–314.

³⁰³ 63/Münafikûn, 10.

vardır.³⁰⁴ Sadece bu âyet bile, malın sevap işleme bakımından dünyada ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Mal, dünya hayatında, iyi kullanıldığında sahibini Cennette yüksek derecelere ulaştırır. Hz. Peygamberin şu hadisi bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Medineli fakir Müslümanlar, mallarını hayır işlerinde ve mali ibâdetleri yerine getirmede kullanan Medineli zengin Müslümanlarla ilgili olarak şöyle dediler: “Yâ Rasûlellâh! Zengin Müslümanlar,³⁰⁵ yüksek dereceleri kazanıp Cennetteki ebedî nimetlere sahip oldular.” Hz. Peygamber (s.a.s.) bu nasıl oluyor dedi. Bunun üzerine onlar: “Bizim namaz kıldığımız gibi onlar da namaz kılıyor, bizim oruç tuttuğumuz gibi onlar da oruç tutuyor. Fakat onlar fazla malları sayesinde sadaka veriyor biz veremiyoruz, köle azat ediyor biz edemiyoruz.”³⁰⁶ Hz. Peygamber bunun üzerine: “Size bir şey öğreteyim, eğer bunu yaparsanız sizi geçmiş olanlara yetiştirsiniz ve sizden sonrakilerden hiçbir kimse size yetişemez ve içlerinde bulunduğunuz kimselerin en hayırlısı olursunuz. Ta ki, onların içinde size tavsiye ettiğim amelin aynısını yapan biri bulunana kadar.” Onlar: “Öğret ey Allâh’ın Rasûlü” dediler. O da: “Her namazdan sonra otuz üçer kere sübhânellâh, elhamdülillâh ve allâhüekber deyin.”³⁰⁷ Muhacirlerin fakirleri bu öğüdü alıp gittiler. Daha sonra tekrar Hz. Muhammed’e gelerek: “Zengin kardeşlerimiz de bizim yaptığımız bu tesbihi duydular ve onlar da bunun aynısını yapmaya başladılar.” Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Zenginlik Allâh’ın bir lütfudur ve onu dilediğine verir.”³⁰⁸ dedi.

Bu hadisten net bir şekilde anlaşıldığı üzere, malın malî ibâdetlerin işlenmesine vesile olması, fakir muhacir Müslümanlar tarafından arzulanan bir durumdur. Dolayısıyla hayra yönlendirildiği müddetçe çok mala sahip olmak, İslam tarafından istenilen bir şeydir.

³⁰⁴ *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/78.

³⁰⁵ İbn Mâce, “ehlü’l-emvâl ve’d-dusûr” ifadesini kullanmaktadır. Bkz. Hadis No: 927.

³⁰⁶ Buhârî, ayrıca zenginlerin fazla malları sayesinde hac ettiklerini, umre yaptıklarını ve cihad ettiklerini söylüyor. Bkz. Buhârî, Ezân, 155.

³⁰⁷ Müslim, Mesâcid, 142, Zekât, 53; Buhârî, Ezân, 155; Deavât, 17; Ebû Dâvud, Vitir, 24, Hadis No: 1504; İbn Mâce, İkâme, 32. Hadis No: 927.

³⁰⁸ Müslim, Mesâcid, 142.

Bu hadis aynı zamanda, malın sahabe tarafından nasıl önemsendiğini ve malî ibâdetler açısından ne derece önemli olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ayrıca Hz. Peygamber, malını hayırlı bir şekilde kullanan kişiler hakkında şöyle demiştir: “Ya Amr! Yararlı mal, iyi kimsenin elinde ne kadar güzeldir.”³⁰⁹ Malın, ibâdet açısından önemini ortaya koyan en güzel örneklerden birini de Hz. Süleyman’ın hayatında görmek mümkündür. Hz. Süleyman, sahip olduğu servetten dolayı Yüce Allâh’a sürekli şükretmiştir. Çünkü sahip olduğu mal ona devamlı olarak Allâh’ı hatırlatmıştır. “وَوَهَبْنَا لِذَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِبَادُ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ رُدُّوهَا عَلَيَّ فطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ” “Biz Dâvûd’a Süleymân’ı armağan ettik, Süleymân ne güzel kuldu! Hep Allâh’a başvururdu. Akşamüstü kendisine görkemli, hızlı koşan (sâf kan Arap) atları gösterilmişti. “Ben, dedi, mal sevgisini, Rabbimi anmaktan ötürü tercih ettim.” Nihâyet bu atlar perde ile gizlendi (koşup dağın arkasına düşmekle gözden kayboldu). “Onları bana getirin” (dedi), bacaklarını ve boyunlarını okşamağa başladı.”³¹⁰

İnfak edilmeyen malın âhirette sahibine sağlayacağı bir fayda yoktur. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh, kâfirlerin sahip oldukları mal için: مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Azıcık yaşamının ardından, onlara acı bir azâb gelecektir.”³¹¹; مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ “Dünyada biraz geçinir, sonra bize dönerler. Sonra da biz, inkârlarından dolayı onlara şiddetli azâbı taddırırız.”³¹² ve اَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْخُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ مَتَاعُ الْغُرُورِ “Bilin ki dünya hayâtı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme mal ve evlat çoğaltma yarışdır. Tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Âhirette ise çetin bir azâb; Allâh’tan mağfiret ve rızâ vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir

³⁰⁹ Edebu’l-Müfred, Hadis No: 302.

³¹⁰ 38/Sâd, 30–33.

³¹¹ 16/Nahl, 117. Ayrıca bkz. 9/Tevbe, 38; 4/Nisâ, 77.

³¹² 10/Yûnus, 70. Ayrıca bkz. 28/Kasas, 60; 42/Şûrâ, 36.

zevkten başka bir şey değildir.”³¹³ gibi ifadeler kullanmaktadır. Bu ve benzeri âyetler, hayra yönlendirilmeyen malın âhirette sahibine bir fayda sağlamayacağını ortaya koymaktadır. Zengin Müslümanlar, bir taraftan mallarıyla malî ibâdetleri yerine getirdikleri gibi; diğer taraftan mallarını infak ederek fakir Müslümanların da bu ibâdetleri yapmalarına aracı olmaktadır. Bu ise onların sevaplarını ikiye katlamaktadır.³¹⁴ Zenginlik ve fakirlik üstünlük bakımından birbirine kıyaslanırken dikkat edilmesi gereken husus; amel sahibi zengin bir Müslüman ile amel sahibi fakir bir Müslümanın kıyaslanması şeklinde olmalıdır. Böyle bir kıyas durumunda da zengin Müslüman, fakir Müslümana göre hayır işleme bakımından daha avantajlı olur. Yukarıdaki hadisler bunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslâm, mal konusunda gelecek kaygısı taşıyanları kınamayıp,³¹⁵ tam aksine varlıklı Müslümanların varislerini zengin bırakmalarının daha doğru olduğunu söylemiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs Hz. Peygamberden şöyle bir hadis rivayet etmektedir: Vedâ Haccı yılında şiddetli bir hastalığımdan dolayı Rasûlüllâh beni ara sıra ziyâret ederdi. Bir ziyâretinde ben: “Yâ Rasûlellâh! Hastalığım arttı. Servet sahibiyim. Kızımdan başka bir vârisim de yoktur. Malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi?” Rasûlüllâh: “Hayır, tasadduk etme!” dedi. Ben: “Yarısını edeyim mi?” dedim. Rasûlüllâh yine: “Hayır, tasadduk etme!” diye cevap verdi. Ve sonra buyurdu ki: “Üçte birini tasadduk et bu yeterlidir!” “Malımın üçte biri de çoktur.” dedim. Bunu üzerine: “Ey Sa'd! Varislerini zengin bırakman, onları muhtaç ve halka sadaka için ellerini açar bir halde bırakmandan çok daha hayırlıdır.” dedi.³¹⁶

Hiz. Ömer de malın dikkatli bir şekilde harcanması hususunda şöyle demiştir: “Allâh'ın size ihsan ettiği rızıkları düzene koyun. Zira kıyamete kadar geniş bir vakit

³¹³ 57/Hadîd, 20. Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmrân, 185.

³¹⁴ *Sahîh-i Buhârî*, 2/902.

³¹⁵ 18/Kehf, 77-79.

³¹⁶ Buhârî, Cenâiz, 37.

vardır.”³¹⁷ Bu ve benzeri hadisler, malın Müslüman için ibâdet ve dünya mutluluğu açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Müslümanın malı, daha çok ibâdet etme ve sadaka verme bakımından önemsemesi gerekmektedir.

Malî ibâdetlerin sevaplarına sadece zengin Müslümanlar ulaşabilir. Fakir bir Müslüman, zekât, hac ve kurban kesme gibi mali gücü gerektiren ibâdetleri yerine getirme bakımından yetersiz kalır. İşte bunun için Hz. Muhammed: “Allâh’a karşı takvalı olmada mal ne güzel bir yardımcıdır.”³¹⁸ diyerek malın ibâdet açısından önemine vurgu yapmış ve malını infak eden Müslüman için de “Malından yoksula, yetime, yolcuya veren Müslüman ne güzeldir.”³¹⁹ buyurarak zengin hayır sahibi Müslümanları övmüştür.

İnfak etme, beraberinde İslamı rahat yaşamayı da getirir. Bu, Yüce Allâh’ın Müslümanlara verdiği bir garantidir. Kur’ân, bununla ilgili olarak şöyle demektedir: فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَىٰ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنِيْسِرُهُ لِلْيُسْرَىٰ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنِيْسِرُهُ لِلْعُسْرَىٰ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ “Kim hayır için verir, korunursa ve en güzel sözü doğrularsa, Ona en kolay (yolda gitmeyi) kolaylaştırırız. Kim de cimrilik eder, kendini zengin görürse ve en güzel sözü de yalanlarsa, Ona da en güç (yolda gitmeyi) kolaylaştırırız. Çukura düştüğü zaman malı ona hiçbir fayda sağlamaz.”³²⁰

Bir Müslümanın servetinin çok olması, varlık olarak ona bir fayda sağlamaz. İslâma göre mal, helal bir yolla kazanılıp hayırlı işlerde kullanıldığında sahibi için değerli olur. Malın övülmesi veya yerilmesi bunların sahibinin davranışlarıyla alakalıdır. Bu husus bir hadiste şöyle dile getirilmiştir: “En üstün sadaka, ihtiyacı giderendir. Veren el alan elden daha hayırlıdır. Sadakaya aیلenden başla.”³²¹ Zekât, sadaka, infâk ve diğer malî yardımlar malın hayra yönlendirilmesini dile getirmektedir. Yine Hz. Muhammed’in: “Yarım hurma

³¹⁷ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 85.

³¹⁸ Ahmed b.Hanbel, 4/202.

³¹⁹ Buhârî, Zekât, 47; Müslim, Zekât, 41; Neseî, Zekât, 81.

³²⁰ 92/ Leyl 5–11.

³²¹ Buhârî, Nefakât, 2.

vermek suretiyle de olsa cehennem ateşinden kendinizi koruyun, bunu da bulamayan tatlı sözle kendini ateşten korusun.”³²² sözü de buna işaret etmektedir.

Kur’ân’ın öngördüğü ahlakî ilkeler mala hâkim olduğunda, bunlar onun değerini ortaya çıkarmaktadır. Bu ilkelerin hâkim olmadığı bir servet de sahibi için son derece tehlikeli olmaktadır.³²³ Kur’ân-ı Kerîm, alışveriş ve dostluğun fayda sağlamadığı bir gün için Müslümanlardan mallarını infak etmelerini istemektedir. Malını infak eden Müslümanı da yedi yüz dane veren bir başağa ve verimli bir bahçeye benzetmektedir.³²⁴ Malını infak eden, kıyamet gününde bir üzüntüye maruz kalmayacak³²⁵ ve infak ettiği mal sayesinde günahları bağışlanacaktır.³²⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh yolunda infak edilen malın sevabının ebedileştiğini ortaya koyan pek çok âyet vardır. Müminin malını infak etmedeki niyeti sadece bu olmalıdır.³²⁷ Konuyla ilgili bir âyette şöyle denilmektedir: “Allâh’ın Kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için gizli ve açık harcayanlar, asla batmayacak bir ticaret umarlar.”³²⁸ “Batmayan bir ticaretten” maksat, elbetteki ebedî hayat için yapılan amellerin karşılığıdır. Kur’ân, malını infak edenleri kurtuluşa eren kimseler olarak takdim etmektedir.³²⁹ Kur’ân’da malın infak edilerek ebedileştirilmesinin bir başka yolu da “Allâh’a güzel bir borç” verme şeklinde ifade edilmektedir.³³⁰ İhtiyaç sahiplerine yardım etmek ve hayır işleri için binalar inşa etmek İslâm’da dünyevî ve uhrevî mükâfat kazanmayı sağlar.³³¹

Kur’ân’a göre servet, Müslümanı Allâh’ı anmaktan alıkoymamalı ve iş işten geçmeden onu infak ederek sevabını ebedileştirmelidir. “Ey inananlar, mallarınız ve

³²² Buhârî, Rikâk, 49.

³²³ Süleyman Uludağ, *İslâm-Siyaset İlişkileri*, Dergâh Yay. 1998, s. 23.

³²⁴ 2/Bakara, 261, 265.

³²⁵ 2/Bakara, 262.

³²⁶ 2/Bakara, 271–272.

³²⁷ 76/İnsan, 8–9.

³²⁸ 35/Fâtır, 29.

³²⁹ 2/Bakara, 3–4.

³³⁰ 5/Mâide, 2; 57/Hadîd, 11, 18; 64/Teğâbun, 17.

³³¹ *İrşâdu’l-Ahlâf fî Ahkâmî’l-Evkâf*, s. 31.

çocuklarınız sizi Allâh'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır. Biriniz kendisine ölüm gelip de: "Rabbim beni yakın bir süreye kadar erteleydin de sadaka verip iyilerden olsaydım!" demeden önce, size verdiğimiz rızıktan sadaka verin."³³² Kur'ân'ın sürekli vurguladığı zekât ve devamlı teşvik ettiği sadaka Müslümanın malını hayra yönlendirerek, servetin yaygınlaşmasını ve böylece toplumda barışın egemen olmasını sağlamaktadır.

4) Malın ve Evlatların Övülmesi

İslâm, insanı ibâdete sevk eden ve dinî görevleri aksatmayan malı övmüştür. Hz. Muhammed, Enes bin Malik için şöyle dua etmiştir: "Ey Allâh'ım malını ve evlatlarını çoğalt ve bunları onun için mübarek kıl."³³³ Helal yollardan kazanılıp bir kısmı sadaka olarak hayırlı işlerde kullanılan mal, sahibine dünyevî ve uhrevî saadet getirmektedir. Kur'ân ve Hz. Peygamber böyle bir hayata sahip olan Müslümanları övmüştür. Hz. Muhammed'in Amr b. Âs ile yaptığı şu söyleşi bunu açıkça ortaya koymaktadır: Rasulüllâh elbisemi ve silahımı alarak yanına gitmem için bana haber gönderdi. Yanına vardığımda bana: "Seni ordunun başında sefere göndermek istiyorum. Allâh seni koruyacak ve sana ganimet bahşedecek. Senin için salih bir mal istiyorum." dedi. Ben ise Yâ Rasulellâh " Mal için Müslüman olmadım. Ben İslâm için Müslüman oldum" dedim. Bunun üzerine o: " Ey Amr! Salih bir mal, salih bir kimse için ne güzeldir"³³⁴ demiştir.

Tabiîlerden ve zamanının yedi fakihinden biri olan ve öldüğünde büyük bir servet bırakan Sâid b. Müseyyeb³³⁵ malın önemiyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Sayesinde dini hükümlerini yerine getirdiği, ırzını koruduğu, sıla-i rahim yaptığı ve öldüğünde kendisinden sonrakilere miras olarak bıraktığı malı istemeyen kişide hayır yoktur."³³⁶ Öte yandan öldükten sonra geriye iki yüz dirhem altın bırakan Süfyân es-Sevrî de malın

³³² 63/Münâfikûn, 9–10.

³³³ *Telbîsu İblîs*, s. 221.

³³⁴ *Telbîsu İblîs*, s. 220.

³³⁵ *Tabakâtu'l-Kebîr*, 5/90–105.

³³⁶ *Telbîsu İblîs*, s. 224.

önemiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Mal bu zamanda bir silahtır. Selef malı övüyor ve onu felaket ve fakirlere yardım etmek için toplamaya devam ediyordu.”³³⁷ Bu iki söz, malın malî ibâdetleri yerine getirme ve kişinin karşılaşılabileceği sorunları çözme açısından ne denli gerekli olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu sözler, İslam’da mala nasıl yaklaşılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yüce Allâh, kendisinden hayırlı evlatlar isteyen Müslümanların dualarını kabul etmiştir. Nitekim Hz. Zekeriyâ kendisine iyi bir nesil vermesi için Allâh’a dua ederek şöyle demiştir: هٰذَاكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ “Orada Zekeriyâ, Rabbine dua etmiş: “Rabbim, demişti, bana katından temiz bir nesil ver. Sen duâyı işitensin.”³³⁸ Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail de Ka’beyi inşa ederken, Allâh’tan kendilerine Müslüman bir nesil vermelerini istemişlerdi.³³⁹ Bu duaya karşılık olarak Yüce Allâh şöyle demiştir: “Biz ona İshak’ı ve torunu Ya’kûb’u armağan ettik. Onun nesli içine peygamberlik ve Kitap koyduk.”³⁴⁰ Yine Kur’ân, Müslümanların kendilerine bir göz aydınlığı olmak üzere dualarında Allâh’tan hayırlı eş ve evlatlar istediklerini bildirmektedir.³⁴¹ Bununla ilgili olarak birkaç âyette şöyle denilmektedir: “Benim için zürriyetim içinde de salâhı devam ettir (benden gelecek olanları da iyi insanlar yap).”³⁴²; “Rabbimiz, bize gözler sevinci (gönüller açan) eşler ve çocuklar lütfeyle ve bizi korunanlara önder yap!”³⁴³

Kur’ân’a göre Müslümanlar, Cennete zürriyetleriyle beraber gireceklerdir.³⁴⁴ Dolayısıyla insanın Allâh’tan hayırlı bir aile istemesi gerekmektedir. Allâh, insanların çocuk sahibi olmalarını kendisinin bir lütfu olarak zikretmektedir.³⁴⁵ Bunun için Allâh’tan

³³⁷ *Telbîsu İblîs*, s. 224–225.

³³⁸ 3/Âl-i İmrân, 38.

³³⁹ 2/Bakara, 128; 37/Saffât, 100.

³⁴⁰ 29/Ankebût, 27.

³⁴¹ 25/Furkân 74.

³⁴² 46/Ahkaf, 15.

³⁴³ 25/Furkân, 74.

³⁴⁴ 13/Ra’d, 23; 40/Mü’min, 8.

³⁴⁵ 16/Nahl, 72.

hayırlı bir evlat veya mal istemede³⁴⁶ hiçbir mahzur yoktur. Bu dualar, Peygamberlerin dualarıdır ve bunlar Müslümanlar için birer örnek duadır. İslâm dünyayı ve malı “Erdemliliğe ve dinî saadete düşman olarak görmez. Kendi içinde, dünya inkâr edilmemeli ve kendisiyle savaşılmamalıdır. Bilakis dünya masum ve iyidir, tamamen insanın kullanması ve yararlanması amacıyla yaratılmıştır. Kötülük dünyanın kendisinde değil, insan tarafından kötü kullanılmasındadır.”³⁴⁷ Dünyayı kötü olarak görmek, Allâh’ın insanlar için kötü bir dünya yarattığını kabul etmekle aynı anlama geleceğinden, bu son derece yanlış bir anlayış olur. Farukî’nin de net bir ifadeyle ortaya koyduğu gibi, kötülük dünyadan değil, onun insan tarafından yanlış kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in, mal ve evlatların övülmesi ve yerilmesi bağlamında zikrettiği âyetleri, bu anlamda değerlendirmek gerekmektedir.³⁴⁸

Altın, gümüş, mal, hayvan ve ekinler Allâh’ın, kullarına ihsan ettiği nimetlerinden bazılarıdır. Kur’ân, bazı âyetlerde bunları, gayri meşru bir şekilde kazanılmalarından dolayı kötülerken; bazı âyetlerde ise³⁴⁹ Müslümanların bunlardan faydalanmalarını istemektedir. Yüce Allâh bu hususu bir âyette şöyle dile getirmektedir: زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النَّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ “Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü gösterildi. Bunlar, sadece dünya hayâtının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allâh’ın yanındadır.”³⁵⁰ Bu âyette geçen حُبُّ الشَّهَوَاتِ “dünya zevklerine karşı duyulan sevgi” ve فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ “mal sevgisi” gibi ifadeler esasında³⁵¹ âyetinde geçen حُبُّ الْخَيْرِ “mal sevgisi” gibi ifadeler esasında

³⁴⁶ 2/Bakara, 126.

³⁴⁷ *Tevhîd*, s. 99.

³⁴⁸ *el-Vahyu’l-Muhammedî*, s. 302–303.

³⁴⁹ 7/A’râf, 31–32.

³⁵⁰ 3/Âl-i İmrân, 14.

³⁵¹ 38/Sâd, 32. Meal için bkz. *Son Çağrı Kur’ân*, s. 454.

övülmenin ve yerilmenin nedenini açıkça ortaya koymaktadır.³⁵² Bunlarla ilgili temel ilke şudur: Servetin insanın şükrünü arttırması güzel bir davranışken; buna duyulan ilginin gurur haline getirilmesi yanlış bir davranış olmaktadır.³⁵³

Kur'ân kurtuluşa erenleri, mallarından muhtaç ve yoksullara haklarını verenler olarak tanımlamaktadır.³⁵⁴ Bununla beraber Kur'ân maddî şeyleri, Allâh'ın lütfu³⁵⁵ ve hayrı³⁵⁶ olarak isimlendirmektedir. İslâm, âhiret hayatıyla ilgili görevleri engelleyen dünya sevgisini kınarken bu hayata yardımcı olan dünya malını da övmektedir. Şu iki husus Kur'ân'ın dünya ve mala verdiği değeri net olarak göstermektedir:

1) İslâm'da zekât, cihad, kurban, hac, umre, sadaka... gibi birtakım ibadetler vardır ki bunlar sadece malla yerine getirilebilir. Bunların ifasına vasıta olan mal, değerlidir.³⁵⁷ Bu ibâdetleri övmek için söylenen sözler, aynı zamanda bunların ifasına yardımcı olan malı da kapsamaktadır. 2) Mal, önemli ve değerli olduğu için isrâf edilmesi haram kılınmıştır. Kur'ân, servet kazanmaya karşı değildir. Tam aksine o, helal servetin çokluğuna önem vermiştir.³⁵⁸ Nitekim ilgili bir âyette şöyle denilmektedir: “Süleymân, Dâvûd'a mirâsçı oldu ve dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca bir pay verildi. İşte bu, açık bir lütuftur.”³⁵⁹

İslâm'da fakirlik, istenilen bir durum değildir. Kardavî, bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Fakirliğin medhi hususunda ne Allâh'ın Kitabı'nda bir âyet-i kerîme, ne de Resûlullah (s.a.v.)'de sahih bir hadis-i şerif mevcut”³⁶⁰ değildir. Fakirliğin övülmesi, Kur'ân ve hadislerin ortaya koyduğu bir görüş değildir. Bu insanların kendi görüşlerinin bir sonucudur.

³⁵² Kötülüğün kaynağı: Cehalet, tamah ve dünya sevgisindedir. Bkz. *Kûtu'l-Kulûb*, 1/471, 381–382.

³⁵³ 9/Tevbe, 25.

³⁵⁴ 2/Bakara, 3,5; 4/Mü'minûn, 4.

³⁵⁵ 62/Cuma, 4,10.

³⁵⁶ 100/Âdiyât, 6.

³⁵⁷ *İhyâ*, 3/507.

³⁵⁸ *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 89.

³⁵⁹ 27/Neml, 16.

³⁶⁰ *Fakirlik Problemi Karşısında İslâm*, s. 19.

5) Malın ve Evlatların Yerilmesi

Kur’ân-ı Kerîm malı, “hayır” olarak da isimlendirmiştir. Buna rağmen o, bazı insanlar tarafından kötülenmekten kurtulamamıştır. Bunun en temel nedeni, bu konuyla ilgili âyetlerin siyak ve sibakından koparılarak yanlış yorumlanmasıdır. Bunda bazı zayıf ve uydurma hadislerin de büyük etkisi olmuştur. İlgili bir hadiste Hz. Peygamberin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ey Allâh’ım! Benim peygamber olduğuma inanan, beni tasdik eden ve senin katından getirdiğim Kur’ân’a inanan kimselerin malını ve evlatlarını azalt ve ömürlerini de kısa eyle. Ey Allâh’ım! Bana inanmayan, beni tasdik etmeyen ve senin katından getirdiğim Kur’ân’a inanmayanların malını ve evlatlarını çoğalt ve ömürlerini de uzun eyle.”³⁶¹ Yukarda da belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber fakirlikten Allâh’a sığınmış, hem kendisi ve hem de dostları için Yüce Allâh’tan zenginlik³⁶² istemiş ve bunların hayatlarını uzun eylemesini istemiştir.³⁶³ Ayrıca Hz. Peygamber dünyayı överek şöyle demiştir: “Allâhım! Dinimi ve yaşadığım dünyamı mübarek kıl.”³⁶⁴ Yüce Mevlâ, bazı âyetlerde dünyayı mübarek ve bereketli kıldığını belirtmiştir.³⁶⁵

Kur’ân’a göre insanı cehenneme götüren yanlış amellerden biri de malın yanlış kullanılmasıdır.³⁶⁶ Malın yerilmesi bu yanlış kullanımından dolayıdır.³⁶⁷ Kur’ân ve Hz. Muhammed, Müslümanları tamamen mala meyledip Allâh’ı unutmamaları konusunda uyarmıştır. Ancak bu uyarılar, malın kötü olmasıyla alakalı değil; onun kötü kullanılmasıyla ilgilidir. Bu hususu gözden kaçırarak kendi yanlış davranışları yerine malı kötüleme yoluna gitmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “ قَالَ أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا قَالُوا وَمَا زَهْرَةُ الدُّنْيَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بَرَكَاتُ الْأَرْضِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهَلْ يَأْتِي الْخَيْرُ بِالْشَّرِّ

³⁶¹ *Suabu’l-Îmân*, Hadis No: 1476, 1475, 10445.

³⁶² Bununla ilgili olarak bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir: “Senden bana ve dostlarıma zenginlik vermeni dilerim” *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 680. Ayrıca bkz. 691–692, 695. hadisler.

³⁶³ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 669–670.

³⁶⁴ *Edebu’l-Müfred*, Hadis No: 689; Müslim, Zikir, Hadis no: 71.

³⁶⁵ 7/A’râf, 96, 137; 17/İsrâ, 1; 21/Enbiyâ, 71; 23/Mü’minûn, 29; 34/Sebe, 18; 41/Fussilet, 10...

³⁶⁶ 74/Müddessir, 42–44; 69/Hâkka, 34; 89/Fecr, 18; 107/Mâun, 3...

³⁶⁷ *el-Vahyu’l-Muhammedî*, s. 299–304.

“قال لا يأتي الخير إلا بالخير لا يأتي الخير إلا بالخير لا يأتي الخير إلا بالخير” “Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, Allâh’ın size yerin bereketini açmasıdır.” Sahabe: “Yerin bereketi nedir?” diye sorunca: “Yeryüzünün nimetleridir.” dedi. Kendisine: “Hiç ‘hayır’, şer getirir mi?” diye sorduklarında da üç defa: “Mal (Hayır), hayırdan başka bir şey getirmez.”³⁶⁸ diye cevap vermiştir.

Yine O, bu hadisin devamında: “إنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ وَوَضَعَهُ فِي حَقِّهِ فَنِعَمَ” “Şüphesiz ki mal tatlı ve güzeldir. Kim onu hakkıyla elde eder ve harcanması gereken yere harcarsa bu mal onun için hayırlı olur. Kim de onu haksız bir şekilde elde ederse bu kimse yiyip de doymayan bir hayvan gibidir.”³⁶⁹; “وإنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرٌ حُلْوٌ وَنِعْمَ صَاحِبُ الْمُسْلِمِ هُوَ لِمَنْ أَعْطَى مِنْهُ الْمُسْكِينَ وَالْيَتِيمَ وَابْنَ السَّبِيلِ” “Mal tatlı ve güzeldir. Malından fakire, yetime ve yolcuya yardım eden kişi ne güzel bir insandır.”³⁷⁰ demiştir.

Bu hadislerden de anlaşıldığı üzere mal, bir “hayır” aracıdır ve iyi işlerde kullanıldığı sürece sahibine iyilikten başka bir şey getirmez. Ama yanlış kullanıldığında kötülükler meydana gelir. Kötülüğün meydana gelmesi her ne kadar malla olsa da gerçekte kötülükler maldan değil; onu yanlış kullanan insandan kaynaklanmaktadır. Çünkü onu bu yönde kullanan insandır. Hz. Peygamberin şu hadisi bunu net olarak ortaya koymaktadır. “Dünyada malı çok olanlar, kıyamet gününde sevabı az olanlardır. Ancak onu iyilikler için harcayanlar hariç.”³⁷¹ Bu hadis malı iyi yönde kullananları överken, onu kötü yönde kullananları da yermektedir. Dolayısıyla bu gibi hadislerde Hz. Muhammed’in verdiği, malını yanlış kullanan kişilerdir.³⁷²

³⁶⁸ Müslim, Zekât, 122; Buhârî, Cihâd, 37; Nesâî, Zekât, 81, Hadis No:2579; İbn Mâce, Fiten 18, Hadis No: 3995; *Suabu'l-İmân*, Hadis No: 10289–10290, 10304, 10306, 10308.

³⁶⁹ Müslim, Zekât, 122.

³⁷⁰ Müslim, Zekât, 123.

³⁷¹ Ahmed b. Hanbel, 2/ 525, 391.

³⁷² *Suabu'l-İmân*, Hadis No: 1374–1377.

Mübahların yergiye konu olmaları, insanın bunlar üzerindeki ilgisinin kendisini Allâh yolundan alıkoymasıdır.³⁷³ Eğer Müslüman mübâhları, Allâh'ın belirlediği şekilde elde ederse, bunlarda herhangi bir yergi unsuru bulunmaz. İnsan, mübâhları meşru olmayan yollarla kazanırsa, mal insanın heva ve hevesine uymuş olması bakımından yerilir. Bu durumda her ne kadar yerilen malın kendisi gibi gözüксе de gerçekte yerilen, insanın heva ve hevesleridir. İnsanın heva ve heveslerinin malı kuşatması, onun zâtını kirletip değerini ortadan kaldırmaz.³⁷⁴

Eğer mübâhların kullanımı, zâtı itibariyle kötü olsaydı, bunların asıllarının da kötü olması gerekirdi. Fakat Kur'ân'da böyle bir şey hiçbir yerde söz konusu edilmemiştir. Mübâhın aslı, kazanılması bakımından şaibeli bir hal olsa da, onun zâtının masumiyeti hâlâ devam etmektedir.³⁷⁵ Çünkü eşyada asıl olan mübahlıktır. Nitekim ilgili bazı âyetlerde Yüce Mevlâ, şöyle demektedir:

“De ki: "Allâh'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim harâm etti?" De ki: "O, dünya hayâtında inananlarıdır, kıyâmet günü de yalnız onlarıdır.”³⁷⁶; “O, denizi de (hizmetinize) verdi ki ondan taptaze et yiyesiniz ve ondan kuşanacağınız süsler çıkarasınız.”³⁷⁷ Bu âyetler, yeryüzündeki nimetlerin mübâh ve değerli olduklarını göstermektedir. Eğer nimetler, meşru olmayan şekilde elde edilir ve kullanılırlarsa bu yanlış olur ve malın bu şekilde kullanımından mefsedetler doğar.

Kur'ân-ı Kerîm, yeryüzünde malla ilgili olumsuzlukların ortaya çıkmasını, insanların iradî fiillerine bağlamıştır. “İnsanların elleriyle kazandıkları günâhlar yüzünden, karada ve denizde fesat çıktı.”³⁷⁸; “Dönüp gitti mi (veya iş başına geçti mi) yeryüzünde

³⁷³ *el-Muvâfakât*, 3/205.

³⁷⁴ *Telbîsu İblîs*, s. 224.

³⁷⁵ *el-Muvâfakât*, 3/205–206.

³⁷⁶ 7/A'râf, 32.

³⁷⁷ 16/Nahl, 14.

³⁷⁸ 30/Rûm, 41.

bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır.”³⁷⁹; “Bunlar ülkelerde azmışlardı. Oralarda çok kötülük etmişlerdi.”³⁸⁰ Bu âyetler, kötülüğün maldan değil, insanlardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Yeryüzündeki her şey Allâh’a teslim olmuştur. Allâh’ı zikreden malın zâtı itibariyle kötü olması mümkün değildir.

Cennet ve cehennem ehli dünyada yapılacak imtihana göre belirlenecektir. İmtihan ise iki yönü olan bir şeyle gerçekleşebilir. Yaratılış yönüyle insan iki zıt kutba sahiptir. Bu konuyla ilgili olarak bir âyette şöyle denilmektedir: “Nefse ve onu biçimlendirene, Ona bozukluğunu ve korunmasını (isyânını ve itâ’atini) ilhâm edene andolsun ki: (Allâh’tan başkasına tapmayarak) Nefsini yücelten kazanmış, (Yaratıklara taparak) Onu alçaltan da ziyana uğramıştır.”³⁸¹

Bu âyet insanda iki zıt kutbun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Fakat dünya ve mal açısından böyle bir iki yönlülükten söz etmek mümkün değildir. İnsanlar için yeryüzünde yayılmış olan nimetler, bizatihi değerli olup bu yönüyle yergiye konu olmazlar. Dünya ve malla ilgili yergi, mükellefin bunları kullanmasıyla alakalıdır.³⁸²

“Gündüzü de geçim zamanı yaptık... Sıkışan bulutlardan şarıl şarıl su indirdik ki onunla çıkaralım: Dâne(ler), bitki(ler), Ve (ağaçları) birbirine sarmaş dolaş bahçeler”³⁸³; “O’dur ki, sizin için gökten bir su indirdi. İçeceğiniz ondandır ve hayvanları otlattığınız ağaç(lar, bitkiler) ondan (sulanıp filizlenmekte)dir.”³⁸⁴ Bu âyetlerde anlatılan nimetlerin biri hakkında mutlak olarak “hayır öyle değildir” yahut da “onlar bir kavme göre nimet, başka bir kavme göre de fitnedir” denilebilir mi? Elbetteki bu şekildeki bir kabul, hem nassa ve hem de akla aykırıdır.³⁸⁵

³⁷⁹ 2/Bakara, 205.

³⁸⁰ 89/Fecr, 11–12.

³⁸¹ 91/Şems, 7–10.

³⁸² *Telbîsu İblîs*, s. 224.

³⁸³ 78/Nebe, 11, 4–16.

³⁸⁴ 16/Nahl, 10.

³⁸⁵ *el-Muvâfakât*, 3/209.

Kur’ân’da: “Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olan (sıkıntılar)a şifa ve inananlara bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir.”³⁸⁶ denilmektedir. Bu âyete bakarak Kur’ân, bir kısım insanlar için hidâyet, diğerleri için sapıklık olmak üzere inmiştir ya da O, hem hidâyet ve hem de sapıklık için gelmiştir diyebilir miyiz? Kur’ân, takva sahipleri nazarında bir hidâyet kitabıdır.³⁸⁷ Fakat bu gerçek, inanmayanlar için de geçerlidir. Allâh’ı inkâr edenler, Kur’ân-ı Kerîm’in indirilmesindeki amacı göz ardı edip başka şeylere taptıklarından dolayı sapıtmışlardır.³⁸⁸ Dünya hayatı ve mal da böyledir. Bunlar iyi kullanıldıklarında sahiplerine iyilik getirirler. Yanlış kullanıldıklarında ise sahipleri için bir oyun ve eğlence olurlar.

İnsan, kulluk görevini terkedip sadece dünya malını arzular ve onu ele geçirmek için çalışırsa bu durum onun felaketine yol açar.³⁸⁹ İnanmayanlar, mallarının gücüne aldanmakta ve ona sığınarak Allâh’ı unutmaktadırlar. Bunlar için Kur’ân şöyle demektedir: “O ki mal **الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ كَلَّا لِيُنْذَنَ فِي الْحُطْمَةِ وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ** تَارُ اللَّهُ الْمُوقَدَةُ”³⁹⁰ O ki mal yığdı, onu saydı durdu. Malının, kendisini ebedi yaşatacağını sanıyor. Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır. Hutame'nin ne olduğunu sen nereden bileceksin? Allâh'ın tutuşturulmuş ateşidir.”³⁹¹ Bu âyetler malın kendisini değil, onu nefsî istekleri için toplayıp kötü yönde kullanan insanları yermektedir.

Ticaretle uğraşan eğer hileli iş yapar, eksik ölçer, yalan söyler, malının kusurunu gizler ve zorbalıkla servet edinirse, böyle bir alışveriş İslâmda kötülenir. Buradan elde edilen mal da haram olması hasebiyle yerilir. Nitekim Karun’un bu yollarla elde ettiği serveti isteyenler, Kur’ân tarafından eleştirilmiştir.³⁹¹

³⁸⁶ 10/Yûnus, 57.

³⁸⁷ 2/Bakara, 2.

³⁸⁸ *el-Muvâfakât*, 3/210.

³⁸⁹ 102/Tekâsür, 1–2.

³⁹⁰ 104/Hümeze, 2–6.

³⁹¹ 28/Kasas, 79–83.

Kur'ân'da helal mal ve hayırlı evlatlar övülürken; Allâh'a âsi evlat ve haram yollardan kazanılan mal da kötülenmektedir. Hz. Nuh'un oğlu, babasına inanmamıştı. Tufan yaklaşip Hz. Nuh onu uyardığında³⁹² Allâh: "'Ey Nûh, o senin âilenden değildir. O, yaramaz iş yaptı."³⁹³ demiştir. Öte yandan Hz. Nuh, kavmiyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Nûh, (Rabbine dönerek): "Rabbim, dedi, onlar bana karşı geldiler de malı ve çocuğu kendisinin ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan şımarık, gururlu bir adama uydular."³⁹⁴

Bu âyetlerde de ifade edildiği üzere Nuh'un kavmi, davetinin aksine servet sahibi olan ve kendilerini yanlış yola götüren kimselerin ardından gittiler. Kendileri saptıkları gibi başkalarını da sapıttılar.³⁹⁵

Kur'ân, Hz. İbrahim ve Hz. İshak'ın zürriyetinden gelenlerin kimilerinin iyi, kimilerinin de zalim olduğunu haber vermektedir.³⁹⁶ Bu durum bütün peygamberler için de geçerlidir.³⁹⁷ Malın veya evlatların kötülenmesi, insanın bunlar yüzünden uhrevî saadeti kaybetmesinden dolayıdır. Çünkü insan genelde bunlar için günah işlemektedir. Fakat bu sonucu hazırlayan insanın kendisi olduğu için bunlarla ilgili yapılan kötüleme de ona aittir.

Kur'ân-ı Kerîm, malını yanlış kullanan insanlarla alakalı olarak şöyle demektedir: "Malım bana hiçbir yarar sağlamadı."³⁹⁸ İnanmayan insanın, malıyla alakalı böyle bir cümle söylemesinin nedeni, onu dünyada iyi kullanmamasından dolayıdır. Yine dünyada Allâh'a ibâdet etmeyen ve sahip olduğu malı da âhireti için kullanmayan kişi bu pişmanlığını şöyle dile getirmektedir: "Keşke ben bu hayatım için iyi işler yapıp gönderseydim!"³⁹⁹

³⁹² 11/Hûd, 42-43.

³⁹³ 11/Hûd, 46.

³⁹⁴ 71/Nûh, 21.

³⁹⁵ *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 12/47.

³⁹⁶ 37/Saffat, 113. Ayrıca bkz. 7/A'râf, 168; 72/Cin, 11.

³⁹⁷ 7/A'râf, 168.

³⁹⁸ 69/Hâkka, 28.

³⁹⁹ 89/Fecr, 24.

Kur’ân’a göre malın yerilmesinin bir diğer nedeni, cihada tercih edilmesidir. Kur’ân, Müslümanlarla savaşa gitmeyerek, mal teminiyle uğraşanları eleştirmiştir. Topluca savaşa katılmak ve rızık temin etmek için çalışmak, Allâh’ın bir emridir. Fakat cihatla, rızık temini için çalışma aynı zamana rastlarsa, Müslüman için öncelik cihaddan yana olmalıdır. **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا** olmalıdır. **مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ** “Ey inananlar, size ne oldu ki: "Allâh yolunda topluca savaşa çıkın!" denildiği zaman yere çakılıp kaldınız? Âhirettense dünya hayâtına mı râzı oldunuz? Ama dünya hayâtının geçimi, âhiretin yanında pek azdır.”⁴⁰⁰ Hz. Allâh bu âyetten önceki âyetlerde, müşriklerle topluca savaşılmmasını emretmiş ve onların dinî ve dünyevî hususlardaki çirkin sözlerini zikretmiştir.⁴⁰¹ Bu durumda onlarla savaşılmaya engel olarak sadece malı çok sevmeye hususu kalmaktadır.

Müslümanların eleştirilmesi, tarlalarıyla uğraşmalarından dolayı değildir. Normal zamanlarda onlardan istenen, ibâdetin ardından rızık için çalışmalarıdır. Buradaki eleştiri,

⁴⁰¹ 9/Tevbe, 28–29, 32, 37, 36.

⁴⁰² *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/38.

cihadla rızık arama yanyana geldiğinde, Müslümanların cihad emrini bırakıp tarlalarıyla uğraşmalarınadır. Rızık temin edip kimseye muhtaç olmamak her Müslüman için zorunlu bir görevidir.⁴⁰³ Ancak dinin müdafaa edilmesi durumunda Müslümanların rızık teminine ara verip topluca savaşa katılmaları gerekmektedir.⁴⁰⁴ Bu âyetteki eleştiri, malın kendisine ve onu elde etmek için yapılan çalışmaya değil, onu kazanma zamanınadır.

Netice itibariyle malla ilgili yerilen şey, insanın yanlış davranışlarıdır. İnanmayanlar, bütün gayretlerini mal toplamaya hasredip malın kendilerini ebedî kılacağına zannederken; Müslümanlar mallarını infak ederek âhirete yatırım yapmaktadırlar. Mal ve dünya, varlıkları açısından iyi olup bunlar kullanıcılarına göre, ya övülür ya da yerilirler.

⁴⁰³ 62/Cuma, 11.

⁴⁰⁴ 9/Tevbe, 36.

SONUÇ

Tevrat, Yahudilerin altı gün rızık için çalışmalarını, sadece bir gün Allâh'a ibadet etmelerini istemiştir. Yahudiler, hayata ve dünya nimetlerine olan düşkünlüklerinden dolayı, mülk edinmek için Yüce Allâh'ın koyduğu pek çok yasağı mübah bir hale getirmiş ve bunun sonucunda da maddenin esiri olmuşlardır. Hıristiyanlar ise onların aksine kötülüğe bulaşmamak için dünyayı kötüleyip dünya nimetlerini dışlamışlardır. İnciller'e göre yarının rızık için kaygı çekmek yersizdir ve Cennete girmenin yolu, dünya nimetlerini terketmekten geçmektedir. Yahudiler dünya, Hıristiyanlar ise âhiret krallığı için çalışmayı benimsemişlerdir. İslâm ise her konuda olduğu gibi bu hususta da Müslümanlardan bir denge içerisinde hareket etmelerini istemiştir.

İslâm, bir taraftan insanın kalbini ibadetlerle âhirete bağlamış, diğer taraftan da ondan dünya nimetlerinden belirli kurallar çerçevesinde faydalanmasını istemiştir. Böylece İslâm insanı, hem inkâr bataklığına düşmekten ve hem de dünyadan el etek çekme yanlışlığından kurtarmıştır. Yüce Allâh, yeryüzündeki bütün nimetleri, insanların yararlanması için yaratmıştır. İnsan, yeryüzündeki nimetleri kullanırken sorumluluklarını unutup dünyanın süslerine takılıp kalmamalı, çalışmalarını âhiret hayatını göz önünde bulundurarak yapmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allâh, dünyayı ve üzerindeki varlıkları oyun ve eğlence için yaratmadığını bildirmiştir. Fakat Allâh'a inanmayanlar dünyayı ve yeryüzündeki nimetleri, bir oyun aracı olarak görmektedirler. Bundan dolayı da Allâh Teâla, onların yaptıkları işlerin ve yaşadıkları hayatın bir oyun olduğunu belirtmiştir. Kur'ân'a göre asıl olan âhirettir. Fakat buradan hareketle dünyayı kınamak veya yeryüzündeki varlıkları ve birbirinden güzel dünya nimetlerini değersiz görmek doğru değildir.

İslâm'a göre ibâdetler dünya hayatının bir parçasıdır ve bunların büyük bir kısmı sadece dünya malıyla yerine getirilebilir. İbâdetlerin değersiz görülmesi nasıl mümkün

değilse, üzerinde ibâdet edilen dünyanın ve malî ibadetlere vesile olan dünya malının da değersiz görülmesi aynı şekilde mümkün değildir. “Dünyanın bir oyun ve eğlence olduğu” düşüncesi, kâfirlerle alakalıdır. Ancak Yüce Allâh’a inanmayanların böyle düşünmesi veya dünya üzerinde kötü bir hayat yaşamaları, dünyanın değerini ortadan kaldırmaz.

Kur’ân’da “دنى” fiilinden türeyen kelimeler, genelde “yakın olma” anlamına gelmektedir. Bu kelime Kur’ân’da anlam olarak “değersiz, kıymetsiz ve süflî” gibi olumsuz anlamlar içermemektedir. Dünya kelimesinin bütün türevleri, Kur’ân’da hüküm, mekân ve zaman bakımından yakın olmayı ve bir şeye yaklaşmayı ifade etmektedir. “الدنيا” kelimesi de kur’ân’da anlam olarak “en yakını” dile getirmektedir. Bu kelimeyle içinde yaşadığımız dünyanın veya varlıkların değersizliğini ifade etmek, her şeyden önce “dünya” kelimesinin anlamlarıyla uyuşmaz. Ayrıca insanların dünya üzerinde işledikleri günahlar yüzünden dünyanın değersiz olduğunu söylemek ve buradan hareketle dünya kelimesine olumsuz bir anlam vermek de yanlıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de “الدنيا” kelimesi, “hayat” veya bir başka kelimeyle tamlama olarak veya kendinden önceki “الحياة” kelimesi hazfedilerek sadece “الدنيا” şeklinde geldiğinde, “isim” olarak değil, “sıfat” olarak kullanılır. Ancak zamanla “الدنيا” kelimesi, sıfat olarak değil de “arz” kelimesinin yerine isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde arz üzerindeki her şey dünya kelimesi bağlamında değerlendirilmiş, yeryüzündeki varlıklara insanların yanlış yaşayışlarından dolayı olumsuz bir gözle bakılmış ve Kur’ân’ın dünyayı kötülediği zannedilmiştir.

“el-Hayâtü’-d-dunyâ” (الحياة الدنيا) ifadesi, sıfat tamlaması olup “en yakın hayat” anlamına gelmektedir. Bu tamlamanın Kur’ân’da “حياة الدنيا” şeklinde isim tamlaması olarak kullanıldığı bir yer yoktur. Buna rağmen, “الحياة الدنيا” tabiri bazen isim tamlaması olarak “dünya hayatı” şeklinde tercüme edilmektedir. Kur’ân’da bu kavramla ifade edilen şey “dünyanın hayatı” değil; insanların şu an içinde yaşadıkları âhiretten önceki “yakın

hayattır.” İnsanların yeryüzündeki “yaşamlarını” dile getiren bu kavramın geçtiği âyetlerde övülen ve yerilen, dünya ve varlıklar değil; insanların işledikleri güzel ve kötü fiillerdir.

Kur’ân-ı Kerîm’deki dünyayla alakalı kötüleme, mutlak olarak kıyamete kadar devam edecek olan zamana yönelik değildir. Çünkü zaman, Müslümanın sahip olduğu en büyük nimetlerden biridir. Yine Kur’ân-ı Kerîm’deki dünyayla alakalı olumsuz ifadeler, Allâh Teâlâ’nın insanlar için bir barınak olarak yarattığı ve muazzam kevnî âyetlerle süslediği mekâna yönelik de değildir. Çünkü kâinattaki kevnî âyetler, Allâh’ın birliğini ve kudretini gösteren kevnî delillerdir. Âyet ve hadislerdeki dünyayla ilgili kınama ve kötüleme, inanmayan insanların ve günahkâr Müslümanların dünyada yaptıkları yanlış işlere ve bu işlerin sahiplerine yöneliktir.

Yüce Mevlâ, dünyayı insanların yaşaması için temiz ve güzel bir varlık alanı olarak yaratmıştır. Dünya, Yüce Allâh’a inanan Müminler için, Hristiyanların inandığı gibi Hz. Âdem’in ve inanmayan insanların işledikleri günahlar yüzünden kirlenmiş bir yer değil, bir ibâdet mekanıdır. Kur’ân’a göre, yaratılışın bir hikmet ve estetik yönü vardır. Allâh’ın mutlak hikmet sahibi olması, yarattıklarının değersiz olmadığına en net delildir. Dünya da diğer varlıklar gibi, Yüce Allâh tarafından kusursuz olarak yaratılmıştır. Bu ise dünyanın zâtı itibarıyla değerli olduğunu açıkça göstermektedir.

Dünya, Yüce Mevlâ’nın yaratmayla ilgili sıfatlarının tecelli ettiği alandır. Hikmet sahibi olan Allâh Teâlâ’nın yarattığı varlıklar yüce bir değer ifade etmektedir. Allâh Teâlâ, mutlak güzelliklerin sahibidir. Yarattığı her varlık gibi, dünya da bu güzelliklerden nasibini almıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allâh, kâinatta meydana gelen olayları insanlara sürekli hatırlatarak varlığını görmelerini istemektedir. Dünyadaki varlıklar, O’nun gücünün ve birliğinin en büyük kanıtıdır. Allâh’ı tanımanın en güzel yolu, yarattığı varlıklara bakmaktır. O, sınırsız kudretiyle yarattığı her canlıya farklı bir şekil ve renk vermiştir.

Varlık âlemindeki her nesne, Allâh'ın mutlak kudretine; varlıkların bir düzen içinde yaratılmaları da bu âlemin yaratıcısının kemâlinin yüceliğine işaret etmektedir.

Kâinatta Allâh'ın kudretine işaret eden her varlık, olağanüstü bir olaydır. B   yüzden Kur'ân âyetlerinde olduğu gibi kâinattaki kevnî âyetlerin de benzerlerini ortaya koymak mümkün değildir.        tab  at olayları da Kur'ân gibi birer mucizedir. Yüce Allâh Kur'ân'da, indirdiği vahye âyet dediği gibi, kâinatta yarattığı her şeye de âyet demiştir. Kâinat, akla sığmaz enginliği ve mükemmelliğiyle Allâh'ın varlığına bir işaretçi olarak hizmet etmektedir. Yaratıcılarına işaret etmeleri bakımından canlı varlıklarla cansızlar, helal hayvanlarla helal olmayanlar arasında bir fark yoktur.

Dünya üzerindeki kötülük ve değersizlik, insanların davranışları neticesinde meydana gelmektedir. Bir başka ifadeyle değersizlik, insanın dünya üzerindeki nimetler yüzünden işlediği yanlış işlerle alakalıdır. Cehenneme giden insanlar dünyayı değil, kendilerini kınayacaklardır. Çünkü bu sonucu hazırlayan dünya değil, onlardır. Dolayısıyla kınanması gereken dünya değil, insanın dünya üzerinde işlediği yanlış işlerdir. Müslüman her namaz kıldığında: “Ya Rabbi! Bana dünya ve âhiret güzelliklerini ver” diye dua etmektedir. Bu dua, Allâh’ın dünya ve âhiretteki bütün güzellikleri inananlar için yarattığını açıkça göstermektedir. Müslümanların bu duayı namazlarında söylemeleri, Allâh Teâlâ’nın dünya nimetlerine nasıl baktığını ve dünya-âhiret nimetlerinin birlikte istenilmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kur'ân'a göre dünya ve âhiret mutluluğu birbirine zıt değildir. Hristiyanlarda olduğu gibi âhiret için dünya nimetlerini terketmek gerekmemektedir. Zengin peygamberlerin yaşantısı buna güzel bir örnektir. Kur'ân-dünya ilişkisine bu açıdan bakıldığında, Kur'ân'ın yeryüzünde yaşanan hayata, dünya nimetlerine ve zenginliğe değersiz bir gözle bakmadığı anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, dünya hayatının kısa olduğundan ve yeryüzünün nimetlerin geçiciliğinden bahsedilmektedir. Ancak bu, yeryüzünün ve nimetlerinin değersiz oluşu anlamına gelmez. Çünkü buralarda eleştirilen, insanların dünyaya ve buradaki nimetlere dalarak kulluk görevlerini unutmalarıdır. Dünya üzerindeki varlıklar, sürekli olarak Allâh'ı zikredip O'na secde etmektedir. Bu yönüyle dünya ve üzerindeki varlıklar zâtı itibariyle büyük bir değere sahiptir. Allâh Teâlâ, insanı yaratmadan önce dünyayı hak ile yaratmış ve üzerindeki bir oyun ve eğlence aracı olmadığını belirtmiştir. Bu yüzden insanın dünyayı oyun mekânı ve üzerindeki nimetleri de bir eğlence aracı olarak görmemesi gerekmektedir. İnsanın görevi, dünyayı ve buradaki nimetleri hem dünya ve hem de âhiret mutluluğunu kazanacak şekilde kullanmaktır.

Yeryüzünde bulunan her varlık, bir hikmet gereği yaratılmıştır. Yüce Allâh, insanlarla kavî âyetlerle olduğu gibi, kevnî âyetlerle de konuşmaktadır. Varlık âlemi, Allâh'ın apaçık olarak görülen kelimasıdır. Kevnî âyetler, insana Allâh'ın varlığı konusunda işaretler verip yol gösteren ve O'nun sıfatlarını ortaya koyan varlıklardır. Yeryüzünde cereyan eden olayların tümü ve kâinattaki varlıkların hepsi bu anlamda müstakil birer âyettir. Tabiatıta bulunan kevnî âyetlerin esas değeri, Allâh'ın varlığını, isim ve sıfatlarını ortaya koymalarından ileri gelmektedir.

Mevcut olan her şeyin bir sahibi olduğundan, sonradan yaratılan dünyanın da bir sahibi vardır ki, bu da Yüce Allâh'tır. Kâinatın yaratılmasının temel nedeni, bu gerçeğin ortaya çıkmasıdır. Dünyaya bu açıdan bakıldığında, buradaki her varlığın, kâinatın Yaratıcı'sı ve sahibinin Yüce Allâh olduğuna dair birer müstakil âyet olduğu görülür. Kur'ân-ı Kerîm, indirilmiş kitâbî âyetlerden müteşekkilen, dünya da Yüce Mevlâ tarafından yoktan var edilmiş kevnî âyetlerden oluşmaktadır. Her ikisinin de sahibi Allâh'tır ve bu açıdan her ikisi de aynı derecede bir öneme sahiptir.

Kevnî âyetlerin anlaşılması için herhangi bir dilin bilinmesi şart değildir. Kâinattaki kevnî âyetler, her dilde aynı mesajı taşımaktadır. Varlıklar üzerinde düşünmek, müslümanın pek çok kazanım elde etmesini sağlar. Birinci olarak, varlıklar hakkında düşünmek, kişiyi bunları Yaratan’a ibadet etmeye götürür. İkinci olarak, Müslüman varlıkları inceleyerek bunlarla Yaratıcı’sının isim ve sıfatlarını daha iyi öğrenir. Üçüncü olarak, insan kâinattaki fizik kanunlarını inceleyip öğrenirse, dünya üzerinde daha rahat bir hayat yaşar. Dördüncü olarak, varlıklar hakkında düşünmek, insana sevap kazandırır.

Kuran’ı Kerîmde Yüce Allâh, dünyayı ve üzerindeki nimetleri bu hayatta Müslümanlar için, âhirette de sadece onlar için yarattığını bildirmektedir. Müslümanın dünya nimetlerine uzak kalması, doğru değildir. Dünya malını kullanma konusunda yerilen şey, insanın malın cazibesine kapılıp bunları âhîret saadetini ihmal etmesine yol açacak şekilde kullanmasıdır. Ama bunlar kendilerini iyi değerlendirenler için hem bu dünya ve hem de âhirette faydalı ve değerli olurlar.

Kur’ân-ı Kerîm’e göre iyilik veya kötülük, malın sahibinden kaynaklanmaktadır. Âyet ve hadislerde yerilen, malın yanlış kullanımıdır. İnsan, mübahları dünya ve âhîret hayatına zarar verecek şekilde kullandığında, bunlar kullanımları itibariyle yerilirler. Eğer Müslüman mübâh olan şeyleri, Allâh’ın belirlediği şekilde elde ederse, bunlarda herhangi bir yergiye mahal bulunmaz. İnsanın yanlış isteklerinin veya davranışlarının dünya malını kuşatması, nimetlerin zâtını kirletip değerlerini ortadan kaldırmaz.

Cennet ve cehennem ehli, dünyada yapılacak imtihana göre belirlenecektir. İmtihan ise iki yönü olan bir şeyle gerçekleşebilir. Yaratılış olarak insan, iyilik yapma ve kötülük işleme bakımından iki zıt kutba sahiptir. Dünya veya dünya üzerindeki nimetler açısından ise, böyle bir iki yönlülükten söz etmek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, yeryüzünde insanlar için yaratılmış olan birbirinden güzel dünya nimetleri ve yeryüzü, bizâtihi kendileri açısından değerlidirler ve bu yönüyle yergiye konu olmazlar.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm.

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mucemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yay. İstanbul, 1990.
- Abduh, Muhammed, *Tevhîd Risâlesi*, Çev: Sabri Hizmetli, Fecir Yay. Ankara, 1986.
- Abdülhamid, Muhsin, *İslâm ve Toplumsal Kalkınma*, Terc: Mehmet Çakır, Koba Yay. İstanbul, 1993.
- Abdurrahman Câmî, Mevlana Nurettin, *Nefehâtu'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, Marifet Yay. İstanbul, 1980.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, H. 1351.
- Adam, Baki, “**Yahudilik**” *Yaşayan Dünya Dinleri*, , DİBY. Ankara, 2007.
- Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, Terc: Komisyon, İnkılâp Yay. İstanbul, 2003.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- Ahmed b. Yusuf b. Abdüddâim *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîr-i Eşrafi'l-Elfâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, Sadeleştirenler: İbrahim Ünal-Salih Özen, Fey Vakfı Yay. İstanbul, 1995.
- Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'ân*, Akara Okulu Yay. Ankara, 2004.
- Ali İbni Ebî Tâlip, *Nehcu'l-Belâğa*, Hazırlayan ve Tercüme Eden: Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yay. İstanbul, H. 1390.
- Altıntaş, Ramazan, “**İslamî Anlayışa Göre “el-Hayâtü'd-Dünya” Kavramını Yorumlama Biçimleri**,” *CÜİFD*. Sivas, 2003.
- Alûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.

- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neş. İstanbul, 1975.
- _____, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş. İstanbul, 1988.
- Aydar, Hidayet, “**Kur'ân'da Geçen “el-Hayatü'd-Dünya” Kavramı Üzerine Bazı Mülâhazalar,**” *İÜİFD*. İstanbul, 2002.
- Aydın, Hayati, *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yay. İstanbul, 2000.
- Ayvazoğlu, Nevzat, *İbn Rüşd'ün Felsefesi*, TTKY. Ankara, 1955.
- Bayraktar, Mehmet, *İslâm ve Ekoloji*, DİBY. Ankara, 1997.
- el-Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, Çeviren: Ali Turgut, Yöneliş Yay. İstanbul, 1995.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbü'l-Eşrâf*, Tahkik: Muhammed Hamidullah, Kahire, 1959.
- _____, *Fütûhu'l-Buldân*, Çeviren: Mustafa Fayda, KBY. Ankara, 2002.
- Beşer, Faruk, *İslâm'da Zenginlik ve Fakirlik*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991.
- Beydavî, Nasiruddîn Ebû Sâid Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Matbaatü'l-Âmire, İstanbul, H. 1317.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- _____, *es-Sünenü's-Suğrâ*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1995.
- _____, *Şuabu'l-Îmân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Beyhakî, İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mehâsin ve'l-Müsâvî*, Matbaatü's-Saâde, Mısır, 1906.
- Bigiyef, Musa Carullah, *Büyük Mevzularda Ufak Fikirler*, Yayına Hazırlayan: Musa Bilgiz, Kitâbiyât, Ankara, 2001.
- _____, *Uzun Günlerde Rûze*, Yayına Hazırlayan: Yusuf Uralgiray, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yay. Ankara, 1975.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Edebu'l-Müfred*, Tahric ve Tahkik: Muhammed Nâsıreddîn el-Albanî, Tercüme: Rauf Behlivan, Motif Yay. İstanbul, 2005.
- _____, *Sahihu'l-Buhârî*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Kenz-i Mahfî*, Yersiz, İstanbul, Trh.
- _____, *Ruhu'l-Beyân*, Osmaniye Matbaası, İstanbul, 1926.
- Cağatay, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, AÜİFY. Ankara, 1971.
- Can, Yılmaz, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, TDVY. Ankara, 1995.
- Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Evkâfi'l-İslâmiyye, Yersiz, H. 1335.
- Cemâlî, Muhammed Fazıl, *Kur'ân'a Göre Eğitim Felsefesi*, Çevirenler: Ahmed Serdaroğlu-Rahmi Özer, Arslan Yay. İstanbul, Trh.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, TDVY. Ankara, 1993.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Mısır, 1956.
- el-Cevziyye, İbnu'l-Kayyîm *el-Fevâid*, Terc: Abdullah Tuncer, Polen Yay. İstanbul, 2006.
- _____, *Uddetü's-Sâbirîn ve Zehîratü's-Şâkirîn*, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Dimeşk, 2004.
- _____, *Zâdu'l-Meâd*, Çeviren: Şükrü Özen, İklim Yay. İstanbul, 1988.
- Challeya, Felicien, *Dinler Tarihi*, Çeviren: Semih Tiryakioğlu, Varlık Yay. İstanbul, 1960.
- Cîlî, Abdülkerîm b. İbrâhîm, *el-İnsânu'l-Kâmil fî Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Coşkun, Ahmet, “Kur'ân-ı Kerîm'in Dünya ve Ahirete Bakışı,” *EÜİFD*. Kayseri, 1987.
- Cündioğlu, Dücane, *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası*, Kitabevi Yay. İstanbul, 1999.

Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Ta'rîfât*, Esad Efendi Matbaası, Kostantîniyye, H. 1300.

Çakan, İsmail L. *Müslümanca Yaşamak*, Nesil Yay. İstanbul, 2004.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

Demir, Fahri, *İslâm Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı*, DİBY. Ankara, 2003.

Demirci, Mehmet, “Zâhidlik Nedir, Dünya-Âhîret Dengesi Nasıl Kurulur?” *DEÜİFD*. İzmir, 1987.

Dıraz, Muhammed Abdullah, *Kur'ân Ahlâkı*, Çeviren: Emrullah Yüksel-Ünver Günay, İz Yay. İstanbul, 1993.

Doğan, Tevfik Yüce, *Varlığı Bilmek, İslâm'a Giriş*, DİBY. Ankara, 2007.

Doğrul, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1947.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, Matbaa-i Âmire, Yersiz, H. 1353.

Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, Çeviren: Ali Özek, Özek Yay. İstanbul, 1973.

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadî, *Zâdul-Meysir fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1965.

_____, *Telbîsu İblîs*, Dâru'l-Kitâbi'l-İzzî, Beyrut, 1994.

Erdem, Hüsameddin, “Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'ânî Temelleri,” *SÜİFD*. Konya, 1999.

_____, “Dinî Ahlâk ve İlâhî Dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık'taki Bazı Ahlâkî Meselelere Mukayeseli Bir Yaklaşım,” *SÜİFD*. Konya, 1990.

Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-i Belediye*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1922.

Erzurumlu, İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Faruk Meyan, Bedir Yay. İstanbul, 1980.

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, Terc: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İstanbul, 1996.

Esen, Muammer, *Temel İnanç Esasları*, İlâhiyât, Ankara, 2006

Esmâü'l-Hüsnâ, Derleyenler: Hâmid Ahmed Tâhir el-Besyûnî-Eymen Abdurrezzak es-Sevvâ-Yusuf Ali Büdeyvî, Mütercimler: Mehmet Ali Kara-Hanifi Akın-Muhittin Korkmaz, Polen Yay. İstanbul, 2007.

el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1964.

el-Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, Tercüme: Y. Vehbi Yavuz, Çağrı Yay. İstanbul, 1980.

Fârûkî, İsmail Râci-Luis Lâmia, *İslâm Kültür Atlası*, Çeviri: Mustafa Okan Kibaroğlu-Zerrin Kibaroğlu, İnkılap Yay. İstanbul, 1999.

Faruki, İsmail Raci, *Bilginin İslâmileştirilmesi*, Tercüme: Fehmi Kuru, Risale Yay. İstanbul, 1986.

_____, *Tevhîd*, Tercüme: Dilaver Yardım-Latif Boyacı, İnsan Yay. İstanbul, 1995.

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, Çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay. Ankara, 1996.

_____, *İslâm*, Çeviren: Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yay. İstanbul, 1980.

_____, *İslâmî Yenilenme Makaleler II*, Derleyen ve Çeviren: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay. Ankara, 1999.

Firuzabadî, Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, *Okyânusu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Matbaatü Bahriye, İstanbul, H. 1305.

Gazâli, Ebû Hamid Muhammed, *el-Meârifu'l-Akliyye*, Hazırlayan ve Çeviren: Ahmet Kamil Cihan, İnsan Yay. İstanbul, 2003.

_____, *Fâtihatü'l-Ulûm*, Çev: Abdulkadir Akçiçek, Gonca Yay. İstanbul, 1984.

_____, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, Terc: Mehmed A. Müftüoğlu, Tuğra Neş. İstanbul, 1993.

_____, *İlâhî Nizâm*, Çev. Yaman Arıkan, Yunus Emre Yay. İstanbul, 1969.

_____, *Kitâbu'l-Hikme fî Mahlûkâtillâh*, Matbaatü'n-Nîl, Mısır, 1903.

Gölcük, Şerafettin–Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 1991.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Görmez, Mehmet, *Musa Carullah Bigiyef*, TDVY, Ankara, 1994.

Günaltay, M. Şemseddin, *Felsefe-i Ülâ İsbat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri*, Hazırlayan: Nuri Çolak, İnsan Yay. İstanbul, 1994.

Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay. Ankara, 1997.

Gündüz, Şinasi, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2001.

Güneş, Abdülbaki, *Kur'ân'da Kevnî Ayetler*, YYİFD. 1998.

Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken, İstanbul, 2000.

_____, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yay. İstanbul, 1998.

Güngör, Mevlüt, “**Kur'ân ve Kâinat Kitabı**,” *Tasavvuf Dergisi*, Cilt, 16, Ankara, 2006.

Güngör, Osman, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudi Karakteriyle Verilmek İstenen Mesaj*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, Çev: Cemal Aydın, TDVY. Ankara, 2006.

_____, *İslâm Peygamberi*, Çeviren: Salih Tuğ, İrfan Yay. İstanbul, 1993.

_____, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Çeviren: Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul, 1992.

- Han, Fethullah, *Kur'ân ve Kâinat Âyetleri*, Çev: Safiye Gülen, İnkılâb Yay. İstanbul, 1988.
- el-Hanbelî, İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, Tercüme ve Tahric: Ali Kaya, Semerkand Yay. İstanbul, 2007.
- Has, Kenan, *Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın Dünyaya Bakışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 1995.
- Hatipoğlu, Mehmet Said, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Kitâbiyât, Ankara, 2004.
- Hasan Saîd, *el-Hâdî ila Luğâtî'l-Arab*, Dâru Lübnân, Beyrut, 1991.
- Hemevî, Şihabuddîn Yakut b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldân*, Matbaatü's-Saâde, Mısır, 1906.
- Herevî, Ebû Ubeyde Ahmed b. Muhammed, *el-Ğaribîne fî'l-Kur'ân-i ve'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999.
- Heykel, Muhammed, *Hazreti Muhammed Mustafa*, Terc: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp Yay. İstanbul, 1985.
- el-Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebû Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, H. 1353.
- Hicazî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Matbaatü'l-İstiklâlî'l-Kübrâ, Kahire, 1968.
- Hilal Kara-Abdullah Kara, *Ashab-ı Suffe*, Nesil Yay. İstanbul, 2007.
- Hocaoğlu, Durmuş, *Laisizm'den Millî Sekülerizm'e*, Selçuk Yay. Ankara, 1995.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Hanbelî, *el-Lubâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Buyrut, 1998.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh b. Ahmed el-Endülüsi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Matbaatu's-Saâde, Mısır, H. 1331.

İbn Arabî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali Muhyiddîn, *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, Matbaatü'l-Âmire, Mısır, H. 1293.

_____, *Fusûsu'l-Hikem*, Çeviren: Nuri Gencosman, MEBY. İstanbul, 1992.

_____, *İlâhî Aşk*, Çeviren: Mahmut Kanık, İnsan Yay. İstanbul, 2006.

İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sahnûn, Tunus, Trh.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Zekerîyyâ, *Mu'cemu Mekayîsi'l-Luğa*, Tahkik: Abdüsselam Muhammed Harun, Dâru'l-Cîl, Beyrut, Trh.

İbn Haldûn, Abdurrahmân bin Muhammed el-Hadrâmî, *Mukaddime*, Çeviren: Halil Kendir, Yeni Şafak Yay. İstanbul, 2004.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdûlmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1995.

İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Çeviren: Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay. İstanbul, 1988.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Dâr-u Lisâni'l-Arab, Beyrut, 1970.

İbn Nuceym, Zeynüddîn, *el Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Matbaatü'l-İlmiyye, İstanbul, H. 1311.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed, *Mukaddimât*, Dâr-u Sâdir, Beyrut, Trh.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, Tahkik: Mittwoch Eugen, Tercüme: Schau Eduard, E.J. Brill, Leiden, 1917–1940.

İbn Seyde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Kitâbu'l-Mahsis*, Matbaatü'l-Kübrâ, Mısır, H. 1316.

İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, Türkçesi: Salih Uçan-Abdi Keskinsoy, Pınar Yay. İstanbul, 2002.

İbnu'l-Esîr, Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, H. 1306.

İbrahim b. Hasan, *Tefsiru'l-Me'sûr an Ömer b. Hattâb*, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, Yersiz, 1994.

İmam-ı Mâlik, Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Muvatta*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, Matbaatü's-Saâde, Mısır, 1938.

İsfehânî, Râgıb, *Müfradât-u Elfâzi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1997.

_____, *Tafsîlu'n-Neşeteyn ve Tahsîlu's-Seâdeteyn*, Tercüme: Mevlüt F. İslamoğlu, Pınar Yay. İstanbul, 1996.

İsmail b. Abbâd, *el-Muhîtu fî'l-Luğa*, Tahkik: Muhammed Hasan Ali Yasin, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme*, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, İstanbul, H. 1336.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çeviren: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Trh.

_____, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, Türkçesi: Selâhattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1991.

Kâdı Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasan b. Ahmed el-Hemedânî, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, ed-Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1966.

Kâdi, Abdulfettâh, *Esbâb-ı Nüzûl*, Terc: Salih Akdemir, Fecir Yay. Ankara, 1995.

Kadrî, Hüseyin Kâzım, *20. Asırda İslâmiyet*, Pınar Yay. İstanbul, 1992.

Karaman, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İz Yay. İstanbul, 2007.

- Kardavî, Yusuf, *İslâmda Helâl ve Haram*, Terc: Mustafa Varlı, Hilal Yay. İstanbul, 1971.
- el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musâ, *el-Külliyyâtü'l-Ulûm*, Dâru't-Tıbaâtî'l-Âmire, Bulak, H. 1281.
- Kesler, M. Fatih, *Kur'ân'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, TDVY. Ankara, 1993.
- Kırca, Celal, *Kur'ân-ı Kerîm'de Medeniyet*, İslâmî Araştırmalar, Ankara, 1986.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1969.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay. Ankara, 1992.
- Konevî, İsmail, *Hâşiyetu'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydavî*, Dersaâdet, İstanbul, Trh.
- Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, TDVY. Ankara, 1993.
- Köten, Akif, “Asr-ı Saâdette Suffe Ashabı,” *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, Beyan Yay. İstanbul, 1994.
- el-Kuraşî, Yahya b. Âdem, *Kitâbu'l-Harâc*, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, H. 1348.
- el-Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Hevâzin en-Nisâbûrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Tercüme: Şeyhülislam Hoca Sadettin Efendi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Günyüzlü, Yasin Yay. İstanbul, 2003.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Komisyon, TDVY. Ankara, 2005.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Hazırlayan: Komisyon, DİBY. Ankara, 2003.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el Câmîu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.
- Kutub, Seyyid, *Din Budur*, Çev: Hasan Fehmi Ulus, Arslan Yay. İstanbul, 1993.
- _____, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Tercüme: Komisyon, Hikmet Yay. İstanbul, 1995.
- _____, *İslâmın Dünya Görüşü*, Çeviren: Ali Arslan, Arslan Yay. İstanbul, 1990.
- _____, *İslam Düşüncesi*, Çeviren, Hamid Şükrü-Resul Tosun-Mehmet Çelen, Dünya Yay. İstanbul, 1997.

Mahluf, Hüseyin Muhammed, *Saffetu'l-Beyân li Meâni'l-Kur'ân*, Vezâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye, Abu Dabi, 1986.

el-Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hazırlayan: Ahmet Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu, Mizan Yay. İstanbul, 2005.

_____, *Kitâbu't-Tvhîd*, Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul, 1979.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, Matbaatü's-Saâde, Mısır, 1909.

_____, *Edebu'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, Matbaatü'l-Cevâib, Kostantiniyye, H. 1299.

_____, *en-Nuketü ve'l-U'yûn(Tefsîru'l-Mâverdî)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ-Hurşid Ahmed-Said Ramazan, *Huzur ve Kurtuluş Yolu*, Çev: Ali Sezgin, Kayıhan Yay. İstanbul, 1994.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yay. İstanbul, 1997.

Mevlâna Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, Çev: Veled İzbudak, MEBY. İstanbul, 1991.

Mesûd, Cübrân, *er-Râid*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Buyrut, 1967.

Mir, Mustansır, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılâb Yay. İstanbul, 1996.

el-Muallakâtü's-Seb'a, Çeviren: Şerafettin Yaltkaya, MEB. İstanbul, 1985.

Mukâtil b. Süleymân, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l- Kur'âni'l-Kerîm*, Tercüme: M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. İstanbul, 2004.

el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu Câmi's-Sağîr*, Matbaatü Muhammed Mustafa, Mısır, 1938.

el-Mısırî, Refik Yunus, *İslam İktisat Metodolojisi*, Çeviren: Hüseyin Arslan, Birleşik Yay. İstanbul, Trh.

- Mutahharî, Murtaza, *İnsan-ı Kâmil*, Çeviren: Şeyhmus Okur, Akademi Yay. İstanbul, 1989.
- Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahih-u Müslim*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- Ahmed, Naim *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, Mütrecim: Ahmed Nâim, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1976.
- Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat*, Çev: Nabi Avcı, İşaret Yay. İstanbul, 1988.
- _____, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, Çeviren: Nazife Şişman, İnsan Yay. İstanbul, 1985.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- Nisâbü'rî, Nizâmüddîn Hasan b. Muhammed b. Hüseyin, *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, (Siyeru'l-Mulûk) Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, TTKY. Ankara, 1999.
- Nursî, Sâid, *Sözler*, Sözler Yay. İstanbul, 2003.
- _____, *Şuâlar*, Sözler Yay. İstanbul, 2003.
- Oğuz, Muhammed, *Hayât-ı Dünyâ ve Âhiret*, Mehmet İhsan Oğuz Vakfı, İstanbul, 1990.
- Ögke, Ahmed, “Tasavvufta “Kenz-i Mahfî” Düşüncesi,” *Tasavvuf Dergisi*, Cilt, 12, Ankara, 2004.
- Özdemir, İbrahim, *Çevre ve Din*, ÇBY. Ankara, 1997.
- Özen, Baha Rahmi, *Ekolojinin Yeniden Dirilişine Vahiy Kültürünün Çağrısı*, Sönmez Matbaacılık, Samsun, Trh.
- Özköse, Kadir, “Zühhd ve Sufilerin Zühde Yükladıkları Anlam,” *CÜİFD*. 2002.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullâh*, Fecir Yay. Ankara, 1994.

- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Otto, Ankara, 2008.
- _____, “Kur'ân'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı,” *Tasavvuf Dergisi*, Cilt, 16, Ankara, 2006.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, İstanbul, 1997.
- _____, *Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut, İstanbul, 1997.
- Pak, Zekerriyya, *Allah-İnsan İletişimi*, İlâhiyât, Ankara, 2005.
- Paul Canet-Gabriel Seailles, *Metâlib ve Mezâhib*, Tercüme: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978.
- er-Râzî, Muhammed b. Ömer, b. Hüseyin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tercüme: Komisyon, Akçağ Yay. Ankara, 1995.
- _____, *el-Muhassal*, Çeviren: Hüseyin Atay, AÜB. Ankara, 1978.
- Reyhane, Ümmü, *Kitâbu'z-Zühd ve'l-Ahlâk*, Hüner Yay. Konya, 2007.
- Reşid, Muhammed Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Matbaatü'l-Menâr, Mısır, H. 1353.
- Roger, Garaudy, *Yaşayan İslâm*, Türkçesi: Mehmet Bayrakdar, Pınar Yay. İstanbul, 1995.
- Rûmî, Eşrefoğlu, *Müzekki'n-Nufûs*, Merve Yay. İstanbul, 1991.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-Beyân Tefsîr-u Âyâtî'l-Ahkâmi mine'l-Kur'ân*, Dersaâdet, İstanbul, Trh.
- Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber'in ve Hadislerinin Fakirlik ve Zenginlikle Olan İlişisinin Doğru Tesbiti,” Yayımlanmamış Makale.
- Sarı, Abdullah, *Semerâtu'l-Fuâd fi'l-Mebde ve'l-Meâd li Şârihi'l-Mesnevi*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul, H. 1288.
- Sarıcam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİBY. Ankara, 2005.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Bayrak Yay. İstanbul, 1983.

Schimmel, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yay. İstanbul, 1999.

es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Mekâsidu'l-Hasene*, Mektebetü'l-Hancî, Mısır, 1956.

Sena, Cemil, *Tanrı Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978.

es-Serahsî, Şemsuddîn, *Kitâbu'l-Mebsut*, Dâru'l-Meârif, Beyrut, Trh.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâid ve Furui' Fıkhi's-Şâfiyye*, Şirketü Mektebeti Mustafa, Mısır, 1959.

Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbuddîn, *Avârifü'l-Meârif*, Tercüme ve Tahric: Dilâver Selvi, Umran Yay. İstanbul, 1995.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

eş-Şaranî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *el-Uhudu'l-Kübrâ*, Çeviren: Selâhaddin Alpay, Bedir Yay. İstanbul, 1981.

eş-Şâtibî Ebû İshâk, *el-İ'tisâm*, Terc: Ahmet İyibildiren-Mustafa Özcan, Kitab Dünyası Yay. İstanbul, 2003.

_____, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, Türkçesi: Mehmet Erdoğan, İz Yay. İstanbul, 2003.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir, 1994.

eş-Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu Beyne Fenni'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1973.

Şeriati, Ali, *Dinler Tarihi*, Terc: Erdoğan Vatansever, Seçkin Yay. İstanbul, Trh.

eş-Şeybânî, İmam Muhammed, *Kitâbu'l-Kesb*, Şerh: Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, Tercüme: Mustafa Baktır, Seha Neşriyat, İstanbul, 1993.

Şimsek, M. Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yay. İstanbul, 2001.

Tabbara, Afif Abdülfettah, *el-Yehûd fî'l-Kur'ân*, Tercüme: Mehmet Aydın, Rabita Yay. Konya, 1978.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut. 2001.

Taşköprüzâde, Ahmed, *Mevzûâtü'l-Ulûm*, İkdâm Matbaası, Dersaâdet, H. 1313.

Tatlı, Alican, *Zühd Açısından Hadislerde Dünya*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996.

et-Tehânevî, Muhammed Ali el-Fârukî, *Keşşâf-u Istilâhâtü'l-Funûn*, Mektebetü'n-Nahdâtî'l-Mısriyye, Kahire, 1963.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

Topaloğlu, Bekir, *İslâm Kelamcılarına ve Filozoflara Göre Allah'ın Varlığı*, DİBY. Ankara, 1995.

Tuğral, Süleyman, *Kur'ân'da Değerler Sistemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

Turgay, Nurettin, *Kur'ân'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları*, DÜİFD. Diyarbakır, 1999.

Türer, Osman, “Melâmet” Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler;” *İslami Araştırmalar*, Sayı: 7, Ankara, 1988.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDVY. Ankara, 1992.

Uludağ, Süleyman, *İslâm-Siyaset İlişkileri*, Dergâh Yay. İstanbul, 1998.

_____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İstanbul, 1995.

_____, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDVY. Ankara, 1997.

Ülgener, Sabri F. *Zihniyet ve Din*, Der Yay. İstanbul, 1981.

Ülken, Hilmi Ziya, *Değerler, Kültür ve Sanat*, İstanbul, 1965

Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay. İstanbul, 1986.

- Vehbi, Mehmet, *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Üç Dal Neş. İstanbul, 1979.
- Yakut, Şihâbuddîn b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut, 1957.
- Yazıcı, Muhammed, *Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi*, “Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi Sempozyumu, Çorum, 2002.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.
- _____, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfî*, Hazırlayan: Ertuğrul Özalp, İşaret Yay. İstanbul, 2000.
- _____, *İrşâdu'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf*, Hazırlayan: Nazif Öztürk, TDVY. Ankara, 1995.
- Yetik, Erhan, “Mevlâna Celâleddin Rumî'nin Hayata Bakışı,” *Tasavvuf Dergisi*, Cilt, 14, Ankara, 2005.
- Yıldırım, Ahmet, *Din, Dünyevîleşme ve Zühed*, Araştırma Yay. Ankara, 2005.
- Yılmaz, Ömer, “Tasavvuf Kültüründe İnsan-Dünya İlişkisi,” *Tasavvuf Dergisi*, Cilt, 18, Ankara, 2007.
- ez-Zebidî, Muhammed Murtezâ el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyunî't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Zindanî, Abdulmecid, *Kur'ân'da İlmî Mucizeler*, Tercüme: Resul Tosun, Kayıhan Yay. İstanbul, 1995.
- Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, Tercüme: Komisyon, Risale Yay. 2005.

ÖZET

Altuntaş, Mehmet, “Kur’ân Perspektifinden Dünyanın Değeri” Doktora Tezi, Danışman: Prof Dr. İdris ŞENGÜL. 231+5 sayfa.

Yüce Allah dünyayı ve üzerindeki varlıkları mükemmel bir şekilde yaratmıştır. Dünya üzerindeki her varlık, Allâh’ın varlığının, birliğinin isim ve sıfatlarının en büyük kanıtıdır. Bu açıdan bakıldığında dünya, zatı itibariyle büyük bir değer ifade etmektedir.

Dünya, yaratılış bakımından herhangi bir kötülük içermemektedir. Dünya üzerindeki kötülükler, insanların davranışları neticesinde meydana gelmektedir. Allâh Teâlâ hem dünyayı ve hem de âhireti, Müslümanların mutlu olması için yaratmıştır. Âhîret mutluluğu için dünya nimetlerini terketmek doğru değildir. Çünkü Allâh, dünya üzerindeki her nimeti Müslümanların faydalanması için yaratmıştır.

Tezimizin giriş bölümünde, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Yahudi, Hristiyan, Müslüman ve inanmayanlara göre dünyanın değeri konusunda bazı kısa bilgilere yer verdik.

I. Bölümde, “dünya” ve “hayat” kavramlarını tahlil ettikten sonra “el-hayâtü’-d-dünya” kavramını anlam olarak inceledik. Bu kelimeleri anlam bakımından ele aldıktan sonra, dünyanın zâtı itibariyle övülmesi ve dünya üzerindeki hayatın yerilmesi konularını işledik. Ayrıca bu bölümde mutasavvıflara göre dünyanın değeri konusunu ele aldık.

II. Bölümde, Allâh’ın isim ve sıfatlarının tecelligâhı olması bakımından dünyanın değerini, “âyet” kelimesinin anlamlarını ve “kevnî âyetlerin” Yüce Allâh’ı tanıtmadaki rolünü ele aldık.

III. Bölümde, âhîretin mezrası olması itibariyle dünyanın değeri konusu üzerinde durduk. Yine bu bölümde, maddî ibâdetlerin yerine getirilmesindeki öneminden dolayı, dünya malının değerini dile getiren bazı kısa başlıklara yer verdik.

Tezin sonuç kısmında ise çalışmanın özetini yaptıktan sonra, tezimizi bibliyografya ile sonlandırdık.

SUMMARY

Altuntaş, Mehmet, “The Worth of the World in the Perspective of the Qur’an”
Doctorate’s Thesis, Advisor: Prof Dr. İdris ŞENGÜL. 231+5 pages.

Allah has created the World and assets over it perfectly. Every thing over the World indicates his existence, oneness, name and attributions. From this point The World has a big importance because of itself.

The World has not involved any evil in itself. The evil in the World takes place through behaviors of human being. Allah has created The World and the hereafter for the good of Muslims. It is not true to leave benefactions of worldly life for hereafter happiness, because Allah has created all benefactions for profiting Muslims.

In the beginning of the study we examined the worth of the world according to Jewish, Christians, Muslims and non- believers to make the subject to be understood better.

In the first chapter, after examining the concepts of “ad-dunya” and “al-hayat” we explained the meaning of ‘al-hayatu’d-dunya’. We examined the praiseworthiness of the worldly life itself and denigrating of it. We also, examined the worth of the worldly life according to Sufis.

In the second chapter, we examined the worth of the worldly life in relation of it’s being the place of reflection God’s names and attributions. It is also examined the meanings of “verse” and “cosmic verses” roles in making Allah being known.

In third chapter, we examined the worth of the world in relation of its being preparation for hereafter life. We also examined the worth of goods for its importance in practicing some kind of religious obligation relating to wealth.

In the end of the study we summarized the thesis and put the bibliography at the end.